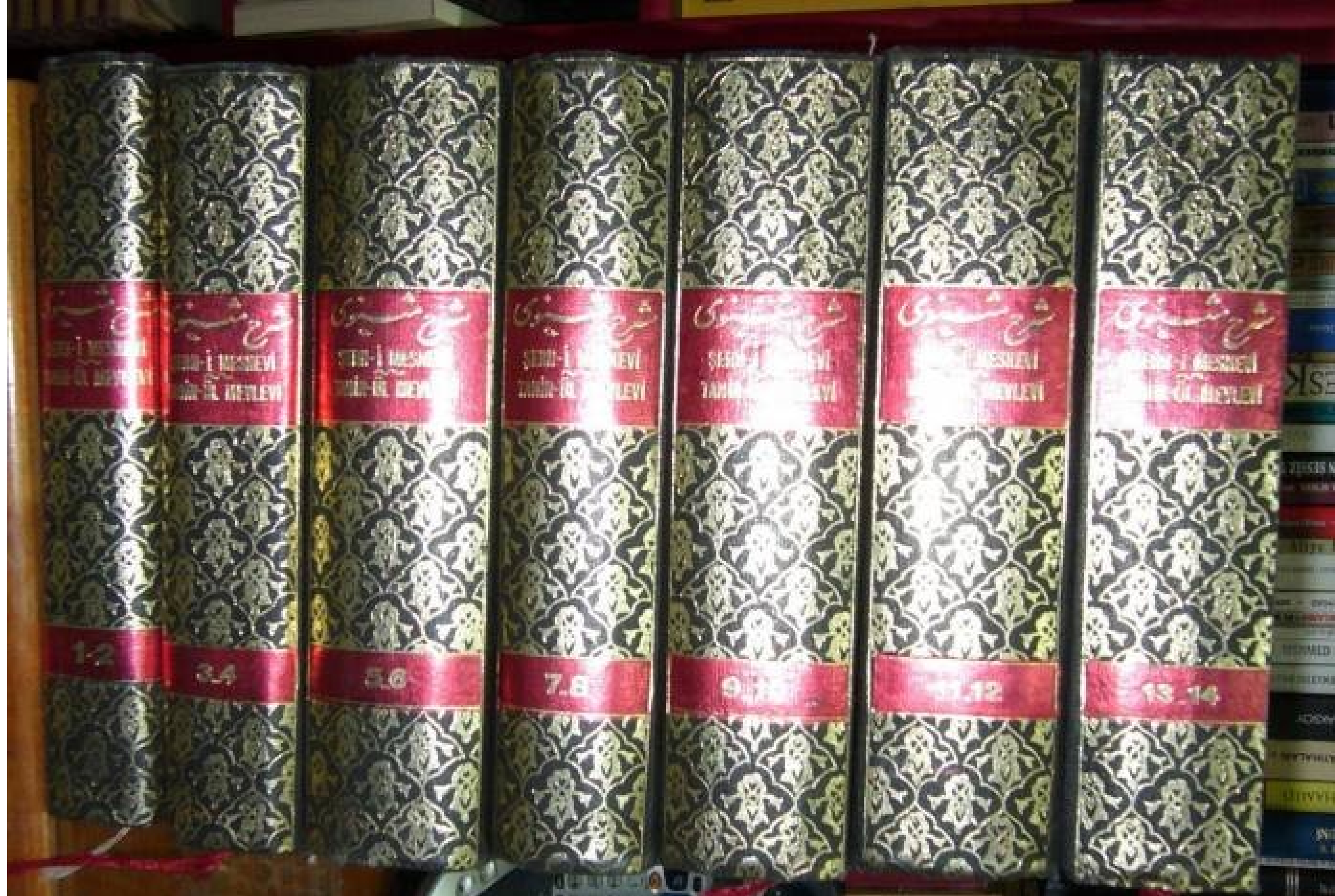

1-2
7.8
13 14

İÇİNDEKİLER

TEBRİK VE TEŞEKKÜR

Prof. Dr. Ali Nihad TARLAN

Konyalı münevver bir genç, merhum (Tahir Olgun)'un Mesnevî tercüme ve şerhini tab'a başladıklarını bana müjdelediği zaman ne kadar sevindim. Bugünün gençliği artık bu muazzam eseri okuyabilecek, üzerinde düşünmek imkânını elde edecekti. Bu hakikaten mübârek bir teşebbüstü. Senelerdenberi Konya'da Mevlâna için tertip edilen ihtifaller, en pâyidar ve en olgun semeresini şimdi veriyordu.

Kanatimce şark, Mevlânâ'yı kâfi derecede tanımamıştır. Ve bunda mâ'zurdur. Çünki Mevlânâ, beşerin görüş hudutlarını aşan bir irtifâdır. Yalnız, itiraf etmeli ki garb, Mevlânâ'yı hakikaten anlamaya çalışıyor. Ve buna ihtiyaç hissediyor. Ve ona yaklaşanlar, hidâyete eriyor.

Hidâyete eriyor, diyorum. Bu hidâyet, ya hem şekil ve hem ruh veya sadece ruh bakımından olur. Yalnız şeklen ve ismen Müslüman, eğer onun ruhunu kendine sindirmemişse, hakiki Müslümanlığa çok uzaktır. İnsan, belki kendikendisini aldatır, fakat Allah ve Resûlünü aldatmak kabil midir?

Mevlânâ'da hakikî Müslümanlık belâğatin en yüksek derecesi ile ifade edilmiştir. Ve bu Müslümanlık şeklin değil, mânânın müslümanlığıdır.

Basar basireti açık olanlar, sadece yaradılışın başlıbaşına bir mûcize olduğunu ayan beyan görürler. O cepheden kör olanlar, bu nizâm içindeki insicamı ile ikinci bir mûcize olan yaradılışı içinde o nizâmı alt-üst eden mûcizeler arayacak derecede idraksizdirler. İşte hilkât bir Mevlânâ yaratmıştır ki nizâmı kâinata halel gelmeden zuhûr eden bu mûcize karşısında, o körler ve idraksizler dahi îmâna gelmelidirler. Arzın ve dağların yüklenemediği büyük irfan emanetini parmağının ucunda oynatan bahtiyarlardan biri de işte bu Mevlânâ'dır. Onun azamet ve kudretini ve kudretinin azametini «irfan» ın mahiyetini, onun nasıl bir mücâhede ve tefekkür ile elde edilebileceğini bir parça sezenler anlar.

«Mesnevî» ye «ma'zı Kur'an» yâni Kur'anın içi ve özü derler. Eğer böyle bir teşbihe cevaz verilirse Kur'an, bir gül bahçesi, Mesnevî ise gül yağıdır. Gül yağında gülün şekli, zerâfeti, harikulâde tenasüp ve âhengi yoktur. Fakat onun ruhu vardır. Birincisi Tanrı, ikincisi kul işidir. Gül, şekil ile ruhtur. Gülyağı yalnız ruhtur. Birkaç damla gülyağında bir gülistan mûcizesini görebilecek gözler, onun üzerine eğilebilirler.

Demek ki bu görüşe doğru bir hareket başlamıştır. Kör ve idrâksiz madde medeniyeti, bütün tahribatını yaptıktan sonra, artık asil insan ruhlarında iflâsa doğru gidiyor. Hayvanî şehvet ve ihtirasları hiçbir hudut tanımadan alabildiğine koşturan ve medeniyet kisvesine bürünen bu vahşet, beşeriyeti uçurumun kenarına getirmiştir. İnsandaki hayvanî şehvet ve ihtiraslar, insan denen harikulâde san'at

...erinin bir piyedestalıdır. Bu hayvanî kudret, insan denen şerefli mahlûku mukadder menziline iletecek binek atıdır. Bu canavar ve hudutsuz kudret, gemi azıya aldı mı, binicisinin âkıbeti hüsran ve ölümdür. Bu dizginlere hâkim olan süvari, bu hâkimiyetini ancak bileğindeki mânâ kudretine borçludur.

Demek ki Türk gençliği, mensup bulunduğu câmianın bu hakikî insanı idrâk içinde yaşamasını istiyor. Bu idrâk, cemiyeti huzura kavuşturan bir ahlâk nizâmıdır. Ve bunun tek meyvesi, ileri bir medeniyettir. Din, her şeyden evvel bir ahlâk nizâmıdır. Bütün uzviyyetinin saadetine mâtuf olan bu ahlâk hissinin uzvî ve fânî zevklerin çok üstünde olduğunu düşünen ve bu hissin neticesinde kendini saran kayıdların engin saadetini duyan insan, hakikaten hür insandır.

Dinin metafiziği tasavvuftur. Hakikî tasavvuf, bir taraftan idrâkin bütün ihtiyaçlarını karşılar, diğer taraftan cemiyet hayatına ideal bir nizâm verir.

Mesnevi, bu yolun en üstün eseridir.

Türbesine âşıklar kalesi adı verilen Mevlânâ, peygamber değildir, fakat kitabı vardır.

İşte aziz Konyalı gençler, böyle bir insanın, böyle değerde bir eserini kardeşlerine sunuyorlar. Bu eser, bugünün gençliğinin anlayabileceği sade ve metin bir Türkçe ile yazılmıştır. Terceme ve şerh eden **Tâhir-ül Mevlevî** (Tahir Olgun) kalemine üstâdâne tasarruf eden çok değerli bir edebiyat hocası idi. Ömrünü mensup olduğu tarikatin pirine bağlamış, ruhen Mesnevî'ye çok nüfuz etmiş, selâhiyetli bir zatın, bir ömür mahsulü olan büyük eserini ihyâ eden gençlerin başardıkları bu hizmet, bütün bir yurda, bütün bir Türklük âlemine şâmil, mübârek bir hizmettir.

Konya'nın aydın gençliğini bütün kalbimle tebrik eder ve bir Türk sıfatı ile kendilerine sonsuz şükranlarımı arzetmeyi zevkli bir vazife bilirim.

Aziz Tahir Olgun, Türk gençliğine hediye ettiği parlak istikbalin nurları içinde ebediyyen yaşasın.

Prof. Dr. Ali Nihad TARLAN

TASAVVUFUN MERHALELERİ VE MEVLÂNÂ

Nureddin TOPÇU

Mevlânâ Celâleddin'in, bir çoklarının meftun olduğu sanatkâr tarafı, onun zâhiridir. Âhenk ile kâfiyenin, güzel söz ile göz yaşının muhteşem terkibi olan sanat, kabuktaki parıltıdan ibarettir. Ancak halk kitlesi şekle düşkün olduğundan, şairde de sanat taassubu hâkim olarak, vahdet deryasının bütününden ayrılmaz damlası olan Hazreti Mevlânâ'yı büyük şâir diye övmek âdet olmuştur. Güneşi güzel bir şamdan gibi, yıldızları birer inci tanesi halinde tasavvur etmekten hoşlanan gözlerimiz, her büyüklükte bir sanat arıyor. Sonsuzluğu bile sanat ölçüleri ile düşünebiliyoruz. Tasavvufta sanat, olsa olsa dervişin deyneğidir, biz onun dervişliğini bu değnekle anlıyoruz.

Mevlânâ'nın, dinî tecrübeyi bütün derinliği ile yapmış bir mutasavvıf olduğunu düşünmek, onu gerçek çehresi ile tanımak olacaktır. Tasavvuf, esasında bir ahlâkî temizlenme yoludur. Bu temizlenme işi, insan olan varlığımızdan hareket ederek Allah'a kadar götüren bir yolculuğun sonucudur. Bu yolculuk, sonu olan varlığın daha yaşarken sonsuzluğa atlayışıdır; fenâdan bekâya sıçrayışıdır.

Ruh dünyasında tam mânâsiyle bir atletizm denebilecek olan bu sıçrayış, gelişigüzel yapılan bir hamle ile olmuyor. Onun âdâbı, erkânı, usulü vardır. Tasavvufun, insan olan varlığımızdan çıkarıp, Allah'a yaklaştıran, bazılarının tâbiri ile Allahla birleştiren hareketleri, üç safhadan geçmek suretiyle yapılmaktadır.

Birincisi, hazırlık safhasıdır. Bu, tasavvufun riyâzat ve ferâgat devresidir. Allah yolcusu, bu hazırlanmada terk veya inkâr basamaklarını atlayacaktır. Kendinde dünya yükü diye ne varsa hepsini birer birer ve şuurlu bir teslimiyetle terk edecektir. Terk hali, onun ruhunda önce bir istek, bir iştiyâk, bir irâde halinde parlar. İlk riyâzatlerle işe başlayan derviş, bu yolun bitiminde sonsuzluğun temâşâsı ile karşılaşır. Manzara yok, şekil ve sûret yok. Lâkin derûnî bir ihtişam, manzara imiş gibi etrafa yayılan bir mânâ, dünyamızı karartıda bırakan içsel bir aydınlık, bütünün fertlerine ayrılmaz muhteşem ve sarsıcı ifadesi, ruh atletini kendinden geçirir. Onda inkâr sevgisi başlar, dünya yükünü inkâr sevgisi.

Bu aşkın ilk hamlesi, servetten ve devletten geçme şevki ile kanatlanacaktır. Bu inkâr zor olmaz. Bilâkis dervişte bir neşvedir. Mal ile mevki hırslarını ve bu varlıkların ağır yükünü, kirlerden temizlenir gibi kendinden atar, uzaklaştırır. Artık Allah yolculuğuna çıkanın geri dönmesi yoktur. Bu yolda ilerledikçe güçlük artar, şevk de beraber çoğalır. Temâşâ edilen mânâ âlemi, basamak basamak ilerledikçe, daha genişler, enginleşir, sonsuzlaşır, sarhoş edici olur.

Derviş olgunlaştıkça, daha çetin inkârlar, evvelkini takip eder. İkinci basamakta evlâddan ve irşaddan geçme hali gerçekleşir. Evlâddan geçme bir gönül yakısıdır, irşaddan geçme ise akıl yakısı. Onları yaralarına yapıştırır çeker, koparır. Böylelikle şifa bulur. Evlâd, Allahındır. İrşad ise, bütün kibirlerin hammalı olan zavallı aklın herzeleri. Bütün âlem, bütün akıl, bütün hikmet, dervişin bağrında parlayan aşk güneşinde, ateşe düşen bir kar damlası gibi eriyecektir. Şevkindeki lezzet hiçbir şeyde bulunmaz. Lezzet, hikmete değiştirilmez. Tasavvuf, hikmet değildir; ilâhî hazdır. Onun yanında, felsefe ile beraber bütün ilimler ve bütün kaideler hakikatin posası hükmündedirler. İster tatlı, ister acı, hepsi de değersizdir. Derviş bunlara itibar etmez.

Mevlânâ evini, ailesini bir zaman ihmal etmiş. Bundan ne çıkar! Terk Libasını o çoktan giyinmiş ve benimsemiştir. Aşkın ummanında aklın irşadı da lüzumsuz bir külfet sayılır. Sadece aşkın bir nevi tortusu, dumanı veya ondan fışkıran bir alev kalır ki, o da dışarıya çıkınca volkan ateşi gibi donup kalmaktadır: Bu şiirdir, neydir, sema'dır, her çeşit ifâdedir. Aşkın kendisi değildir. Belki de ona yabancı bir unsurdur; zira donmuş ve dünyevî hüviyet kazanmıştır. Bu basamakta duran dervişin gözünde evlâdın, çamurun içine atılan altından, ilmin de, sahte bir mankeni andıran şöhretle devletten farkı kalmamıştır.

Terk yolculuğu burada da nihayetlenmez. İlim denen kendindeki bulanık ve tatsız suyu bir batağa boşalttıktan sonra, hayallerle, hâtıralardan sıyrılmaya başlayacaktır. Derviş, kendi ruh dünyasını dolduran yüzlerce hayali benliğinde bulacaktır, veya onları kendinde eritip yok edecektir. Onları unutacak, değerlerini inkâr edecek, şuurunda bu çokluk resminin mütemadiyen raksetmesini böylece önleyecektir. Onda bizim dünyamıza karşı bir nevi yabancılık, hatırlama irâdesini yok edici sanki yeniden bir doğuş hali peydah olacaktır. Bu içsel doğuş, bir nevi istiğfardır; tövbe ile temizlenmedir.

Daha sonra, duygulardan temizlenme kendini gösterir. Bu hal, bir nevi mahiyet değiştirmedir. Derviş, dinî denemenin bu basamağında, bizim çok ve rengârenk duygularımıza yabancılaşır. Dünyamızı dolduran bunca duygu verici hâdiselerin karşısında duygusuz kalır; âdeta kaskatı bir varlık kesilir. Bizim sevindiğimize sevinmez; bizi yakan acılarla yanmaz olur. Onu bizim duygularımızın terennümcüsü zannederek şairler arasına koymak gaflettir, anlayışsızlıktır. Tasavvuf, sanat değildir. Hazreti Mevlânâ'yı ve Yunus Emre'yi şiirlerindeki âhenkte arayanlar, kabuğu öz zannedenlerdir.

Nihayet iradeden sıyrılma, duygusuzluk bölgesine varan dervişi varlık kâbusundan kurtarır; selâmet denizine sürükler. Burada benlik gayyâya gömülür, ölümle dirim bir olur. Bedene bağlılık irâdesi de kalmaz. İstekler sahibine iade edilir.

Bu zirveye tırmanan derviş, zaferi kazanmıştır. Çile bitmiş, kulun işi tamam olmuştur. Terk mıntıkasının bu zirvesinde uçmak için, hidâyetten başka bir şey olmayan, kanat bekienır.

Terk bölgesi sonuna kadar böylece aşıldıktan sonra, tasavvufun ikinci safhası olan vecd, istiğrak başlar. Bu safhada, varlığa ait bütün vehimlerle çilelerden, söylediğimiz sıra ile birer birer boşalan ruha, hakîkat dolacaktır. Boşalmadıkça dolma yok. Dünyasından boşalmayan kaba ukbâ dolmuyor. Dünyâ heveslerinden ve varlık vehimlerinden tamâmiyle sıyrılan bu kab ve kalıp, ancak böylelikle tam mânâsı ile Allahın emrine girebilir. Taşıdığı safrayı bütün bütün atan varlık, dünyevî muvazenelerden halâs olarak bir başdönmesine tutulur. Vecd, ruhta baş dönmesi halini andırır. Vecd denen bu baş dönmesi, ruhu mutlak âlemine yükseltir; onunla birleştirir. Bu birleşme iki kürenin çarpışması gibi bir sarsıntı ile başlar. Ulûhiyetle temasa geçen ruh, tahammülü güç olan sonsuz bir zevkin kucağında sarhoş olur. Burada ebedîlik ve sonsuzluk mekânsız bir ân içinde gerçekleşir. İstiğrâk denilen aşırı vecd hali, dervişin mirâcıdır. İçerisinde büyük huzura doğru yükselişin hissedildiği bu hal, fırtınalıdır, kendinden tam geçme halidir. Varlığın büsbütün ortadan kalkarak, sadece hazzın kaldığı haldir. Onda, Allahla temas hazzı dile gelir. Temasın şiddetli olduğu ânlar, dervişe «Enelhak» dedirtir. Bu ânın sarhoşluğunu bütün hayatlarına yayarak vecd zevkini aklın anahtarı yapanlar, bu düsturu hakikat diye kabul ettiler. Damla, denizden kendisini nasıl ayırsın?

Ancak dinî deneme vecd ile de bitmiyor. Vecd, kendikendinin gayesi değildir. O sadece gayeye götüren geçittir. Onun gayesi, huzura ulaştırmaktır. Tasavvufun üçüncü ve son merhalesi, huzur safhasıdır. Vecd ve istiğrâk kemâl haline geldi mi; derviş huzur denizine yükseliyor; varlığı, mutlak huzur kaplıyor.

Vecd içinde başlayan fırtınanın feryatları ile terennümleri, huzurda tam sükûna kavuşur. Zira huzur, şiddetli fırtınayı takip eden ruhtaki tam ve mutlak sükûndur. Huzurda fırtına durur, aşk devam eder. Ancak damarlara siner. Feryad iken hayat olur. Gerçeğin temâşâsı ile yaşanması birleşir. Ruh bütün eşyaya ve varlıklara dağılır; hepsi ile birden birleşir. Engel olan çokluk ortadan kalkar. Murad olan vuslat hasıl olur. Vecdden huzura geçmekle, aşkı ihzar eden vecdin yok olduğu zannedilmesin. Ba-

zı anlarda yaşanan vecd, huzur halinde dervişin varlığında eriyerek hayatının bütün anlarına ve varlığının bütün zerrelerine yayılmıştır. Feryad ve sarhoşluk yerine, varlığın dilinden anlıyan ve varlıkla hembezm olan bir âhenk meydâna gelmiştir. Huzur halinde vecd, dervişin varlığından taşarak, bütün varlıkları işbâ etmiştir; sonra da her şeyden aynı âhenkle taşmaktadır. Huzur, doyulmayan bir sevdâdır. Göze muhtaç olmadan görmedir; uzuvlardan müstağni bir yaşayıştır. Huzur, Allah'ın huzurudur. Ondaki varlıkları ve manzaraları anlatmak, dışarıdan imkânsızdır. O, içsel keşifler yapma hâlidir; büyük dost ile sohbet hâlidir. Onda varlığına esir insanın hiç bilmediği lûtuflar, âlemler ve muradlar saklıdır. Bu hâle ulaşan dervişin irâdesi ve dilekleri bizimkinden büsbütün başka olur. Onda bizimkinden başka mahiyette olan dilek ve hayat, bir ve aynı şeydir. Gerçekle temâşâsı birbirinden ayrılmaz.

Devamlı hasret olan vecd ile, nihai vuslat hâli yaşatan huzur, acaba birbirinin zıddı haller midir? Görünüşte öyle olmakla beraber, hakikatte vecd ile huzur, birbirine zıd ve aykırı davranışlar değildir. Tasavvufun gâyesi olan huzura, vecd yolu ile ulaşmak zarûridir. Ancak, huzura ulaştıktan sonra, dervişte vecd yok olmuyor. Aynı huzur mertebesinin, hayatının her ânında bozulmadan, zayıflamadan devamı mümkün olmadığına göre, derviş huzura yükselmek için her defasında vecdin kanatlarını açmaya muhtaç oluyor. Vecd, onu tekrar huzura yükseltiyor. Huzur zamanla gevşeyince, yine vecdin kuvvetiyle havalanmak zorundadır. Şu halde, vecd ile huzur mütemadiyen birbirlerini kovalıyorlar. Ancak, bazılarında vecdin şiddetine nisbetle huzur zayıftır. Bazılarında ise vecdin şiddetinden ziyade, huzurun enginliğine şâhit oluyoruz. Yunus Emre ile Mevlânâ gibi vecd ve istiğrâkın en taşkın kahramanları, bize en kuvvetli feryadlarını ulaştırmış olanlardır. Bunlarda dile gelen Allah sevgisi, şiir halinde bize nüfuz edecek yolu bulmuştur. Mutasavvıfların vecd derecesini, terennümleri ile ölçerek az çok bilmekteyiz. Ancak, huzur mertebelerini bilmemize imkân yok. O mahrem mıntakaya, yabancı nüfuz edemediği gibi, iki dosttan başkası, onda olup bitenleri bilemez. Tasavvufu bir cevize benzetirler. Dıştaki soyulup atılan acı kabuklar, hazırlık devresinin riyazetleri ile ferağatleridir. İçteki katı kabuk vecdi düşündürür. Asıl meyve olan huzur, en içte barınan, cevizin kendisidir. Bu kabukları kırıp attıktan sonra meyveyi yiyebilenler, bahtiyarlardır.

Mevlânâ Celâleddin'in, biz, vecdinin feryadlarını dinledik. Daldığı huzur denizinin derinliklerini görmemize imkân yok. Denizin tâ dibinden sıyrılıp da suyun yüzüne ne vurdu ise, onu görüyoruz. Biz, Hazreti Mevlânâ'nın aşkını değil, sadece aşkının dile gelen ifadesini elde ettik. Peltek dilimizle anlatmaya çalıştığımız bütün bundan ibaret. Huzur denizine yalnız o daldı, bize vecdinin fırtınasından çıkan sesler kaldı. Heyhat! Onu Mevlânâ zannediyoruz.

TÂHİR-UL-MEVLEVÎ, HAYATI VE ESERLERİ

Sâdi Aytan

Devrimizin büyük şâiri Aziz Üstâdımız merhum Tâhir-ul Mevlevi, 20 Haziran 1951 de hayâta gözlerini yummuştu.

Tâhir-ul Mevlevi, 1294 Ramazânının beşinci ve 1177 Eylülünün 13 üncü Perşembe günü, İstanbul'da doğmuştur. Pederi Elhâc Mustafa Safvet bey de İstanbul'ludur. Vâlidesi Emine Emsâl hanımdır.

Taşkasab'da, Molla Gürânî mahallesinde kâin Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i ibtidâisinde, bilâhare Gülhâne Askerî Rüştiyesinde ve daha sonra (Menşe' kitâb-ı Askerîye) de okumuş, Bâb-ı Ser Askerî piyâde dâiresine Haziran 1308 de tâyin edilmiştir. Vazifesine devamla berâber, Fâtih Camii başimamı Filibeli Mehmed Râsim efendi ile Mesnevîhan Mehmed Es'ad dedenin derslerine devâm etmiş ve Es'ad dede'den mesnevi icâzetnâmesi almıştır. Büyük vâlidesinin pederi Hattat Tâhir efendinin Mevlevî olması ve mûmâileyhânın Yenikapı Mevlevîhânesi Şeyhi Osman Salâhaddin efendinin süt hemşiresi bulunması, bilhassa Hazret-i Mevlânâ'ya ve Mevleviliğe karşı bir câzibe duyması dolayısiyle, Şeyh Salâhaddin'in mahdûmu Şeyh Mehmed Celâleddin efendi'den sikke giymiş ve Mevleviliğe intisâb etmiştir.

1310/1312 de (henüz 18 yaşında iken), hocası Es'ad dede'nin delâlet ve refâkatiyle İskenderiye, Kâhire, Süveyş, Yanbu tarikiyle Medine-i Münevvere, Ravza-i Mutahhara ve Hücre-i Muattara ziyâretiyle müşerref olmuş; yine Yanbu, Cidde yoliyle Mekke-i Mükerreme'ye giderek, Ramazân-ı Şerifi orada çıkarmış, Hac'dan sonra, Süveyş - İskenderiye tarikiyle dönmüştü.

Evvelce kendi kendine semâ ederken, Hicaz'dan avdetini müteâkib Yenikapı Mevlevîhânesi semâ-zen başısı Karamanlı Halil dede'den Semâ meşk etmiş ve Semâzenler arasında şöhret kazanmıştı. Fakat Mevlevî muhibliğini kâfi görmiyerek, çile çıkarmak ve hizmet etmek isteyen merhûm, vazifesinden istifâ edip Şâban 1313 de, Yenikapı Mevlevîhânesinde çilekeşliğe başlamış ve Hicrî 1316 da mukannen hizmeti hitâma ermişti. Bu münâsebetle şu târihi söylemişti :

Mutbahında çillekeş bir câniken
Kıldı sâhib-hücre Mevlânâ beni!.

(1316)

Bununla berâber :

Ederken Mevlevînin çillesin itmâm bin bir gün
Bizim bak çille-î aşkiçre bir mîâdımız yoktur...

diyerek huzûru Mevlânâ'ya yüz sürmek arzûsunu gösteriyordu. Nihâyet şeyhinden aldığı müsâade üzerine yola çıktı. Evvelâ Eskişehir'e, sonra Karahisar'a ve Konya'ya gitti. Uşak, Manisa, İzmir tarikiyle avdet etti. Bu ziyâretden sonra, Tâhirül-Mevlevî, Yenikapı Mevlevihânesindeki hücresine çekildi ise de, kendi tâbirile (orada oturup vakıf lokmasına göz dikmedense, ekmeğini kazancından yemek) istedi. Bir kütüphâne açmak ve şurada burada zamânın tahrîp ve imhâsına mâruz kalmış mevlevî âsârını bastırmak istedi.

Evvelce tedârik ettiği ve bil'âhare Hicaz'dan getirdiği kitaplar, bir sahaf dükkânına sermâye olabilecek kadar bulunduğu için, evvelâ Bâyezid'de, tramvay caddesinde bir dükkân tutdu ve kitaplarını oraya nakletti. Fakat Bâyezid'de satış olmaması yüzünden, kitaplarını Bâb-ı âli caddesindeki, şimdiki (Medresetül-hattâtîn) in karşısındaki dükkânlardan birine götürdü. Yine o târihlerde, haftalık bir gazete çıkarmak hevesine kapıldı. O zamanlar gazete ve mecmûa imtiyâzı almak pek müşkil, hattâ gayr-i mümkün olduğundan, kitabcı Karabet'in (Resimli gazete) sini kiraladı ve ilk nüshasını çıkardı. Mecmuanın kabına, evvelce neşretmiş olduğu ve Mevlevî muhiblerinden Vâsıf efendi tarafından toplanıp, Hazret-i Mevlânâ hakkında sitâyişkârâne birçok manzûmeyi hâvî (Mecmua-i medâyih-i Mevlânâ) nın ilâniyle berâber, bir mevlevî sikkesi resmini bastırmıştı. Fakat bu ilân, o devirdeki jurnalcılar için (Bu meyanda mâlûmat gazetesi sâhibi Baba Tâhir ile Nazif Sürûri isminde biri tarafından) fırsat addedilerek (Resimli gazete) nin kapatılmasına dâir irâde alınmış; sebeb olarak, Veliahd Mehmed Reşad Efendi (Beşinci Mehmed) mevlevî muhibbi olması dolayısiyle, Veliahd nâmına propaganda yapıldığı ileri sürülmüştü. Ayrıca Bâb-ı Âlî'nin muhâfızı polis komiseri, meşhûr (Mektepli Ahmed Efendi), kütübhânenin tarassuduna me'mur edilmişti. Zabtiye Nâzırı Şefik Paşa tarafından celb ve sorguya çekilen Tâhirül-Mevlevi, töhmeti mûcib bir hareketi görülmediğinden, serbest bırakılmıştı. Mâruz kaldığı bu tazyikler karşısında kitabcılıktan çekildi. Ve memûriyet hayâtına atılmaya mecbur kaldı.

1319/1903 de Orman-Mâden ve Zirâat Nezâreti muhâsebesinde açılan bir imtihanda muvaffak oldu ve (370 kuruş maaşla Defter-i kebir kalemine kâtip tâyin edildi. Derece derece terakki ederek, 1334/1918 de, Mâden müdüriyyet-i umûmiyesi ruhsatnâmeli mâden başkâtibi, tevhid-i mübâyeat komisyonu tahrirat mümeyyiz-i evveli oldu. Bu komisyonun lağvına kadar orada kaldı; bil'âhare Ticâret ve Zirâat Nezâreti İktisad hey'eti başkitâbetine 1336/1920 tâyin olundu. Uhdesine Kalem-i mahsûs Başkâtibliği de ilâve edilmiş ise de, Kuvây-ı Milliye taraftarı olmasından dolayı azledildi. 1337/1921 de Âlî satış komisyonu başkâtibi, bil'âhere eski kalemi olan Mâden müdüriyyet-i umûmiyesinin fermanlı mâden mümeyyizliğine naklolundu.

1319/1903 de muallimliğe intisâb etti. Evvelâ (Burhân-ı terakki ve sonra (Rehnümây-i füyûzat) mekteplerinde fârisi okutdu; ikincisinde İslâm Târihi tedrisine başladı. Târih tedrîsine başlaması, o dersi okutan mektep müdürünün (Amr-ibn-il-As) ismini (Amiru) diye okuması ve okutması üzerine olmuştu.

1325/1909 da Dârüşşafaka Edebiyat ve usûl-ü tahrir derslerine muallim tâyin edildi. 15/8/1929 da Maltepe Askeri Lisesi edebiyat muallimliğine ve bu vazifede gösterdiği liyâkat dolayısiyle bir sene sonra, Ağustos 1931 de terfîan Kuleli Askerî Lisesine naklolundu ve yaş haddine tâbi tutuluncaya kadar orada vazife gördü. Son memûriyeti, Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphâneler Müdürlüğü Tasnif-i Kütüb Komisyonu âzâlığı idi.

•

İlmî hayâtına gelince : Merhûm, bizdeki erbâb-ı kalemin ekserisi gibi, Hüdây-i Nâbit olarak yetişmiş ve mâlûmatını zâti mesâisiyle elde etmiştir. Arabî ve Farîsîyi iyi bilirdi, bilhassa Farîsinin bütün inceliklerine vâkıftı. Frânsızcayı da kendi kendine öğrenmiş, birçoğumuzun yapamıyacağı kuvvette tercümeler yapmıştır. Fransız edibî Télémaque'ın «Fénéon» ismindeki meşhur eserinin (Mahfel) mecmûasında neşrolunan kısımları, bunu pek güzel isbât etmektedir. Önceleri mütekellifâne yazardı; fakat sonraları herkesin anlayabilmesi için, çok sâde yazmayı iltizâm etmiştir. Makalelerini, şimdiki tâbir ile akıcı bir üslûb ile yazardı. Bunlar, bugün dahi merakla, zevkle okunmaktadır. Yaptığı tercümeler çok güzeldir. Kendisinin dediği gibi: «Tercüme edilmiş bir eserde, tercüme kokusu bulunmamalıdır.» Gerek nazmının, gerek nesrinin mümeyyiz

vasfı, samimiliktir. O: kanâatı hilâfına ne bir söz söylemiş, ne de bir satır yazmıştır. İnandığına sonuna kadar sâdık kalmıştır. Rasûl-ü Ekrem Efendimize, pek nâdir kimseye nâsib olan, sarsılmaz bir imân ve sonsuz bir aşk ile bağlı idi.

O; hassas bir şâir idi. Duymadan tek bir mısrâ söylememiştir. Gayri matbû' divânının mukaddemesinden, şu güzel parçayı okuyalım:

«Şuarâ için, fart-ı hassâsiyet mahsûlü denir. Tehassüsdeki ifrâtın hastalık olduğu, o nevi mütehassisin hasta bulunduğu söylenir. Şu kavle göre, en hisli şâirler, en ziyâde meriz insanlardır. Maalesef ben de o zavallılardan biriyim. Çünkü hassâsiyet denilen devâ nâpüzeyr bir illetin, şifâ nâ ümid mübtelâsıyım. Bu hasta, dâhilî ve hâricî birtakım âlâm ve esbâbın tazyikiyle inler, hattâ nâlezenliği bazan da yıllarca sürer. İşitenleri acındırmakla berâber, usanç verdiği de olur. Hasta, verdiği melâli, pekâlâ takdir eylediği hâlde, iniltilerini kesemez. Zîrâ o, tellümât ile ıztırâbâtının hafiflediğini tevehhüm eder. Belki aks-i feryâdını duymakla teselli bulur. Benim de (Divân nâmına tertip eylediğim şu mecmûa, bu türlü tavsiyeleri muhtevidir ki, herbiri enfüs ve âfâkı muhtelif teessürâtın kalbî ve rûhî şiveleridir. İçlerinde gülümsemeyi andıranlar varsa, o gibileri bâzı mesâib karşısında gayri ihtiyârî salıverilmiş zehrin handeleridir...» dedikten sonra: «Medid ve mükerrer akislerini yalnız kalbimin duyacağı o iniltiler, ben öldükten sonra da Felek kubbesini çınlatsınlar. İhtimâl ki, birinin bir tanini, insaflı bir sâmiin merhameti hissini galeyâna getirir de, sâhibi hakkında ALLAH rahmet eylesin duâsında bulunur. Bir tarafa gitmiş olanların, burada kalanlardan bekledikleri de ancak budur.

Tâhirül-Mevlevî, divân edebiyatının en son mümessillerinden biri idi. Bugün artık hemen hemen müntesibi kalmamış olan, bu sâhada geniş bilgisinin muhassalasını (Edebiyat Kaamûsu) ismindeki çok kıymetli bir eserinde toplamıştır, ki, bunun basılması, memleket ilim ve irfânı nâmına ne kadar şâyân-ı arzûdur.

Merhûm çok ince ruhlu bir şâir olmakla berâber, eşsiz bir muallimdi. Takrirleri esnâsında güzel fıkralar, ince nüktelerle talebesine ders dinletir, en ağır bahisleri bile hemen orada öğretirdi. Süleymâniyye, ve son zamanlarda Lâleli câmiindeki (Mesnevî Dersleri) ne devam edenler, ne kadar açık bir lisan, ne kadar güzel bir ifade ile, tasavvufun en derin bahislerini izâh ettiğini görmüşlerdir. Meclisinde bulunanlar İslâm Târihine, tasavvufa ve edebiyat târihine dâir bilmedikleri bir çok şeyleri öğrenir, vaktin nasıl geçtiğini anlıyamazlardı. Sohbetine doyum olmazdı.

•

Eserlerine gelince: Bunlar 60 ı mütecâvizdir.

BASILMIŞ VE BASILMAMIŞ KİTAPLARI

Basılmışları:

1 — Mirât-ı Hz. Mevlânâ
2 — Divânçe-i Tâhir
3 — Nazım ve Eşkâli Nazım
4 — Edebiyat Lügati
5 — Teşebbüs-i Şahsî
6 — Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm
7 — Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi
8 — Şeyh Şâmilin Gazevâtı
9 — İslâm Medreseleri Talebelerine Târih Hülâsaları
10 — Şeyh Sa'di'nin Bir Sergüzeşti
11 — Âmûzgâri Fârisî
12 — Destâviz Fârisî Hânân
13 — Efgan Emiri Abdurrahman Han
14 — Hindin Moğol Hükümdarları
15 — Hind İhtilâli
16 — Şükûfe-i Bahâristan
17 — Hazret-i Peygamber ve Zamânı
18 — Hind Masalları
19 — Fuzûliye Dâir
20 — Nev'i ve Sûriye Kasîdesi
21 — Bâkiye Dâir
22 — Müslümanlıkda İbâdet Târihi
23 — İslâm Askerine
24 — Manzum Bir Muhtıra
25 — Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri
26 — Mesnevî'nin En Son Mu'terizine
27 — XII - XVI. Asır Şairlerinin Divanları Kataloğu
28 — Aylık (Mahfel) Mecmuası
29 — Târih-i İslâm Sahifelerinden

Basılmamışlar :

30 — Tefsir-i Huseynî Tercümesi (Nâtemam)
31 — Siyer-i Peygamberî (Bedr Gazâsına kadar yazılmıştır.)
32 — Târîh-i Enbiyâ
33 — Asr-ı Saâdetde Müslümanlığın Medeniyyete Hizmetleri
34 — Şâir Giritli Ali İffet Merhum
35 — Kamerî Aylara Dâir Mâlûmat
36 — Büyüklerimizden Bâzı Zevât
37 — Tercümelerim
38 — Manzûm Bir Muhtıranın Zeyli
39 — Matbuat Âlemindeki Hayâtım
40 — Nedîmin Köşk Kasîdesi ve Şerhi
41 — Sünbüllüzâde Vehbinin (Tanâne) Kasîdesi ve Şerhi
42 — İbni Kemâlin Yavuz Mersiyesi ve Şerhi
43 — Bursalı Gazâlî
44 — İki Mektup ve Sürûrî ile Gubârî
45 — Bâkinin Kâanûnî Mersiyesi ve Şerhi
46 — Bâkinin Sünbül Kasîdesi ve Şerhi
47 — Yahya Bey'in Şehzâde Mustafa Mersiyesi ve Şerhi
48 — Nef'inin (Hotin) Kasîdesi ve Şerhi
49 — Şerif Sabrinin Ebu Said Kasîdesi ve Şerhi
50 — Fuzûlinin Bağdad Kasîdesi ve Şerhi
51 — Fuzûlinin Şikâyetnâmesi ve Şerhi
52 — Kudemây-i Mevleviyye
53 — Veliyüddin Oğlu Ahmet Paşa Divânının Nesre Çevrilişi
54 — Divân-ı Tâhirülmevlevî (İkinci Divân)
55 — Dîvânçe-i Fârisî Tâhir.

Bu eserlerden maadâ aylık Mahfel Mecmûası (1 - 68) numara. Beyânülhak, Sırâtı Müstakîm, Sebilürreşad mecmûalarında ve en son olarak «İSLÂMIN NÛRU» nda ve diğer dergilerde dinî, târihî, edebî bir çok makaale.

Merhûm; 75 senelik hayâtının elli yılını tedkik ve tetebbûâtda bulunmak; bildiklerini usanmadan, bıkmadan ve hiçbir maddî menfeat gözetmeden öğretmek ile geçirerek, memleket ilim ve irfânına çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bizde bâzı kıymetli bilginler, didaktik yâni ta'lîmî eserler neşretmek istemedikleri ve bilgilerini kıskandıkları için, bâzı sâhalarda geri kalmamıza sebeb olmuşlardır. Halbukî, yukarıda saydığımız eserlerinde görüleceği veçhile, Tâhirül-Mevlevî, hiç bir vakit bildiklerini öğretmekden çekinmemiş, bunu Millî ve dinî bir vazife telâkkî etmiştir.

«Öğretmek, ilmin zekâtıdır!...» derdi. Her biri büyük emek ve uzun bir sabır ile meydana gelen eserleri meyânında, bilhassa ikisi üzerinde durmak istiyoruz.

Kütüphâneler müdürlüğüne bağlı tasnif-i kutup komisyonuna âzâ tâyin edildiğinden itibâren, İstanbul kütüphânelerinde bulunan Türkçe yazma divanları tetkike başlayan merhûm, 20 nci asra kadar divân sâhibi şâirlerin yazma divanları kataloğunu, vefâtından kısa bir zaman evvel ikmâle muvaffak olmuş ve bu kataloğun 12/16 ncı asra âid birinci cildi, 1947 de Millî Eğitim Bakanlığınca neşredilmiştir. İkinci cildin de matbaaya verildiğini ve yakında yayınlanacağını memnûniyetle öğrenmiştik. Edebiyat târihimizde araştırmalar yapacaklar için çok büyük değer ve ehemmiyeti hâiz olacak bu eser, üstâdın ilim ve fazlını isbâta kâfidir. Fakat bizce en olgun ve mühim eseri (Mesnevî Dersleri) nâmı altında (Mesnevi) ye yazdığı şerhtir. Tefsir, Hadis, İslâm Târihi, tasavvuf sâhalarında bütün müktesebâtının muhassalası olan bu şerh, (Mesnevi-i ma'nevî) yi bugünkü nesle îzâh edecek bir bilgi hazînesidir. Merhûmun hocası Mehmet Es'ad efendi, yarım asra yakın Fâtih câmiinde Mesnevi okutmuş, onun vefâtından sonra Karahisarlı Ahmet efendi oraya Mesnevîhan olmuştu. Onun vefâtında bu ders Tâhirül-Mevlevî'ye verilmiş ve haftada bir gün 20 Ağustos 1339/1923 den 7 Aralık 1341/1925 târihine kadar Mesnevî takrîr etmiştir. Derste söyliyeceklerini hatırlamak için hazırladığı notlarını tevsî ederek Mesnevî'nin birinci cildinin dörtde üçünü tercüme ve şerh etmiş, bilâhere ehibbâ ve talebesinin ricâsı üzerine birinci cildini tamamlamıştır. Süleymâniye câmiinde (Kubab Çavuş) nâmındaki bir zâtın vakfetmiş olduğu Mesnevîhanlık cihetinin 1948 yılında üstâda tevcih edilmesi üzerine 29 Mayıs 1948 den itibâren bu câmide, müteâkıben Râgıp Paşa kütüphânesinde tasnif-i kütüp komisyonundaki vazifesine yakın olması dolayısiyle Cumartesi günleri Lâleli câmiinde Mesnevî takrîrine başlamış ve muntazaman derslerine devam ederek bir taraftan Türkçe yazma divan kataloğunu hazırlamak, diğer taraftan Mesnevînin tercüme ve şerhini temamlamak için, yaşı 70 i mütecâviz olduğu ve mi'de ülserinden muztarip bulunduğu hâlde geceli gündüzlü çalışmıştır.

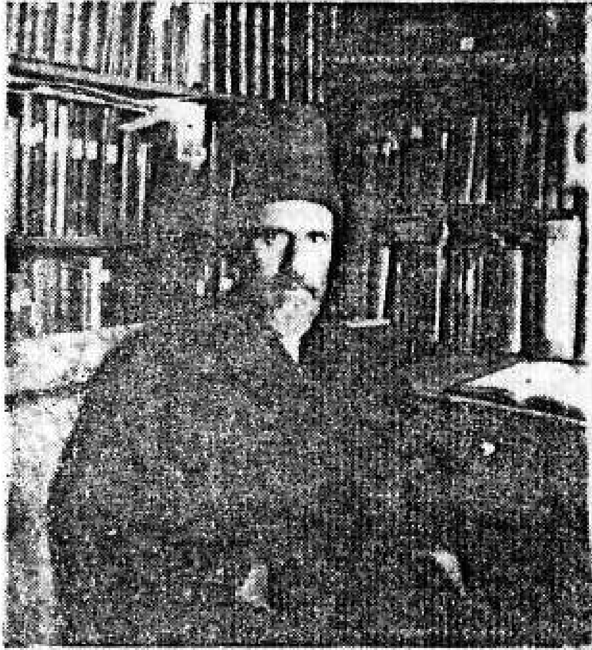
Mâlumdur ki, Hazreti Mevlânâ'nın mübârek ve ölmez eseri, İsmâil Ankaravî merhum tarafından şerh edilmiş ise de, üstâdımızın dediği gibi, bu şerh bugün anlaşılamıyacak bir hâle gelmiş olan bir üslûb ile yazılmıştır. Son senelerde neşrolunan tercümeler ise okuyucuları tatmîn edici mâhiyetde değildir. İşte bu vaziyeti göz önünde bulunduran merhûm, (Mesnevî Dersleri) ni yazmak istemiştir.

(Mesnevî) yi okuyup anlamak, ancak (Mesnevî Dersleri) nin mütâleası ile mümkün olacaktır.

Tâhirül-Mevlevi'nin vefâtı, memleket için çok büyük bir kayıbdır. Bıraktığı boşluğun kolay kolay doldurulacağını tahmin etmiyoruz. Belki gün geçtikçe değerinin büyüklüğü anlaşılacaktır.

(Tâhir Hoca) yalnız ilmen değil, ahlâkan da yüksekti. Merhûm, dâimâ fakirlerin, kimsesizlerin yardımına koşmuş ve hiçbir zaman maddiyat için çalışmamıştır. Çünki ehl-i dünyâ değildi, hakikî bir müslüman, asil ruhlu, ulûvvicenab sâhibi ve tam mânâsiyle kâmil bir insandı.

«Rahmetüllâhi aleyhi rahmeten vâsia.»

Merhum Üstad Tâhir-ül Mevlevî, pek sevdiği kitâpları arasında, Mevlevî kıyafeti ile

بسم الله الرحمن الرحيم

Tû megû mârâ bedan şeh bâr nîst,
Ba kerîman kâr hâ düşvâr nîst.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Keriminde ve (Nahl) sûresinde, Habib-i Necibine hitâben :

ادْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

Yânî : «(İnsanları) **Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle da'vet et** [1].»

Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz de Allah'ın bu emrini kemâlile ve temâmile îfâ eylemişdir.

Müşrikleri böyle hikmet ve mev'ıza ile îmâna dâvet eylediği gibi, mü'minlere de aynı sûretde nasîhatlerde bulunurdu. Hattâ haftada bir gün kadınlara mahsus olmak üzere, bir va'z tertib etmişti. Bu emr-i İlâhî, Hazreti Peygambere (farz-ı ayn) idi. Ümmet-i Muhammed'in âlimleri ve ârifleri de lisânla olsun, kalemle olsun, halkı bu şekilde uyarmakdan geri durmadılar. Çünki (Âl-i İmrân) sûresindeki :

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

Yânî : «**Ey müslümanlar; sizden bir cemâat olsun ki, halkı hayra dâvet etsinler; hayırla ve iyilikle emredip kötülükden ve günahdan nehyeylesinler** [2].» âyet-i kerîmesiyle, va'z u nasîhat ve hayırlı işlere dâvet, kendilerine (farz-ı kifâye) olmuşdur.

---

(1) Sûre-i Nahl : 125.
(2) Sûre-i Âl-i İmran : 104.

Din âlimlerinin birer vazife olarak bizzat yerine getirdikleri bu emri; pâdişahlar, vezirler ve emirler şöyle dursun, halk tabakasından birçokları da benimsemiş ve vâsıtalı olarak bunu yerine getirmek için câmilere, mescitlere (va'zıyyeler) tertib etmişler, Allah rızâsı için vakıflar tahsîs eylemişlerdir.

Din büyüklerinden, hem de şerîat ve tarikatin en büyüklerinden olan (Hazret-i Mevlânâ) da, bu İlâhî emri yerine getirmek için, Konya câmilerinde va'zlar yaptığı gibi, şerîat hükümlerini ve tarîkat âdâbını halka öğretmek için (Mesnevî) yi nazmetmiştir. Bu mübârek kitab, İslâm âleminin her tarafında büyük bir hürmet kazanmış ve müslüman mâbedlerinde, yakın zamanlara kadar takrîr olunagelmiş; Türkçe, Arabça, Acemce şerhleri yazılmış ve birçok yabancı dillere tercüme edilmiştir.

Hocam Mehmed Esat Dede efendi, yarım asra yakın, Fâtih Câmiinde Mesnevî okutmuş, onun irtihâlinden sonra, Karahisarlı Ahmed efendi merhum, oraya Mesnevîhan olmuştu. Onun vefâtında bu işi, abd-i âcize teklif ettiler. Aczimi söyledimse de dinlemediler. Âdetâ zorla götürüp, hocamın yerine oturttular. Haftada bir gün ders yapmak üzere, 20 Ağustos 1339 dan 7 Kânûn-u evvel 1341 târîhine kadar Fâtih Câmiinde, ikindi namâzından sonra, Mesnevî takrîr ettim. Sonra bu işden çekildim.

Daha sonra, Süleymâniye Câmiinde (Kubad Çavuş) nâmında bir zâtın vakfetmiş olduğu Mesnevîhanlık ciheti, lâyık olmadığım halde, âcizinize teklîf ve tevcih olundu.

Başkalarının yüzüme vurmasından evvel, kendimin i'tirâf eylediğim acz ve noksânımı size karşı da ikrâr ederim. Husûsiyle Mesnevî gibi pek derin bir kitâbı anlayıp anlatabilmekte!..

Pek iyi takdir edersiniz ki söz, dinliyenin anlayışına göre söylenir. Muhâtâb ne kadar anlayışlı olursa, konuşan da o nisbette yüksek söz söyler. Mesnevî öyle bir kitabdır ki, söyleyen (Mevlânâ); dinleyen ve yazan ise halîfesi bulunan (Hüsâmüddin Çelebi) dir. İki ârif arasında geçen o yüksek konuşmanın incelikleri, benim gâfil idrâkime tenezzül etmez de anlatamazsam, tabii görmeli ve beni mâzûr tutmalısınız.

Şurası da var ki, Hazret-i Mevlânâ, Mesnevîde bir bahis açmış ve: **«Cenâb-ı Hak, dinleyenlerin himmetleri kadar, vâızların lisânına hikmet telkin eder». «Dinleyenler ne kadar dikkatli dinlerlerse, vâızlar da o kadar hikmetli söylerler»** sözünü şerheylemiştir.

HAZRET-İ MEVLÂNÂ KİMDİ?

Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî (Kaddesallâhü sirrahû), (Hicrî takvimin) 604 Rebîulevvelinde, Horasan'ın (Belh) şehrinde doğmuş, 68 yaşında ve 672 Cümâzelâhiresinde Konya'da irtihâl eylemiştir. Kendisine (Rûmi) denilmesi, o vakit (Diyâr-ı Rûm) tâbir edilen Anadolu'da yerleşmiş olmasındandır.

Babası (Sultân-ül-ulemâ Muhammed Bahâüddin Veled), onun babası (Hüseyn-i Hatibi), onun babası (Ahmed'ül-Hatîbî), onun babası (Mahmûd), onun babası (Mevlûd), onun babası (Sâbit), onun babası (Müseyyeb), onun babası (Mutahhar), onun babası (Abdürrahman), onun babası da (Hazret-i Ebû Bekir) Radıyallâhü anh'dir.

Şu hesabça Hazret-i Mevlânâ, Hazret-i Ebûbekir'in onbirinci torunudur.

Sıddîk-i Ekber neslinden gelen Mevlânâ'nın anne cihetinden de seyyitliği vardır. Çünki ecdâdından (Ahmed-ül-Hatibî); (Şems-ül-Eimme Abdüllâh-i Serahsî) nin kerimesi (Firdevs Hâtûn) u almış; cedd-i Mevlânâ (Hüseyn-ül-Hatibi), ondan doğmuştur. Şems-ül-Eimme ise, Sülâle-i Nebeviyyeden idi. Kezâ ecdâdından (Mutahhar), meşhur (İbrahîm Edhem) in; cedd-i Mevlânâ (Hüseyn-i Hatibi) de; Harzem Şâhı (Alâüddin) in kızını almış oldukları için, o neseb-i kerîme sûrî bir asâlet de karışmıştır.

Hazret-i Mevlânâ beş yaşında iken, babasiyle birlikte Belh'den çıkmış, Hacca gittikten ve biraz seyâhat ettikten sonra, bir müddet Erzincan'da oturmuş, daha sonra «Lârende» yânî bugün Karaman denilen şehre gelmiş, nihâyet Konya hükümdârı (Alâüddin-i Selçûkî) nin (Sultân-ül-Ulemâ) yı dâveti üzerine, Konya'da yerleşmişti. Konya'da, Haleb'de, Şam'da (Şeyh-ül-Ekber Muhyeddîn-i Arabî) hazretleriyle görüştü. Pederinden sonra, pederinin halîfesi «Seyyid Burhânüddîn-i Muhakkık-ı Tirmizî» den sülûk gördü ve Hazret-i Seyyid'den hilâfet aldı. Konya'da ders okutur, halka-i tedrisinde yüzlerce talebe bulunur, asrındaki âlimlerin en üstünü tanınır ve «Mevlânâ-yı Rûmi» diye anılırdı.

Daha sonra «Şems-i Tebrîzî» hazretleri ile görüştü. Şems nâmına bir çok gazeller ve manzûmeler söyliyerek o ümmî ârifin nâmını ebedileştirdi.

«Öyle rahşendeki ol şem'a-i nûr,»,
«Şems-i Tebrîz ona pervâne olur!.»

Çeşitli eserlerinin en meşhûru, «Kitâb-ı Mesnevî» dir. Yirmibeş binden fazla beyti ihtivâ eden bu eser-i celîl, «Hüsâmüddîn Çelebi» nin talebiyle meydana geldiği için, bir ismi de «Hüsâmî-nâme» dir. Nitekim, altıncı cildin başında: «Senin gibi bir allâmenin câzibesiyle Dünyâda bir (Hüsâmî-nâme) dolaşmağa başladı.» demiştir.

Hüsâmüddin Çelebi, Hazret-i Pîr'in halîfesidir. Mevlânâ'nın irtihâlinden sonra, onun makaam-ı irşâdına oturmuştur. Mesnevî'nin tanzîminden evvel, Mevlevî müntesipleri «Şeyh Attar» ın «Mantık-ut-Tayr» ı ile, «Hakîm Senâî» nin «Hadîka» sını okurlardı. Çünki Hazret-i Mevlânâ, bu iki eseri takdîr eder, «Hadîka» ile sâhibi ârifini, «Mantık-ut-Tayr» ile nâzım-ı kâmiline tercih eylerdi.

Hüsâmüddin Çelebi, o iki kitap tarzında bir eser tertibini Hazret-i Mevlânâ'ya ricâ etti. O da :

— Bana da öyle bir fikir ilhâm olmuştu, diyerek sarığının arasından çıkardığı bir kâğıdı Çelebi'ye uzattı. Bu kâğıtta, Mesnevî'nin baş tarafındaki onsekiz beyt yazılı idi. Sonra Mevlânâ tarafından söylenilmek ve Çelebi tarafından yazılmak üzere tanzim ve tahrîre devâm edildi. Birinci cild 660 târihinde hitâm buldu. O sırada Hüsâmüddin Çelebi'nin âilesi vefât etti. Kendisi de bâzı mânevî tecelliyâta mazhar olduğu ve cezbe hâlinde bulunduğu için, yazmağa devam edemedi. İki sene sonra, yâni 662 senesinde, ikinci cilde başlanıldı. Altıncı cildin sonlarına kadar söylenilip yazıldı. Fakat o cilddeki «Şehzâdegân» hikâyesi tamam olmadan, Hazret-i Mevlânâ sustu. Çünki ömrünün sona erdiği kendisine ma'lûm olmuştu. Büyük oğlu «Sultan Veled» Mesnevî'ye bir hâtime yazdı ve hâdiseyi anlattı. Altıncı cildin başındaki :

Pîşkeş mî âremet ey ma'nevî,
Kısm-ı sâdis der temâm-ı mesnevî

Beytinden de anlaşılacağı üzere Mesnevî kitâbı, altı cild, yâhud altı defterden ibârettir. Sonra yedinci cild diye bir kitap meydana çıkmış, Şârih-i Mesnevî «Şeyh İsmâil Ankaravî» tarafından da şerh edilmiştir.

Ankaravî merhum; ya mecbûren, yâhud hüsn-ü te'vîl gayretiyle şerhettiği bu uydurma Mesnevî'yi, 1035 târihinde Sahaflardan aldığını ve 814 târihinde istinsâh edildiğini söyler. Fakat eserin nâzımı ma'lûm değildir. İfâdesine nazaran, tasavvuf düşmanı bir müteassıb olduğu anlaşılır. O kadar ki, «Muhyiddîn-i Arabî» gibi ekâbir-i ümmetin en büyüklerinden olan bir zât için :

Şeyh-i ekber nîst şeyh-i ekferest.

Yâni : «Büyük şeyh değil, en büyük bir kâfirdir.» demek küstahlığında bulunmuş; zavallı, ne maksatla yazmışsa, eserile nâmını ibkâ edememiştir. Târik-i Dünyâ papazlar hakkında nâzil olmuş olan;

الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝

Yânî : **«Kendileri muhakkak iyi yapıyorlar sanarak, dünya hayatında sa'yleri boşa gitmiş olanları size haber vereyim mi?** [3]» âyeti, o nâzım hakkında da okunabilir.

•

MESNEVÎDE TAHKIYE USÛLÜ

Okumuş olanların mâlûmudur ki, Mesnevîde birtakım hikâyeler vardır. Fakat onların dercedilmesi, masal söylemiş olmak için değil, o kıssalardan hisse alınmak düşüncesiledir. Çünki yüksek bahisler ve derin hikmetler, böyle misâllerle bir dereceye kadar anlaşılabilir. Mesnevî'ye, kurt-tilki masalı diyen beyinsizlerin terbiyesizliği, maksadın ulviyyetini kavrayamamış olmalarındandır.

Mesnevî'de lâfızdan ziyâde, mânâya ehemmiyet verilmiş; bir şiir kitabı yazmak değil, okuyanlara hakîkati anlatmak gâyesi hedef ittihâz edilmiştir. Bundan dolayı avam tabakası, içindeki hikâyeleri dinler ve hoşlanır. Havasdan olanlar, ifâde eylediği hakîkatten hisse ve feyz alır. Onun için, câhiller müstesnâ olmak üzere, her sınıf arasında okunur ve dinlenir. Hazret-i Mevlânâ, bâzan bir hikâye nakline başlar; fakat onu hemen temamlamaz. Münâsebet dolayısile başka fıkralara, onlardan yine bilmünâsebe bâzı hakîkat ve bilginlerin nakline geçer, sonra dönüp evvelki kıssayı bitirir. Bâzan da iddialı bir hikâye söyler. İki tarafı mübâhasede bulundurur ve taraflara fikirlerini o kadar kuvvetli delillerle müdâfaa ettirir ki, hangi tarafın sözü okunsa ve dinlense, insan o taraf haklı demeye mecbûr kalır. Onun için, bir tarafı dinleyip de hüküm vermeğe kalkışmamalı, bizzât nâzım-ı âlîsinin vereceği hükmü beklemelidir.

Şu da hatırda bulunsun ki, Mesnevî'de bâzı hezlâmîz (alaycı-açık) fıkralar vardır. Bunlar, yalnız zâhiri görenler nazarında nezih görülmese

---

(3) Sûre-i Kehf : 104.

bile, basiret sâhibleri nezdinde hâl ve makâma münâsib oldukları için, fasih ve beliğ sayılırlar.

Hazret-i Pir :

Beyt-i men bêyt nîst iklîmest,
Hezl-i men hêzl nîst ta'lîmest.

«Benim her beytim, beyit değil, bir mânâ iklîmidir. Hezlim de hezl değil, tâlîm için söylenilmiş sözlerdir» beytiyle, bundaki hikmeti beyân eder.

Şurası da unutulmamalıdır ki Mesnevî, ekseriyeti itibârile Hüsâmüddin Çelebi'nin anlayışına göre söylenilmiştir. Nitekim:

«Şu söylediklerim, senin anlayışına göredir. Doğru ve yüksek bir muhâtab bulamadığım için ölüyorum» buyurulmuştur. Acabâ Hazret-i Mevlânâ, Hüsâmüddin Çelebi'den daha kavrayışlı bir muhâtab bulsaydı, neler söyleyecekti?!..

Bâzan da Hazret-i Pîr, kendi makâmından söylemiş ve mazhar olduğu ilhamların beyânına yol vermiştir. Kendini, söylediklerini değil; Hüsâmüddin Çelebi'ye hitablarını bile lâyıkıyle anlamak, bizim gibi âciz ve gâfil olanların kârı değildir.

«Hepsi anlaşılmasa bile, hepsi terkedilmez» diye, Arabça bir söz vardır. Biz de Mesnevî'nin mübârek beyitlerini dikkatle okuyup anladığımız kadarından istifâde etmeliyiz. Daha fazlasının anlaşılmasını lûtf-u İlâhiden temenni eylemeliyiz. Atâ-yı Rabbânide cimrilik yoktur. Sıdk-u ihlâs ile istenilen şeyleri esirgemez. Ekrem-ül-Ekremîn olduğu için, kerem-ü inâyetiyle ihsân eder.

Şunu da belirtmeden geçemiyeceğim ki, bâzı câhiller ve yarı aydınlar: «Mevlânâ'nın felsefesi» deyip duruyorlar. Bilmiyorlar ki Mevlânâ, filozof değil; sofidir.

Mesnevî'de felsefeden değil, tasavvufun hakikatlerinden bahsedilir. Felsefenin me'hazi akıl, tasavvufun menbaı nakildir.

Akıllar farklı olduğu için, felsefede «İkânî» likden «Reybî» liğe kadar tam bir muhâlefet vardır.

Tasavvufta ise istidâd farkı dolayısiyle teferruatta basit farklar görülse bile, esas mes'elelerde bütün tasavvuf ehli müttehiddir.

MESNEVÎ'NİN DÎBÂCESİ

(Hâzâ kitâbül mes'nevî) Şu Mesnevî kitâbıdır.

(Hâzâ) kelimesindeki **(h)**, harf-i tenbihdir. **(zâ)** ise, ism-i işârettir.

İsm-i işâretler için bir müşârünileyh lâzımdır. «Şu adam» dediğimiz vakit «adam» kelimesi «Şu» nun müşârünileyhi olur. Çünki onu gösterir. Acabâ burada müşârünileyh hangi kelimedir? Şüphesiz ki «Kitâb-ı Mesnevî» dir. Çünki dibâce, birinci hitâmından sonra yazılmıştır. O halde, «Şu defter», birinci cildi hitâm bulan «Mesnevi kitâbı» dır, demek olur.

Mesnevi : Her beyti ayrıca kâfiyeli olan manzûme demektir ki, nazım şekillerinin tertib ve tanzim itibâriyle en kolayıdır. Mesnevî, bu şekilde vücûde gelmiş yirmibeş bin kadar beyitli bir manzûmedir. Nazım şekliyle şöhret almıştır. Vâkıa Hazret-i Mevlânâ, Hüsâmüddin Çelebi'ye hitâb ettiği: «Senin gibi bir allâmenin câzibesiyle Dünyâda bir (Husâminâme) dolaşmıya başladı» meâlindeki beytinde, Mesnevi için «Hüsâmî nâme) tâbirini kullanmış ise de, o tâ'bir, revâç bulmamıştır.

İkisi her yerde, biri Konya'da olmak üzere Hazret-i Pir'e ihtisas peydâ etmiş üç kelime vardır ki «Mevlânâ», «Mesnevi», «Türbe» lâfızlarıdır. Mâlûmdur ki «Mevlânâ» (Efendimiz) meâlinde ta'zîm ifâde eden bir kelimedir ve (Âlimlere) mahsustur. «Mevlânâ Celâlüddin» ve «Mevlânâ Câmi» gibi.

«Mesnevî» târif edildi.

«Türbe» lâfzı ise, kabir ve mezar demektir. Hâl böyle iken «Mevlânâ» ve «Mesnevi» denilince her yerde Celâlüddin-i Rûmî'nin kendisiyle kitâb-ı celili hatıra gelir. «Türbe» denilince de Konya'da merkad-i Mevlânâ anlaşılır.

Mesnevî şârihleri, Mesnevî kitâbının ismindeki lûgat mânâsından lâtif bir nükte çıkarmışlardır. Mâlûmdur ki Mesnevî; lûgatde: iki katlı, katmerli gibi mânâlar ifâde eder. Bundan dolayı Fâtiha Sûresine de yedi âyetli olması ve iki defâ nüzûl etmiş bulunması dolayısiyle «Seb'-ul-Mesânî» denilmiştir.

Fâtiha-i Şerîfeye «Sûret-ül Mesânî» de tâbir olunur. Çünki namazlarda tekrar tekrar okunur.

Mesnevî şerîfin beyitlerinde de çift şeylerden ve biribirine zıd hâllerden bahsedildiğine işâret vardır. Mahsûsâtdan mâkûlâta varıncaya kadar bütün mahlûkâtın çift ve mütekâbil olduğu da :

سُبْحَانَ الَّذِي
خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ
وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ۞

Yâni : «Yerin bitirmekte olduğu şeylerden, (insanların) kendilerinden ve daha bilemiyecekleri nice şeylerden bütün çiftleri yaratan (Al-

lah'ın şânı ne kadar yücedir) **münezzehdir**[4].» âyet-i kerimesinde beyan buyurulmuştur.

•

(Ve hüve üsûlü üsûlü üsûliddîni fî keşfi esrâril vüsûli velyekînî)

Yânî : «Mesnevî, vüsûl ve yakîn sırlarının keşf ve izâhında, dînin asıllarının asıllarının asıllarından bahseder.»

Üç defâ tekrarlanan «Üsûl» ün mâhiyetine dâir şârihler tarafından birçok tevcihler yapılmıştır ki hülâsası şudur :

Dînin üsûl ve esâsı şeriatdır, çünki ona dayanır. Şerîatin esâsı da tarîkatdir, çünki nasîhatden ve bilmekden garaz: tatbikdir. İlimden maksat: amel olduğu gibi, şerîatden matlûb olan da tarîkatdir. Zîrâ şerîat: öğrenmek; tarîkat ise: yapmakdır. Meselâ namaz kılarken, başına bir şey giymenin sünnet olduğunu bilmek, şerîatdır; başı kapalı namaz kılmak ise tarîkatdir. Rasûlüllah Efendimiz, ihramda bulundukları zamandan başka vakitlerde, başı açık namaz kılmamıştır.

Tarikatin esas maksadı ise: hakîkatdir. Zîrâ tarîkatden gâye: hakîkate ermekdir. Mesnevî ise, bu üç esâsın üçünden de bahsetmektedir.

«Keşf», Seyid Şerîf'in «Ta'rifat» daki beyânına göre: «Gaflet perdesinin açılması, gizli mânâların ve hakikat nurlarının görülerek ve tadılarak anlaşılmasıdır.»

«Esrar», herkesin kavrayamıyacağı gizli mânâlardır.

«Vüsûl» hicran, yânî ayrılığın zıddıdır. Türkçede buna «Ermek» denilir. «Erenler» de ondandır ki, Hakk'a vâsıl olanlar demekdir.

Vüsûl: İlmin hakikat mertebesine erişmesi,

وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَر۪يدِ

Yânî : **«Biz insana şah damarından daha yakınız**[5]**»** nüktesine tam bir idrâk husûle gelmesidir.

Şu âyet-i kerîmenin bildirmesile Cenâb-ı Hakk'ın bize, bizden pek çok yakın olduğunu biliyor ve inanıyoruz. Fakat bu ilim ve bu imân, hakîkat mertebesini bulmamıştır. Onu ne vakit zevken, yânî tadarak ve şühûden yânî görerek anlarsak, vüsûlün ne demek olduğunu da o zaman anlarız.

Hallac-ı Mansûr (k.s.) demiş ki: «Allah'a vâsıl olmak için, iki adım atmalı, üçüncüde vüsûl tahakkuk eder. Birinci adımı Dünyâdan, ikinci adımı Âhiretden kaldırmalı, üçüncü adımda Allâh'a varılır.»

---

(4) Sûre-i Yâsîn : 36.
(5) Sûre-i Kaaf : 16.

Söylenmesi ne kadar kolay; fakat yapılması ne kadar güç bir tavsiye değil mi?

Dunyâ ve Âhiretden adım kaldırmak: Gerek dunyevi, gerek uhrevi bütün geçici arzûlardan vazgeçmek, olanca emelini Allâh'a hasreylemekdir.

«Yakîn» bir şeye karşı insanın şek ve şübheden kurtulması, anlayışının tam bir itmi'nan bulmasıdır.

Yakîn için **«İlm-el-yakîn»**, **«Ayn-el-yakîn»**, ve **«Hakk-al-yakîn»** diye üç derece itibâr edilmiştir. Şeyh-ul-Ekber (K.S.), bir adamın Kâbe'yi işitmek sûretile bilmesini ilm-el-yakîn'e, Mekke'ye gidip Kâbe'yi görmesini ayn-el-yakîn'e, Kâbe'nin halka metâf (Tavaf yeri) ve Beytullah diye Hakka muzâf olmasındaki hikmeti, ilhâm-ı ilâhî ile öğrenmesini, Hakk-al-yakîn'e misâl olmak üzere gösteriyor.

•

(Vehüve fıkhullâhil ekberu ve şerullâhil ezheru ve bürhânullâhil ezheru.)

Yânî : «Mesnevî; Allâh'ın fıkh-ı ekberi, Allâh'ın şer'-i ezheri, Allâh'ın bürhân-ı ezheridir.»

(Fıkıh) : lûgatde ilim demektir. Istılâhda, ilm-i fürûa alem olmuştur. Fakat bu tahsis sonradandır. Evvelce fıkıh lâfzile din ilmini kasdederler ve din âlimi olana (Fâkîh) derlerdi.

Nitekim :

﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَٓافَّةًۜ فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدّ۪ينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُٓوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾

«(Bununla berâber) **mü'minlerin hepsinin** (topyekûn) **savaşa çıkmaları, lâyık değildir. O halde, içlerinden her sınıfın birer kısmı dinde fakıyh olmayı** (dînin ince bilgilerini) **öğrenmeleri için** (Peygamberin yanında kalmaları) **- din ve şerîat ilimlerini iyice öğrenmeleri ve kavmleri** (savaşdan) **dönüp kendilerine geldikleri zaman onları Allah azabiyle korkutmaları için -** (gitmeyip kalmalıdırlar). **Olur ki** (bu suretle mü'minler aykırı hareketlerden) **kaçınırlar**[6]**.»**

---

(6) Sûre-i Tevbe : 122.

Bu Âyet-i celiledeki **(Liyetefekkahü)**, **(Liyetealleműı)** ile tefsir edilmişdir.

Bu emr-i ilâhinin nuzûl sebebi şudur:

Hicretin 9 uncu senesi içinde idi ki, Rumlar'la Hiristiyan Arablar'ın Medine'ye doğru yürümek istedikleri işitilmişdi. Onlar gelmeden önce, üstlerine gidilmek lâzım geldi. Hava sıcakdı, etraf kurakdı. Bu yüzden de kıtlık vardı. Öyle dar bir zamanda, Hazret-i Peygamber (S.A.V.) Efendimizin himmeti ve ashâbın yardımile 30.000 kişilik bir ordu hazırlandı. Bizzat Rasûl-i Ekrem'in kumandasında olarak Sûriye'deki **(Tebük)** mevkiine kadar gidildi. Orada günlerce oturulup beklenildiği halde, düşman görünmediği için geri dönüldü.

Hazırlanması güçlükle olduğu için **(Ceyş-ül-Usre)** denilen bu ordudan ashâbın bâzıları geri kalmıştı, onları tevbîh eden bâzı âyetler nâzil oldu. Allâh'ın itâbı dolayısile, ehl-i îmânın hepsi de, bir daha harb olacak olursa geri kalmamağa karar verdiler. O münasebetle, bu âyet nâzil oldu: «Bütün mü'minlerin muhârebeye gitmesine lüzum yoktur. Onların her fırkasından bir tâifenin çıkması, diğerlerinin kalıp din ilmini öğrenmesi ve harbden dönen kavimlerine Allâh'ın emirlerini bildirmesi, onların da Allâh'a isyan etmekden sakınması daha iyidir» buyuruldu.

İtiraz kabul etmiyecek bir hakikatdir ki, bir kitabın şerefi ve büyüklüğü, bahsetdiği ilmin; o ilmin şerefi de, mâlûmun büyüklüğüne göredir. Mesnevî'nin mevzuu ise, (ilm-i hakıkat) olduğu için, vasfında Nâzım-ı ekmeli tarafından (Fıkh-ullâh-il-ekber) tâbiri kullanılmıştır.

(Şer-ullâh-il-ezher): Allâh'ın açık ve parlak yolu mânâsınadır. Çünki şeriatın tatbik ciheti demek olan tarikatden bahseder.

(Bürhân-ullâh-il-ezher): Allâh'ın ap açık delîli ve hücceti meâlindedir. Zirâ Mesnevî'de gösterilen deliller, inkâr kabul etmez ve itirâz götürmez birer hüccetdirler. Onları okuyup da doğru ve gerçek olduklarını teslim etmemek imkânı yoktur. Fakat insâfı elden bırakmamak inâda kalkışmamak şartile!.

●

(Mes'elü nûrihi kemişkâtin fihâ misbâh, yüşriku işrâkan envera minel isbâhi)

Yâni: **«Mesnevînin nûru, içinde kandil yanan bir hücre gibidir. Öyle parlaklık verir ki, o sabahların aydınlığından daha nurlu ve daha nurlandırıcıdır.»**

Erbâbının mâlûmudur ki fikir; ya hakikat, yâhut mecaz ve kinâye olarak ifâde edilir, Usûl-ü tebliğin en ziyâde ve herkes tarafından kullanılanı (teşbih) ile (istiâre) dir.

Teşbih: Bir şeyi bir şeye benzetmek sûretile onu, muhâtabın gözü önüne getirmekdir. Bu hâl, maksadı kolayca anlatır. Konuşanı uzun uzadıya târif etmekden kurtarır. Meselâ, bir zâtın salâhından, takvâsından bahsetmek için çok söz söylemektense, «Melek gibi bir adam» diyerek o adamı meleğe benzetmek; kendisinin melek gibi mâsum ve günahsız bulunduğunu, muhâtaba kolaylıkla anlatır. Aklı, duygu derecesine; mâneviyâtı maddiyât mertebesine indirir. Mânâyı anlamıyanlara, aşağı yukarı bir şeyler ifhâm eder. Onun için Hazret-i Mevlânâ, Mesnevî'nin mânevi nûrâniyyetini, içinde yanmış bir kandil, veyâ ampul bulunan mişkât'ın maddi parlaklığına benzetiyor.

(Mişkât), duvara husûsi olarak yapılmış ve içerisi cilâlanmış bir kovuktur. Cilâlı bir hücre içindeki ışıkdan, o hücre, ne kadar aydınlık görünürse; Mesnevi de, metnindeki nurlu fikirler, nurlandırıcı hakikatler dolayısiyle o derece parlaktır; hattâ ona da, sabahların göz kamaştıran ışığına da fâikdir, diyor. Şu teşbih ile de, hem mânâdaki parlaklığı, maddi bir aydınlık ile temsil ederek gözönüne getiriyor; hem de:

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

Yâni: **«Allah göklerin ve yerin nûrudur[7]»** âyetine işâret ediyor. İşte burada da bir teşbih vardır. Nûr, nasıl karanlığı giderir ve mevcûdâtı meydana çıkarıp göstrirse; Allah da mahlûkları yokluk karanlığından varlık sâhasına getirmiş ve göstermiş bir Hâlıkdır, demek oluyor.

İkinci fıkradaki **(İşrak)**, parlatmak ve aydınlatmak mânâlarınadır, (yeşrıku-işrâkan) cümlesiyle aydınlatmanın çokluğu beyan ediliyor.

Mesnevî'nin okunması, yâhud dinlenmesi, okuyup dinleyenlerin gözlerini parlatır. İlham meşrıkından fışkırıp gelen şuâları, istîdatlı kalbleri, sabahların nûrundan fazla nûrâni ve rûhâni bir hâle getirir, deniliyor.

Hulâsa Mesnevi: Sabahlardan daha nurlu ve daha nurlandırıcıdır. Çünki sabah, gecenin karanlığını aydınlatır. Mesnevi ise, okuyanın ve dinleyenin kalbindeki sıkıntı ve karanlıkları giderip aydınlatır.

(Vebüve cinânül cinâni, zül u'yûni vel eğsâni)

Yâni: **«Mesnevî'nin kısım kısım bahisleri, yâhud ayrı ayrı cildleri, kalbi ve rûhî birtakım cennetlerdir. Cennetde nasıl nehirler ve ağaçlar varsa, bunların da ırmakları, dalları ve budakları vardır.»**

(Cinan): Cennetin cem'idir. (Cenan) ise, kalb mânâsınadır. İkisinin yanyana gelmesinden bir (Cinâs-ı hattî) teşekkül etmiştir. Yazılışları bir, fakat üstün, esire, ötürü farkıyle okunuşları ayrı kelimelerin, birlikde zikrine (Cinâs-ı hattî) denilir.

---

(7) Sûre-i Nûr, 35.

(Z'ül-uyûn-i vel-eğsan) : Irmaklı, ve dallı-budaklı meâlindedir ki, cinânın vasıflarıdır. (Cinân) ın cemî olarak gösterilmesinde, Mesnevî'nin müteaddid bahislerine ve cildlerinin altı olduğuna işâret vardır.

Nebiyy-i Ekrem (S.A.V.) efendimiz :

«Cennet bahçelerinden istifâde ediniz» buyurdu.

«Şu dünyamızda cennet bahçeleri nedir?» suâline de :

«İlim meclisleridir» cevâbını verdi.

Demek ki faydalı olmak şartiyle her ilim meclisi, mânevî bir cennet, onlardaki ilmî bahisler de cennet nîmetleri oluyor. O halde Mesnevî, faydalı telkîn ve tâlimleri ile o mânevî cennetlerin en yükseklerindendir.

Öyle zannediyorum ki, ilim öğrenilen mektepler, tâlim yapılan kışlalar, insanlara faydalı şeylerin yapılıp satıldığı dükkânlar ve fabrikalar, hattâ sapan tutulmasına ve toprak sürülmesine alıştırılan tarlalar, şu Hadis-i Şerife nazaran o mânevî cennetler cümlesindendir. Fakat dans evleri ve bale mektepleri onlardan mıdır, değil midir? Erbâbı takdir etsin...

Bir şey, mutlak zikredilince kemâline masrûf olur. Meselâ (Adam) denilince, âzâsı temam bir insan akla gelir. Gözü kör, kulağı sağır, eli çolak, ayağı topal gibi kayıdlar düşünülemez. Bunun gibi, ilim denilince de onun dünyâ ve âhiret için faydalı olan bilgi olduğu anlaşılır. Hırsızlık, yankesicilik de birer bilgidir ammâ, faydalı değil, bil'akis zararlıdır.

Peygamber Efendimiz :

«Yâ Rabbi; faydasız ilimden, yaş dökmeyen, yânî Allah korkusuyla ağlamayan gözden ve Hak sevgisiyle titremiyen kalbden sana sığınırım» demiştir.

Kezâ, Yüce Peygamberimiz :

«Cennet ağaçlarından bir ağaca rastgeldiğinizde, gölgesinde oturun, meyvelerinden de yeyin» buyurdu.

«Biz dünyâda iken şu hâl, nasıl mümkün olur?» suâl üzerine :

«Bir âlime rastgelince, cennet ağaçlarından birine tesâdüf etmiş olursunuz.» diye izâhat verdi.

İşte Hazret-i Mevlânâ da, o cennet ağaçlarının en çok gölgeli ve meyveli olanlarındandır, (Sultân-ül-Ulemâ) oğlu Hünkâr-ı Urafâ'dır. Kendisi cennet ağacı, eserleri cennet meyveleridir. Binâenaleyh onlardan istifâde edip feyizlenmeliyiz.

Yalnız biz, şarta riâyet göstermeliyiz; ki, o da talebimizde sâdık olmakdır. Sıdk-u talebi şöyle tasavvur edelim :

Bir yaz günü kırda, bayırda dolaşmışız. Gömleğimiz terden sırtımıza, dilimiz harâretden damağımıza yapışmış. Güneşden beynimiz kaynıyor, derken yol kenarında ulu ve meyveli bir ağaç görüyoruz. Etrâfa dal-budak salıvermiş, yaprakları genişçe bir sahâyı gölgelendirmiş, o gölgeliğin üstünde lâtif çimenler bitmiş, orasını çöllerdeki (Vâhalar) hâline getirmiş. Ağacın sâhibi yok. Gelen geçen meyvesinden yesin diye, bir hayır sâhibi tarafından dikilmiş. Yorgunluk ve susuzluk dolayısiyle ona doğru koşarız. Harâretimizi teskin için meyvelerden koparıp yeriz, çimenlerinde oturup dinleniriz. Şu hareketlerimizde hiç de isteksizlik göstermeyiz; hattâ riyâ ve gösteriş de yapmayız.

Bir dünyâ ağacından istifâde hususunda nasıl böyle samimî isek, cennet ağaçları olan din âlimlerine ve cennet meyvesi bulunan eserlerine karşı da öylece sıdk-u samîmiyetle tâlib olmalıyız ki, kendilerinden ve eserlerinden istifâde edebilelim.

•

(Minhâ aynün tüsemmâ inde ebnâi hâzessebîli selsebîlen, ve inde eshâbil mekâmâti vel kerâmâti hayrun mekâmen ve ahsenü mekîlâ.)

Yâni : **«Mesnevîde bir feyz çeşmesi vardır ki, tevhîd yolunun yolcuları tarafından (Selsebîl) diye adlandırılır. Mesnevî, makam ve kerâmet sâhiblerince makamların en hayırlısı ve istirâhat edilebilecek yerlerin en güzelidir.»**

Birinci fıkra :

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا

«Cennetde Selsebîl denilen bir pınar vardır[8]**.»** meâlindeki âyet-i kerîmeden iktibâs edilmiştir.

Bu fıkra ile demek isteniliyor ki, Âhiret Cennetinde Selsebil denilen bir menbâ olduğu gibi, mânevî Cennet olan Mesnevî'de de erbâb-ı sülûk arasında Selsebîl tâbir edilen bir feyz çeşmesi vardır.

(Ebnâ-i sebîl) : Yolcular demekdir. **(Ebnâ-i hâzes-sebîl) :** yânî (Bu yolun yolcuları) terkibindeki yolcuların, mevlevîlik ile mevleviler olduğu bâzı şârihler tarafından söylenilmişse de, Mesnevîden yalnız mevleviler değil, bütün tarîkat ricâli ve hattâ bütün insanlık feyz almaktadır. Meselâ (Dede Ömer Rûşenî), (Şeyh İbrâhim Gülşenî), (Şeyh İsmâil Hakkı Celvetî), (Şeyh Abdurrahmân-ı Talebân-i Kâdirî) gibi ârifler, Mesnevî'den feyz alan tarîkat büyüklerindendir.

Hele (Mevlânâ Câmî-i Nakşbendî) :

(Mesnevî-i Mevlevî-i ma'nevî)
(Hest Kur'an der zebân-ı Pehlevî.)

---

(8) **Sûre-i İnsan : 18.**

Yânî : **«Hazret-i Mevlânâ'nın Mesnevî-i Mânevisi, pehlevî, yâni Fârisî lisânında Kur'ân meâlidir.»** diyerek Mesnevî ile, Nâzım-ı ekmeline hürmet ve hayret göstermiştir.

Hülâsa, fıkradaki **(Ebnâ-i hâzes-sebil)** — tercüme edildiği gibi — bütün tarik-i tevhîd sâlikleri ve belki de bütün insanlardır.

İkinci fıkrada :

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ

مَقِيلًا ﴿٢٤﴾

«O gün ehl-i cennet olanların karargâhları hayırlı ve istirâhat yerleri çok güzeldir[9].» âyet-i kerîmesinden iktibâs olunmuştur.

Bu fıkra ile de imâ ediliyor ki, Dünyâda eceli ile ölüp, Âhirette dirilenlerin ve kendilerine cennet müjdesi verilenlerin, Kıyâmette ve Cennetteki yerleri çok hayırlı ve çok güzel olduğu gibi, kendi gayreti ile mevhum varlığını burada fedâ eyleyen ve :

Fenâ bahrinde gark oldum, ebed ölmem dirî oldum!..

gibi sözler söyleyen makam ve kerâmet sâhibleri için de Mesnevî, makâmın hayırlısı ve ahsen-i mekildir.

(Mekîl) : Kaylûle yapılacak, yânî öğleden sonra yatılıp istirâhat yapılacak yer demektir. Arabistan'da bir âdet vardır. Herkes, sabah namâzı vaktinde kalkar. Namâzı kıldıktan sonra işine başlar, öğleye kadar meşgûl olur. Ondan sonra evine çekilir, günün en sıcak vaktini serin bir yerde istirâhatla geçirir. İkindi vakti yine işiyle, gücüyle iştigâl eder. İşte bu istirâhate (Kaylûle), onun yapıldığı yere (Mekîl) denilir.

(Mekâmât) : Seyr ü sülûkdeki dereceler mânâsınadır. Şârih-i Mesnevî Şeyh İsmâil-i Ankaravî'nin (Minhâc-ül-fukarâ) ismindeki mühim eserinde, bunlardan yüz dânesi târif edilmiştir.

(Kerâmât) : Hârikul'âde hâller demekdir. Hemen aynı mânâda olan (Mûcize) ile kerâmet arasındaki fark: mûcizenin Peygamberlerden, kerâmetin velîlerden zuhûr etmesidir.

Şakkulkamer (Ayın ikiye ayrılması) bir mûcizedir. Çünki, Peygamberlerin en büyüğü olan Rasûlullah Efendimizden zuhûr etmiştir.

Hazret-i Ömer'in Medîne minberinde hutbe irâd ederken, İslâm ordusunun Kürdistan'da muhâsara edilmek tehlikesinde bulunduğunu görmesi, ve: **(Yâ Sâriye elcebel)** yânî: «Ey Sâriye dağa çık» diye seslenmesi, sesini de o müslüman kumandana duyurması, bir kerâmetdir. Çünki bir veliyy-i kâmilden sudûr etmiştir.

(Erbâb-ı mekâmât) : Temkin derecesine vâsıl olanlar, **(Eshâb-ı kerâmât) :** henüz (telvin) den kurtulamıyanlar, terakkî ve tedenniden hâlî kalmıyanlar, yânî birincilerin derecesine vâsıl olamıyanlardır. Bunlara (Ehl-i hâl) de denilir. Hazret-i Mevlânâ: «Sofiler arasında ehl-i hâl olanlar çoktur. Fakat ehl-i makâm olanlar nâdirdir» der.

Tarîkat büyüklerinden bâzıları, kerâmet izhârını pek de hoş görmemiş, hattâ bâzıları böyle kerâmetler göstermeye: (Hayz-ı ricâl) ve (Mel'abe-i etfâl) yânî: «Erkeklerin âdet görmesi ve çocuk oyunu» demiştir.

(El ebrâru minhü yekülûne ve yeşrabûn, vel ahrâru minhü yefrahûne ve yetribûn.)

Yânî : «Ebrârdan olanlar[1], Mesnevî'nin mânevî nîmetlerinden yerler ve içerler. Ahrârdan[2] bulunanlar da onun verdiği neşve ile ferahlanıp oynarlar.»

(Ebrâr) : (Berr) in cem'idir. «Onlar karıncayı bile incitmeyenler ve şer işleri yapmıyanlardır.» diye târif olunmuşlardır.

Nitekim, Cenâb-ı Hak, bu durumdaki kullarını, Kur'an-ı Hakîminde şu âyetlerle müjdelemiştir :

لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ

خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾

Yâni : **«Fakat Rabblerinden korkanlar** (öyle mi ya?) **Altlarından ırmaklar akar, cennetler — kendileri içinde ebedî kalmak, Rableri katından verilecek nice ziyâfetlere de konmak üzere — hep onların, Allah'ın nezdinde olan (ni'metler) iyiler için daha hayırlıdır[10].»**

Mesnevî, sanki gökten gelmiş ilâhî bir sofradır ve ebrâr-ı ümmet, onun mânevî nîmetleriyle doyarlar.

(Ahrâr) ise, nefs-i emmâresini ayak altına almış, onun hevâ ve he-

(9) Sûre-i Furkan : 24.

(1) Özü-sözü doğru olan ve kendilerinden daha çok başkalarına hizmet eden kimselerdir.

(2) Dünyâ kayıtlarından kurtularak gerçek mânâda hürriyete erenler.

(10) Sûre-i Âl-i Imran : 198.

vesinden yakasını kurtarmış, Dünyâ kaydlarından ve beşeriyyet esâretinden halâs olmuş zevât-ı âzâdedir.

Hersekli Ârif Hikmet merhûmun :

«Yâre kul olmakla buldum, devlet-î hürriyyeti.»
«İhtiyârımla esâret geldi kendimden banâ!.»

diye bir beyti vardır ki, her türlü esâretden kurtulmuş ve yalnız Hakk-ın kulu olmakla hürriyet devletini bulmuş Ahrâr-ı ümmet lisânındandır.

Hâfız Şirâzi :

«Hüner ve mârifetden uzak bir şahsın üstündeki atlas elbiseye, tarîkat mücerredleri, yânî hür olanlar, bir para vermez» beytiyle bu gibi erbâb-ı hürriyeti anlatmak ister.

Mesnevî şerîfin :

«Oğul!. bağını kır ve hürriyetini bul. Ne vakte kadar gümüş ve altın kaydiyle bağlanıp kalacaksın?» diye tâlimâtı ve :

«Kalbi nurlu bir üstâd-ı kâmilin bendesi olman, Pâdişahların baş tâcı olacak kadar yükselmenden daha iyidir» gibi telkinâtı, istiğnâmeşreb olanlara hürriyetin zevkini ve âzâdeliğin şevkini getirir.

•

(Vehüve ke Nili Mısra şerâbün lissâbirîne ve hasratün alâ âli Fir'avne vel kâfirîn.)

Yânî : «Mesnevî, Mısır'daki Nil nehri gibidir. Sabır ve mücâhede erbâbına âb-ı hayattır. Fir'avn ve etbâı gibi küfür ve dalâlet ashâbına da ayn-i hasrettir.»

Bu fıkralar Sûre-i Â'rafdaki :

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ
وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ
فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ۝ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ
الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ
لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ
بَنِي إِسْرَائِيلَ ۝ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ
إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ۝ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي
الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ۝

Yâni : **«Bunun üzerine biz de, ayrı ayrı mu'cizeler olmak üzere başlarına tûfan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik.** (Böyle iken) yine (İman etmeyi) **kibirlerine yediremediler. Onlar öyle günahkârlar güruhu idiler. Üzerlerine o azab çökünce: (Yâ Musâ, dediler, bizim için Rabbine — sana olan ahdi hürmetine — dûa et. Eğer bu âzâbı bizden ayırıp, sıyırırsan, andolsun, sana kat'iyyen iman edeceğiz. Andolsun, İsrail oğullarını da seninle berâber mutlak göndereceğiz.) Vaktakî biz, kendilerinin erişecekleri bir müddete kadar, onlardan azabı giderdik, bir de ne bakarsın: Onlar, yeminlerini bozuyorlar bile. Artık biz de bunca âyetlerimizi yalanladıkları, onları umursamadıkları için, kendilerinden intikam almak istedik de hepsini denizde boğduk**[11].» âyetleri ile hikâye buyurulan kıssaya işârettir.

Mâlûmdur ki Yûsüf Aleyhisselâm'ın dâvetiyle Ken'an ilinden Mısır'a gelen Yâ'kûb (A.S.) ile evlâd ü ahfâdı, başlangıçta orada muazzez ve mükerrem tutulmuşlardı. O vakit Mısır hükûmetindeki Fir'avnlar (Hiksoslar'dan), onlar ise Amâlıka Arablarından idi. Sonra yerli Fir'avnlardan olup 18 inci sülâleyi teşkil eden (Amozis) yâhud (Firrağmotozis) Hiksosları cenubdan şimâle doğru sürdü. Halefi (Totmozis) ise onları büsbütün çıkarıp, Mısır'ı temâmiyle idâresine aldı.

Arablık ve İbrânîlik akrabalığı dolayısiyle Hiksoslar, Benî İsrâîle hürmet ediyorlardı. Çünki Arablar İsmâil, İbrânîler İshâk Peygamber neslinden idiler. Mısırlı Fir'avnlar ise onlara esir muamelesı yapmağa

(11) Sûre-i A'râf : 133-136.

ve angarya işlerde kullanmağa başladılar. Hattâ çoğalmalarından çekindikleri için, erkek çocuklarını kestiler. Nihâyet Hazreti Mûsâ, Peygamber oldu. Kelîm-ullah Hazretleri, iki vazife ile mükellefti. Biri, Mısır halkını îmâna getirmek, diğeri Benî İsrâili Arz-ı Mev'ûde, yânî Filistin cihetine götürmek, orada bir idâre teşkîl etmekdi.

Hazret-i Mûsâ bunları Fir'avna söyledi. Fir'avn îmâna gelmediği gibi, bedâva amele demek olan Benî İsrâili de kaçırmak istemedi. Bâzı kitaplarda bu Fir'avn adı (Velid bin Reyyan) diye gösterilmiştir. Fakat doğru değildir. Çünki (Velid) Arab adıdır. Hazret-i Yûsûf zamânındaki Fir'avn, Arablardan idi. Lâkin Mûsâ (A.S.) devrindeki Fir'avn, Arab değildi, tabîatiyle adı da (Velîd) olamazdı.

Hazret-i Mevlânâ :

«Bîrenklik, renk esîri olunca Mûsa, Mûsa ile kavgaya başladı» beytinde, Mûsâ'nın Fir'avnı olan şahsın adının da Mûsâ olduğunu söylüyor.

İşte bu fir'avn, Hazret-i Mûsâ'nın tekliflerini reddedince, Kelîmullah'ın düâsı ve mûcizesi eseri olarak Mısırlılar birtakım belâlara uğradılar. Bu belâlara Tevrat'da (Mesâib-i aşere) deniliyor ki, çeşitleri şunlardır :

1 — Nil sularının kan renginde görünmesi,
2, 3, 4 — Her tarafa bit, kurbağa ve haşerat üşüşmesi,
5 — Hayvanların vebâya uğraması,
6 — İnsanların çıbanlara tutulması,
7 — Dolu yağıp ekinlerin mahvolması,
8 — Çekirge yağması,
9 — Sis basması, ortalığın üç gün kararması,
10 — İnsanlardan ve hayvanlardan ilk doğan çocuğun ölmesi.

Kur'ân-ı Kerim'de, bu musibetlerin hepsi zikredilmemiştir. Çünki Kur'ân, târih kitâbı değildir. Tarihî bâzı vak'alardan bahsetmesi, onların insanlara ibret olması içindir.

Nihâyet Fir'avn, Benî İsrâîlin Mısır'dan çıkmasına izin verdi. Mûseviler, Milâddan 1641 yıl evvel, nisanın 12 nci gecesi yola çıktılar. Hattâ o gece, aceleden mayasız ekmek yediler. Yahûdilerin şimdiki hamursuz bayramı, Mısır'dan çıkışlarının hâtıra-i şükrânıdır.

Fir'avn, verdiği izne pişman oldu. Benî İsrâîl'î geri çevirmek için, ordusiyle berâber onları tâkîbe çıktı. Süveyş Körfezinin Mısır sâhilinde yetişti. Hazret-i Mûsâ ile ümmeti, mu'cize olarak denizi geçti. Fir'avn ile ordusu boğulup gitti.

Bâzıları, Benî İsrâîl, denizin cezir hâlinden istifâde ederek karşıki sâhile geçti (!) diye bunun bir mu'cize olduğuna inanmak istemezler. Öyle de olsa, hareketin cezir zamânına tesâdüf ettirilişi, Fir'avn ile ordusunun denizdeki yollara girince meddin başlaması ve onları boğması da yine bir mu'cizedir.

Nil'in kan renginde görünmesi; Kıbtîlere, yânî Mısır halkına mahsus bir belâ idi. Sıbtîler, yânî Benî İsrâil, su olarak içiyorlardı. Hattâ bir Kıbti ile bir Sıbti'nin bir kabdan berâber içmek istediği, Sıbti'nin tarafı su, Kıbtinin tarafı kan göründüğü rivâyet olunur.

Hazret-i Mevlânâ da :

«Mânevî hayat veren şu sözler, Nil suyu gibidir. İlâhî onu Kıbtî sîret olanlara kan gibi göster» diyerek Mesnevîyi bu îtibarla Nil nehrine benzetiyor. Onun erbâb-ı ihlâsa âb-ı hayât geleceğini, dinsizlerin ve münkirlerin ise nefretini ve istifâdesizliğini mûcip olacağını haber veriyor. Hakikaten böyledir. Kur'ân-ı Kerîm için (Esâtîr-ül-evvelîn) yânî «Eski masallar» hezeyânını edenler olduğu gibi, Mesnevî için de kurt-tilki masalları diyenler vardır. Cenâb-ı Hak, Kelâmı Kadîmi hakkında :

يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا

Yânî : **«Allah O'nunla bir çoğunu şaşırtır, yine onunla birçoğunu yola getirir[12].»** buyuruyor. Kur'ân dolayısiyle insanlardan çoğunun delâlete düşeceğini, çoğunun da hidâyet bulacağını bildiriyor. Kur'ân öyle olduğu gibi, Mesnevî de öyledir. Nitekim Sâhib-i ârifi de :

«Kur'ân gibi bizim Mesnevî de bâzılarını hidâyete, bâzılarını dalâlete sevkeder» diyor.

•

(Ve innehû şifâüssudûri, ve cilâül ahzâni, ve keşşâfül Kur'âni)

Yânî : «Mesnevî, kalblerdeki marazların şifâsı, Dünyânın varına, yoğuna ehemmiyet vermekden ileri gelen hüzünlerin cilâsı, Kur'ân-i Kerîm'in de zâhirî ve bâtınî ap-açık mânâsıdır.»

Bu fıkraların ikisiyle Sûre-i Yûnüs'deki :

---

(12) Sûre-i Bekara : 26.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ۞ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ۞

Yânî : **«Ey insanlar; Rabbinizden size va'z u nasihât ve içinizdeki illetlere şifâ, bir de mü'minlere hidâyet ve rahmet olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm gelmiştir. Habîbim; haber ver ki şu geliş, Allâh'ın fazl u rahmetiyledir. İşte bundan dolayı ferahlasınlar. Kur'ân, başkalarının topladığı mal ve servetden hayırlıdır**[13].» âyetlerine işâret olunmuştur.

Hak sübhânehû ve teâlâ, kitâb-ı münzelinin şifâ-i sudûr, bâis-i ferah ve sürûr olduğunu bu âyetlerle beyân buyurmuş, onun tefsîr-i mebânîsi ve keşşâfı meânîsi olan Mesnevînin de o hassaya mazhar olduğunu nâzım-ı ekmeli ifâde eylemiştir.

●

(Vesеatül erzâki, ve tetyîbül ahlâki)

Yânî : «Mesnevî, rızıkların genişlemesine, ahlâkın da iyileşmesine sebebdir.»

Fakr-u hâlinden şikâyet eden bir sahâbîye, taraf-ı Risâletden :

«Dâimâ abdestli bulun, rızkın genişler» buyurulmuştur. Mesnevî de okuyan ve dinleyenlerine, maddî ve mânevî temizliğe kavuşup, kötü huylardan sakınmayı hemen her sahîfesinde tavsiye eylemektedir. Hattâ ilk hikâyesinin mevzûu: nefsin tezkiye ve tasfiyesine dâirdir. Binâenaleyh, tavsiyesiyle amel edenler için rızkı artırıcı ve ahlâkı iyileştiricidir.

●

(Bieydî seferatin, kirâmim beraratin yemneûne bi ellâ yemessühû illel mütahherûn. Tenzîlüm mirrabbil âlemîn.)

Yânî : «Mesnevî, kerîm ve sâlih olan kâtibler eliyle yazılmıştır; temiz olanlardan başkasını Mesnevî'ye temâs eylemekden menederler. Mesnevî, Rabb'ül-âlemînden ilhâm olunmuş bir kitabdır.»

(13) Sûre-i Yûnûs : 57-58.

Bu fıkralar ile Sûre-i Abese'deki :

إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ۞ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ ۞ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ۞ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ۞ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ۞ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ۞

Yâni : «**Çünkü o** (Kur'ân) **bir öğüddür. Binâenaleyh dileyen onu beller. O,** (Allah indinde) **çok şerefli, kadri yüce, tertemiz sahîfelerdedir. Kıymetli, sevgili, takvâ sâhibi kâtiplerin elleriyle** (yazılmıştır)[14].»

Sûre-i Vâkı'adaki :

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ۞ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ ۞ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۞ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞

yâni : «**Muhakkak o, elbette çok şerefli bir Kur'ân'dır, ki sıyânet edilmiş bir kitabda** (yazılı) **dır. Ona tam bir surette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.** (O) **âlemlerin Rabbinden indirilmedir**[15].» âyetlerine işâret edilmiştir.

(Sefere-i kirâm) yâni : «Kur'ânı yazan kâtibler, onu levh-i mahfûzdan istinsâh eyleyen meleklerdir.» denilmiş, vahiy kâtibliği hizmetinde bulunanın eshâb-ı kirâm olduğu söylenilmiştir. Bu takdirde (**Suhûfu merfûa** ve mutahhara), üzerlerine Kur'ân âyetleri yazılan ve tabiî yüksek yerlerde muhterem tutulan ulvî sayfalardır.

(Kitâb-ı meknûn) için, müfessirlerden bâzıları (levh-i mahfûz) demiş, bâzıları (lâyemessühû) daki zamiri, (levh) a ircâ ile «levh-i mahfûza melâike-i mutahharaden başkası temâs edemez ve oradaki esrâra muttali olamaz» tefsirini yapmış; bâzıları da zamiri, Kur'ân'a ircâ ile «Kelâm-ı İlâhiye, yânî Mushaf-ı Şerîfe pâk ve abdestli olmayan dokunamaz» mânâsını vermiştir.

Hüseyin Vâız, tefsîrinde (Bahr-ül-hakâik) dan naklen diyor ki: «Buradaki (mes) den maksad: Kur'ân esrârının inkişâfıdır. Şu hâlde, âyet-i

(14) Sûre-i Abese : 11-16.
(15) Sûre-i Vâkıa : 77-80.

celîlenin mânâsı «Gayr ve gayrılık vehminden kurtulamıyan, Hakkı halk aynasında, halkı da mir'ât-ı Hak'da göremeyen kimse, Kur'âna temâs edemez, yânî ondaki ilâhî esrâra muttâli olamaz» demektir.

Mesnevî de ilham yoliyle cânib-i Hak'dan nâzil olmuştur. Hüsâmüddin Çelebi, ve şimdiye kadar istinsâh-ı Mesnevî hizmetinde bulunan sâlih kâtibler eliyle yazılmış ve her yerde yüksek ve muhterem tutulmuştur. Tahâret ve salâh erbâbından maadâsının ona temâsı, yânî mütalâasiyle dinlenmesinden feyz-i marifet alması kâbil değildir. Çünkü öyle nâpâk olanlar (Sâmirî) hilkat birtakım şahıslardır ki, (lâmisas) tehdidiyle Mesneviye yaklaşmadan uzaklaştırılırlar.

Sâmirî: Beni İsrâilden olup, altın buzağıyı yapan ve Yahûdileri ona taptıran adam idi ki, Hazret-i Mûsâ tarafından lânetlenmiş ve kavim arasından kovulmuştu. Biri, yanına gelse ikisini de dehşetli sıtma tutar ve tirtir titretirdi. Onun için bir insan görecek olsa, (lâmisas) yânî: yaklaşma, dokunma, diye bağırırdı.

•

(Lâ ye'tîhil bâtılü mim beyni yedeyhi velâ min Halfihî Vallâhü yersidühû ve yerkubühû vehüve hayrun hâfizan vehüve erhamürrâhimîn.)

Birinci fıkra:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ
لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ۝ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ
بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ۝

Yâni: **«Kâfirler, kendilerine gelen zikr-i ilâhiyi,** (Kur'ân-ı Kerîmi) **inkâr ettiler. Halbuki o, hakîkaten bir kitâb-ı azîzdir. Onun evvelinden de sonundan da bâtıl zuhûr etmez. O** (kitâb-ı kerîm) **hakîm ve hamîd olan Cenâb-ı Hak tarafından gönderilmiştir**[16]**.»** âyetlerinden iktibâs edilmişti.

Üçncü fıkra da aynen Kelâm-ı ilâhîden muktebesdir. Hazret-i Mevlânâ bu fıkra ile diyor ki:

Cânib-i İlâhîden vahy-i münzel olan Kur'ân-ı Kerîm, nasıl avn-i samedânîde ise, onun evvelinden de, sonundan da bâtıl zuhûruna imkân ve ihtimâl yoksa, Mesnevî de öyledir. İlhâm-ı Rabbânî eseridir. Kendisinden

(16) Sûre-i Fussilet: 41-42.

sapıklık zuhûruna imkân yoktur. **Hattâ iptâli** ve tahrifi de kâbil değildir. Nitekim yedinci cild nâmiyle bir **ilâve** yapılmış, ve âlim bir Mevlevî şeyhine şerhettirilmişse de umumun makbûlü olamamış, Mesnevî'nin safvet-i asliyyesi bozulmamıştır.

(Ve lehû el kaabün üharu lekkabehüllâhü teâlâ bihâ.)

Yâni: Şu sayılan şeylerden başka, **Mesnevî'nin birtakım lâkabları** daha vardır ki, onlar da Allah tarafından **ihsân buyurulmuştur.**

(**Lâkab**) bir şeyin asıl ismine ilâveten **verilen vasıftır** ki **(teşrîf), (târif)** ve **(teshîf)** diye üç derece i'tibâr olunur.

(**Lâkab-ı teşrîf**): İsme şeref verir. (**Nâzım-ı Mesnevi**) gibi ki, Hazret-i Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî demektir.

(**Lâkab-ı târif**): İsmi anlatır. Şârih-i Mesnevî İsmâil Ankaravî gibi.

(**Lâkab-ı teshîf**): İsmi, tahkîr eder. Meşhur Cinci Hoca gibi.

وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ

Yâni: **«Biribirinize hoşa gitmeyecek ve gücendirecek lâkablar takmayınız**[17]**.»** nehyi, bu üçüncü kısım içindir. Mesnevî'nin sayılan ve sayılmayan lâkabları, lâkab-ı teşrîfiyye kabîlindendir. **(Sâmi-nâme), (Hüsâmî-nâme)** ve **(Mağz-i Kur'ân)** gibi.

•

Hazret-i Mevlânâ bunu haber vermekle berâber, buyuruyor ki:

(Vektesarnâ alâ hâzel kalîli velkalîlü yedüllü alelkesîri vel cür'atü tedüllü alel gadîri vel hafnetü tedüllü alel beyderil kebîri.)

Yâni: «Biz, şu birkaç lâkabı söylemekle sözü kısa kestik. Az, **çoğa; bir** damla su, bir göle; iki avuç dâne, büyük bir harmana **delâlet etdiği gibi,** saydığımız lâkablar ve hassalar da diğerlerine işâret olabilir.»

(Yekûlül abdüzzaîfül muhtâcü ilâ rahmetillâhi teâlâ Muhammedübnü Muhammedibnül Huseynil Belhîy tekabbelâllâhü minhü.)

Yâni: «Allah Teâlâ'nın zayıf bir kulu ve İlâhî Rahmetin muhtâcı **bulunan** Muhammed bin Muhammed bin-İl Hüseyn-il-Belhî — ki, **Mesnevînin** nazmı husûsundaki mesâisini Allah kabûl etsin — der **ki»**

Dergâh-ı İlâhî yakınlarının en ziyâde arzû ettiği **ve nâiliyyetile iftihâr** eylediği mertebe-i ulyâ (Abdiyyet = kulluk) **makâmıdır. Allâh'ın**

(17) Sûre-i Hucurât: 11.

en ziyâde sevdiği ismin (Abdullah) olduğu bir Hadis-i Şerifde beyan buyrulmuştur. Sultân-ül-Enbiyâ Efendimiz, seyyid-i kâinât ve server-i mahlûkât olduğu hâlde, lisân-ı İlâhî, hakk-ı risâlet-penâhisinde (abd) tâbîrini kullanmış.

سبحان الذي اسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام الى المسجد
الاقصا

Yâni : «**Kulunu** (Muhammed S.A. Vesellemi) **bir gece Mescid-i Haram'dan** (alıp) **Mescîd-i Aksâya kadar götüren** (zât-i ecelle ve âlâ her türlü nakîysalardan) **münezzehtir**[18].» buyurmuştur.

Kezâ (Rûhullah) ve (Kelimetûllah) derecelerine yükselmiş olan Hazret-i Îsâ, daha beşikde iken :

قال اني عبد الله اتاني الكتاب وجعلني نبيا ۝
وجعلني مباركا

Yâni : «(Îsâ dile gelip) **dedi ki: Ben hakîkat Allah'ın kuluyum. O, bana kitap verdi. Beni peygamber yaptı. Beni mübârek kıldı**[19].» diyerek Allâh'ın kulu olmakla iftihâr etmişti.

Hıristiyanlar, Hazret-i Îsâ'yı Allâh'ın oğlu, hattâ Allah yaparlar; bunu yapmakla da «Ben Allâh'ın kuluyum» demiş olan Hz. Îsâ'yı tekzib ederler de, kaş yapayım derken göz çıkarmış olduklarının farkına varmazlar.

Büyüklerin huzûrunda tekebbür değil, tekebbüre az da olsa, delâleti olan tâbirlerin bile kullanılması, nezâkete aykırı sayılır. Onun için (Ben) diyecek yerde, (Bendeniz), (düâcınız) ve (fakîriniz) gibi sözler sarfolunur. Vaktiyle saraya mensub olmak, imzânın üstüne (Bendegân-ı hazret-i şehriyâriden) tâbîrini kondurmak iftihâra vesîle olurdu.

Kibriyâ-yı İlâhî ise tabii bizim bildiğimiz büyüklerin azametine aslâ benzemez.

Büyüksün İlâhi, büyüksün büyük,
Büyüklük, yanında kalır pek küçük!..

(18) Sûre-i Esrâ : 1.
(19) Sûre-i Meryem : 30-31.

İşte o Kibriyâ-yı bitenâhiyi daha iyi idrâk eden büyükler, O'na karşı tezellül ve ihtiyâc ile müftehir bulunur. Binâenaleyh kendilerinden abd-i zaif, hakir ü fakir gibi evsâf ile bahsederler.

Hazret-i Mevlânâ'nın :

Men bende şüdem, bende şüdem, bende şüdem,
Men bende behaclet beser-efgende şüdem,
Her bende şeved şâd ki âzad şeved,
Men şâd ezânem ki türâ bende şüdem,

Yâni : «**Ben kul oldum, kul oldum, kul oldum, Ben abd-i zaif, kulluğumu lâyikile ifâ edemediğim için utandım ve başımı önüme eğdim; her köle, âzâd edilince sevinir. İlâhî; ben ise, sana kul olduğum için seviniyorum.**»

Rubâisi, bu makamda söylenilmiş olan en üstün sözlerdendir. Şurası da bilinmelidir ki, sûretâ mutevâzi, lâkin mânen pek yüksek olan bu zevât-ı kirâmın ibâdetleri gibi, ubûdiyyetleri de mâbûd-i yegâneye münhasırdır. Onlar: Şuna-buna, hulûskârlık için arz-ı hürmet etmezler. Belleri ekâbire reverans yapmak için değil, namaz esnâsında rûkû' için eğilir. Elleri, zenginlerden sadaka almak için değil, Niğmet sâhibi olan Allâh'a düâ etmek için açılır.

(Hakim-i Senâi) hazretleri, kendisini ziyârete gelib de bir kese altın bırakmak istiyen Behramşaah'a: «Altını ahâliden toplayıp da saçmakdansa, onu almamak daha iyi değil midir?» meâlinde bir beyit okuyup, keseyi reddetmişti.

Hazret-i Mevlânâ da, sallanan hükûmetiyle böbürlenmek isteyen Konya'daki Selçûkî hükûmdârına :

«**Ben tahtdan inib tabuta binen şahlardan değilim, Benim mânevi saltanat fermânımın ünvânı (Halidine ebeden)** âyetidir buyurmuştu.

Hülâsa : Evliyâullah hazerâtının şiârı: Allâh'a karşı kendilerini fakir görmek, insanlara karşı da minnet etmemekdir.

●

(İctehedtü fî tetvîlil manzûmil mesneviyyil müştemili alel ğarâibi vennevâdiri ve ğuraril mekâlâti ve düreriddelâlâti ve tarikatizzühâdi ve hadîkatil ubbâdi kasîratil mebânî kesîratil meânî)

Yâni : Hazret-i nâzım buyuruyor ki: «Garîb ve nevâdiri şâmil, parlak makâleleri, aşikâr delilleri hâvî, zâhidlerin yolu, âbidlerin sevinç yeri

olmak; bir de elfâzı az, mânâsı çok bulunmak üzere Mesneviyi nazm için uzun uzadıya uğraştım.»

(Zühhâd) zâhidin, (Ubbâd) âbidin cem'idir. Devr-i ashabdan sonraki zevâta (Tâbiin), daha sonrakilere (Tebe'i tâbi'in) denilir. Bunların arasından zühd ü tâat ile temâyüz edenlere (Zâhid) ve (Âbid) tâ'bîr olunur. Bu sınıf arasına bâzı riyâkârların da katılmasına mebnî, hakîki zâhidler ve âbidler (Sûfî) unvânını kabûl ettiler. İlk defa (Sûfî) adını alan ve (Remle) kasabasında ilk zâviyeyi açan (Ebû Hâşimüs-Sûfî) kuddise sirruhûdur.

Zâhid ile âbidin târîfinde:

«Allâh'ın farzlarını edâ et, âbid olursun. Allâhın verdiği kısmete nefsini râzî kıl, zâhid olursun» denilmiştir. Şu hâlde, Hakkın farzlarını temâmiyle ve kemâliyle ifâ eyleyen (âbid), az-çok her ne ise, mukadder olan kısmete rızâ gösteren de (zâhid) dir.

Zühdün esâsı: Gınây-ı kalb ve kanâatdir. Onu hâiz olmayanlar; zâhid değil, fâsik-ı mahrûmdur. Büyükler:

«Bulamamak da kısmetden sayılır» demişlerdir.

Bulmaz, yemezdir ekserî erbâb-ı iffetin,
Gördük zamânenin nice perhizkârını!..

Kibâr-ı ümmetden şakik-i Belhî (kuddise sırruh) — meşhur İbrâhim Edhem (Kuddise sırruhû) tarafından «üstadsın» diye eli öpülmüştür — bir defâ Bağdad halifesinin huzûruna çıkarılmış. Halife:

— Şakik-i zâhid sen misin? diye sormuş, o da:

— Şakik benim amma, zâhid sensin. Cevâbını vermiş.

Halife:

— Bu kadar debdebe içinde, ben nasıl zâhid olurum? suâlinde bulunmuş, Şakik de:

— Cenâb-ı Hak, metâ'-ı Dünyâ için: (Kalîl) demiştir. Sen o kalîle — aza — kanâat etmişsin; Zâhid ise aza kanâat eyleyendir, deyince, halife ağlamağa başlamış.

Şakik-ı Belhî ile İbrâhîm Edhem, bir gün buluşmuş, Şakik: «Ne yapıyorsunuz?» diye sormuş, İbrâhîm Edhem: «Bulursak şükür, bulmazsak sabrediyoruz» demiş. Şakik: «Horasan'ın köpekleri de böyle yaparlardı» deyince, İbrâhîm Edhem: «Siz ne yapıyorsunuz?» sûalinde bulunmuş, Şakik'in: «Bulursak dağıtıyoruz; bulmazsak şükrediyoruz» demesi üzerine, İbrâhîm Edhem: «Üstadsın» diyerek Şakik'in elini öpmüştür.

İşte Mesnevî-i şerif, riyâkâr âbid ve zâhidlerin değil, Şakik ve İbrâhim Edhem gibi hakîkî zühd erbâbının seyrinden ve siyerinden bahsettiği gibi, garib ve nâdir fıkraları, parlak ve şâirâne tasvirleri, gâyet vâzıh ve kâvi, aklî ve naklî delilleri hâvi bir eserdir. Hem de «Bana az kelime ile çok mânâ ifâde etmek hâssası verildi» buyuran Peygamber-i Ekberimizin verâset-i kâmilesi eseri olarak, az kelime ile çok mânâyı ifâde etmiştir.

Şimdiye kadar okuyabildiğimiz fıkralardaki lâfızların azlığına karşı, onları âcizâne şerh için söylediğim sözlerin çokluğu, bu hususda en parlak bir bürhandır.

●

(Listidâ-i seyyidî ve senedî ve mu'temedî ve mekânerrûhu min cesedî ve zehîrati yevmî ve ğadî.)

Yâni: «Rûhum mesâbesinde olan, bugün de, yarın da mânevî zahîrem bulunan seyyidim, senedim, mûtemedim Hüsamüddin Çelebi'nin talebiyle Mesneviyi tanzim eyledim.»

Çelebi Hüsâmüddin hazretleri, aşağıdaki fıkralarda beyan buyurulacağı üzere, aslen Kürddür, yâni Türk Irkındandır. Konya'nın eşraf ve âyânından iken, yalnızlığı ihtiyâr eylemiş, Hazret-i Mevlânâ'ya intisâb ederek on seneden fazla hizmet-i Mevlânâ'da bulunmuş, Mesneviyi yazmak vazifesile adının ebediyyen anılmasına muvaffak olmuştur. Hazret-i Pir'in kendisine fevkalâde teveccüh ve muhabbeti vardı. O teveccüh sâyesinde kâmil ve mükemmil olarak yetişen Çelebi, daha Hazret-i Mevlânâ'nın hayâtında ve (Şeyh Salâhuddin Zerkûb-i Konevî) nin vefâtından sonra, müntesibîn-i Mevleviyyenin teslîk ve terbiyesiyle meşgul olur, âdetâ (Tarîkatçı dedelik) vazifesini görürdü. Hazret-i Mevlânâ'nın vefâtından sonra, (Sultan Veled) in ısrâriyle makâm-ı Pîre geçmiş, 12 sene Mesnevî okutmak ve halkı irşâd etmekle meşgûl olmuştur. Ondan sonra da Sultan Veled Hazretleri, babasının yerine oturmuştur.

Çelebi Hazretlerinin nazar-ı Mevlânâ ile nasıl yetiştiğini ve şeyhinden nasıl ve ne derece müstefîd ve müstefîz olduğunu, bizzat Hazret-i Pîr'in gerek bu mukaddimede, gerek sırası geldikçe Mesnevî metninde görülecek iltifâtından anlamalıdır.

●

(Vehüveşşeyhu kudvetül ârifîn, ve imâmülhüdâ velyekîn, mügîsül verâ eminül kulûbi vennühâ.)

Yânî: «Hüsâmüddin Çelebi; âriflerin muktedâsı, hidâyet ve yakîn erbâbının rehberi, kalb ve akıl sâhiblerinin emîni, âcizlerin imdâdına yetişen bir şeyh-i kâmil ve mürşid-i mükemmildir.»

(Vedîatullâhi beyne halîkatihî ve saffetihî fî berraytehû ve vesâyâhü linebiyyihî ve habâyâhü ı'nde safiyyih.)

Yânî: «Hüsâmüddin Çelebi, mahlûkât arasında Allâh'ın emâneti, in-

sanlar içinde Allâh'ın güzidesi bir zât-ı âlî olduğu gibi; hürmetlerini Allâh'ın Rasûl-i Ekreme tavsiye eylediği zevât-ı şerifeden, kadr-ü şânını esfiyây-ı ümmetden gizlediği mestûrin-i İlâhiyyedendir.»

(Vesâyâhü linebiyyihî) : Yâni; «Allâh'ın peygamberine tavsiye eylediği zevât» kudemây-ı eshâbın fukarâ sınıfında bulunanları idi. Kureyşin eşrâf-ü âyânı, Rasûl-i Ekrem Efendimize :

Eğer meclisindeki fukarâ takımını defedecek olursan, biz de geliriz, konuşuruz, belki de anlaşırız demişler ve Aleyhissalât Efendimiz tarafından :

— Onu yapamam, cevâbını almışlardı.

— Öyle ise, biz gelince onlar çekilsinler, teklifinde bulundular. Sallallâhü aleyhi ve sellem Hazretleri, Âyân-ı Kureyş'in îmâna gelmesi arzûsiyle, buna muvâfakat etmek istedi.

Zât-i akdesi risâletin bu arzûsu, pek tabiî bir şeydi. Çünkü **kendisi** (Hâdî) isminin mazhar-ı tâmmı idi. Semây-ı hidâyetin, parlak güneşi bulunuyordu. Güneş, nasıl âlem-i şemsinin her noktasını aydınlatmak isterse, âfitâb-ı risâlet Efendimiz de muzlim bir kalb, karanlık bir beyin kalmamasını, beşeriyet idrâkinin hakikat ziyâsile münevver olmasını isterdi. Nitekim şu hâli kelâm-ı İlâhîde :

لَقَدْ جَاءَكُمْ
رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ
بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ۞

Yâni : **«Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız, O'na çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür. Mü'minleri cidden esirgeyicidir, bağışlayıcıdır, O**[20]**.»** âyetiyle haber veriliyor.

Halbuki Rasûl-i Ekrem, Kureyş zenginlerine cevab vermeden evvel:

۞ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُ

Yâni : **«Sabah, akşam Rablerine, sırf O'nun cemâlini dileyerek, düâ edenleri** (huzurundan) **koğma**[21]**.»**

(20) Sûre-i Tevbe : 128.
(21) Sûre-i En'âm : 52.

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ

Yâni : **«Sabah, akşam Rablerine** (sırf) **O'nun cemâlini dileyerek düâ edenlerle berâber candan sabr** (u sebât) **et. Gözlerini onlardan ayırma**[22]**.»** âyetleri nâzil oldu. Sûretâ fakîr, fakat mânen herbiri bir emîr olan o zevât-ı kirâma iltifât buyurması Aleyhissalât Efendimize emredildi. Çünki onlar, fakr-ü zarûretleri dolayısiyle Kureyş zenginlerinin menfûru olsalar da, sıdk-ı niyetleri ve safvet-i kalbiyyeleri cihetiyle Allâh'ın makbûlü idiler. Hüsâmüddin Çelebi de o sahâbe-i kirâm'ın izinde yürüyen bir zât-ı şerîf olduğu için, Allâh'ın peygamberine tavsiye etmiş olduğu zevât-ı âliyye cümlesindendir.

(Ve Habâyâhü inde safiyyih) e gelince: Evliyâullahdan bir kısmının vilâyeti, vilâyet-i hafiyyedir. Onların mâhiyet-i mâneviyye ve kurbiyyet-i İlâhiyyesini Zât-i Bârîden başka kimse bilmez.

(Evliyâî tahte kubâî, lâ ya'rifühüm ğayrî)

Yâni : **«Velîlerimin bâzıları, görünmeyen kubbelerimin altında gizlidir. Onları benden başka kimse tanıyamaz.»** hadîs-i kudsîsinde bildirilen ricâl-i mestûrînin derecesi, hattâ Melek-i Mukarreb ve Nebiyy-i Mürselin mâlûmu değildir. Hüsâmüddin Çelebi de o mestûrin-i ilâhiyyeden biridir.

Hazret-i Mevlânâ, bir gazelinde :

Meâlen : «Cemâl-i mânevî ashâbını hususî kadehle îzâz eyledikleri halvet-i hâssa, yabancı giremez. Rûh-ül-kudüs, yânî Cebrâil, o meclis-i ünsün dışında kalır, Hızır ise ancak perdedârı olabilir.» buyurmuştur.

Mevlânâ Câmî kuddise sırruhû'nun (Nefehât-ül-üns) tercümesinde Lâmi'î Çelebi der ki :

«Hak sübhânehû ve Teâlâ nübüvvet bürhânını kıyâmetedek bâkî eylemiş ve evliyâyı ol bürhan izhârına sebeb kılmıştır. Tâ peyveste âyât-ı Hak ve huccet-i sıdk-ı Muhammed (Sallallâhü Aleyhi ve sellem) zâhir ola ve onları âlemin vâlileri etmiştir. Âsmandan yağmur, anların ekdâmı berekâtında nâzil olur ve zeminden otlar anların safây-ı himmetleriyle biter ve kâfirlere müslümanlar anların takviyeleriyle nusret bulurlar. Ve onlar dört bin kimesnedir ki, mektûmlardır ve biribirini anlamazlar ve sûret-i hallerini bilmezler ve cemî-i ahvâlde kendilerinden ve halâyıkdan mestûr olurlar.»

Nefehât-ül-üns tercümesinde, evliyâullâhın envâına ve derecelerine dâir epeyce mâlûmat vardır.

●

(22) Sûre-i Kehf : 28.

(Miftâhu hazâinil arşi, emını künûzil ferşi, ebûl fedâili Hüsâmül hakki veddini Hasen übni Muhammed übni Hasenil ma'rûfi bi ibni el Türk.)

Yâni : «Çelebi; arş hazinelerinin anahtarı, ferş, yâni yer defînelerinin emîni, zâhirî ve bâtınî birçok fazîlet sâhibi, hakkın ve dînin keskin kılıcıdır. İsmi: Hasan bin Muhammed bin Hasan'dır. (İbn-i ehî Türk) denilmekle tanınmıştır.»

Şu sıfatlardan Çelebi'nin kutub olduğu ve semâ ve arzın mânevi idâresinin ona verilmiş bulunduğu anlaşılıyor :

•

(Ebû yezîdil vakti ve Cüneydüzzemâni, Sıddîk übnissıddîk Razıyallâhü anhü ve anhüm.)

Yânî : «Hüsamüddin Çelebi; vaktin Bâyezîd-i Bestâmîsi, zamânın Cüneyd-i Bağdadîsidir. Sıddîk oğlu, Sıddîk oğlu Sıddîkdır. Allâh, kendisinden ve âbâ vü ecdâdından râzî olsun.»

Bâyezîd-i Bestâmî (Kuddise sırruhû) hazretleri, kibâr-ı evliyâullahtandır. Horasan'ın Bestam şehrinde doğmuş, bir asır kadar yaşamış, 260 tarihinde irtihâl etmiştir. İsmi: (Tayfûr bin Îsâ) idi. Sofiyye kitabları menâkıb-ı âliyesiyle doludur.

Ezcümle şu fıkrası meşhurdur: Mürîdlerden biri: «Kürkünüzden bir parça lûtfetseniz de teberrüken üstümde taşısam» demiş. Hazret-i Bâyezid de: «Oğlum; sen çalış da adam ol. Yoksa Bâyezîd'in kürkünü üstünde taşımak değil, derisini yüzüp içerisine girsen bile faydası olmaz» cevâbını vermiştir.

Şeyh-ül-ekber Muhyiddin-i Arabî (Kuddise sırruhû), (Fütühât) ında buyuruyor ki: «Makâm-ı Muhammedî füyûzâtından Bâyezîde, bir iğne ucu kadar verilmişti. Tehammül edemedi: (Sübhânî mâ âzame şânî) demeye başladı. Bana ise bir şa'ra, yânî kıl kadar feyz-i Muhammedî ihsân olundu.» Şeyhin şu ifâdesinden, feyz-i Muhammedîdeki sonsuzluğu ve zât-i akdes-i Risâletdeki büyüklüğü düşünmeli!..

Hazret-i Cüneyd'e gelince: Bağdad'da yetişmiş bir ârif-i ekmeldir. (İmâm-ı Şâfiî) ve (Süfyân-ı Sevrî) den ders okumuş, dayısı Hazreti (Sakatî) den sülûk görmüştür. Meslek-i tasavvufu, muntazam ve mazbût bir hâle getirmiş; birçok urafây-i ümmet kendisinden feyz almıştır, Turuk'u aliyyeden ekserisinin silsilesi kendisine varır. Sôfiyye arasında (Seyyidüttâife) unvâniyle yâd olunur. Rivâyete göre, 207 tarihinde doğmuş, 298 de irtihâl eylemiştir. Bâyezîd-i Bestâmî ile muâsır idi. Hazreti Sakatî ile birlikte medfûn bulunduğu türbe, Bağdad'da meşhûr ve ziyaretgâh imiş. Cüneyd'e nisbet edilen taş basması fârisî bir divân, onun değildir. Çünki nazm-ı farsîye dördüncü asır ibtidâlarında başlanılmıştır.

İşte Hazret-i Mevlânâ'nın ifâdesinden anlaşıldığına göre, Hüsâmüddin Çelebi de bu iki zât-ı âlinin derecesine yükselmiş ve soyca sıddikiyyet mertebesini bulmuş bir ârif idi!..

•

(Elmerviyyül aslil müntesibi ileşşeyhil mükerremi bimâ kâle emseytü kürdiyyen ve esbahtü arabiyyen kaddesallâhü rûhahû ve ervâha ehlâfihî feni'messelefü ve ni'mel halefü.)

Yânî : «Hüsamüddin Çelebi'nin aslı, Ürmiyyelidir. Emseytü Kürdiyyen ve asbahtü Arabiyyen demekle mükerrem olan Şeyh Ebülvefâ-i Kürdi neslindendir. Allah, Şeyhin ve haleflerinin ruhlarını takdis etsin. Ne güzel bir selef ve ne güzel bir halef.»

Şeyh Ebülvefâ: aslen Kürd ve ümmî olduğu halde, Bağdad'da nisbet-i sôfiyyesile şöhret almıştır. Bâzı kimseler, kendisini müşkil bir mevki'de bırakmak için :

— Bir gün bize va'z etsen dediler. O da :

— İnşâallah, yarın cevâbını verdi. Ertesi gün kürsîye çıkıp (Emseytü Kurdiyyen ve asbahtü Arabiyyen) yâni: «Gece Kürd idim, sabahleyin Arab oldum» diye, söze başladı, o kadar hakâyık ve meârifden bahsetti ki, cemâ'ati hayretlere düşürdü.

Mesnevi şârihlerinden Sarı Abdullah Efendi, Şeyh Ebülvefâ'nın (Dâvûd-ı Tâ'î) ile muâsır olduğunu söylüyor. Şu halde, Hicretin ikinci asrı ricâlindendir. (Hasan-i Basrî) nin halîfesi ve (Dâvûd-i Tâ'î) nin şeyhi bulunan (Habîb-i Acemî) Hazretlerinin de, böyle bir sözü vardır. Hazret-i Habîb, arabcayı lâyıkiyle söyleyemediği halde, Kur'ân dinlerken ağlarmış.

— Sen Acemsin, arabcadan ne anlıyorsun ki Kur'ân dinlerken ağlıyorsun? diye sormuşlar.

— Ben Acemim amma, kalbim Arabdır, cevabını vermiş. Hazret-i Pîr'in, Hüsâmüddin Çelebi hakkında, sıddîk bin sıddîk buyurması, Çelebi'nin Ebülvefâ gibi bir şeyh-i mükerrem neslinden olmasındandır.

•

(Lehû nesebün elkatişşemsü aleyhi ridâehâ, ve hasebün erhatinnücûmü aleyhi edvâehâ.)

Yânî : «Hüsâmüddin Çelebi'nin bir nesebi, bir silsilesi var ki, Güneş onun üstüne ridâsını atmış, yânî şuâını aksettirmiş; kezâ bir hasebi var ki, onun yanında yıldızların nûru sönük kalmıştır.»

Bundan maksad: Çelebi'nin asâletindeki parlaklığı anlatmaktır.

•

(Lem yezel finâühüm kıbletel ikbâli yeteveccehü ileyhâ benülvülâti ve ka'betel âmâli yetûfü bihâ vüfûdül ufâti.)

Yânî : «Hüsâmüddin Çelebi ile ona mensûb olanların dergâhı, üme-

râ zâdelerin kıble-i ikbâli ve mecd ü azamet murahhaslariyle lûtf u ihsân tâlibleri cemâatinin tavâf edeceği kâbe-i âmâl olmaktan hâli kalmasın.»

Bu fıkra ile Dünyâ halkının her sınıfı, yânî ümerâsı, fukarâsı, Çelebi'nin kapısına mürâcaatle ondan feyz alsın demek isteniliyor.

•

(Velâ zâle kezâlike mâ talea necmün ve zerra şârikun liyekûne mu'tesamen liülil besâiri rabbâniyyîner rûhâniyyînes semâiyyînel arşiyyînen nûriyyînes sükketin nüzzâril ğuyyebil huddâril mülûki tahtel etmâri, eşrafil kabâili, efdalil fedâili, enverid delâili, âmîn, yâ Rabbel âlemîn.)

«Kezâ Çelebi'nin kapısı, gece-gündüz basîret sâhiblerinin, ruhânilerin, semâvîlerin, arşîlerin, nûrîlerin, hem sâkit, hem nâzır, hem gâib, hem hâzır olanların, eski-püskü libâslar içindeki saltanat sâhiblerinin, kabîleler eşrâfının, fazîletler ashâbının, delâlet nûrlarının sarılacağı ve tutunacağı bir makam olsun, âmîn yâ Rabbel âlemîn.»

Bu fıkra ile de semâvîlerin, o âlemin kutbundan istifâzası temennî edilmektedir. (Elmülûkü taht-el'atmâr) terkîbindeki (Atmâr), (Tımr) ın cem'idir ki, eski-püskü elbise demektir. O hâlde, o terkîb «Palaspâreler içinde pâdişahlar» meâlini ifâde ider.

«Allâhın mezellet setri altında bir tâifesi vardır ki, onları fakr ü zarûret abâsı içinde gizlemiştir. O zevât-ı kirâm, meskenet palaspâresi arasında birer hükümdardır ki herbiri, mertebe-i ulyâsı dolayısiyle gök kubbesi üstünde eteğini sürür.»

Sözüyle târif edilmek istenilen mestûrîn'i İlâhiyye zümresine işarettir.

Hazret-i Ömer (Razıyallâhüanh), İran devletini mahvetmiş, ve Bizans İmparatorluğunu yerinden oynatmış, âlî kadr bir halîfe olduğu hâlde, giydiği gömlekde onyedi yama bulunduğunu saymışlardı.

«Şu düâ, reddolunmayacak bir istirhamdır. Çünkü mahlûkâtın her sınıfına şâmildir.»

Bir düânın müstecâb olması şartlarından biri de, onun nefse münhasır olmaması ve umûma şâmil bulunmasıdır.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

Yânî : «**Ey Rabbimiz,** (kıyâmette) **hesap ayağa kalkacağı gün beni, ana ve babamı ve bütün îmân edenleri yarlığa**[23].» gibi Kur'an'daki düâlar bizim için münacaat nümûnesidir. Hazret-i Pîr'in şu düâ hakkında reddolunmayacak bir düâdır buyurması, hükmünün arz ve semâ ehli hakkında hayır temennisi olmasındandır.

(23) Sûre-i İbrâhîm : 41.

MESNEVÎ

1

بشنو این نی چون شکایت می کند
از جدا ییها حکایت میکند

Bişnev in ney çün şikâyet mî küned,
Ez cüdâyîhâ hikâyet mî küned.

«Şu ney'in nasıl şikâyet etmekte olduğunu dinle. Onun nevâsı ayrılık hikâyesidir.»

Bişnev ez ney çün hikâyet mî küned,
Ez cüdâyîhâ şikâyet mî küned.

diye intişâr ve iştihâr etmiş olan bu beytin yazma ve eski nushalara muvâfık şekli baştaki gibidir.

Hazret-i Pîr'in kitâb-ı münîfine (Bişnev), yânî «Dinle» emriyle başlamış olmasını tevcih için şârihler bir çok söz söylemişlerdir. Onların hepsini nakle zemîn ü zaman müsâid değildir. Şu kadar söylenilebilir ki tasavvufda şart-ı âzam ve sebeb-i akdem: söylemek değil, dinlemekdir.

Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayım der,
Dün mektebe vardî, bugün üstâd olayım der.

meşrebinde bulunanlar, dinliyemedikleri için öğrenemezler. Sûrî ilimler gibi mânevî mârifetler de kulak vâsıtasiyle fem-i muhsinden telâkkî olunur. Hazret-i Mûsâ'ya vâkî olan tecelli-i kelâmide :

فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى

Yâni : **«Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle[24].»** buyurulmuştu. Enbiyâ ve evliyâ hazarâtının yüksek sözleri mahz-ı nasihatdir. Onlardan feyiz alabilmek için insanda işitir kulak ve müteessir olur kalb bulunmalıdır.

Tûfanda helâk olanlar, Hazret-i Nûh'un dâvetine karşı kulaklarını tıkayanlar idi. Cenâb-ı Hak, onların bu hâlini :

جَعَلُوٓا أَصَابِعَهُمْ فِىٓ ءَاذَانِهِمْ وَٱسْتَغْشَوْا۟ ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟ ٱسْتِكْبَارًا

Yâni : **«Kulaklarını parmaklariyle tıkadılar, libaslariyle örtündüler, küfürde kalmak için ısrâr ettiler ve kibr ü azamet gösterdiler[25].»** Âyetiyle bildiriyor. Kur'ân-ı Hakîm'de :

وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

Yâni : **«Kur'ân okunduğu vakit onu dinleyin ve sükût edin tâ ki** (Allah'ın Rahmetiyle) **esirgenmiş olasınız[26].»** tenbîhi ile bize, dinlemek dersi veriyor. Söylemek; işitmek ve öğrenmenin neticesidir. Anadan doğma sağırlar, ses ve söz duymadıkları için dilsiz kalıyorlar. Kuş yavruları bile bir müddet susuyorlar; analarını, babalarını dinliyorlar da öğrendikten sonra ötüyorlar.

(Bişnev in ney), yâni : «Şu neyi dinle» emriyle Hazret-i Mevlânâ okuyanlarını ve dinleyenlerini semâ'a teşvik ediyor; Çünki semâ, güzel ses dinlemek heyecâna gelmek ve vecde kapılmaktır. Ekâbir-i evliyâullâh'ın çoğu gibi Hazret-i Mevlânâ'nın mesleki de semâ'dır.

Hazret-i Mevlânâ bir rubaisinde, meâlen der ki :

«Semâ, Allah yolunun bir şahbâzı, yükseklerde uçan ve uçuran bir doğanıdır.»

Semâ; ehli hâl olanların kalblerini tenvîr ve tezyin eder.

Semâ; münkirler mezhebinde haram, âşıklar mezhebinde helâldır.

Semâ'ın helâl ve haram olması hakkında tafsilât almak isteyenler: İmâm-ı Kuşeyri'nin meşhur risâlesiyle, İmâm-ı Gazâli'nin (İhayâ-i Ulûm) una ve (Kimyâ-yı Saâdet) ine, (Abdülganiyy-i Nablûsi) nin (İzâh-üd-delâlât) ına, şârih-i Mesnevi Seyh İsmâil-i Ankaravi'nin (Minhâc-ül-fukarâ) sı ile, (Huccetüs-semâ) ına bakmalıdır.

---

(24) Sûre-i Tâhâ : 13.
(25) Sûre-i Nuh : 7.
(26) Sûre-i A'râf : 204.

●

(NEY) den MURAD

Merhum Üstâdım (Mehmed Es'ad Dede Efendi) ikmâline muvaffak olamadığı Mesnevi şerhinde der ki :

«Neyden murâd: enâniyyeti, yâni benliği fâni ve mertebe-i bekâ billahda bâki olan veliyy-i kâmil ve mürşidi âğâhdildir. Yâhud bildiğimiz (ney) dir, te'vile hâcet yoktur.»

Hoca Merhûmun şu ifâdesi bir şerh-i câmi'dir. Zâten nây ile insân-ı kâmil, yekdiğerinin misâli ve mümessilidir. Çünki ney, yetiştiği kamışlıkdan kesilib ayrılmış, göksüne âteşle delikler açılmış; başına, ayağına, hattâ boğumları arasına mâdeni halkalar ve teller takılmış, koparıldığı yerdeki rutûbetden mahrûm kalmış, bundan dolayı kupkuru ve sapsarı kesilmişdir. İçerisi temâmiyle boşdur. Ancak neyzenin nefesile dolar. Kendi başına kalırsa ne sesi çıkar, ne sadâsı. Vazifesi, neyzenin dudaklarile parmaklarına âlet, onun istediği nağmelerin zuhûruna vâsıta olmakdır.

Hazret-i Mevlâna diğer bir rubâîsinde :

«Ney'i dinle ki neler, neler söylüyor. Allâhın gizli sırlarını tekellüm ediyor. Yüzü sararmış, içi boşalmış, başı kesilmiş, yahûd neyzenin nefesine terkedilmiş olduğu hâlde dilsiz ve kelâmsız, Hudâ, Hudâ diyor» buyurmuştur.

İnsân-ı kâmil de böyledir. Neyistân-ı ezelden, yânî (Â'yân-ı sâbite) âleminden, daha açığı âlem-i İlâhideki mevkıinden kader sevkiyle şu Dünyâ'ya getirilmiş, beşeriyyet kaydına ve anâsır-ı tabiat bendine vurulmuş, ayrılık ateşile bağrı şerha şerha olmuş, makâm-ı kadimindeki feyizden mahrum kalmış; kalbini nefsin heveslerinden, zihnini (Hestî-i mevhûm) yânî, şu vehimden ibâret varlıkdan tahliye etmiş, kendisini Allâh'ın kudret ve düzenine terketmiş, Müessir-i Hakikinin irâdesine vâsıta olmakdan başka bir vazifesi kalmamış, nefha-i İlâhiyye hangi perdeden zuhûr eylerse o nağmeyi icrâ ediyor.

Mahlûkatdan her birinin aslı vatanına karşı muhabbeti olması ve onun hasretile ağlayıb inlemesi ve şikâyetde bulunması tabiidir.

Neyden maksad, bildiğimiz ney olsa da, mecâzen insân-ı kâmil bulunsa da, her ikisinde de bu vatan hasreti bulunduğundan, hikâyelerinin dinlenilmesi faydalıdır. Çünki Kur'ân'da :

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ❁

Yâni: **«Sen** (sade Kur'an ile) **va'z et. Çünki şüphesiz öğüt mü'minlere faide verir[27].»** buyurulmuştur. Hazret-i Pîr, şu emr-i İlâhiye ittibâ etmiş olmak için vatan-ı aslîyi hatırlatıyor ve: «Neyi dinle, onun şikâyet-âmiz hikâyelerini anla» diyor.

Âriflerden biri: «Nereden geldiğini biliyor musun? Harem-i sübhanî'nin mahremiyyeti makâmından, yâni, ilm-i İlâhî âleminden gelmişsin. Düşün, o hoş ve rûhânî makamları hiç hatırlıyor musun?» buyurmuştur.

Ayrılıkdan şikâyete gelince:

Mâlûmdur ki bu hâl, mahrûmiyyet-i visâl neticesidir. Bu ise bekâbillâh mertebesine vâsıl olmuş insân-ı kâmil için, muhâldir. Şeyh Attar (Kuddise sırruhû) der ki:

«Allahdan bir an gâfil olursan o anda şeytanın hemdemi olursun.»

Kemâl-i vüsûl erbâbı için bu gaflet ve ondan mütevellid firkat mutasavver değildir. O halde vâsıl-ı kâmil olanların şikâyeti nedendir?. Bunu izâh için deniliyor ki: Kâinâtın yaradılışından evvel, mükevvenâtın âyân-ı sâbiteleri ilm-i İlâhîde mevcûd ve her biri için kemâl-i vüsûl hâsıldı. Meselâ Süleymâniye cami'i inşâ edilmeden evvel, onun sûretinin, Mimar Sinan'ın zihninde mevcud olduğu gibi.

Bu bahisler için sôfiyye kitaplarına, ezcümle Mevlânâ Câmî kuddise sırruhû'nun (Levâyih) ve (Şerh-i Rubâiyyat) isimli eserlerine bakmalıdır.

İrâde-i İlâhiyye, o suver-i ilmiyyenin zuhûra gelmesini icâb etdi. Ekmel-i mahlûkât olan insan, devr-i makâmât ederek beşeriyyet âlemine kadar geldi.

●

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ❁

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ❁

Yâni: **«Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak, imân edip de güzel güzel amellerde bulunanlar başka. Çünkü onlar için** (bitmez) **kesilmez mükâfat vardır[28].»** tarifine mazhar oldu.

Vâkı'a âyetin alt kısmındaki beyân-ı Rabbânî vechile, esfel-i sâfilinden âlây-ı ıllıyîne celbedildi. Bakâ billâh harîm-i hâsına getirildi. Lâkin

(27) Sûre-i Zâriyat: 55.
(28) Sûre-i Tîn: 5-6.

Dünyâ'da bulunmak ıztırârı temâmile kesilmiş olmadığı için, kurbiyyet-i sâbıka, yâni ilm-i İlâhide bulunmak yakınlığı husûle gelmedi. İşte, erbâb-ı kemâlin şikâyeti bundandır.

Bir de kurbiyyet-i İlâhiyyenin hadd ü pâyânı yokdur. Ne kadar tekarrüb hâsıl olursa olsun onun da ilerisi, hem pek çok ilerisi vardır. Hazret-i Mevlânâ:

«Birâder; harîm-i İlâhî, nihâyetsiz bir dergâhdır. O dergâhda her nereye vâsıl olursan oyalanma, Allah rızâsı için ileri git» demiştir.

Efdal-ül'kâmilîn ve ekmel-ül-vâsılin olan Hazret-i Peygamber (S.A.V.) Efendimizin; günde yetmiş, yâhud yüz def'a istiğfâr eylediği, hadîs kitaplarının hepsinde rivâyet edilmiştir. Nebiyy-i mâsûm olan Aleyhis-selâm Efendimizden günah sudûruna ihtimâl yoktu ki, zât-i akdesi istiğfâra mecbûr olsun. Her gün, kendisi için o kadar derece kurbiyyet-i İlâhiyye husûle gelirdi ki, terakkîden önce bulunduğu makam, terakkîden sonraki bulunduğu makâmın dûnunda olduğu için, evvelce orada bulunuşundan istiğfâr eder. Bâzan da:

«Keşke anam beni doğurmasaydı» diye, vuslat ve kurbiyyetin derece-i ulyâsında iken, bitip tükenmeyen firkatlerden şikâyet eylerdi.

Şirazlı Hâfız bir gazelinde diyor ki: «Bir bülbül gördüm, gül yaprağını gagasında tutmuştu. Hazin hazîn ötüyordu. Ayn-i visâlde yâni, gül yaprağı gaganda iken feryâd etmene sebeb ne? diye sordum. Mâşûkun cilvesi bize böyle yaptırıyor cevâbını verdi.»

İşte erbâb-ı vusûlün şikâyet-âmiz hikâyede bulunmaları, uzak bir teşbih ile, gül yaprağını gagasında tutan bülbülün feryâdı gibidir.

Ney, şu sûretle şikâyet-âmiz hikâyelerde bulunur:

2

کز نیستان تا مرا ببریده‌اند
از نفیرم مرد و زن نالیده‌اند

Kez neyistan tâ merâ bübrîdeend,
Ez nefîrem merd ü zen nâlîdeend.

«Beni kamışlıkdan kestiklerindenberi feryâdımdan erkek ve kadın müteessir olmakda ve inlemektedir.»

(Neyistan): Kamışlık demektir ki, ney'in yetiştiği ve ter ü tâze durduğu yerdir. Ney yapılacak kamışı oradan çıkarırlar. Kâfi derecede kuruyunca, ölçüsüne göre iki ucundan keserler. Boğazını ayıklayıp göğsüne ve arkasına kızgın demirle yedi dâne delik açarlar. Başına (Başpâre), aya-

ğına (Paraz avna) takarlar. Boğumlarına tel sararlar ve üflemeğe başlarlar. Hâl-âşinâ olanlar, ondan çıkan müessır sesden, ayrılık şekvâsı ve teellüm sadâsı duyarlar. Nefs ü hevâ esîri bulunanlar bile, o müessir sadâdan az çok müteessir olurlar.

İnsân-ı kâmil de, menşe-i feyzi olan âyân-ı sâbite âleminden ayrılıp şu beşeriyyet sâhasına geldiği ve firkatin acıklı ıztırâbını çektiği için, yüreğinden fışkıran tesirli sözler, kim olursa olsun dinleyenleri, kâbiliyyetleri derecesine göre müteessir eder. Fakat teessürden teessüre fark vardır. Onun için; Ney, yâhud firkate uğramış insan-ı kâmil der ki :

3

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق

Sîne hâhem şerha şerha ez firâk,
Tâ bigûyem şerh-i derd-i iştiyâk

«İştiyak derdini şerhedebilmem için, ayrılık acılariyle şerha şerha olmuş bir kalb isterim.»

Bundan evvelki beyitde ney'in, yâhud insân-ı kâmilin firaklı enîninden herkesin müteessir olduğu söylenilmiş, tafsîlinde ise, teessürden teessüre fark bulunduğu beyân edilmişti. Bu beyitde de, ayrılık nevhalarından en ziyâde kimlerin teessür duyacağı ifâde kılınmış, derd ortağı olacak kimsenin derdi bulunması lâzım geldiği bildirilmiştir.

Gerçi insan; mükedder bulunduğu bir sırada, hasb-i hâl etmek, derdini döküp hafiflemek için bir arkadaş arar. Eğer o arkadaş, hâl-âşinâ ise, konuşanın dediklerini iyice anlar, onun anlaması ve eleınine iştirâk etmesi de kederli için, oldukça teselli yerine geçer. Tok bir adama açlıktan, kana kana su içmiş bir kimseye susuzluktan bahsetmek, beyhûde çene çalmak olur. Çünki onlar, açlık ve susuzluk ıztırâbını duymadıkları için, açın ve susuzun hâlinden anlamazlar.

Şeyh Sâdî der ki :

«Çöllerde yapılmış olan sarnıç ve havuzları, çölde yolunu şaşırmış olan kervan halkına sor. Sen Fırat nehrinin kenarında iken suyun kıymetini ne bilirsin?»

Ondan dolayı :

İltîcâ etmiyesin nâmerde,
Keşf-i hâl etmiyesin bîderde ..

Nasihati, bu makamda en doğru bir sözdür

Ehlullah; çekdikleri ayrılık acılarını ve iştiyak, yâni göreceği gelmek ateşini söyleyip de hem kendileri müteselli olmak, hem de muhatablarında şevk-i taleb uyandırmak için, kalbi mahabbet ateşile yanmış kimseler ararlar. İşte Hazret-i Mevlânâ'nın yukarıki beyti söylemiş olmasındaki hikmet budur.

4

هر کسی کو دور ماند از اصل خویش
باز جوید روزگار وصل خویش

Herkesi kû dûr mand ez asl-ı hîş,
Bâz cûyed rûzgâr-i vasl-ı hîş.

«Aslından, vatanından uzaklaşmış olan kimse, orada geçirmiş olduğu zamânı tekrar arar.»

İnsanın doğup büyüdüğü, hoşca demler sürdüğü yeri, arayıp özlemesi tabiati icâbıdır. Bu özlemenin ilerlediği, sıla hastalığı hâline geldiği de vâkidir. Vatan muhabbeti denilen, hakkında her türlü fedâkârlık ihtiyâr edilen hiss-i necîb, incizâb hâletinin tezâhüründen başka bir şey değildir. Bir adamın, doğmuş-büyümüş olduğu iki evli bir köye bile ne kadar merbut olduğu, fırsat bulunca sılaya gitmek, o mutevazi köyceğizi görmek düşüncesinden hâli kalmadığı herkesin mâlûmudur. Bu hâl düşünülmeli de, yüksek bir rûhun, hassas bir kalbin vatan-ı aslî ve menşe-i ezeliye ne kadar müştak ve mütehassir bulunacağı ondan istidlâl edilmelidir.

Şeyh Sâdî merhûm bir gazelinin makta'ında :

«Ey Sâdî; vâkı'a (Hubb-ül-vatan min-el-imân) yâni : «Vatan muhabbeti imandan gelir» hadisi sahîhdir. Lâkin ben burada doğdum diye insanın tevellüd etdiği yerde hakâretle ölmesi doğru değildir.» demiştir. Şeyhin bu sözü söylemesi, hadîsdeki (Vatan) ı, (Menşe'-i aslî) mânâsına almış; muhabbeti, imandan olan vatanın burası değil, orası olduğunu anlatmak istemiş olmasındandır. Yoksa kendisi, kırk sene seyâhat etmiş bir ârif-i cihangerd olduğu hâlde, memleketi olan Şiraz'a dönmüş, son zamanlarını orada geçirib vatanı toprağına gömülmüşdür.

Yine firkatzede kâmil lisânından deniliyor ki:

5

من بهر جمعيتى نالان شدم
جفت بد حالان و خوشحالان شدم

Men beher cem'iyyetî nâlân şüdem,
Cüft-i bedhâlân ü hoşhâlân şüdem.

«Ben her cemiyetde, her meclisde inledim, durdum. Bedhâl (Kötü huylu) olanlarla da, hoşhâl (iyi huylu) olanlarla da düşüp kalkdım.»

Hazret-i Mevlânâ bir gazelinde:

«Hayırlı bir iş için Dünyâ hapishânesinde kaldım. Yoksa, zindan nerede, ben nerede? kimin malını çalmışım?» diyor.

Menşe'i ezelîden ayrılmış, hâk-i süflîye getirilmiş, tedrîcen terakkî ederek fenâ ve bekâ mertebelerine vâsıl olmuş, sonra halkın irşâdı vazîfesiyle (Mahv) den (Sahv) e ircâ olunmuş zevâtı kiram, böyledir. Onlar; düşmüşleri kaldırmak, gafletde olanları uyandırmak, nefs ü hevâ esirlerini kurtarmak vazifesiyle mükellefdirler. Hasb-el-vazife, her yerde görünürler, salihler ile de, fasıklar ile de görüşürler. Hattâ fisk u fücûr erbâbiyle daha ziyâde meşgul olmak isterler. Nitekim Hazret-i Mevlânâ da beyt-i şerîfinde: (Bedhâlân) ı, (Hoşhâlân) a takdîm ile buna işâret etmişdir. Çünki fâsıklar, sâlihlerden ziyâde tenbih ve îkâza muhtacdır. Âriflerden birinin:

— Yâ Rabbî; kötülere merhamet et; İyilere zâten lûtfetmiş, onları iyi yaratmışsın; dediği (Gülistan) kitâbında yazılıdır.

Merhûm Mehmed Âkif'in bir münâcâtındaki şu beyit de ne kadar güzeldir:

«Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle,
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle!..»

Hazret-i Pîr'in (Menâkıbnâme)sinde şöyle bir fıkra vardır: «Mevlânâ'nın başına toplananlar fâsık, fâcir bir takım kimseler» demişler. Hazret-i Mevlânâ'dan: «Sâlih olsalardı benim onlara mürîd olmam lâzım gelirdi» cevâbını almışlar. Nebiyy-ül-Hudâ Aleyhi ekmel-üttehâyâ Efendimiz, sahâbe topluluğunda tâlîm-i ahkâm eylediği gibi, müşriklerin mec-

lislerine de gider, onlarla görüşüp konuşur, kendilerini îmânâ dâvet ederdi. Hele Hac mevsimlerinde Mine'ye çıkar, çadırlarını dolaşır, içindekileri doğru yola getirmeye uğraşırdı. Bundan başka, kemâl sahiplerinin bedhal ve hoşhâl olanlarla görüşmesi, her birini, Allâhın esmâ ve sıfâtından birinin mazharı görmelerinden ileri gelir.

«Bâtılı inkâr etme. Zira o da zuhûrât-ı İlâhiyyedendir.» denilmiştir. Hâfız Şîrâzî der ki:

«Aşk fabrikasında küfrün bulunması da zarûridir. Ebû Leheb olmasa âteş kimi yakar?»

Mâlûm yâ Ebû Leheb, Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin amcalarından idi. Kardeşinin oğluna tâbi olmayı azametine yediremediği için onu tasdik etmek şöyle dursun, düşmanlar gibi ezâ ve cefâ etmekden hâlî kalmazdı. Bu münâsebetle (Tebbet yedâ) sûresi onun ve onun gibi hâin olan karısı (Ümmü Cemîl) hakkında nâzil olmuştur.

Dünyâ âlemi, zıtlar âlemidir. Onun için, üstünde küfrün de, îmânın da, fıskın da, salâhın da bulunması zarûridir. Her şey, zıddı ile anlaşılır. Nûrun mâhiyyeti zulmetle anlaşılacağı gibi, sâlihlerin kıymeti de fâsıkların mevcûdiyetiyle takdir olunur.

Hülâsa: ârifler, her şey'i Hakkın mazharı bilir ve o mazhariyet dolayısiyle onu nazar-ı îtibâr ile görür. Şeyh Sâdî'nin:

«Bütün âleme âşıkım, çünki bütün âlem, Hakkın eser-i hilkatidir» demesi;

Bir Türk ârifinin de:

Elif okuduk ötürü,
Pazarlık ettik götürü,
Yaradılmışı hoş gördük,
Yaradandan ötürü!..

sözü, bu nokta-i nazara göredir.

Şurası da hâtıra gelir ki, evliyâullâh'ın ara sıra fâsıklar arasında bulunmaları, onları Allâhın azâbından muhâfaza etmek içindir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Mekke müşrikleri için:

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ

Yânî: **«Halbuki sen içlerinde iken (Habîbim), Allah onları azablandırıcı değildi[29].»** buyurmuş. Sâye-i Muhammedîde emn ü emân içinde ya-

(29) Sûre-i Enfâl: 33.

şayan Kureyşliler, hicretden sonra mağlûbiyet, kıtlık vesâire gibi, kahr-ı İlâhîye uğramışlardı.

6

هر کسی از ظن خود شد یار من
وز درون من نجست اسرار من

Herkesî ez zann-i hod şüd yâr-i men,
Vez derûn-i men necüst esrâr-i men.

«Herkes kendi anlayışına göre benim yârim oldu. İçimdeki esrârı araştırmadı.»

Sathî nazar olanlar, bir şeyin dışarısını görmekle iktifâ ederler, sırlarını ve hakîkatini öğrenib anlamıya lüzûm görmezler. Mânâ ehli ise sûretden ziyâde mânâyı tedkîk ve anlamağa çalışırlar. Meselâ herhangi bir mimârî eseri, bir câmi-i şerifi bizim görüşümüz, sathî ve sûrî bir görüşdür. Fakat mâhir bir mimârın tedkik ve tetebbuu, fennî ve mânevî bir müşâhededir. Vâkı'a câmi'-i şerifin inşa tarzına biz de hayrân olur ve severiz, onu tedkik eden mimâr da... Lâkin iki görüş arasında yerden göğe, kadar fark vardır. Bunun gibi, avamdan biri, ney üflendiği vakit dinlerse, onun muhtelif makamlardaki nağmelerinden hoşlanır. Aldığı zevk ve lezzet ise o hoşlukdan ibâret kalır. Fakat bir ârif, onu işitirse pek başka bir sûretde dinler ve bizim anlayamadığımız mânâları anlar.

Meselâ Hazret-i Mevlânâ :

(Çeng) ve (Ud) sesinden **(Ente hasbi, ente kâfî yâ Vedûd)** kelimelerini duyduğunu söylüyor. Kezâ :

Leyleğin: **«İlâhî, hamd senin, şükür senin, mülk de senindir»** demekde olduğunu haber veriyor.

Hazret-i Ali (Kerremallahü veche)nin, işitdiği nâkus sesini, (Sübhânallâhi hakkâ, innel mevlâ yebkâ) diye anlamış ve anlatmış olduğu rivâyet edilir. Nâkus sadâsından (Hakkâ) ve (Yebkâ) gibi (Kaf) lı kelimeler işitilmesine şaşılmasın. Evvelce kiliselerde mâdenî çanlar yokdu. Onun yerine bir tahta ile bir çomak kullanılır, o tahtaya nâkus, o çomağa (Vebil) denilirdi. Nitekim (Ezan) meşrû olmadan evvel ehl-i îmânı mescide dâvet için ne yapalım? diye müzâkere edildiği sırada, bâzıları nâkus çalalım teklîfinde bulunmuşdu. O zaman ise, Medîne'de mâdenî çan bulunmadığı gibi, bulunmasına da imkân yokdu. Buna dâir mufassal mâlûmat almak için (Müslümanlıkda İbâdet târihi) isimli eserimizin (Ezan) bahsine bakılmalıdır.

Demek ki bizim laklaka ve taktakadan ibâret sandığımız sesler bile, kibâr-ı ümmete başka türlü mânâlar ifhâm ediyor.

Görüşü mahdûd olanlar da gördükleri ve görüştükleri insân-ı kâmilin yalnız zâhirine bakarlar, bâzı hâlleri ve sözleri hoşlarına gittiği için ondan hoşlanırlar. Fakat hakîkatini öğrenmeye ve ondaki esrâr-ı hakâyıkı anlamağa çalışmazlar.

7

سر من از نالهٔ دور نیست
لیك چشم و گوشرا آن نور نیست

Sırr-ı men ez nâle-î men dûr nîst,
Lîk çeşm ü gûşrâ an nûr nîst.

«Benim sırrım, feryâdımdan uzak değildir. Lâkin her gözde onu görecek nûr, her kulakda onu işitecek kudret yokdur.»

Filvaki (Ney)'in sırrı, hakîkat ve mâhiyyeti, feryâdından uzak değildir. Belki ona pek yakın olan ve tepesinden üfleyen nefhadır. Yani ney, kendisini alıb da (Başpâre) sinde üfleyen, perdelerini açıb kapamak sûretiyle onu söyleten neyzene vâsıta olmakdan başka bir şey değildir; neyzen hangi makamdan, ne türlü nağme yapmak isterse, neyden çıkan sesden o makam ve nağme anlaşılır. Fakat bunu anlayabilmek için kulakda mûsikî makamlarına alışıklık hassası bulunmalıdır. Bu olmayınca, öyle kulaklara karşı (Ney) in enini ile sırrı, cehil ile irfan kadar birbirine uzak bulunur. Kezâ veliyy-i kâmilin sözleri de kalbindeki esrâra yabancı değildir.

«Her kap, içindekini sızdırır» derler. Kalbini hevâ ve hevesden uzak kılanların :

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ﴿٣﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى ﴿٤﴾

Yâni : **«Kendi** (rey-ü) **hevâsından söylemez O. O, kendisine** (Allah tarafından) **ilkaa edilegelen bir vahyden başkası değildir[30].»** mazhariyetinde bulunanların, (Kurb-i ferâiz) ile Hakka yaklaşma ve ef'âl-i İlâhiyyenin zuhûruna vâsıta olanların beyânâtı da hakkânî ve ilhamî olur. O hak beyanlarda da bir takım esrâr ve hakikatler bulunur.

(30) Süre-i Necm : 3-4.

Bundan başka :

«Görüldükleri zaman, Allah hatıra gelen kimseler, Allâhın velileridir» mazmûnunca o zevât-ı kirâmın nûrânî ve Rabbânî bir sîmâsı vardır ki, onunla avâm-ı halk içinden ayırt edilirler. Lâkin yüzlerindeki nûru görmek için görür göz, sözlerindeki mânâyı anlamak için de işitir kulak lâzımdır.

Câfer-i Sâdık (Razıyallâhü anh) :

«Allah, mahlûkâtına kelâmında tecelli etmiştir. Lâkin onlarda kalb gözü olmadığından göremiyorlar.» demektedir.

8

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست
لیك كسرا دید جان دستور نیست

Ten zi cân ü can zi ten mestûr nîst,
Lîk kes râ dîd-i can destûr nîst.

«Beden ruhdan, ruh bedenden gizli değildir. Lâkin her kesin, rûhu görmesine ruhsat yokdur.»

Rûhun mâhiyyeti hakkında lisân-ı şeriat susmuş, daha doğrusu soranlara o hakikati idrâk edemiyecekleri için anlayacakları tarzda cevap verilmişdir. Nitekim Arab müşrikleri; «Kamer, ay ibtidâlarında küçülüyor, ay ortalarında büyüyor, ay sonlarında yine ufalıyor, bunun sebebi nedir?» diye Aleyh-is-salâtü Ves-selâm Efendimiz'e sormuşlardı. Hey'et ilmini bilmekle anlaşılabilecek olan şu tabiî hâdisenin fennî sebebleri izâh olunca, arab câhillerinin zihnine girmiyecekdi. Onun için :

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ

Yânî : **«De ki : O, insanların faidesi için vakit ölçüleridir[31].»** cevâbı verildi.

Bunun gibi Yahûdiler de (Sallâllâhü Aleyhi ve Sellem) den rûhun hakîkatini sormuşlar, cevab verilmemesini kendilerince nübüvvet-i Muhammediyyenin doğruluğuna delîl tutmuşlardı. Çünki Tevrat'da da rûha dâir mâlûmât yokdu.

(31) Sûre-i Bekara : 189.

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلًا

Yânî : **«Sana "Rûh"u sorarlar. De ki : Ruh, Rabbimin emri (cümlesi) ndendir. (Zaten) size az bir ilimden başkası verilmemiştir[32].»** âyetile hem rûhun hakîkati, yânî, Allâhın emri cümlesinden olduğu, topluca bildirildi; hem de Yahûdîlerin o anlaşılması güç hakîkati idrâk edecek ilimleri olmadığı beyân edildi.

Nazm-ı Celîlin delâletine göre rûhun mâhiyetinin açıklanması, herhalde soranlarda ilim ve o hakîkati idrâke Kâbiliyet bulunmamasından ileri gelmişdir. Şârih-i Mesnevî İsmâil Ankaravî (Kuddise sırruhû) der ki: «Hakîkati cihetinden rûh, bu gözle görülmez. Velâkin Hak gözü ile görebilmekden men olunmaz. Zîrâ Hakkı gözetleyen, rûhu da müşâhede eyler.»

Bu rûha : **(Rûh-u sultânî)** yâhud **(Rûh-u insânî)** derler ki insana mahsusdur. Bir de **(Rûh-u hayvânî)** vardır ki, bütün canlıların sebeb-i hayâtıdır.

Diyânet İşleri Reîsi merhum Ahmed Hamdî Efendi'nin rûha dâir vaktîle Mahfil mecmuasında neşredilmiş mufassal bir tetebbu'nâmesi vardır. Tafsîlât almak istiyenler oraya mürâcaat buyursunlar.

9

آتشست این بانگ نای و نیست باد
هر كه این آتش ندارد نیست باد

Âteşest în bang-i nây ü nîst bâd,
Herki înâteş nedâred nîst bâd.

«Şu ney'in sesi âteşdir; havâ değildir. Her kimde bu âteş yoksa, o kimse yok olsun.»

Neyi söyleten müessirin havâdan, yânî, sâde bir nefesden ibâret olduzannedilmesin. Belki onu inleten, neyzenin hazîn ve âteşîn hissiyyâtı-

(32) Sûre-i Esrâ : 85.

dır. Bunun gibi veliyy-i kâmili söyleten de hevâ ve heves değil, kalbinden fevrân eyleyen ve mâşûk-u hakikiden başkasını yakıp bitiren aşkdır:

«Aşk bir şûledir ki, parlayınca mâşukdan maadâsını yakar, mahveder.»

«Ahbab, ahbâbın sesini tanır» denilmişdir. Neyin sesini, insân-ı kâmilin nefesini de lâyıkiyle anlayabilmek için onlardaki aşk âteşinin bir kıvılcımına olsun mazhar bulunmalıdır. Daha doğrusu muhabbet âteşiyle yanıp kül olmalıdır. Bunun için Hazret-i Mevlânâ **«Aşk âteşini hâiz olmayan, yok olsun»** diyor ve inkisâr değil düâ ediyor. Çünki bu cümle, ehl-i tarik indinde pek makbûl bir düâdır.

«Allâh'ın, hazinesi, tezgâhı yokluktadır. Şu mevhum varlığına aldanan, yokun ne olduğunu ne bilir?» denilmiştir. «Allâh'ın hazinesi, tezgâhı yokluktadır» denilmesi, bütün mahlûkâtın, yokdan vâr edilmiş olduğuna işarettir. Kemâl sâhiblerinin maksadı: varlık göstermek değil, Allâh'ın varlığı karşısında kendi mevhum vücûdünü mahvetmek ve yok olmaktır.

10

آتش عشقست کاندر نی فتاد
جوشش عشقست کاندر می فتاد

Âteş-i ışkest ke'nder ney fütâd,
Cûşiş-i ışkest ke'nder mey fütâd.

«Neydeki âteş ile meydeki kabarış, hep aşk eseridir.»

«Küntü kenzen mahfiyyen...»

Yâni: **«Ben gizli bir hazîne idim. Bilinmeye muhabbet ettim ve bilinmek için halkı yarattım»** diye, ehl-i tasavvuf arasında pek meşhûr bir hadîs-i kudsî vardır. Bu hadisin delâletine göre muhabbet, ibtidâ Hak'dan zuhûr eylemiş ve bütün kâinâtın icâdına sebeb olmuştur. Binâenaleyh mevcûd âlemler içinde, aşkın yabancısı olabilecek bir zerre dahi yoktur.

Herkesin hâlince vardır bir tecellîgâh-ı aşk,
Bîsütun Ferhâda kûh-i Tûr şeklin gösterir.

Fakat her mahlûkun aşkı, kendisinin istidâdına ve zevkine göredir. Bir bülbülün gül yaprakları arasında gizlenerek hazîn hazîn ötmesi, aşk eseri olduğu gibi; bir merkebin tozlarda yuvarlanarak acı acı anırması da aşk eseridir. Keza bir ârifin halvet-hânesinde mest-i cemâl olarak tatlı tatlı ağlaması, zil zurna bir sarhoşun fuhuşhâne kapısında nâralar atması

yine aşk eseridir. Fakat tâbir câizse birinciler; aşk-ı hezâri, ikinciler aşk-ı humâridir.

Aşk, bir mâ'nây-ı lâyu'raf ki, cümle âlemi,
Zevkı mikdârınca sekrân û hurûşân eyliyor.

Aşk bir, lâkin anlayış farkı dolayisiyle sevgili çeşitlidir; Daha doğrusu o çeşitli sevgililer, mâşûk-u yegânenin muhtelif sûretde cilvesi ve tecellisinin mazharlarıdır.

Beyt-i şerifin mutasavvifâne te'vîli lâzımsa: ârifin kalbini yakıp inleten ve kalbindeki esrârı cûş u hurûşa getiren de yine aşkdır, denilebilir.

Mâlûmdur ki (Aşk) lâfzı, (Sarmaşık) demek olan (Işk) kelimesinden alınmışdır. Sarmaşık, sarıldığı yeri nasıl istilâ ederse, aşk da girdiği kalbi, hattâ insanın vücûdunu ihâta etmesi dolayısiyle aşk tesmiye edilmişdir. Bu kelimeyi (Işk) okumak, benim zevkime uygun düşmüyor. Bana öyle geliyor ki onu (Aşk) okumalı; mânâsı, kalbi dolduran o kelimenin lâfzile de ağız dolmalı!..

Aşk lâfzı, Kur'ân-ı Kerim'de, Şeyh-i Ekber (Kuddise sırruhû) nun beyânı veçhile kinâye yoliyle irâd olunmuşdur.

Hazret-i Şeyh (Fütûhât)'ında buyuruyor ki:

«Aşk, muhabbetin ifrâtıdır. Kur'ânda:

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

Yâni: **«Mü'minlerin Allâha karşı pek şiddetli bir muhabbeti vardır[33].»**

Ve:

قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا

Yâni: **«Yûsuf'un muhabbeti, Züleyhâ'nın kalbini bir zar gibi ihâta etti[34].»** âyetlerinde kinâye sûretiyle zikredilmişdir.

Aşk; muhabbetin, seveni kavraması, bütün vücûdüne yayılması, âdetâ onu sarmaşık gibi sarmasıdır.

Hazret-i Şeyh, târîfine misâl olmak üzere Züleyhâdan kan alındığı vakit sıçrayan kanın (Yûsüf) ismini nakşetdiğini, Hallâc-ı Mansûr'un elleri, ayakları kesildiği zaman kanının (Allah) lâfz-ı şerîfini yazdığını naklediyor.

(33) Sûre-i Bekara: 165.
(34) Sûre-i Yûsuf: 30.

11

نی حریف هر که از یاری برید
پرده‌هایش پرده‌های ما درید

Ney harîf-i herki ez yârî bürîd,
Perdehâyeş perdehây-i mâ dirîd.

«Ney, yârinden ayrılmış olanın arkadaşıdır. Onun makam perdeleri, bizim nûrânî ve zulmânî perdelerimizi —yânî, vuslata mânî olan perdelerimizi— yırtmıştır.»

Hazret-i Mevlânâ, ney için, yârinden ayrılanın arkadaşıdır, buyuruyor. Zevk-ı selîm ve tab-ı müstekim erbâbı için mûsikînin ruhun gıdası olduğu mâlûmdur. Hayvanlara varıncaya kadar bütün canlıların duygulandığı güzel sesden zevk almayan insanın —bilmem amma— insanlıkdan pek az nasîbi olmak lâzım gelir.

Bir adam; gerek sevinçli, gerek kederli zamanlarında işittiği güzel bir sesden inşirah duyar, müteselli olur. Bu hâl, müsbet bir hakikatdir. Binâenaleyh (Ney) sesi de, erbâb-ı istîdâda inşirah verir, dost sesini duyurur, âyân-ı sâbite âlemini, yânî hepimizin ve bütün kâinâtın zuhâra gelmeden evvel ilm-i İlâhîdeki bulunuşunu, Elestü bezmini, yânî: **«Allah, ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sordu. Rûhlar, evet dediler.»** konuşmasını hatırlatır ve:

Biz mest-i aşkız, tâ ezel,
Serhûş-i hak mestânemiz!.

Humhâne-i bezm-i Hudâ,
Olmuş bizim meyhânemiz!..

İçdik o bezm-i neşvede,
Rûhen sebû sebû mey'i,

Sâkî bize Allâh idi,
Oldu gönül peymânemiz!..

Bir böyle sâgar nûş eden,
El mi sunar gayrî meye,

Dünyâ şarâbından kaçar,
Keyfiyyet-i rindânemiz!..

tarzında sözler söyletir. O hatırlatma dolayisiyle dinleyen, menşe-i aslîye

doğru heyecanla yöneltir. Hiç olmazsa dinlediği andaki duygu ve cezbe ile gaflet perdelerinden birkaçı olsun aradan kalkar; İşte o perdelerin kalkmasına, (Ney) in perdelerinden çıkan nağmeler sebeb olur. Şu tevcih, (Ney) in hakiki mânâsına alınmış olmasına göredir. Mecaz manâ verildiği ve ondan maksad da (İnsan-ı kâmil) dir, denildiği takdirde; o (İnsan-ı kâmil) de yârinden ve diyârından ayrılmış gurbetzedelerin arkadaşı ve gam gidericisidir. O gibileri, tesellî ederek ve hak yolunda yürüterek asıllarına ircâ etmek ister. Bu maksadla perde perde yükselterek ve derece derece derinleştirerek söylediği müessir sözler, muhâtabın gözünü kaplamış olan gaflet perdesinin yavaş yavaş sıyrılmasına, kalb gözünün tedrici sûretde açılmasına sebeb olur.

12

همچو نی زهری و تریاقی که دید
همچو نی دمساز و مشتاقی که دید

Hem çü ney zehrî vü tiryakî ki dîd,
Hem çü ney demsâz ü müştâkî ki dîd.

«Ney gibi hem zehir, hem panzehir; hem demsâz, hem müştâk bir şeyi kim görmüştür?»

Ney; dinleyenin kâbiliyetine göre hem zehir, hem panzehir tesiri gösterir. Hevâ ve heves erbâbından olanlara, şübhesiz zehir gibidir. Çünki kendisindeki şehvâniyet ve hayvâniyeti artırır. Fakat görülüp işitilen her güzellikden Allâhı hatırlayanlar için de, şübhesiz, panzehir gibidir. Çünki kalbdeki gaflet zehirini giderir. Kezâ (Ney), iyi bir arkadaşdır ve dinlenilmiye müştakdır. Zîrâ (Ney) in mâhiyeti torba içinde asılı, yâhud bir köşeye dayalı durmakla değil; üflenib dinlenmekle meydana çıkar. Ricâlullah hazarâtı da ney gibidirler. Şekâvet-i ezeliyye erbâbına karşı, zehir-zenberek olurlar. Saâdet-i ezeliyye ashâbına ise şifâ te'siri gösterirler. Cenâb-ı Hak, kâmiller zümresinin bu hâlini Sûre-i Fetih'deki:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

Yâni: **«Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Maiyyetindeki ashâbı, müşrik ve münkirlere karşı gâyet şedid, aralarında ise son derecede merhametli ve şefkatlidirler[35].»** âyet-i kerimesile târif ediyor.

(35) Sûre-i Fetih: 29.

F: 5

Nebiy-yi erham (Sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz, rahmeten lil-âlemin olduğu gibi, vâris-i kâmili bulunan ehl-ullah hazarâtı da rahmetli ve şefkatlidirler. Fakat icâb edenlere karşı sert ve şiddetlidirler. Buna da verâsetle memurdurlar. Çünki Cenâb-ı Hak Habib-i edibine:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ

Yâni: **«Ey Peygamber-i ekber; kâfirler ve münâfıklarla uğraş ve onlara karşı sert davran[36].»** buyurmuşdu. Zirâ onlar nezâketden anlayacak kâbiliyetde değildirler. O gibilere karşı gösterilecek mülâyemet, kendilerinin kabalığını artırmakdan başka bir işe yaramıyacakdır.

«Kerîm olan; keremin, ihsânın, iyiliğin ne demek olduğunu anlayan bir kimseye ikrâm edersen; onu kendine kul, köle yapmış olursun. Lâkin bir leîme, bir alçağa ikrâm gafletinde bulunursan şımarır, büsbütün temerrüd ve teannüd gösterir» binâenaleyh:

«Kılıç kullanılacak yerde ihsân edilmesi; ihsân edilecek yerde kılıç kullanmak kadar zararlıdır.»

İşte bu gibi hikmetlere mebnî, evliyâ-ullah hazarâtı, ezelî şakîlere karşı zehirdir. İlmen, amelen, îtikâden zehirlenmiş; lâkin mânevî hastalığı tedâvi kabul edecek dereceyi geçmemiş olanlar için de panzehirdir.

Kezâ evliyâ-ullah, kâbil-i hitâb olanlarla ve terakkiye istidâdı bulunanlarla sohbet edib arkadaş olurlar, hattâ öylelerine müştakdırlar.

Rasûl-i ekrem (Sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz, rast geldiği ashâb ile durub konuşur ve iltifat buyururdu. Konuştuğu kimse çekilmeyince yoluna devâm etmezdi, kendisile musâfaha eden bırakmayınca elini çekmezdi. Bâzan da:

«Kardeşlerimi ne kadar göreceğim geldi» diye sonradan gelecek ârifler için iştiyak gösterirdi.

Şeyh-i Ekber (Kuddise sırruhû) hazretleri bu hadîsi yazdıktan sonra: **«Asr-ı Saâdetdeki bahtiyarlar ashâb idi. Biz ve bizim gibiler de ihvânız»** buyuruyor.

13

نی حدیث راه پر خون میکند
قصه‌های عشق مجنون میکند

Ney hadîs-i râh-i pür hûn mîküned,
Kıssahây-i ışk-ı mecnûn mîküned.

(36) Sûre-i Tevbe: 73.

«Ney, kanlı bir yoldan bahseder, Mecnûnâne aşkları hikâye eyler.»

Mesnevî'nin başında, ney'in ayrılıklardan bahsetdiği söylenilmişdi. Şu hâlde o yol, (Ney) in kamışlıkdan kesilmesi, bağrının ateşle delinmesi gibi değişikliğe uğradığı esnâda geçtiği kanlı yoldur. Madde erbâbının kabul ve tehammül edemiyeceği mecnûnâne muhabbetlere tutulanların ve:

Ney gibî bâşımı kes, sînemi oy, bağrımı del,
Ben senin hizmetine besteniyânım neysem!..

diyenlerin hâli de, benim gibidir, demek ister.

(Ney) in temsil ettiği (İnsân-ı kâmil) de böyledir. O da kanlı ve tehlikeli bir yoldan bahseyler. Aşk ve muhabbet mecnûnlarının akıl kabul etmeyecek kıssalarını anlatır. Hareketlerinin taklîd edilmesini tavsıye eyler.

İnsân-ı kâmil; gerek mebde'den şu âleme gelirken, gerek şu âlemden me'âda giderken kanlı ve meşakkatli yollardan geçmiş, gelirken ayrılık acılarıyla müteellim olmuş, giderken de bir çok mücâhedelere göğüs germiş, nihayet:

(Mûtû, Kable en temûtû.)

Yâni: **«Ölmeden evvel ölünüz»** emrine uyarak, ihtiyar ve iradesini, hatta mevhum varlığını fedâ eylemiştir.

Cemâl-i İlâhî âşıkları, visâl-i ebediye ve hayât-ı câvidâniye nâil olmak şevkiyle şu fânî hayatdan usanırlar. Hallâc-ı Mansûr gibi:

«Ey benim îtimâd etdiğim dostlar; benim nefsimi öldürün ki, hayâtım; katlimdedir.» derler. Çünki;

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ

Yâni: **«Şüphesiz ki, Allah, mü'minlerden nefislerini ve mallarını Cennet mukâbilinde satın almışdır[37].»** âyet-i kerîmesinin delâleti mûcibince, can metâının müşterisinin bizzat Allah olduğunu bilirler. Beşeriyyetin en akıllısı ve en mükemmeli bulunan Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimize, Kureyş müşrikleri, (Mecnûn) demek küstahlığında bulunmuşlardı da:

(37) Sûre-i Tevbe: 111.

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ۝ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا
غَيْرَ مَمْنُونٍ ۝ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ۝ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ۝
بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ۝

Yânî : **«Rabbinin nîmetiyle sen mecnûn değilsin. Senin için elbette tükenmez bir ecir vardır. Sen; ahlâkın en güzeline ve en yücesine sâhibsin. Hanginizin mecnûn ve meftûn olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da göreceklerdir[38].»** âyetlerinin nüzûlüne sebeb olmuşlardı.

İşte insân-ı kâmil; ehl-i istîdâda, mebde' ve me'âdın (başlangıç ve sonun) kanlı yollarından bahseder, fedâkârların hikâyelerini nakl ile, onlar gibi olmayı tavsıye eyler.

14

محرم این هوش جز بیهوش نیست
مر زبان را مشتری جز گوش نیست

Mahrem-î in hûş cüz bîhûş nist,
Mer zebanrâ müşterî cüz gûş nîst.

«Dile kulakdan başka müşteri olmadığı gibi, mânevviyâtı idrâk etmeye de bîhûş olandan başka mahrem yokdur.»

Aklı; (Meaş) ve (Mead) nâmiyle ikiye ayırmışlardır. Akl-ı meâş : Dünyâ işlerine vâkıf olan idrâkdir ki :

«Dünyâ işlerini siz daha iyi bilirsiniz.» hadîs-i şerîfiyle buna işâret buyurulmuşdur.

Akl-ı meâd : âhiret ve aslına avdet umûrunu ârif olan idrâkdir. Bunun inceliğini akl-ı meaş kavrayamaz. Onun için Hazret-i Mevlânâ, akl-ı meâd erbâbı olan evliyâullâhın sözlerini akl-ı meaş ashâbı anlayamaz, diyor. O sözleri akl-ı meaşdan tecerrüd eylemiş olanların kavrayabileceğini söylüyor. Fakat (Akl-ı meaşdan tecerrüd eylemiş) sözü yanlış anlaşılmasın; deli olmuş değil, yakasını aşkın pençesine kaptırmış olanlar murâd ediliyor. Bunu temsîl için de söyleyen dile, ancak dinleyen kulağın müşteri olacağını; yânî göz, burun, el, ayak gibi âzâ içinden yalnız kulağın, lisandan çıkan kelimeleri idrâk eyleyebileceğini bildiriyor.

---

(38) Sûre-i Kalem : 2-6.

15

در غم ما روزها بیگاه شد
روزها با سوزها همراه شد

Der gam-î mâ rûzhâ bîgâh şüd,
Rûzhâ bâ sûzhâ hemrâh şüd.

«Gamlı geçen günlerimiz uzadı ve sona ermesi gecikdi. O günler, mahrûmiyetden ve ayrılıkdan hâsıl olan ateşlerle arkadaş oldu — yânî, ateşlerle, yanmalarla geçdi —.»

Konuşanın başkasına söyleyeceği sözü ve edeceği sızlanışı, nefsi için söylüyormuş gibi beyanda bulunmasına edebiyyatda (Uslûb-u hakim) derler ki, maksad: muhâtabı kızdırmaksızın mütenebbih kılmakdır. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu yolda bâzı ifâdeler vardır. Ezcümle meşhûr (Habîb-i Neccâr) ın Antakya ahâlisine :

وَمَا لِيَ لَا أَعْبُدُ
الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ۝ أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً
إِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمَٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا
وَلَا يُنْقِذُونِ ۝ إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝ إِنِّي آمَنْتُ
بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ۝

Yânî : **«Ben, beni yaratana neden kulluk etmiyecekmişim? Siz (hepiniz) ancak O'na döndürü** (lüp götürü) **leceksiniz. Ben O'ndan başka tanrılar edinir miyim? Eğer O çok esirgeyici (Allah) bana bir zarar (yapmak) isterse onların** (iddia ettiğiniz) **şefaati bana hiç bir faide vermez. Onlar beni asla kurtaramazlar. Şübhesiz ben o takdirde mutlak apaçık bir sapıklık içindeyim** (demek) **dir. Gerçek, ben Rabbinize iman ettim. İşte bunu benden duyun[39].»** dediği Kur'ânda hikâye buyurulmuştur.

Buradaki **«Bana ne oluyor ki, beni yaratan Allâha ibâdet etmeyeyim?»** demek, «Size ne oluyor ki sizi yaratan Allâha ibâdet etmiyorsunuz?» demekdir. Habîb-i Neccar, serzenişini hafifletmek için Allâh'a îmân ve ibâdet etmemek gafletini nefsine isnâd eylemişdir.

---

(39) Sûre-i Yâsîn : 22-25.

Hazret-i Mevlânâ da, henüz akl-ı meâd lisânını anlayacak idrâke nâil olamıyan, lâkin olmak için lûtf u İlâhîyi bekleyen talep erbabını ümidsizliğe düşürmemek emeliyle kendisini onlara benzetiyor, füyûzât-ı İlâhiyye talebiyle, geçen günlerin, âteşîn bir sûretde geçtiğini söylüyor.

16

روزها گر رفت و گو رو باك نيست
تو بمان اى آنكه چون تو پاك نيست

Rûzhû ger rêft gû rev bâk nîst,
Tû biman ey anki çün tü pâk nîst.

«Günler geçib gittiyse varsın, geçsin. Ey pâk ve mubârek olan insân-ı kâmil; hemen sen var ol!..»

Ömrünün kısmı küllisini boşa geçirmiş, bir tarafdan da mârifet zevkinden nasîb alamamış olmasına teessüf edenlere teselli vermek için, Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki : «Hayatın bir çok günü geçib gittiyse, olan oldu, biten bitdi.. Geçmişe teessüf etmenin faydası yokdur. Hâli, nazar-ı dikkate almalı; kâmil bir mürşidin elini tutmalıdır. Geçen günlerin hiçe inkılâb etmesi ehemmiyetli bir şey değildir. Mürşid-i kâmil ve onun nazar-ı terbiyesi vâr olsun. O sâyede matlûb husûle gelir.» Hattâ: **«Der dem-i âhir dem-i âhar büved»** yâni: **«Son nefesde bile kemâlât kesbedilecek başka bir dem ve âlem olur.»**

Mâziye bakarak, ümidsiz olmamalı, hâlde ve istikbâlde çalışmalıdır. İslâm târîhinde **(Yermük muhârebesi)** diye meşhûr ve kanlı bir muhârebe vardır ki, Sıddîk-i Ekber (Radiyallâhü anh) in devr-i hilâfetinde Rumlarla Müslümanlar arasında vukûa gelmişdir.

Düşmanın mükemmel ve mücehhez ordusu 240.000 den fazla idi. Hâlid bin Velid (Radiyallâhü anh) in kumanda etdiği İslâm ordusu ise, ancak 40.000 kadar vardı. Rumlar, harbin başlangıcında baş kumandan çadırına kadar ilerlemişler; fakat orduda bulunan mücâhid kadınların sopalarla ve çadır direklerile müdâfaaları neticesinde püskürtülmüşlerdi.

Düşmanın pek kanlı hezîmetiyle, İslâmın de pek şanlı muzafferiyetiyle neticelenen bu muhârebede Rum kumandanlarından General Yorgi, Hâlid bin Velid ile karşılaşmış, onun feyz-i nazariyle Müslüman olmuş, Hâlid ile berâber Rumlara karşı bir iki saat kılıç sallamış, nihâyet şehâdet nîmetine ve hüsnü âkıbete mazhar olmuşdu. (Radıyallâhü anh ve rahmetullâhi aleyh)

Dikkat buyurulsun, General Yorgi, şübhesiz yaşlı başlı bir adamdı. Ömrünün bir çok günlerini teslis akıydesiyle ve Hristiyan olarak geçirmiş. ehl-i tevhîd ile harbetmek üzere Yermük mevki'ine gelmişdi. Lâkin

Hâlid bin Velid'in feyz-i nazarına uğraması, kendisini muvahhidlik derecesine getirdikden sonra şehâdet rütbesine eriştirdi. Bin üç yüz şukadar sene sonra, hakkında rahmet okunmak saâdetini kazandırdı: (Rahmetullâhi aleyh)

Böyle bir vak'a, devr-i Peygamberîde de olmuşdu. Medinede (Usayrim) nâmında birisi vardı. Hicretin üçüncü senesine kadar müslüman olmamıştı. Uhud muhârebesi esnâsında Allâh'ın hidâyeti erişdi. Silâhını kapdı, harb meydanına koşdu. Peygamberimiz'in huzûrunda müslüman oldukdan sonra, fedâkârâne harbetdi; ömründe bir def'a olsun namaz kılamadan şehîd oldu. (Radıyallâhü anh.)

17

هر كه جز ماهى ز آبش سير شد
هر كه بى روزيست روزش دير شد

Herki cüz mâhî zi âbeş sîr şüd,
Herki bîrûzîst rûzeş dîr şüd.

«Balıkdan başkası onun suyuna kandı. Nasibsiz olanın da rızkı gecikdi.»

Cenab-ı Hak'kın zât-ı ecellü âlâsı gibi füyûzâtı da nihâyetsizdir. Fakat o füyûzâtın mazharı olan insanlar, üç nevî îtibâr edilmişdir :

Birinci nev'i : Ümmetin kâmil ve mükemmil olanlarıdır ki, ne kadar füyûzâta nâil olsalar tehammül ederler ve dâimâ artmasını isterler.

Hak sübhânehû ve te'âlâ Kur'ân-ı Kerîm'inde :

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ۝

Yânî : **«O gün cehenneme doldun mu? diyeceğiz. O da : daha var mı? diyecekdir[40].»** buyuruyor.

Cehennem; celâl-i ilâhînin mazhar-ı tâmmı olduğu için, dolmasına ve doymasına imkân yokdur. Rahmet-i İlâhiyyenin mazharı tâmmı bulunan Aleyhissalât Efendimiz de, Hakkın o kadar füyûzâtına nâil olduğu ve her gün yetmiş, yâhud yüz derece terakki eylediği hâlde :

«Yâ Rabbi; sana karşı olan hayretimi artır.» diye düâ ederdi.

Zevk-ı hayret, ekmel-î ezvâk imiş,
Hace-î i'câz-gû «Zidnî» demiş.

(Muallim Naci Merhûm)

(40) Sûre-i Kâf : 30.

Kezâ Mi'râcda Hazret-i Peygambere delâlet hizmetinde bulunan Cebrâil Aleyhisselâm (Sidret-ül-müntehâ) da kalmış ve :

«Parmak ucu kadar yaklaşırsam yanarım.» demiş.

«Ger geçem, bir zerre denlû ilerû,»
«Yânarım başdan ayâğa ey ulu!.»

meâlini söylemişdi. Yegâne-i enbiyâ Aleyhi ve âlihî efdal-üt-tehâyâ Efendimiz ise :

Çün ezelden bâna aşk oldu delîl,
Yânar isem ben yanâyım ey Halîl!..

düşüncesiyle ilerlemişdi.

Evet; Nebiyy-i Ekrem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem, Cebrâili, Sidret-ül-müntehâda bırakmış, makâm-ı kurbe doğru ilerlemişdi.

«Nereye kadar gitmişdi?. Oraya kadar ki orada «Yer» tâbirine yol yoktur. Allâhın kamer-i nûrundan başka bir şey mevcûd değildir.»

Cenâb-ı Hak'kın habibi ve halkın Hâlıka en ziyâde yakîni bulunan Peygamber-i ekber'in vâris-i kâmili olanlar da böyledir. Onlar da aşk yolunda: (Rey) yâni «Suya kanmak», «Harâreti geçmek» yokdur derler. Ne kadar füyûzâta mazhar olsalar, daha ziyâde iştiyak gösterirler. Hazret-i Mevlânâ :

«Kum suya kandığı hâlde ne acâyib ki ben kanmadım. Şu Dünyâda benim yayıma lâyık bir kiriş yokdur.» buyuruyor.

Sôfiyye meşâyihinden (Yahyâ bin Mûâz-ı Râzi), Bâyezid-i Bestâmîye gönderdiği bir mektubda :

«Muhammed kadehinden o kadar içdim ki, nihâyet mestoldum.» demişti.

Hazret-i Bâyezid ise cevâben :

«Muhabbet şarâbını kâse kâse içdim. Lâkin ne şarab bitti, ne de benim harâretim geçti.» beytini yazıb yollamışdı.

Bâyezid-i Bestâmî'den evvelce bahsedilmişdi. Yahyâ bin Muâz ise : (Rey) lidir. Hicri 258 de. yâni Bayezid'den 2 yıl önce vefât etmişdir. Ârifâne sözleri vardır. Ezcümle : **«Bâzıları, biz bir makâma vardık ki namaz kılmaya ihtiyâcımız kalmadı diyorlarmış. Evet varmışlar ammâ cehenneme.»** dediği, sôfiyye kitablarında yazılıdır. (Rahmetullâhi aleyhi ve kaddesallâhü sırrahû)

Füyûzât-ı İlâhiyye mazharı olanların **ikinci kısmı:** cüz'i bir neşveye kanâat gösterenler ve :

«Allâh'ın aşkı kadehinden okadar içdim ki, bir yudum daha içecek olsam yok olacağım.» diyenlerdir.

Üçüncü kısım ise : İrfan zevkinden, ezelden nasibi olmayanlardır ki, o gibilerin feyz-i Mevlâ'dan, ebediyyen nasipleri yoktur. Hazret-i Mevlânâ, (Mâhî) ta'biriyle, birinci ve ikinci kısımları; (Birûzi) ile de üçüncü kısmı murâd eylemişdir.

18

در نیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید والسلام

Der neyâbed hâl-i puhte hiç hâm,
Pes sühan kûtâh bâyed vesselâm.

«Ham ervâh olanlar, pişkin ve yetişkin zevâtın hâlinden anlamazlar. O halde sözü kısa kesmek gerekdir vesselâm.»

Yâni : «Kâmili, kâmilden başkası anlamaz. Tâ ki seyr ü sülûkü, onun mertebesine erişmeyince.» demişlerdir.

Kadr-î sühan-î şâiri, şâir bilir ancak;
Rûhülkudüsün sırrı Sirâfile ıyandır!..

Bir ilmî meslek ashâbının değil, basit ve âdi bir san'at erbâbının bile san'ata müteallık sözlerini o san'ata hizmet etmemiş olanlar anlayamazlar. O lisânı anlayabilmek, san'atlarına intisâb ve hizmet ederek onlar gibi olmaya mütevakkıfdır. Tasavvuf meslekinin ince nüktelerini, sôfiyye hazarâtının mânâsı pek derin sözlerini idrâk edebilmek de, o meslek-i celîle bir kâmil vâsıtasiyle intisâb etmekle olur. Zaten tasavvuf; sözle değil hâl ile ilgili bir meslekdir.

•

Mesnevî'nin **(Bişnev)** emriyle başlayan birinci beytinden buraya kadar olan on sekiz beyit — Evvelce de söylenildiği gibi — bizzat Mevlânâ'nın kalemiyle yazılmış, bundan sonrakiler ise Mevlânâ tarafından söylenilmiş ve Hüsâmüddin Çelebi tarafından yazılmışdır.

Bâzı ârifler; on sekiz beyti, Mesnevî'nin mukaddimesi, sonraki beytleri de onun devâmı ve şerhi saymış, hattâ Şârih-i Mesnevî Şeyh İsmail Ankaravi onsekiz beyte (Fâtih-ül-ebyât) isimli ayrıca bir şerh yazmışdır.

Hazret-i Mevlânâ, on sekizinci beyitde pişkin ve yetişkin zevâtın sözlerini ve hallerini anlayabilmek için onlar gibi olmak lâzım geldiğine işâret etdikden sonra, hür ve kâmil ricâlin derecesine varmanın, bir takım kaydlardan kurtulmaya bağlı olduğunu beyan için buyuruyor ki :

19

بند بگسل باش آزاد ای پسر
چند باشی بند سیم و بند زر

Bênd bügsil bâş âzâd ey püser,
Çend bâşî bend-i sîm ü bend-i zer.

«Oğul; bağını kopar ve kurtul. Ne vakte kadar altın ve gümüş kaydında kalacaksın?»

İnsanlarda mal toplamak, servet cem'etmek için tabiî bir hırs vardır. Nitekim bu hâl:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ۞

Yânî: **«Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, asîl ve alâmetli atlara, ehlî hayvanlara, ekin ve tarlalara mâlik olmak arzûsu insanlara müzeyyen ve mahbûb kılınmışdır. Bunlar dünya hayatının** (geçici) **birer fâidesidir. Allah** (a gelince) **nihayet dönüp varılacak yerin bütün güzelliği O'nun nezdindedir[41].»** âyet-i kerîmesile beyân edilmiş, ondan sonra da:

قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ
مِنْ ذَٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۞

Yânî: **«Habîbim de ki: size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Takvâya erenler için, ind-i İlâhide altından nehirler akan cennetler vardır ki, o müttekiler, orada daimî kalacaklardır. Kezâ tertemiz zevceleri vardır. Bunlara ilâve olarak Allâh'ın rızâsını bulacaklardır. Cenâb-ı Hak, kullarını hakkıyle görücüdür[42].»** âyetiyle, Dünyâ metâına ehemmiyet vermeyenlere, onlara bağlanıb kalmayanlara verilecek mânevî mükâfât bildirilmişdir. Bu âyetlerde imâ yoliyle:

(41) Sûre-i Âl-i Imrân: 14.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ
فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ۞

Yâni: **«Siz, sevdiğiniz şeylerden** (Allah yolunda) **harcayıncaya kadar aslâ iyiliğe ermiş olmazsınız. Her ne infak ederseniz şüphesiz Allah onu bilicidir[43].»** âyetinde sarâhaten beyan buyurulduğu üzere, Allâh'ın rızâsına nâil olabilmek için, o uğurda fedakârlık edilmek, sevilen şeylerden onların infâkı sûretiyle vazgeçilmek lâzımdır. Bu fedâkârlığı gösteremiyenler, rızây-ı İlâhiye nâil olamıyacakları gibi —sûretâ hür olsalar bile— hakikatde hırs ve tamâ' esiri ve altına, gümüşe bağlı bulunduklarını isbât etmiş olurlar. Allah yolunda yürüyecek olanın ise, ayakları bağlı değil, serbest bulunmak gerekdir.

Nakşi tarikatının pîr-i âlisi Muhammed Behâüddin Şâh-ı Nakşbend (Kuddise sırrıhû)ya **(Silsile-i şümâ, begücâ miresed?)** diye silsilesinin nereye ve kime müntehî olduğunu sormuşlar; **(Kesî besilsile becâyi nemiresed)** yâni: **«Silsileye —zincire— bağlı olan bir yere gidemez»** cevâb-ı ârifânesini vermiş.

Demek ki altın, gümüş, kadın, oğul gibi maddî şeyler şöyle dursun, tarikat ve siyâdet silsilesi gibi mânevî mebrûtiyetler bile, bâzı ahvâlde, Hak yoluna sâlik olacaklar için ayak bağı oluyormuş.

«Tecerrüd âleminde iğne ucu kadar ilişik, kolay bir şey değildir. Üstünde bulunan bir iğne, Hazret-i Îsâ'nın yolunda, demirden bir sed olmuşdu.» diye bir söz vardır.

Hazret-i Alî (Kerremallâhü vecheh) ve (Raziyallâhü anh) in:

«Ey altın ve ey gümüş; benden başkasını avutun ve aldatın.» dediği rivâyet olunmuşdur. Şurası da hatırda bulunmalıdır ki hadis-i şerifde meâlen:

«Helâl mal, sâlih kimse için ne iyidir.» buyurulmuşdur. Hazret-i Mevlânâ bu hadîsin tefsîrinde:

«Malı dîne hizmet için hâmil olursan, öyle hamûle ve hâmil hakkında

(42) Sûre-i Âl-i Imrân: 15.
(43) Sûre-i Âl-i Imrân: 92.

Rasûl-ü Ekrem : helâl mal, sâlih kimse için ne iyidir buyurmuşdur.» dedikden sonra :

«Su, geminin içine girerse onu batırır. Altında bulunursa onu yüzdürür.» beytiyle bir temsîl yapmış, mal ve servet hırsıyle kalbi dolan kimseyi, içine su giren gemiye; mevcud servetine ehemmiyet vermeyen, o servetin bulunup bulunmaması, ındinde müsâvî olan zâti de derin bir su üstünde selâmetle yüzen gemiye benzetmişdir.

Hülâsa : hür olanlar derecesine varabilmek için onlar gibi hür olmaya çalışmalı, maddî ve mânevî ayak bağı olacak her şeyi koparmalı ve esâretden kurtulmalıdır.

«Dehrin metâ'ı ve Dünyâ malı, çocuk aldatan oyuncak kabîlindendir. Ona mübtelâ olanlar ve onunla oyalananlar ise idrâk-i ricâle vâsıl olamamış akılsızlardır.»

20

گر بریزی بحررا در کوزهٔ
چند گنجد قسمت یك روزهٔ

Ger birîzi bahr râ der kûzeî,
Çend günced kısmet-î yek rûzeî.

«Denizi bir kâseye dökecek olsan, ne kadar sığar?. Ancak bir günlük rızk mikdârı

Bâzı kimseler vardır ki :

«Kanâat, tükenmez bir hazinedir.» hikmet-i Nebeviyyesini nazar-ı dikkate almaz, barınacak kadar meskeni, doyacak kadar yiyeceği, örtünecek kadar giyeceği bulunduğunu kâfî görmez; daha iyisini, daha ziyâdesini elde etmek için didinir, üzülür, durur. Halbuki insan, fevkindekileri bırakıb da dûnundakilere bakacak ve onlardan ibret alacak olsa, mevcûduna kanâat gösterir, kendi kendine teselli bulur. Nâbî merhûm şu beytini ne güzel söylemişdir :

Senden ednâyı görüb şükr ile demsâz olmak,
Senden âlâlara rişkeylemenin merhemidir!..

Şeyh Sâdî kuddise sırruhû, bir seyâhati esnâsında, pabuçsuz bulunuyor, yalın ayak yürüdüğüne canı sıkılıyormuş. Sonra, ayakları kesik birinin dizleriyle süründüğünü görmüş, kendisinin yalnız pabucu olmadığına şükretmiş.

Fakat insanların pek çoğu bu hakîkati anlamak istemez, beşerî ihtiyâcından çok fazla heves peşinde koşar. İhtirâsı, ihtiyâciyle nisbet kabul etmiyecek derecelere varır.

İşte bu gaflet ile onun faydasızlığını anlatmak için Hazret-i Mevlânâ «Farazâ bir denizi bir kâseye döksen ne kadar su sığar?» diye soruyor. Yâni : «Servetin deniz gibi de olsa ondan istifâden, mîdeni bir günlük dolduracak mikdârdan ibâretdir.» cevâbını veriyor.

21

کاسهٔ چشم حریصان پر نشد
تا صدف قانع نشد پر در نشد

Kâse-i çeşm-î harîsan pür neşüd,
Tâ sadef kaani' neşüd pür dür neşüd.

«Hırs ve tama' ehlinin gözü doymaz. Halbuki sedef, kanâat gösterip kapanmayınca içinde inci olmaz.»

Hadis-i Şerifde meâlen :

«Âdem oğlunun iki vâdî dolusu altını ve gümüşü olsa, mutlakâ onlara ilâveten üçüncü bir vâdîsi olmasını ister. Âdem oğlunun içini ancak toprak doldurur.» buyurulmuşdur.

Naklolunan Hadîs-i Şerifin meâlini Hazret-i Mevlânâ başka bir tarzda ifâde ediyor. Haris olanların kâselerinin dâimâ boş kalacağını, karınları tok olsa da gözlerinin aç bulunacağını söylüyor. Sedefin içinde inci hâsıl olması için, onun kanâat göstermesi ve kabuklarını kapaması lâzım geldiği gibi, kalbinde mârifet cevherleri husûle gelmesini istiyenler de hırs ve tama' ağzını kapamalıdır, diyor.

İncinin nasıl hâsıl olduğunu bilmiyorum. Şâirâne, yâni hayâlî ve efsâne olmak üzere şöyle bir söz vardır. Gûyâ Nisan yağmurları yağarken, denizde istiridye, kabuğunu; karada yılan ağzını açarmış; yağmur damlaları istiridye içine düşünce inci, yılanın ağzına girince de zehir olurmuş.

Lâkin incinin husûle gelmesi için istiridye kabuklarının kapanması, yağmur damlalarının deniz suyuna karışmaması lâzım imiş. Hazreti Pîr'in bu misâli irâd etmesi onu hakikat olarak kabûl etmesinden değil, şöhretine mebnî olmalıdır.

22

هر کرا جامه ز عشق چاك شد
او ز حرص و عیب کلی پاك شد

Her kirâ câmê zi ışkî çâk şüd,
Ô zi hırs û ayb küllî pâk şüd.

«Her kimin elbisesi, aşkın pençesiyle parçalanırsa, o kimse; hırsdan da, bütün ayıblardan da temizlenir.»

Hazreti Mevlânâ bu beyt ile, bir suâle cevap vermiş oluyor. Hırsın, tama'ın fenâlığını anladık. Gerek onlardan gerek diğer ahlâki ayıblardan kurtulmak için ne yapmalıdır? süâline karşı, aşkı tavsiye ediyor. Aşk, bir adamın yakasından tutub da kendine doğru çekmiye başlayınca, onu elbise gibi kaplamış olan hırs ve tam'a da; mala, servete bağlılık da, hattâ bütün ahlâki ayıblar da sıyrılır, çıkar, diyor.

23

شاد باش ای عشق خوش سـوداى ما

اى طبيب جمله علتهاى ما

Şâd bâş ey ışk-ı huş sevdây-i mâ,
Ey tabîb-i cümle illethây-i mâ.

«Ey kasdı — yâhud faydası — hoş olan ve bütün illetlerimizin hekîmi bulunan aşk; şâd ol.»

Hazreti Pir, bu ve aşağıdaki beyt ile aşkın ahlâki ve rûhânî hastalıklar için hem bir tabîb-i hâzık, hem de bir devây-ı muvâfık olduğunu anlatıyor.

24

اى دواى نخوت و ناموس ما

اى تو افلاطون و جالينوس ما

Ey devây-î nahvet ü nâmûs-i mâ,
Ey tü Eflâtûn ü Câlînûs-i mâ.

«Ey kibr ü azametimize ilâc ve bize Eflâtun ve Calinus olan aşk, yaşa.»

Aşkın insanı bütün ayıblardan temizleyeceği bildirilmişdi. Bu beytlerde ona hitâben (Hoş sevdâ) deniliyor, kibir ve azamet hastalıklarının ilâcı olduğu söyleniliyor, hattâ ona (Eflâtun) ve (Calinus) tâbîr ediliyor.

Mâlûmdur ki Eflâtun: Yunan feylezoflarındandır. (Hikmet-i işrak) erbâbından ve (işrâkiyyûn) un reislerindendir.

Hikmet-i işrak: Felsefi bir meslekdir ki, riyâzetler, mücâhedeler ile Allâha vâsıl olmayı gâye edinmişdir.

Hakikat şudur ki, tasavvuf ile felsefe ayrı ayrı şeylerdir. Çünki felsefenin menşe'i akıl'dır. Tasavvufun me'hazi ise nakil, yâni Kur'ân ve hadisdir. Akıllar farklı olduğu için felsefede (**Reybiyye**) ve (**İkâniyye**) gibi biribirine zıd düşünceli meslekler vardır. Tasavvufda ise, böyle ayrılık, gayrılık yoktur.

Mevlânâ Câmi kuddise sırruhu: **«Yunanlıların felsefesi, nefs ü hevânın ifâdesinden ibâretdir. Ehl-i îmânın hikmetleri ise Hazret-i peygamberin buyurduklarıdır.»** demiştir.

Hazret-i Mevlânâ, Mesnevî'de, feylezofları tenkîd eder ve onların fikirlerini çürüterek reddeder.

Hülâsa: feylezofların hangisi olursa olsun, tasavvuf erbabı, onlarla hem fikir değildir.

Gelelim (Calinos) yâhud (Galinos) a:

Bu adam, Milâddan sonraki 131 senesinde Bergama'da doğmuş, 200 târihinde ölmüşdür. Bukrattan sonra hekimliğin mûcidi sayılır. Eserlerinin çoğu Arabcaya tercüme edilmişdir.

Hazreti Mevlânâ, aşkı; biri hakim, biri hekim iki zâte benzetiyor. Bu teşbihile de: aşkda öyle îcâzkâr bir kudret vardır ki, Eflâtunun felsefeyle, Calinos'un tabâbetle yapamadığı rûhânî ve cismânî tedâviler icrâ eder; âşıkı, her türlü ayb ve noksandan temizlenmiş bir hâle getirir, demek istiyor.

25

جسم خاك از عشق بر افلاك شد

طور در رقص آمد و چالاك شد

Cism-i hâk ez îşk ber eflâk şüd,
Tûr der raks âmed ü çâlâk şüd.

«Toprakdan yaratılmış olan insan cesedi, aşk te'siriyle semâlara çıkdı, eflâkî oldu. Dağ bile o te'sir altında çeviklik bulub oynamaya başladı.»

Hazret-i Mevlânâ, bundan evvelki beytde aşkın, ayıbları temizlemek kudretini söylemişdi. Bu beytde diyor ki: aşk, öyle bir mûcizedir ki, âşıkın toprakdan olan cismini semâlara çıkarır ve eflâkî yapar; cansız bir kütle olan dağı da kımıldatır ve oynatır.

Kur'ân-ı Kerîm, İdris aleyhisselâm hakkında:

﴿ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴾

Yânî : **«Onu âli bir mekâna ref'eyledik[44].»** diyor. Îsâ aleyhisselâm için de, meâlen :

«Allah onu nezdine yükseltdi.» buyuruyor. İnsan olmaları itibâriyle cisimleri toprak olan bu iki nebiyy-i zîşân'ın göklere çıkarıldığını haber veriyor.

Kezâ Ekmel-ül-enbiyâ Efendimiz, Mîrac gecesinde semâya, oradan da Arş-ı âlâya götürülmüşdü.

أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ

Yâni : **«Ben ancak sizin gibi bir beşerim, ancak bana vahyolunur[45].»** âyeti delâletince, Rasûl-i Ekrem Efendimiz de, diğer iki peygamber de beşer idi; onların vücûdü mayası da toprakdı. Öyle iken aşkın feyzi, her üçünü de göklere ve bizim bilemiyeceğimiz makamlara götürdü.

Aşkın tesîriyle dağın oynamasına gelince : Hazret-i Mûsâ'ya Tûr dağında vâki olan tecelliye işâretdir ki, îzâh edilecekdir.

26

عشق جان طور آمد عاشقا

طور مست و خر موسى صاعقا

Işk cân-ı Tûr âmed âşıkâ,
Tûr mest ü harre Mûsâ sâikaa.

«Ey âşık; aşk, Tûr dağına ruh gibi tesîr etdi. Tûr, mest oldu. Mûsâ da kendinden geçti ve düştü.»

Mâlûmdur ki Mûsâ Aleyhisselâm, Beni İsrâili Fir'avn'ın elinden kurtarmış, Mısır kıt'asından çıkarıb Şap denizini geçirmiş ve Sinâ Çölüne nakleylemişdi. Kendisine semâvî bir kitab verileceği de evvelce va'dolunmuşdu. Binâenaleyh, Allâhın emriyle kırk gün oruç tutdu. Dervişlik tâbirince bir (çile), yânî (Erba'în) çıkardı. Sonra kardeşi Hârûn Aleyhisselâmı vekil bırakıb Tûr dağına gitdi. Orada tecellî-i Rabbânî vukûa geldi. Bu hâl, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle ifade buyuruluyor :

(44) Sûre-i Meryem : 57.
(45) Sûre-i Kehf : 110.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ
قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي

Yânî : **«Vaktâki Mûsâ, tâyîn etdiğimiz vakitde Tûr'a geldi, Rabbi ona ilâhi sözünü söyledi. Mûsâ, yâ Rabbî; bana kendini göster, seni göreyim dedi. Cenâb-ı Hak, sen beni hiç bir vakit göremezsin buyurdu[46].»**

Ehl-i Sünnet ulemâsı, beşer için Allâhı görmenin mümkin olduğunu, Hazret-i Mûsâ'nın rü'yet talebi ve : **«Ayın on dördüncü gecesi kameri gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz.»** hadîsi ile istidlâl etmişlerdir. Mu'tezile ise : «Len terânî» sîgasının te'kîd-i nefy-i istikbâl olmasından, Allâhı görebilmek muhaldir, neticesini çıkarmışlardır.

Urefây-i sôfiyye indinde iki cihetin anlayışı da birer cihetden doğrudur. Yânî rü'yetullah mümkindir; fakat insanın varlığı ve benliği bâkî oldukça o şerefe nâil olmak imkânı yokdur. Nitekim Kelâm-ı İlâhide : «Len terânî» yânî: **«Sen, sen oldukca, sende senlik bakiyyesi bulundukca beni ebediyyen, aslâ ve kat'â göremezsin.»** buyurulmuştur.

Böyle ince ve muğlâk bahislerin ilim ve akıldan ziyâde zevk ile anlaşılabileceğini hatırdan çıkarmamalıdır.

Yine Cenâb-ı Hak buyuruyor ki :

وَلَكِنِ انْظُرْ
إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ
لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا

Yânî : **«Lâkin şu dağa bak, eğer yerinde durabilirse, sen de beni görürsün. Vaktâki Mûsâ'nın Rabbi, dağa tecelli ve dağı parça parça etdi, Mûsâ da kendinden geçib düşdü[47].»**

Tecellî : Hakkın zuhûru demekdir. **(Tecelli-i ef'âl), (Tecellî-i sıfât)** ve **(Tecellî-i Zât)** diye üç derecedir.

Tecellî-i ef'âl : sâlikin ef'al ve harekâtının,

Tecellî-i sıfât : sâlikin sıfâtının,

(46) Sûre-i A'râf : 143.
(47) Sûre-i A'râf : 143.

Tecelli-i zât: sâlikin zâtının, Allâhın ef'âlinde, sıfâtında ve zâtında fenâ bulmasından ibâretdir. Meselâ menekşe çiçeğinin bir yaprağı, gül yağının içerisine konsa; rengi, sonra da kendi yok olur. İşte şu haller uzak bir teşbih ile tecelli-i ef'âli, tecelli-i sıfâtı, tecelli-i zâti andırır.

Uzak bir teşbîh ile dedim. Çünki bunda menekşe ve gül yağı diye bir ikilik, sonra menekşenin yağa girmesinde bir hulûl vardır. Allâh'ın tecellîsi ise, bu ikilikden ve hulûlden münezzehdir; yânî orada sâlikin varlığı ve benliği kalmaz ki, ikilik ve hulûl tevehhüm edilebilsin.

İşte o sırada Hazret-i Mûsâ'ya tecelli-i zâtî vukûa gelmiş, onun beşeriyyetini ifnâ etmiş, hattâ o tecellînin bir ziyâsı, bir yığın taş ve toprakdan ibâret olan dağı da oynatmış ve parçalamışdı.

فَلَمَّا أَفَاقَ

قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

Yânî: **«Ayılınca dedi ki: Seni tenzîh ederim, sana tevbe ve istiğfârımı arzeyledim. Îmân edenlerin ilki benim[48].»**

Böyle ince ve derin bahislerin anlaşılabilmesi; zevk ve keşfe âid olduğunu tekrar hatırlayalım ve lâyikıyle anlayamayışımızı öyle bir zevkimiz olmadığına atfedelim ve o zevkin ihsân buyurulması için niyazda bulunalım.

27

با لب دمساز خود گر جفتمی

همچو نی من گفتنیها گفتمی

Bâ leb-î demsâz-i hud ger cüftemî,
Hemçü ney men güftenîhâ güftemî.

«Demsâz ve hemrâz olan yârimin dudağıyle birleşmiş olaydım, ben de söylenilebilecek şeyleri ney gibi söylerdim.»

---

(48) Sûre-i A'râf: 143.

28

هر که او از همزبانی شد جدا

بی نوا شد گرچه دارد صد نوا

Herki ô ez hemzebânî şüd cüdâ,
Bî nevâ şüd gerçi dâred sad nevâ.

«Konuştuğu dili anlayan kimseden ayrılan, yüzlerce lisan ve nağme bilse de yine susar.»

Mâlûmdur ki söylemek, bir mes'eleyi anlatmak içindir. Bundan dolayı muhâtabda anlayış istidâdı ne kadar çok olursa, konuşanda konuşma kâbiliyeti de o nisbetde olur. Dinleyenin anlamayışı, söyliyenin söylemesine mânidir. Bu münâsebetle Hazreti Mevlânâ bu iki beyitde demek istiyor ki: hemrâz ve demsâzım olabilecek bir muhâtab bulabilse idim, ben de ney gibi nağmelerde bulunurdum, daha yüksek bahislere girişirdim. Fakat o muhâtabı bulamadığım için nağmeyi değiştirmeye, pek derinlere dalmaksızın bahsi sığ geçmeye mecbûr oldum. Böyle olması da zarûridir. Velevki yüz türlü nağmeye muktedir ve bir çok lisân ile konuşan bir kimse olsun, karşısındaki, o nağmeleri ve dilleri anlamazsa pek tâbiî olarak o adam susmaya mecbûr olur.

29

چونکه گل رفت و گلستان درگذشت

نشنوی زان پس ز بلبل سرگذشت

Çünki gül reft û gülistan der güzeşt,
Neşnevî zan pes zi bülbül ser güzeşt.

«Gül mevsimi geçib de gül açması bitince, artık bülbülün âşikâne sergüzeştini dinliyemezsin.»

Şark şâirlerinin tehavvülüne göre gül ile bülbül arasında âşıkâne bir irtibat vardır. Şâirlere nazaran bülbül, ancak gül için ve güle karşı söyler. Onun dediklerini de başkaları değil, yalnız gül anlar.

Şiir ve hayâl bakışı; gül yaprakları üstündeki çiğ damlalarını, bülbülün iniltisine karşı gülün göz yaşları şeklinde görür.

Sirişk-efşan olur gül, nâlişinle jâle şeklinde,
Ne âşıksın ki olmuş gül dahi nâlânın ey bülbül.

Fakat vaktâkî :

Figan ü nâlişinle sen sarardın goncalar soldu,
Bitirdi hem gülü, hem kendini efgânın ey bülbül!..

levhası teressüm eder, yânî bahar mevsimi geçer, gülün açılması devri biter. O vakit bülbül de sesini, sadâsını keser. Çünki kendisini dinleyecek olanlar bulunsa bile anlayacak bulunmaz.

30

چونکه گل رفت و گلستان شد خراب
بوی گل را از که جوییم از گلاب

Çünki gül reft û gülistan şüd harâb,
Bûy-i gül râ ezki cûyîm ez gülâb.

«Gül bitip de gül bahçesi harâb olunca gül kokusunu nereden arayıb bulalım? : gül suyundan.»

Evet. Gülün açılma mevsimi geçib, gülistandaki fidanlar dikenli birer çalıdan ibâret kalınca, gül râyihası, ancak gül yağından ve gül suyundan duyulabilir. Bunun gibi urafây-ı ümmetin ekmel ve efdali bulunanlar çekilib gidince, onlardaki râyiha-i mârifeti, vârisleri bulunan ve kendilerine nisbetle gül yanında gül suyu gibi kalanlardan aramak lâzım gelir.

Mesnevî şârihlerinden Sarı Abdullah Efendinin telâkkîsine göre Hazret-i Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile Hüsamüddin Çelebi arasındaki farkı söylemek, Şems-i Tebrizî Hazretlerinin yanında Hüsamüddin Çelebi'nin gül suyu gibi kaldığını bildirmek istiyor. Şems gibi bir musâhib-i ekmelim bulunsa idi, onnu geniş idrâki beni nağmeperdâz etseydi, ben de ney gibi rakîk terennümlerde bulunurdum. O demsâz ve hemrâzım geçib gitdi. Bana lâyikıyle muhâtab olabilecek kimse kalmadı. Onun için ben de sözlerimi sığlaştırmaya mecbûr oldum. Bereket versin ki karşımda Hüsamüddin Çelebi gibi müstaid bir muhâtab var. Şems'in irfânı râyihasını onda bulmaya ve bu sûretle avunmaya çalışıyorum, diyor.

Mesnevî'nin diğer bir yerinde ise Hz. Mevlânâ :

«Şu söylediklerim yok mu? Onlar, senin fehmine göredir. Doğru anlayışlı bir muhâtab hasretiyle ölüyorum.» buyuruyor.

Burada bir suâl hatıra gelebilir : Dibâcede Hüsâmüddin Çelebi'nin Kutub olduğuna delâlet eder vasıflar bulunduğu halde, burada ondan daha anlayışlı bir muhâtab aranıyor, iki ifâde arasında tenâkuz yok mudur?

Evet, Hüsamüddin Çelebi, hem asrının kutbu olur, hem de zevken ve irfânen Şems-i Tebrizî derecesinde bulunmayabilir. Hacc-ı vedâ esnâsında :

اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ

Yânî : **«Bugün sizin dîninizi ikmâl etdim, hiç bir eksiğini bırakmadım[49].»** âyeti nâzil olunca, ashâb-ı kiram sevinmiş ve gülmüşdü. Yalnız Sıddik-i Ekber (Radıyallâhü anh), dinin kemâle gelmiş, ikmâle muhtâç bir ciheti kalmamış olduğunun bildirildiğini işitince, Hazret-i Peygamberin irtihâline îmâ edildiğini anlamış ve kemâl-i teessürle ağlamışdı.

Hazret-i Ebubekir de, sâir sahâbe-i kiram da Hz. Peygamberle sohbet etmek şerefine nail olmuşlardı. Fakat ondaki feyz-i Nebevî, diğerlerinde görünmemiş, onun gösterdiği anlayış isâbetini öbürleri gösterememişdi.

Demek ki velîlik bir, fakat velilerin zevki ve derecesi farklı; Çünki Allah, tecellîsini tekrâr etmez.

31

جمله معشوقست و عاشق پردهٔ
زنده معشوقست و عاشق مردهٔ

Cümle ma'şûkest ü âşık perdeî,
Zinde ma'şûkest ü âşık mürdeî.

«Cümle, mâşûkdan ibâretdir, âşık perdedir. Diri olan ancak mâşûkdur, âşık ölüdür.»

Tecrübe ile anlayanlar vardır ki insan, bir güzeli severse ve sevgisi, aşk derecesine varırsa, âlemin her zerresi ona sevgilisini hatırlatır. Gündüzlerin nûraniliğinden onun parlak yüzünü, gecelerin zulmânî renginden

Sûre-i Mâide : 3.

onun siyah saçlarını hatırlar. Rüzgârın hafif hafif esmesinden onun teneffüsünü, şimşek ziyâsının ufuklar üstünde görünmesinden onun tebessümünün parıltısını müşâhade eder de :

Kâkülünden şeb, cebininden seherler mevc-hiz,
Zulmet ü envâr olur senden hüveydâ reng reng!..

der. Hülâsa : nazarında kâinât, ondan ibâret görünür; hattâ kendini bile ma'şûku olarak tehayyül eder.

Ben ben değilim, ben dediğim sensin hep,
Cânım dediğim, ten dediğim sensin hep...

Beytini söyler. Fuzûlî'nin Mecnûn lisânından Leylâ'ya hitâbı gibi : **(Gel sen sen isen, neyim men-i zâr?)** diye sorar. Deriden, etden, kemikden müteşekkil fânî bir varlığa karşı olan muhabbetin insanı bu dereceye getirdiğini düşünmeli de, o vücûdün ve bütün mevcûdâtın Hâlıkı bulunan Ma'şûk-u Ecell ü Alâya olan aşkın, âşıkı ne hâle getireceğini kıyâs etmelidir.

İşte o İlâhî aşk, âşıkın nazarında bütün mükevvenâtı hiç gösterdiği gibi, Maşûk-u Hakîkî'nin (hep) ve (cümle) olduğunu, kendisinin de arada bir perde bulunduğunu gösterir.

(Hümâm-ı Tebrizî) nin :

«Benimle sevgilim arasında Hümâm, perde olmaktadır. Artık o perdeyi bertaraf etmenin sırası gelmişdir.» meâlindeki beyti, bu gerçeği ifâde eder.

İşte o (benlik) perdesi kaldırılırsa, ma'şûkun (cümle) ve (zinde); âşıkın da (berde) ve (mürde) olduğu anlaşılır.

32

گر نباشد عشق را پروای او
او چو مرغی ماند بی پروای او

Ger nebâşed işkrâ pervây-i ô,
Ô çü mürği mând bî pervây-i ô.

«Âşıkda, aşkın elemlerine sabr ü tehammül bulunmayacak olursa, o, — biçâre — kanatsız kuş gibi kalır. Vay onun hâline!..»

Aşkın kudret-i icâzı : **(Şâd bâş ey aşk-ı hoş sevdây-ı mâ)** beytinde söylenilmiş; Eflâtûn'un felsefe ile, Calinus'un tabâbetle yapamıyacağı rûhânî ve cismânî tedâvîyi aşkın yaptığı beyân edilmişdi.

Evet, aşk, sâlik için icâzkâr bir kuvvetdir. Zühde, tarik-i İlâhînin seyyâresi demek câizse, aşka da fezây-ı tekarrübün tayyâresi denilebilir. Fakat tayyâreye bineceklerin cesûr ve mütehammil olması icâb etdiği gibi, aşk kanadıyla yükselmek isteyenler için de cesâret, metânet, sabr ve tehammül lâzımdır. O lüzûma ehemmiyet verilmez, hayâta bağlılık düşüncesi bertaraf edilmezse, matlûb olan yükselme husûle gelmez. Çünki tayyâreye benzettiğimiz aşk, o tehammülsüz kimse için, kanatları yolunmuş kuş gibi olur, uçamaz. Onun sâhibi ve bineği de saksağan kargası gibi, ileri-geri sıçramakdan başka bir şey yapamaz. Fuzûli ne güzel söyler :

Âşk resmin, âşık öğrenmek gerek pervâneden,
Kim yanar gördükde şem'in âteş-i sûzânına!.

Cânını Cânâne vermekdir kemâl-i âşıkın,
Vermeyen can, itirâf etmek gerek noksânına!..

33

من چه گونه هوش دارم پیش و پس
چون نباشد نور یارم پیش و پس

Men çi gûne hûş dârem pîş ü pes,
Çün nebâşed nûr-i yârem pîş ü pes.

«Yârimin nûru etrâfımda bulunmazsa ben nasıl önümü, ardımı idrâk edebilirim.» yâhud «Yârimin nûru ilk ve sonla mukayyed olmayınca, ben nasıl başlangıç ve son ile kayıdlanabilirim.»

İki türlü tercüme edilen bu beyit, iki nevî suâlin cevâbıdır.

Evvelâ : aşkın kanada teşbihine mukâbil, akıl da ayak mevki'inde kalır. Aşka tâbi olamayan, akıl ile hareket edemez mi? suâline cevâben deniliyor ki :

Evet. Akıl, ayak gibidir. Fakat o ayakla adımı atabilmek için, insanın basacağı yeri görmesi lâzımdır. O görüş ise ancak yârimin bir nûru olan aşk ile kaabildir. Aşk nûru ile nurlanmayınca ben, nasıl önümü, ardımı görür ve adımımı atabilirim?

Kezâ: yâ Mevlânâ; derin bahislere girişmeyeceğini evvelce söylediğin halde, şimdi bahsi derinlere götürüyorsun, ihtârına cevab veriliyor :

Gerçi birkaç beyit evvelce söylenilmişti. Fakat yârimin ilk ve son kayıtlardan münezzeh olan nûru, beni tenvîr ediyor ve endîşeyle, bağlılıkdan vâreste kılıyor.

34

عشق خواهد کین سخن بیرون بود
آینه غماز نبود چون بود

İşk hâhed kin sühan bîrun büved,
Âyine gammâz nebved çün büved.

«Aşk, bu sözün meydana çıkmasını istiyor. Ayna, koğucu olmaz da ne olabilir?»

Demek isteniliyor ki : mâ'şûkun cilvesi ve aşkın esrârı gönül aynasına aksedib duruyor. Cilâlı bir ayna, sathına akseden sûreti göstermez olur mu? Benim de kalb aynamda beliren sırlar ihtiyârım elimde olmaksızın lisânımdan dökülüyor.

35

آینهٔ جانت چرا غماز نیست
زانکه زنگار از رخش ممتاز نیست

Ayne-î cânet çirâ gammâz nîst,
Zanki zengâr ez ruheş mümtâz nîst.

«Senin rûhun aynası niçin o aksi (yansımayı) haber vermiyor biliyor musun? Sathı pastan hâlî değil de onun için.»

Bu beytde aynanın pasından bahsedilmesi, eski aynaların camdan değil, mâdenî levhalardan yapıldığı içindir. Mâdenî levhaların rutûbet ve sâireden paslandığı, böyle olunca da sathına akseden şeyleri göstermediği gibi, gönül aynası da nefis pasıyle cilâsını kaybederse, feyz-i İlâhîye ma'kes olmak nimetinden mahrûm kalır. Binâenaleyh, ilk önce gönül aynasındaki pası temizlemek ve cilâlamak lâzımdır.

Münceli âyîne-i dilde nukûş-i kâinât,
İş o mir'ât-ı musaffâya cilâ vermektedir!..

«Her şey'in bir cilâsı vardır. Kalblerin cilâsı da zikrullahdır.» Hadis-i Şerîfi mucebince, o pasın giderilmesi, ancak Allâhı zikretmek ve yâd eylemekle olur.

Dil hânesi pür nûr olur, Envâr-ı zikrullâh ile!..

Nefsin bulanıklığı gitmez; kalb aynasının pası açılmazsa rûh da Al-

lâh'ın tecellîsine mazhar olamaz. Nefsin tafsiyesi ve kalbin cilâlanmasının ne ile olabileceğini bildirmek ve dolayısiyle bir çok hisse öğretmek için Hazret-i Mevlânâ bir kıssa nakline başlıyor ve diyor ki :

•

«BİR PADİŞÂHIN BİR CÂRİYEYE ÂŞIK OLUP ONU SATIN ALMASI VE CÂRİYENİN HASTALANMASI, PÂDİŞÂHIN DA ONU TEDÂVÎ ETTİRMEK İÇİN TEDBİRDE BULUNMASI HİKÂYESİ.»

36

بشنوید ای دوستان این داستان
در حقیقت نقد حال ماست آن

Bişnevîd ey dostân in dâstân,
Der hakîkat nakd-i hâl-i mâst ân.

«Ey dostlar; şu hikâyeyi dinleyin ki hakikatde bizim hâlimizin aynıdır.»

Çünki anlatılacak olan pâdişah ile câriye, rûh ile nefsin temsîlidir.

37

بود شاهی در زمانی پیش ازین
ملك دنیا بودش و هم ملك دین

Bûd şâhî der zamânî pîş ezîn,
Mülk-i dünyâ bûdeş ü hem mülk-i dîn.

«Bundan evvel bir pâdişâh vardı ki hem dünyâ mülkü, hem de dîn mülkü onundu.»

Yânî; hem dindâr, hem dünyâdâr bir hükümdâr idi.

38

اتفاقا شاه روزی شد سوار
با خواص خویش از بهر شکار

İttifâkaa şâh rûzî şüd süvâr,
Bâ havâs-î hîş ez behr-i şikâr.

«Tesâdüfen pâdişâh bir gün avlanmak için maiyyetiyle ata bindi.»

39

یك كنیزك دید شه در شاهراه
شد غلام آن كنیزك جان شاه

Yek kenîzek dîd şeh der şâhrâh,
Şüd ğulâm-i an kenîzek cân-i şâh.

«Pâdişâh, yolda bir câriye gördü ve canı o câriyenin kulu, kölesi oldu.»

40

مرغ جانش در قفس چون می طپید
داد مال و آن كنیزك را خرید

Mürğ-i câneş der kafes çün mî tapîd,
Dâd mâl ü an kenizek râ harîd.

«Can kuşu, beden kafesinde çırpınınca mal verdi ve o câriyeyi satın aldı.»

41

چون خرید او را و برخوردار شد
آن كنیزك از قضا بیمار شد

Çün harîd ô râ vü berhurdâr şüd,
An kenîzek ez kazâ bîmâr şüd.

«Câriyeyi aldı ve ondan saâdet duydu. Fakat kazârâ câriye hastalandı.»

42

آن یكی خر داشت و پالانش نبود
یافت پالان گرك خررا در ربود

An yekî har dâşt ü pâlâneş nebûd,
Yâft pâlân gürk harrâ der rebûd.

«Birinin merkebi vardı, palanı yokdu. Palanı buldu; lâkin merkebi kurt paraladı.»

43

كوزه بودش آب می نامد بدست
آب را چون یافت خود كوزه شكست

Kûze bûdeş âb mî nâmed bidest,
Âb râ çün yâft hud kûzeh şikest.

«Diğerinin kâsesi vardı, su bulamıyordu. Suyu bulunca da kâse kırıldı.»

Palan bulunca merkebini kurt paralıyan, su bulunca kâsesi kırılan kimseler gibi, pâdişah da câriyeyi aldı ammâ hastalanması dolayısiyle zevki sürekli olmadı.

44

شه طبیبان جمع كرد از چپ و راست
گفت جان هر دو در دست شماست

Şeh tabîbân cêm kerd ez çepp ü râst,
Gûft cân-i her dü der dest-î şümâst.

«Pâdişâh; sağdan soldan, yânî her tarafdan hekim topladı. Onlara: ikimizin hâyatı da sizin elinizde ve hazâkatinize bağlıdır dedi.»

Ve ilâve etti :

45

جان من سهلست و جان جانم اوست
دردمند و خسته‌ام درمانم اوست

Cân-i men sehlest ü cân-i cânemôst,
Dêrdmend ü hasteem dermânemôst.

«Benim canımın tedavisi kolaydır — yâni, o, iyileşirse ben de iyi olacağım. — Çünki rûhumun rûhu odur. Ben; derdliyim, hastayım, dermânım da odur.»

46

هر كه درمان كرد مرجان مرا
برد گنج و در و مرجان مرا

Herki dermân kêrd mercân-î merâ,
Bürd genc ü dürr ü mercân-î merâ.

«Her kim rûhumu — yâhud Mercan ismindeki câriyemi — tedâvi ve iyi edecek olursa, inci ve mercan hazînemi alıb götürecekdir.»

47

جمله گفتندش كه جانبازى كنيم
فهم گرد آريم و انبازى كنيم

Cümle güftendeş ki canbâzî künîm,
Fêhm gird ârîm ü enbâzî künîm.

«Hekimlerin hepsi dediler ki: hastayı tedâvi için canla, başla çalışalım. Anlayışımızı bir yere toplayalım, yânî konsültasyon edelim, sonra müşterek bir tedâvîye başlıyalım.»

48

هر يكى از ما مسيح عالميست
هر الم را دركف ما مرهميست

Her yekî ez mâ Mesîh-i âlemîst,
Her elemrâ derkef-î mâ merhemîst.

«Bizim her birimiz, hasta tedâvisinde âlemin Îsâ'sı gibiyiz. Elimizde her derdin merhemi ve devâsı vardır.»

49

گر خدا خواهد نگفتند از بطر
پس خدا بنمود شان عجز بشر

Ger Hudâ hâhed negüftend ez betar,
Pes Hudâ bünmûd şan acz-î beşer.

«Hekimler, kibr ve azametlerinden, Allah isterse — yânî, inşâallah — demediler. Cenâb-ı Hak da onlara insanlığın âciz olduğunu gösterdi.»

Câriyenin hastalanması üzerine pâdişah, her tarafdan hekim getirtmiş, onlara nakid ve mücevher vâdinde bulunmuş; onlar da san'atlarına güvenmişler, her derdin devâsı bizim elimizdedir demişler, Allah muvaffak ederse demiye lüzûm görmemişler.

Hazret-i Mevlânâ her işin Allâh'ın irâdesiyle husûle geleceğini bilerek dâimâ (İnşâallah), yâni Allah isterse demenin lâzım olduğunu beyân için diyor ki:

50

ترك استثنا مرادم قسوتيست
نى همين گفتنكه عارض حالتيست

Terk-i istisnâ mürâdem kasvetîst,
Nî hemîn güftenki ârız hâletîst.

«İstisnâ, yânî inşâallah demeyi terketmekden murâdım kalbe ârız olan kasvet ve gafletdir. Yoksa kalben gaflet hâlinde, lisânen inşâallah demekden ibâret olan hâlet-i ârızayı kasdetmiyorum.»

51

اى بسا ناورده استثنا بگفت
جان او با جان استثناست جفت

Ey besâ nâverde istisnâ bigüft,
Cân-i ô bâ cân-i istisnâst cüft.

«İstisnâyı (İnşâallâhı) lisânen söylemiyen niceleri de vardır ki, onların cânı, istisnânın rûhu — yânî, hakikatiyle — müttehiddir.»

Hazret-i Mevlânâ bu beyit ile Risâletpenâh Efendimiz'e ve O'nun vâris-i kâmili bulunan ehlullah hazarâtına işâret etmişdir.

Yahûdîlerin öğretmesi üzerine Kureyş müşrikleri Aleyhissalât Efendimiz'e rûhun hakikatini, bir de Ashâb-ı Kehf ve Zülkarneyn kıssalarını sormuşlardı.

Rasûlüllah Hazretleri: yarın gelin de haber vereyim dedi, lisânen inşâallah demedi.

Hazret-i Peygamberin inşâallah demeksizin yarın gelin de haber vereyim buyurması, şübhe yok ki ilâhî irâdeden gaflet, yâhud Allâh'a karşı

nefsine kudret ısnadı değildi. Belki buna dâir vahy-i Rabbâninin geleceğine itmi'nân-ı kalb neticesi idi. Hazret-i Mevlânâ'nın tâbiri veçhile onun canı, istisnânın rûhiyle çift ve müttehid idi. Fakat (Tevhîd-i ef'âl) mertebesine varmamış olan bir kısım ümmetin İlâhî irâdeden gâfil olmamaları, teşebbüslerinde hatırlamaları için inşâallah demeleri lüzûmunu fi'len bildirmek, Allâh'ın irâdesi olmayınca hiç bir şeyin yapılamıyacağını göstermek üzere vahiy birkaç gün gecikdi. Rasûl-i Ekrem Efendimiz sıkıldı. Sonra verilecek cevab, vahyen bildirildiği gibi sâhib-i şeriate ve dolayısiyle efrâd-ı ümmete hitâben :

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ إِنِّي

فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ۝ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

Yâni : **«Hiç bir şey hakkında : Ben bunu herhalde yarın yapıcıyım, deme. Meğer ki (sözünü) Allah'ın dilemesi** (ne bağlamış olasın[50].)» tâlim-i Rabbânîsi vârid oldu.

Va'di ve teahhüdü hâvi sözlerde inşâallah demenin lâzım olduğu bildirildikden sonra, hikâyenin nakline dönülüb deniliyor ki :

52

هرچه کردند از علاج و از دوا

گشت رنج افزون و حاجت نا روا

Herçi kerdend ez ilâc ü ez devâ,
Gêşt renc efzûn ü hâcet nâ revâ.

«Hekimler, ilâçdan ve tedâviden ne verdilerse ve ne yaptılarsa hastalık artdı, matlûb olan şifâ hâsıl olmadı.»

53

آن کنیزك از مرض چون موی شد

چشم شه از اشك همچون جوی شد

An kenîzek ez maraz çünmûy şüd,
Çeşm-i şeh ez êşk hemçün cûy şüd.

---

(50) Sûre-i Kehf : 23-24.

«O câriye hastalıkdan kıl gibi zayıfladı. Pâdişâhın gözleri de ağlamakdan ırmak hâlini aldı.»

54

از قضا سرکنگبین صفرا فزود

روغن بادام خشکی می نمود

Ez kazâ sirkengebin safrâ füzûd,
Revğan-i bâdâm hişkî mî nümûd.

«Sirkengebîn şurubu, kazây-ı İlâhî ile safrayı artırdı. Bâdemyağı da kabız verdi.»

Halbuki bunlardan birincisi safrayı, ikinci de kabzı tedâvi için kullanılırdı.

Sirkengebin : Sirke ile bal ve çörek otundan ibâret bir şurub imiş.

55

از هلیله قبض شد اطلاق رفت

آب آتش را مدد شد همچو نفت

Ez helîle kâbz şüd itlâk reft,
Âb âteş râ meded şüd hemçü neft.

«Kara halile'den sürgün kesildi, kabız hâsıl oldu. Su bile harâreti kesecek yerde, neft yağı gibi ateşi artırdı.»

Hikâyenin buraya kadar olan kısmında birkaç şahsiyet peydâ oldu ki, biri pâdişâh, diğeri câriye, öbürleri de iddialı hekimler.

Pâdişâh ve câriyeden maksadın : rûh ile nefis olduğu söylenilmişdi.

Hekimlerden murad da : tabîb-i mânevî olmaları lâzım gelen şeyhlerin, mukallidi olanlardır.

Ehlinin mâlûmudur ki insan denilen mahlûk; rûh ile nefisden mürekkebdir. Rûhun yükselmesi için nefsin temizlenmesi şarttır. Hikâyemizde rûhu temsil eyliyen pâdişâh, nefsi temsil eyliyen câriyenin hasta bulunduğunu görünce hekimlere, yânî tabîb-i ahlâkî olacak şeyhlere mürâcaat ediyor. Müracaat etdikleri; şeyh değil, şeyh mukallidi olduklarından kendilerinde hekimlik nâmına nabızgirlikden başka bir şey yok. Öyle iken

insâf gösterib de ehline mürâcaatı tavsiye etmiyorlar. Şöyle yaparız, böyle ederiz diye atıb tutuyorlar.

Dünyâda en büyük musibet, câhilin ilim dâvâsında bulunması, o dâvânın da câhillerce doğru zannolunmasıdır. İnsan bilmediğini açıkça itirâf edecek olursa, hem vebâl altına girmekden kurtulur, hem de hulûs-u niyyeti dolayisiyle Allâh'ın ilhâm ve tâlîmine mazhar olur.

«Kendilerine eşyâ ilimleri sorulan meleklerin, bilmiyoruz dedikleri gibi, sen de bilmediğini itirâf et ki (Vemâ allemtenâ) destgîrin (arkadaşın) olsun. Allah; o isimleri Âdem aleyhisselâm vâsıtasiyle meleklere tâlîm eylediği gibi, sana da bilmediklerini öğretsin.»

Tâbi'inden ve ulemâdan (Şa'bî) ye bir mes'ele sormuşlar. «Bilmiyorum.» demiş. «Sen ulemâdan iken bilmiyorum demeye utanmıyor musun?» demişler. «Melekler, Allâh'ın yakîni iken **(lâ ılme lenâ)** demeye utandılar mı?» demiş.

Kezâ İmâm-ı Ebû Yûsüf'e — ki Hârûn Reşîd'in baş kadısı, bizim tâbirimizce şeyh-ül-islâmı idi — Halîfe, bir şey sormuş. O da : «Bilmiyorum» cevâbını vermiş. Başmâbeynci lâkırdıya karışmış : «Emîrül-mü'minîn, sana bu kadar para verdiği halde suâline bilmiyorum cevâbını veriyorsun. Bu, yakışır mı?» deyince, Ebû Yûsüf : «Emîr'ül-mü'minîn bana verdiği para, bildiklerime göredir. Bilmediklerime göre verecek olsa hazînesi kâfî gelmez» demiş.

Bizim en büyük kusûrumuz (bilmiyorum) demek fedâkârlığını göstermeyişimizdir. Bunu yapacak kadar insâfımız, yâhud yeni tâbîr ile cesâret-i medeniyyemiz bulunsaydı, memleketi şimdikinden pek başka bir halde görürdük. Çünki en ehemmiyetsizlerinden en mühimlerine varıncıya kadar bütün vazîfeler, bilmiyorum diyeceklere değil; biliyorum diyenlere ve hakîkaten bilenlere, sözünün eri ve işinin ehli olanlara verilirdi.

●

Evet; hikâyemizdeki hekimler de câriyenin hastalığını teşhîs edemedik, tedâvisinden âciz kaldık, başka ve hâzık birini bulun, diyecek kadar hakşinaslık gösterebilselerdi, hem hasta fazla zahmet çekmez, hem de beklenilen âfiyetin vürûdu gecikmezdi.

«CÂRİYENİN TEDÂVİSİNDE HEKİMLERİN ÂCİZ KALDIKLARININ PADİŞÂHA ZÂHİR OLMASI, DERGÂH-I İLÂHİYE TEVECCÜH EDEREK RÜ'YÂSINDA GAYBE MENSÛB BİR MÜJDECİ GÖRMESİ VE TABÎB-İ İLÂHÎYİ BULUB MURÂDININ HUSÛLE GELMESİ.»

56

شه چو عجز آن حکیمانرا بدید
پا برهنه جانب مسجد دوید

Şeh çü acz-i an hakîman râ bidîd,
Pâ birihne cânib-i mescid devîd.

«Pâdişah, hekimlerin o aczini görünce, yalınayak mescide koşdu.»

Evet; Pâdişah, câriyenin tedâvisinden hekimlerin âciz kaldıklarını görünce, nefsin tasfiyesi için mürâcaat eylediği mukallid şeyhlerin terbiye-i nefse ehliyyetleri olmadığını görünce, onlardan ümîdini kesiyor; doğrudan doğruya, dergâh-ı İlâhiye teveccüh ediyor, sebeb-i şifâyı, müsebbib-ül-esbâb olan Kaadir-i Mutlak'dan istiyor.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي
عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ۝

Yâni : **«Kullarım** (Habibim) **sana beni sorunca** (haber ver ki) **işte ben muhakkak yakınımdır. Bana düâ edince ben o düâ edenin da'vetine icâbet ederim. O halde onlar da benim da'vetime** (itaatle) **icâbet ve bana iman** (da devam) **etsinler. Tâ ki** (o sayede) **doğru yola ulaşmış olalar[51].»**

---

(51) Sûre-i Bekara : 186.

Âyet-i Kerîmesi mûcibince, Cenâb-ı Hak, dilekleri duyan ve isteklerini yerine getirendir. Dergâh-ı Ulûhiyyetine arzolunan düâları reddetmez, kula hayırlı olacak sûretde kabûl eyler. Fakat icâbet ve kabulün bâzı şartları vardır. Ezcümle insan, herkesden ve her şeyden ümîdini kesmeli, maksadının husûlünü ancak Vâhid-i Mutlak'ın lutfundan beklemelidir. Nitekim, âyet-i kerîmede :

وَهُوَ الَّذِى يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ۝

Yânî : **«O, (insanlar) ümidlerini kesdikten sonra, yağmuru indirmekde, rahmetini yaymakda olandır. O, hakıyki yâr, her hamde sezâvârdır[52].»** buyuruluyor.

İşte Hazret-i Mevlânâ da düânın bu büyük şartını îmâ eylemiş olmak için, hekimlerin aczini gören pâdişâhın mescide doğru yalınayak koştuğunu hikâye ediyor.

Pâdişâhın yalınayak gitmesi, yine düâ şartlarından bulunan yalvarışı izhâr içindir.

Mâlûmdur ki bir adamın düâ etmesi, az çok birşey istemesi demekdir. İsteyen kimsenin, verecek zâte karşı, derecesine göre yalvarıb yakarması tabiî bir hâldir. Bir maksadın husûlü için bir mahlûkun karşısında yalvarmak icâb edince, matlabın da, matlûbun da, tâlibin de Hâlık ve Râzıkı bulunan Zât-i Ecell ü Âlânın huzurunda, o isteğin daha da samîmî olması gerekir. Zâten ibâdât dediğimiz hareketler ve onların efdali dediğimiz namaz nedir? : Mahlûkun, Hâlıkı karşısında eğilmesi, eşref-i azâsı bulunan yüzünü yere sürmesi, Allâh'ın huzûrunda yalvarıp yakarması değil midir?

Hazret-i Mûsâ aleyhisselâma vukû bulan tecellîde : «Fahlâ' nâ'leyk» yânî: **«Pabuçlarını çıkar»** buyurulmuş, kelîm-u-llah Hazretleri, makaamın gerektirdiği edebe dâvet olunmuşdu.

Urafây-ı sôfiyye: (Fahlâ' na'leyk) den maksad : **«Dünyâ ve âhiretin kalbden çıkarılmasıdır.»** demişler.

(52) Sûre-i Şûra : 28.

57

رفت در مسجد سوی محراب شد
سجده‌گاه از اشك شه پر آب شد

Rêft der mescid suy-î mihrâb şüd,
Secdegâh ez eşk-i şeh pür âb şüd.

«Pâdişâh mescide gidib mihrabda secdeye kapandı. Secde yeri, göz yaşlarından sırsıklam oldu.»

Zamanların ve mekânların mübârek olanları vardır. Meselâ cum'a geceleri, seher vakitleri, Ramazan ve bayramlar, cum'a günü'nün icâbet saati mubârek zamanlar cümlesindendir. Mekke, Medîne, Kudüs harem-i şerîfleri, enbiyâ ve evliyâ türbeleri, câmi'ler, mescidler de mubârek mekânlardandır. Hikâyemizdeki pâdişâh, bunları bildiği cihetle düâ için yalınayak mescide koşmuş, mihrabda secdeye kapanmış, gözyaşlariyle secdegâhı ıslatmışdı.

58

چون بخویش آمد ز غرقاب فنا
خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا

Çün behîş âmed zi ğarkaab-î fenâ,
Hoş zeban bügşâd der medh û s'enâ.

«İstiğrak ve fenâ hâlinden — yânî, kendini kaybetme durumundan — şuur âlemine gelince, güzel bir ifâde ile Allâh'ı medh u senâya başladı.»

Hayırlı işlerin hepsinde olduğu gibi düâ ederken de besmele, hamdele, salvele ile başlamak, yine salât ve hamd ile bitirmek, arada Cenâb-ı Hakkın medh u senâsına dâir dili döndüğü kadar söz söylemek lâzımdır. Allah bunları kabûl eder. Onlar arasında edilen duâya da icâbet buyurur. Çünki kulunun isteklerinden bir kısmını kabûl eylediği hâlde, diğer kısmını reddetmeye, kerem-i İlâhî müsâid değildir.

«Allah, kendisine hamdedilmesini sever.» Hadis-i Şerîfi mûcibince, insanların Rabb-i Ekreme hamd ü senâ etmeleri lâzımdır. Fakat şu kulluk vazifesinin eksiksiz olarak ifası, Şeyh Sâdî'nin dediği gibi :

«Kimin elinden ve dilinden gelebilir?»

Hazret-i Sâdî, (Gülistan) kitâbının mukaddimesinde der ki: **«İnsanın nefes alması, hayâtının uzaması; nefes vermesi de zâtinin ferahlanması gibi nîmetleri ihtivâ eder. Demek ki bir nefes alıb vermekde iki nîmet vardır. Her nîmete ise bir şükür vâcibdir.»**

Bu netîceye göre insan, hayâtını bir kerre nefes alıb vermesinin şükrüne hasredecek olsa, yine minnetdarlık vazifesini îfâ edememiş olur. Nefes almanın sonunda edilecek bir şükür de bir kulluk vazifesinin îfâsı olduğu için, bir nîmetdir. O nîmetin şükrü de vâcibdir; nîmete şükredebilmenin şükrü de lâzımdır. O hâlde Allâh'a karşı nîmetlerinin şükründen, hamdinden âciz kaldığını itiraf eylemek, «yâ Rabbî verdiğin nîmetlerin şükründen âcizim» demek îcâb eder.

Hadîs-i Şerîfde:

«Yâ Rabbî; ben sana karşı hamd ü senâyı sayıp dökemem!.. Sen, Zât-i ecell ü â'lâna senâ ettiğin gibisin.» buyurulmuş, Allâh'ın senâsını saymak husûsunda lisân-ı beliğ-i Muhammedî'nin âciz kaldığı beyân olunmuşdur.

59

کای کینه بخششت ملك جهان

من چه گویم خود تو میدانی نهان

K'ây kemîne bahşişet mülk-i cihân,
Men çi gûyem hod tü mîdânî nihan.

«Pâdişah diyor ki: Ey en az ihsânı Dünyâ hükümdarlığı olan Vehhâb-ı kerîm, ben ne söyleyim? Sen bütün kalblerde gizli olanı bilirsin.»

60

لیك گفتی گرچه میدانم سرت

زود هم پیدا کنش بر ظاهرت

Lîk güftî gerçi mîdânem sîret,
Zûd hem peydâ küneş ber zâhiret.

«Lâkin sen sırlarını bildiğin insana: gerçi sırrını bilirim; lâkin sen de o sırrı çabucak izhâr eyle, demişsindir.»

61

ای همیشه حاجت مارا پناه

بار دیگر ما غلط کردیم راه

Ey hemîşe hâcet-i mârâ penâh,
Bâr-ı diğer mâ galat kerdîm râh.

«Ey dâimâ hâcetlerimize melcê olan Allah; biz, tekrar yolumuzu şaşırdık.»

Pâdişah; düâsına medh u senâ ile başladıkdan, makaam-ı senâda Cenâb-ı Hakkın kayıtsız, şartsız vehhâb olduğunu, en büyük birşey zannedilen dünyâ hükümdarlığının, atây-ı İlâhiye nisbetle nâçiz ve değersiz birşey bulunduğunu söylüyor.

وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى

Yâni: **«Sen sesini yükseltsen** (de, yükseltmesen de birdir.) **Çünkü O gizliyi de, gizlinin daha gizlisini de bilir[53].»** Nazm-ı Celîli muktezâsınca Zât-ı Akdes-i Kibriyânın en gizli sırları dahi bilici olduğunu itiraf ediyor. Sonra O'na münâcât etmenin yine İlâhi bir emre:

اُدْعُونٖى اَسْتَجِبْ لَكُمْ

Yâni: **«Bana düâ ediniz, icâbet edeyim[54].»** fermânına ittibâ eylemekden ileri geldiğini ifâde ediyor. Cenâb-ı Hakkın, sırların bilicisi olduğunu bilenler, o kerîm-i alîme alenen arz-ı hâcâta lüzûm görmezler.

Yâni: «Hâlimi bilişin, benim isteyişimden ziyâde bana kâfidir.» derler:

Söylemem derdimi hemderdim olan âha bile,
Belki ol sinedeki nâle-i cangâha bile!..

Kendi bî şübhe bilir, râz-ı derûnu yoksa;
Ehl-i dil söyliyemez derdini âgâha bile!..

Fakat daha kâmil olanlar:

(53) Sûre-i Tâhâ: 7.
(54) Sûre-i Mü'min: 60.

emr'i celîline ittibâ etmiş olmak için o Kerim-i lâyezâle düâ edib dileklerini arz etmekden geri kalmazlar.

İşte pâdişah da, o emre itâat ve erbâb-ı kemâlin edebine riâyet etmiş olmak emeliyle Hudây-ı müteâle düâ ediyor, O zât-i ecell ü akdesin, mahlukların ihtiyâcı için dâimî bir melcê olduğunu, kendisinin bir takım şarlatan hekimlere, yâhud mürâyi ve mukallid şeyhlere kapılmak sûretiyle yolunu şaşırmış bulunduğunu söylüyor.

62

چون برآمد از میان جان خروش
اندر آمد بحر بخشایش بجوش

Çün berâmed ez miyân-i can hurûş,
Ender âmed bahr-i bahşâyiş becûş.

«Pâdişâhın samimî rûhundan cûş u hurûş peydâ olunca, Allâh'ın lûtf u atâ deryâsı da coşdu.»

Gazabî sâkin olur Rahmân'ın,
Müznibin nâle-i cângâhı ile.

Kulzüm-i merhamet û mağfireti,
Cûş eder bir kulunun âhı ile!

63

در میان گریه خوابش در ربود
دید در خواب او که پیری رونمود

Der miyân-i girye hâbeş der rübûd,
Dîd der hâb ô ki pîrî rûnümûd.

«Pâdişâh ağlayıb dururken kendisini uyku istîlâ etdi. Rûyâsında bir pîrin zuhûr eylediğini gördü.»

64

گفت ای شه مژده حاجتت رواست
گر غریبی آیدت فردا ز ماست

Gûft ey şeh müjde hâcâtet revâst,
Ger garîbî âyedet ferdâ zimâst.

«O pîr diyordu ki: ey şâh; sana müjde. Hâcetlerin revâ görüldü — yânî, murâdın olacakdır. — Yarın nezdine bir garib gelirse bilesin ki o, bizdendir, bizim tarafımızdan gönderilmişdir.»

65

چونکه آید او حکیم حاذقست
صادقش دان کو امین و صادقست

Çünki âyed o hakîm-i hâz'ikast,
Sâdikaş dan kû emîn ü sâdikast.

«Gelince onu bil ki hâzık bir hekim ve sâdık bir emindir — yâni, öbür şarlatan doktorlar gibi yalancı doktor ve hiylekâr değildir. — Hakîki bir tabibde bulunması lâzımgelen hazâkat, emânet ve sadâkat sıfatlarını hâizdir.»

66

در علاجش سحر مطلق را ببین
در مزاجش قدرت حق را ببین

Der ilâceş sihr-i mutlak râ bibîn,
Der mizâceş kudret-î hak râ bibîn.

«Onun vereceği ilâcda sihr-i mutlak tesirini, mizâcında ise Hakkın kudretini müşâhede eyle.»

Mâlûmdur ki rûyâ, herkese vakî olur. Vukûu umûmî olmakla berâber, hükmü muhtelif, âdetâ husûsîdir. Rûyâların bâzıları mânâsız şeylerdir. (İmâm-ı Buhârî) rahimehullah (Ebû Said-ül Hudrî) radıyallâhü anhden,

şu Hadîs-i şerîfi tahric eylemişdir : **«Biriniz, hoşuna giden bir rûya görürse, o; Allah'tandır. Ondan dolayı Allâh'a hamdeylesin ve rûyâsını söylesin. Hoşuna gitmiyen bir şey görürse o, şeytandandır. Şeytan ile şerrinden Allâh'a sığınsın; yânî : «Eûz'ü billâhi mineşşeytânirracim...» desin. Gördüğünden de bir kimseye bahsetmesin. Onun kendisine zararı olmaz.»** meâlindedir.

Rüyânın bir kısmı da hayâller ve ihtiyaclar netîcesidir. Züğürt bir adamın hazîneler görmesi, tuzlu yemekler yemiş bir kimsenin rûyâsında su başlarında bulunması gibi.

(Rü'yây-ı sâliha) denilen bir kısmı da vardır ki Hazret-i Peygamber, bunlar için **(Mübeşşirat)** yânî; «Müjdeciler» tâbir etmiş ve; mübeşşirat nedir? süâline : **«Sâlih bir adamın gördüğü, rüyâlardır»** cevâbını vermişdir.

Seyyid Şerîf-i Cürcânî «Ta'rifât» ında ve (Nebi) lâfzının izâhında «Nebî, kendisine melek vâsıtasıyle vahy gönderilen, yâhud kalbine ilham vaki olan, yâhud rü'yây-ı sâliha ile tenbih edilen zâtdir.» diyor.

Evet, Enbiyây-ı izâm, aleyhim-üs-selâmdan bâzılarının vahy telâkkisi rûyâ vâsıtasiyle olurdu. Efdal-ül-enbiyâ Efendimizin nübüvveti de rü'yây-ı sahîha ile başlamış ve uykudaki ilhamları altı ay sürmüşdü. Bundan dolayı «Rü'yây-ı sahiha, nübüvvetin 46 cüz'ünden bir cüz'üdür.» buyurulmuş; bu Hadîs-i Şerîf, «23 senelik nübüvvet müddeti içinde sâdık rüyâlarla geçen altı ay, o müddetin 46 cüz'ünden biridir.» diye muhaddisler tarafından izâh olunmuşdur.

Hazret-i Âişe (radıyallâhü anhâ) dan mervî olan ve **«Rasûl-i Ekrem sallâllâhü aleyhi ve sellem Efendimize vahyin başlangıcı, rü'yây-ı sâliha ile olmuşdu. Nebiyy-i â'zamın gördüğü her rûyâ, sabah aydınlığı gibi parlak bir sûretde zuhûr ederdi.»** meâlinde bulunan Hadîs, Sahîh-i Buhârî'de mezkûrdur. Cibrîlin nüzûlünden sonra Rasûlüllâhın rûyâları ya aynen, yâhud tevîlen zuhûra gelir, ya çarçabuk vukû bulur, yâhud bir müddet gecikirdi. Nitekim Uhud muhârebesine giderken, üstüne zırh giydiğini, kılıcında gedik husûle geldiğini, bir takım sığırların kesildiğini görmüş, zırhı Medîne ile, gediği ehl-i beytinden birinin şehâdetiyle, kesim hâdisesini de ashâbından bâzılarının şehid olmasiyle tabîr ve te'vîl buyurmuşlardı ki, ertesi gün amcası Hazret-i Hamza ile ashâbdan 69 zât şehîd düşmüş; İslâm mücâhidleri, zırh mesâbesinde olan Medîne'ye dönmüşlerdi.

Hudeybiye musâlehasından evvel de rûyâsında ashâb ile Mekke'ye gidildiğini, orada kiminin başını tıraş ettirdiğini, kiminin saçlarını kestir-

diğini görmüş; bu rûyânın hükmü de aynen, fakat bir sene sonra vukûa gelmişdi.

Hazret-i Peygamber sallâllâhü aleyhi ve sellem Efendimiz, kendi gördüğü rûyâları haber verdiği gibi, ashâbın rûyâlarını da dinler ve onları da tâbîr ve hüsnü te'vîl buyururdu. Sahâbeden çoğu, husûsiyle Sıddîk-i Ekber, ilm-i ta'bîre âşinâ idi. Bir def'a Hazret-i Âişe, üç dâne (Ay) ın hücresine gurûb etdiğini, rûyâsında görüb babasına söylemiş; o vakit bir şey söylemiyen Hazret-i Ebûbekir, Peygamberimizin mukaddes cesedinin hücre-i Âişe'ye defninden sonra kızına: işte o, gördüğün (Ay) lardan biri demişdi. Sonra oraya kendisi ve Hazret-i Ömer'de defnedildiği cihetle Hazret-i Sıddîk'in ta'bîri doğru çıkmışdı.

Gelelim sihre :

Mâlûm ya sihir; nüfûs ve eşyâ üzerinde tasarruf sûretiyle hârik-ul-âde bâzı hâller göstermekdir. İbni Haldun'a göre: rabt-ı kalb ve sarf-ı himmetle yapılır. Sihrin vukûu Kur'anla sâbit olduğu gibi, tevâtüren de mâlûmdur. Hind'deki mecûsî fakirlerinin gösterdikleri garibeler, işitilib duruyor.

Sihrin kerâmetden farkı: sâhibinin müslüman olub olmaması, bir de sihrin mûcize ve kerâmet karşısında bozulmasıdır. Nitekim Fir'avn'ın topladığı sihirbazların gösterdikleri ipten ve deynekden yılanları, Hazret-i Mûsâ'nın asây-ı mûcizesi yutmuş, mahvetmişdi.

Mûcize ile kerâmetin farkı ise : birinin nebiden, birinin velîden zuhûr etmesidir.

Bâzan fevk-al-âde müessir söze de sihir tâbîr olunur.

«İnne minelbeyâni lesihran»

Hadîs-i Şerîfinde olduğu gibi ki: **«Sihir kadar te'sir yapan ifâdeler vardır.»** demekdir. Yine de têsir itibâriyle edebiyyatda **(Sihr-i helâl)** unvânı verilmiş bir san'at-ı bedia vardır ki, söz arasında hem önceki kelimenin sonu, hem sonraki kelimenin başlangıcı bir kelime, yâhud bir cümle îrâd etmekdir. Muallim Nâci merhûmun :

Gördüm olmuş pür kevâkib âsmân,
Hâlık-ı ecrâmı tebcîl eyledim.

Doldu gönlüm nûr ile biihtiyâr,
Sûre-i (Vennecmi) i tertîl eyledim!..

kıt'asının üçüncü misra'ındaki (Biihtiyâr) lâfzı gibi.

Geleceği, pâdişâhın rüyâsında haber verilen (Hekim-i gaybi) nin ilacındaki şifâ verici te'sir de fevkal'âde olduğu için sihre benzetilmiş; hem bir çok külfetlerle mukayyed ve haram bulunan sihre değil, her ..ürlü kayıddan âzâde ve mutlak olan bir sihr-i helâle teşbih edilmiştir.

67

چون رسید آن وعده گاه روز شد

آفتاب از چرخ اختر سوز شد

Çün resid an va'degâh ü rûz şüd,
Âftâb ez çérh ahter sûz şüd.

«O va'dedilen zaman gelib de gündüz olunca ve Güneş fezâda doğub da yıldızları sönük bırakınca.»

68

بود اندر منظره شه منتظر

تا ببیند آنچه بنمودند سر

Bûd ender manzarâ şeh müntezir,
Tâ bibîned ançi bünmûdênd sır.

«Pâdişâh, kendisine gizli olarak gösterilen şeyi açıkça görmek için pencere önünde beklemeye koyuldu.»

69

دید شخصی فاضلی پر مایهٔ

آفتابی در میان سایهٔ

Dîd şahsî fâzılî pür mâyeî,
Âftâbî der miyân-i sâyeî.

«Fazilet sâhibi bir zâti gördü ki, gölge arasında «Güneş» gibi parlıyordu.»

Yâni: cismi, zayıflığından gölge hâline gelmiş, rûhu ise Güneş gibi ziyâ saçmakda idi.

70

می رسید از دور مانند هلال

نیست بود و هست بر شکل خیال

Mi resîd ez dûr mânend-i hilâl,
Nîst bûd ü hêst ber şekl-i hayâl.

«Hilâl gibi, uzakdan, görünür - görünmez bir hâlde geliyordu. Adetâ yok denilecek ve hayâl sayılabilecek bir hâlde idi.»

71

نیست وش باشد خیال اندر روان

تو جهانرا بر خیالی بین روان

Nîst veş bâşed hayâlender revân,
Tû cihanrâ ber hayâlî bîn revân.

«Ruhdaki hayâl, sûretâ yok gibidir. Lâkin sen bütün cihan halkını birer hayâl peşinde gider gör.»

Yâni: Dünyâda herkes, bir hayâle bağlanıb koştuğu halde, rûhunda mütasarrıf olan o hayâl, dıştan görünmez. Fakat o görünmeyen hayâlin mevcûdiyeti, sâhibini bir takım işlere sevketmesiyle ve insanlar üzerinde mütasarrıf olduğu eserleriyle sâbitdir. O insanların:

72

بر خیالی صلحشان و جنگشان

وز خیالی فخرشان و ننگشان

Ber hayâlî sulhişân ü cengişân,
Vez hayâlî fahrişân ü nengişân.

«Sulhu da, cengi de, iftihârı ve ârı da hep hayâlden mütevelliddir.»

Evet, hakîkat-âşinâ olmıyanlar, yakalarını hayâlin pençesinden kurtaramazlar; onun götürmek istediği cihete gitmekden kurtulamazlar. Meselâ kimi ilmine, kimi servetine, kimi kuvvetine mağrûr olur. Esâsı hayâl olan şu âlemin birer nümâyişi bulunan o hayâlâtı, hakîkat vehmeder, onların sâhibi olmakla iftihâr eder, durur. Kendisinden üstün bir âlim, bir zengin, bir babayiğit bulunursa canı sıkılır ve âdetâ utanır. Düşünmez ki bir unutkanlık o ilmi, bir iflâs o serveti, bir hastalık o kuvveti mahvetmek için kâfidir. Sonra hayâlî bir sebeble kavga çıkarır, hiçten bir münâsebetle barışa rızâ gösterir. Hülâsa : hayâl, bütün hareketlerine hâkim olur.

Acabâ evliyâullah hazarâtı da böyle midir?. Hazret-i Mevlânâ bu suâle cevâb olmak üzere diyor ki :

73

آن خیالاتی که دام اولیاست
عکس مه رویان بستان خداست

An hayâlâtî ki dâm-i evliyâst,
Aks-i meh rûyân-i bostân-i hudâst.

«Evliyâullâha tuzak olan hayâller ise, Hudâ bahçesindeki Ay yüzlülerin yansımasından ibâretdir.»

Bu beyit, Mesnevî'nin güç anlaşılan beyitlerindendir. Şârihler diyorlar ki : (Bostân-ı Hudâ) dan maksad: mertebe-i vâhidiyyet, (Mehrûyân) dan murâd da; Allâh'ın esmâsı ve sıfâtıdır ki, vâhidiyyet mertebesinde temâyüz ederler. Binâenaleyh beyt-i şerîf : **«Evliyâullâhın ayaklarına tuzak olan esmâ ve sıfât-ı İlâhiyyenin tecelliyâtıdır. O tecelliyât ise, hakîkati görmiyen halka hayâlât kabîlinden gelir.»** şeklinde de açıklanabilir.

74

آن خیالی را که شه در خواب دید
در رخ مهمان همی آمد بدید

An hayâlî râ ki şeh der hâb dîd,
Der ruh-î mihman hemî âmed bidîd.

«Şâhın rûyâsında gördüğü hayâl, gelen misâfirin yüzünde aynen zuhûr etdi.»

شه بجای حاجبان درپیش رفت
پیش آن مهمان غیب خویش رفت

Şeh becây-i hâciban derpiş reft,
Piş-i an mihmân-ı gayb-î hîş reft.

«Pâdişah kapıcı ve perdecilerin yerine ilerledi, gâibden gelen misâfirini karşılamıya gitdi.»

76

هر دو بحری آشنا آموخته
هر دو جان بی دوختن بر دوخته

Her dü bahrî âşinâ âmûhtê,
Her dü can bî dûhten ber dûhtê.

«Her ikisi, yekdiğerini tanımış ve öğrenmiş birer denizdi. Her iki rûh dikilmeksizin birbirine merbut bulunuyordu.»

«Ruhlar, müretteb ve mücehhez ordular hâlinde idi. Ezelde tanışmış ruhlar arasında Dünyâda dostluk husûle geldi. Tanışmamış bulunanlar arasında da anlaşmazlık zuhûr etdi.» Mefhûmunca pâdişâh ile hekîm-i gaybi arasında, ezeli bir yakınlık vardı. O iki rûh arasında tam bir irtibat mevcuddu. Binâenaleyh, ilk görüşde ezeli ülfet te'sirini gösterdi; İkisini yekdiğerine sevdirdi.

Harem-î ma'nada bîgâneye yol vermezler,
Âşinây-ı ezeli, yâr-i kadîm isterler!..

77

گفت معشوقم تو بودستی نه آن
لیك كار از كارخیزد در جهان

Gûft ma'şûkam tü bûdestî ne an,
Lîk kâr ez kâr hîzed der cihan.

«Pâdişah; sevgilim câriye değil, sen idin. Lâkin Dünyâ'da iş, işden husûle gelir dedi.»

Dünyâ, sebebler âlemidir. Sebeblerin yaratıcısı olan Allah, bütün işlerin husûle gelmesini bir takım sebeblere bağlamışdır. Nitekim hikâyedeki hekîm-i gaybînin gelmesine câriyenin hastalanması ve onun te'sîriyle pâdişâhın ağlaması sebeb olmuşdu.

78

ای مرا تو مصطفی من چون عمر
ای برای خدمتت بندم کمر

Ey merâ tû Mustafâ men çün Umer,
Ez berây-i hidmetet bendem kemer.

«Ey hekîm-i gaybî; sen bana Hazret-i Mustafâ aleyhisselâmın vârisisin. Ben de senin hizmetine kemer bağlamış Ömer mevki'indeyim.»

Pâdişah; ma'şûkasının câriye değil, kendisi olduğunu hekim-i gaybiye söyledikten sonra, Hazret-i Ömer (radıyallâhü anh) İslâmı kabûl edişinden sonra, huzûr-u Nebevide nasıl her vakit, hizmete ve emre âmâde bulunmuşsa, tavsiyesine göre, öylece hareket eyliyeceğini ifâde ederek mürîdâne, bir edeb göstermiş oldu. Hazret-i Ömer'in müşebbehünbih olarak irâd edilmesi, Fârûk-u âzamın İslâmın yayılmasına kemâl-i ihtimâm ile çalışmış olduğuna işâretdir. (Kemer besten), iş görmek, hizmet etmek demektir. Vaktiyle uzun etekli elbise giyerler, bir iş görecekleri sırada ya kemer, yâhud kuşak bağlayıp eteklerini onlara iliştirirlerdi. Nitekim Türkçede de (Bel bağlamak) tâbiri vardı.

Şu beyt-i şerif dolayisiyle hâtıra gelen bir mes'eleyi arzetmeden geçemiyeceğim:

Mesnevî'nin ikinci cildinde:

Pes beher devrî velî-i kaaimest,
Âzmâyeş tâ kıyâmet dâimest.

Pes imâm-ı hayy ü kaaim an velîst,
Hâz ez nesl-î Ömer, hâz ez âlîst.

beyitleri vardır ki «Her devirde bir veliyy-i kaaim, bir sâhib-i zamân, bir gavs-i â'zam vardır. İmtihân-ı İlâhi kıyâmete kadar sürecekdir. İster Ömer neslinden, ister Ali silsilesinden olsun, imâm-ı hayy ü kaaim, o velîdir» demekdir.

Mevlânâ'nın maksadı: Velîliğin mutlakaa Hazret-i Peygamber ve Hazret-i Alî sülâlesine münhasır olmadığını anlatmakdır. Hâl böyle iken bâzı

irfansız ve ahlâksız kimseler, bu beytlerin ikincisinden Fârûk-u â'zam hakkında tahkir mânâsı çıkarmak habâsetine kalkışırlar. Hazret-i Piri, hâşâ üç halifeden yüz çevirmiş bir kimse olarak göstermek ve bâzı gâfillerin zihnini çalıb dalâlete düşürmek isterler.

Meşreb-i Mevlânâ'ya vâkıf olmıyanlar öğrenmelidir ki, Hazret-i hudâvendigâr; şi'î değildir. Tarîk-ı celiline müntesib olanların da şi'ilikle alâkaları yokdur. Zâten sünnilik ve şi'ilik gibi ikilik itibârı ve Çâryârgüzin radıyallâhü anhüm Hazarâtının yekdiğerinden tefrîki, meslek-i tevhîde giremez.

Vaktiyle (Tebdîlüşşekil liecli1 ekil) (yemek için şekil değiştirmek) kabîlinden, Mevleviliğe intisâb ve kisve-i Mevlânâ'yı muhâfaza eyledikleri hâlde, gidib bektâşî olan bâzı soysuzlar vardı. Bundan elli sene kadar evvel Manisa mevlevîhânesini ziyâret ettiğimde oranın aşçı dedesi(1) bulunan Mehemmed Dede ile görüşmüşdüm. Merhûm, (Hemdem Çelebi) dervişlerinden, (Ümmî-i ârif) takımındandı. Kendisine o soysuzlardan bahsetdim ve bu husûsta re'yini sordum.

— Oğlum; onlar Mevlânâ'nın kapısında karınlarını doyurub da Hacı Bektâşın kapısında uluyan köpeklerdir, dedi. Sonra bu sözü Galata Mevlevihânesinin son şeyhi Ahmed Celâlüddîn Efendi merhûma söyledim. Sözün sâhibini medhetmekle berâber sözü için de:

— Pek doğru söylemiş, diye tasdik etti.

Mevlevîlikle Bektâşîlik ve Şi'iliğin kat'iyyen alâkası yokdur. Nitekim abd'-i âciz, bir (Çâryâr na'tim) de:

Bihamdillâh ki Tâhir Mevlevîyim,
Ebûbekr oğlunun bir peyrevîyim!.. (2)
Ne Bektâşî, ne Şi'î-i gavîyim,
Benim fikrimce fikre hayret âver;
Ebûbekr ü Ömer, Osmân ü Hayder!..

demişdim.

Mevlânâ'ya âid (Dîvân-ı Kebir) in ve (Mesnevi-i Şerîf) in müteaddit yerlerinde Hulefây-ı Râşidîn rıdvânullâhi aleyhim ecmein Hazarâtının medhine, husûsiyle Muharrem mâteminin mânâsızlığına dâir bahisler vardır. Mevlevilerin her sabah okudukları evrâdın,

(Radîtü billâhi rabben, ve bil islâmi dînen, ve bi Muhammedin sallâllâhü aleyhi veselleme nebiyyen, ve bisıddiki vel Fârûki ve z'innûreyni vel Murtezâ ridvânullâhi aleyhim ecme'îne eimmeh.)

---

(1) Aşçı dede; yemek pişiren değil, şeyhten sonra dervişlerin zâbiti demektir.
(2) Ebûbekir oğlu; onun neslinden bulunan Hazreti Mevlânâ'dır.

Yâni : **«Allâhın; rabbim; İslâmın: dinim; Hazret-i Muhammed'in: peygamberim; Kur'ân'ın: imâmım; Sıddîk, Fârûk, Zinnûreyn ve Mürtazâ Hazarâtının imamlarım olmasına râzîyım»** ibâresi, hakiki Mevlevîlerin bu zevât-ı Kirâma nekadar hürmetkâr olduklarını gösterir.

Maksad-ı mahsûs gözetenlerden bâzıları :

Teberrâ kıl eyâ mollây-ı Rûmî,
Teberrâ kılmayanlâra belâdır!..

diye mânâsız bir beyit okurlar ve onu söylemiş diye Mevlânây-ı Rûmiye iftirâ ederler. Hazret-i Mevlânâ'nın zamânını, 700 sene evvelki Konya Selçûkîlerinin Türkçesini hatırlamak, bu beytin âsâr-ı Mevlânâdan olmadığına hüküm vermek için kâfidir.

Hülâsa: Ebûbekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyr, Âişe ve sâire Razıyallâhü anhümden uzak olmak ve onlara karşı husûmet ve tecâvüzde bulunmak demek olan (Teberrâ), Hazret-i Mevlânâ'nın meşreb ve meslekinde cârî değildir.

Bahis mevzûu olan :

Ey merâ tû Mustafâ men çün Ömer.

beytinde hekîm-i gaybî, Rasûl-i Erkem'e; pâdişah da Fârûk-u Âzam'a teşbih edilmek sûretiyle kendilerine tâzimkârâne bir hürmet gösterilmiş, müridlik ve mürşidlik edebi muhâfaza edilmişdi. Bu münâsebetle Hazreti Pîr, edebe riâyetin lüzûmunu ve edebsizliğin vehâmetini beyâna başlayıp buyuruyor ki :

•

«KULLARINA TEVFÎK-İ HİDÂYET VEREN ALLAH'DAN HER HÂLDE EDEBE RİÂYET HUSÛSUNDA MUVAFFAKIYET TALEBİ VE EDEBSİZLİĞİN VEHÂMETİNİN BEYÂNI»

79

از خدا جوییم توفیق ادب
بی ادب محروم گشت از لطف رب

Ez Hudâ cûyîm tevfîk-i edeb,
Bî edeb mahrûm-i geşt ez lütf-i Rab.

«Cenâb-ı Hakdan bizi edebe muvaffak kılmasını dileyelim. Çünki edebi olmıyan, Allâh'ın lûtfundan mahrûm kalır.»

Edeb kelimesi lügatde: zarâfet (kibarlık) ve hüsn-ü muâmele demekdir.

Istılâhda ise: Sâhibini, utandıracak şeylerden muhâfaza eden sağlam bir his ve irâdedir ki, (Edebüdders) ve (Edebünnefs) diye ikiye ayrılır.

Bir insanın; sözünde olsun, özünde olsun kibarlık bulunması ve utanacak şeylerden uzak olması ancak edeb sâyesindedir. Pekî, edeb nereden öğrenilir?

Dünyevî edeb : her milletin kendisine göredir. Meselâ bizde büyük bir zâtin huzûrunda elleri önüne kavuşturmak terbiye icâbı idi. Garblılarda ise arkasına bağlamak âdâbdan sayılıyor.

Dinî edeb ise: onun esâsı, Kur'ân ve sünnetle, urafây-ı ümmetin söz ve halleridir. Cenâb-ı Hak :

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا

Yânî : **«Peygamber size ne verdi ise onu alın, size ne yasak ettiyse ondan da sakının[55].»** Âyet-i Kerimesile dînî edeb öğrenilmesini Rasûlüllâhın sözüne ve fi'li ta'lîmâtına bırakmış;

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ
كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

Yâni : **«Andolsun ki Resulullah'da sizin için, Allah'ı ve Âhiret gününü umar olanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir** (imtisal) **nümune** (si) **vardır[56].»** Âyetiyle de o peygamber-i Ekberin her cihetle örnek edinilmesini tenbîh buyurmuşdur.

Hak sübhânehû, Habîb-i Edîbini maddi ve mânevî her türlü âdâb ile edeblenmiş olarak göndermişdir ki, bu hâl :

«Rabbim beni terbiye etti ve edebimi güzelleştirdi.» Hadisinde beyân olunmuşdur.

Rasûl-ü Ekrem Efendimize sonsuz bağlılığı bulunan evliyâullah hazarâtı da edebe riâyet husûsunda fevkal'âde dikkat göstermişler :

«Ey âşıklar; nefsinizi edeble tezyîn edin. Aşk yollarının hepsi de edebden ibâretdir.» demişlerdir.

Din büyüklerinden (Ebû Hafs-ı Kebîr) kuddise sırruhû, tasavvufu edeble tefsîr etmiş ve :

---

(55) Sûre-i Haşr : 7.
(56) Sûre-i Ahzab : 21.

«Tasavvuf temâmiyle edebdir. Her vaktin, her hâlin, her makaamın edebi vardır.» demişdir.

Hazret-i Mevlânâ ise :

«Âyet âyet hemegî ma'ni-i Kur'ân edebest.»

mısra'iyle, Kur'ân âyetlerinden hepsinin birer edeb târîfi olduğunu beyân etmişdir. Biz de o mısraı ihtivâ eden gazel-i âlîyi teberrüken okuyalım :

Hâce deryâb ki can, der ter-i insân edebest,
Hâce envâr-ı dil û dîde-i merdân edebest.

«Efendi; bilmiş ol ki edeb, insanın bedenindeki ruhdur. Efendi edeb; Allah adamlarının gözü ve gönlü nûrudur.»

Âdem ez âlem-i ulvîst, ne süflî der yâb,
Revnak-î gerdiş-i günbed-i devrân edebest.

«İnsan; süflî âlemden değil, ulvî âlemdendir. Yânî bunu anla. Şu dönen feleğin dönüşündeki güzellik de edebdendir.»

Ger tü hâhî ki kadem ber ser-i iblîs nehî,
Dîde büşkâ vü bibîn kaatil-i şeytân edebest.

«Eğer şeytanın başını ezmek dilersen, gözünü aç ve gör ki, şeytanın kaatili edebdir.»

Çünki edebsizlik ondan zuhûr etmiş, «Yâ Rabbî; beni azdırışın hakkı için» diyerek azdırmayı Cenâb-ı Hakka isnâd eylemişdi.

Âdemî zâde eğer bî edebest, âdem nîst,
Fârk der cism-i benî âdem ü hayvân edebest.

«İnsan oğlunda edeb bulunmazsa; o, İnsan ve İnsan oğlu değildir. Çünki ceddimiz olan Hazret-i Âdem, uğradığı küçük bir hatâ husûsunda : «Yâ Rabbî; biz, emrinin hilâfı olarak yasak ağaçdan yemiş olduğumuz için nefsimize zulmeyledik.» demiş, o hatâyı nefsine isnâd eylemişdi. İnsan ile hayvan cisimleri arasındaki fark, edeb iledir.»

Çêşm bikşâ vü bibîn cümle kelâmullah râ,
Âyet âyet hemegî ma'ni-i Kur'ân edebest.

«Gözünü aç da baştanbaşa Allah kelâmı olan Kur'ân'a bak!. Kur'ânın bütün âyetleri edeb talîminden ibâretdir.»

Gerdem ez âkl süâlî ki çi bâşed îmân,
Âkl der gûş-i dilem gûft ki îmân edebest.

«İman nedir? diye aklıma sordum. Akıl, kalbimin kulağına söyleyerek iman; edebdir dedi.»

Şems-i Tebriz hamuş kün ki tüyî sırr-ı Hudâ,
Enver û efdalü in şem'-i şemistân edebest.

«Ey Şems-i Tebrizî; sen sırr-ı İlâhisin, sus. Dünyâ gecesini aydınlatacak ışıkların en parlağı edebdir.»

Hazret-i Mevlânâ, evvelce (Hâmûş) mahlâsını kullanırdı. (Şems-i Tebrîzî) ile görüştükden sonra, ona kemâl-i muhabbetinden, şiirlerinde (Şems) mahlâsını kullandı. (Külliyât-ı Şems-i Tebrîzî denilen muazzam ve hacimli dîvân; Şems-i Tebrîz'in değil, Hazret-i Mevlânâ'nındır.

Yine Hazret-i Mevlânâ, Mesnevî'sinin diğer bir yerinde edebi: (Zâhirî) ve (Bâtınî) diye ikiye ayırıyor. Ehl-i zâhire karşı, edeb-i zâhirînin; ehl-i bâtın huzûrunda da edeb-i bâtınînin muhâfazası lüzûmundan bahsediyor ve: **«Ehl-i sûret ındinde edeb, zevâhiri muzâfazadan ibâretdir. Çünki Allah, onlardan gizli şeyleri saklar. Gönül sâhibleri, yânî ârifler nezdindeki edeb ise, bâtını hıfzeylemekdir. Zîrâ onlar, kalbdeki sırları keşfederler.»** diyor.

Hazret-i Mevlânâ, Allah'dan dâimâ edebe muvaffak kılmasını temennî etmek lâzım geldiğini söyledikden sonra, edebsizliğin vehâmeti ve zararı bahsine geçib buyuruyor ki :

80

بی ادب تنها نه خودرا داشت بد
بلکه آتش برهمه آفاق زد

Bî edeb tenhâ ne hudrâ dâşt bed,
Belki âteş ber hemê âfâk zed.

«Edebsizin zararı, yalnız kendisine dokunmaz; belki bütün âfâka ateş vermiş olur.»

Sûre-i Enfâl'de de :

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

Yânî : **«Bir de öyle bir fitneden sakının ki o içinizden yalnız zâlim-**

lere münhasır kalmaz, (umumî belâlar hâlini alır). **Bilmiş olun ki Allâh azâbı çetin olandır**[57].» buyrulmuştur.

Bir orman tutuşunca içerisinde ne yaş ağaç kalır, ne de kuru, hepsi yanar. Bunun gibi Allah; bir kavme, bir millete belâ gönderince o belâ, zâlimleri de mahveder, mazlûmları da!.. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de :

وَلَا تَرْكَنُوٓا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ

Yânî : «**Bir de zulmedenlere meyletmeyin. Sonra size ateş çarpar**[58].» buyrulmuştur.

Demek ki bir edebsizin zararı, ufukları kaplıyacak kadar yaygınmış!..

Hazret-i Mevlânâ, bu hakikati, tarihî, bir misâl ile isbât için diyor ki:

81

مائده از آسمان در میرسید
بی صداع و بی فروخت و بی خرید

Mâidê ez âsman der mîresîd,
Bî sudâ û bî füruht ü bî Harîd.

«Zahmet ve baş ağrısı olmaksızın; alım-satım yorgunluğu bulunmaksızın gökden sofra iniyordu.»

Sûre-i A'raf'da :

وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ
وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

Yânî : «**Onları üstlerindeki bulutla gölgelendirdik, onlara kudret helvası ile bıldırcın indirdik. Size rızık olarak verdiğimizin en temiz ve güzellerinden yeyin** (dedik)[59].» Âyet-i Kerîmesiyle beyan buyurulan kerem-i İlâhiye işâretdir.

---

(57) Sûre-i Enfâl : 25.
(58) Sûre-i Hud : 113.
(59) Sûre-i A'râf : 160.

Mâlûm ya, Hazret-i Mûsâ, Benî İsrâil'i Mısır'dan çıkarmış, Şap denizinden selâmetle Sina tarafına geçirmişdi. Oralarda ise çok mikdarda bıldırcın kuşu, bir de ağaçlar ve çalılar üstünde (Menn) denilen kudret helvası bulunuyordu. Yahûdiler, bunları avlamak ve toplamak sûretiyle geçiniyorlar, tuzlusiyle, tatlısiyle karınlarını doyuruyorlardı.

82

در میان قوم موسی چند کس
بی ادب گفتند کو سیر و عدس

Der miyân-i kavm-i Mûsâ çênd kes,
Bî edeb güftênd kû sîr û ades.

«Mûsa'nın kavmi arasından bir kaç edebsiz; hani sarmısak, hani mercimek? diye edebsizce söylendiler.»

83

منقطع شود خوان و نان آسمان
ماند رنج زرع و بیل و داس‌مان

Münkatı' şüd Hân ü nân-ı âsmân,
Mând renc-i zer'u bîl ü dâsmân.

«Semâdan gelen sofra ve ekmek, kesildi. Bıldırcın kuşiyle kudret helvası bulunmaz oldu. Bize zirâat, çapa ve orak meşakkati kaldı.»

Bu iki beyit ile yine Sûre-i Bakara'daki :

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى
طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ
مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ
أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنٰى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا
مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ

Yâni : «**Hani siz : Ey Mûsa, bir çeşit yemeğe** (kudret helvasıyle bıl-

dırcın etine), mümkin değil dayanamayız. **O halde bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden sebze, acur, sarmısak, mercimek ve soğan çıkarsın demiştiniz.** (Mûsa da) : **O hayırlı olanı şu daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?** (Öyle ise) **bir şehre inin, çünkü (orada) size istediğiniz (sebzeler) var, demişti[60].»** Âyet-i kerimesine telmîh ediliyor.

Evet, Yahûdiler — semâvi bir sofra demek olan — bıldırcın ve kudret helvasiyle zahmetsizce ve mükemmel sûretde karınlarını doyurub dururken, içlerinden bir kaçının salatalık isteriz, sarmısak isteriz diye edebsizliğe kalkışmaları üzerine, o kerem sofrası kesildi. Bir kaç edebsizin arsızlığı, diğerlerinin de kısmetine mâni oldu.

84

باز عیسی چون شفاعت کرد حق
خوان فرستاد و غنیمت بر طبق

Bâz Îsâ çün şefâat kêrd hak,
Han firistâd û ganîmet ber tabak.

«Tekrar Hazret-i Îsa şefâat edince Allah, sofra ve tabak içinde ganimet gönderdi.»

Bu beyt ile de :

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

Yâni : **«Meryem oğlu Îsâ dedi ki : Ey bizim rabbimiz olan Allah; bize gökden bir sofra indir ki evvelimize de, âhirimize de bayram olsun ve senden bir âyet (mucize) olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızık verenlerin en hayırlısısın[61].»** Âyetine îmâ ediliyor.

Îsa Aleyhisselâm'ın düâsı üzerine, mûcize olarak gökden bir sofra geldi. Lâkin ondan bir şey alıb saklamaları men edilmişdi.

(60) Sûre-i Bekara : 61.
(61) Sûre-i Mâide : 114.

باز گستاخان ادب بگذاشتند
چون گدایان زلهها برداشتند

Bâz güstâhan edeb bügzâştênd,
Çün gedâyân zellehâ berdâştênd,

«Küstahlar tekrar edebsizlik ettiler. Yasak hilâfına çıkın çıkın yeyinti alıp saklamıya başladılar.»

Yâni; hem yeyip karınlarını doyuruyorlar, hem de çıkın yapıb evlerine götürüyorlardı.

86

کرد عیسی لابه ایشانرا که این
دائمست و کم نگردد از زمین

Kêrd îsâ lâbe îşanrâ ki în,
Dâimest ü kem negerded ez zemîn.

«Hazret-i Îsa onlara yalvarırcasına dedi ki : bu sofra dâimidir. Arz üzerinden eksilmiyecekdir.»

87

بد گمانی کردن و حرص آوری
کفر باشد پیش خوان مهتری

Bed gemânî kerden û hırs âverî,
Küfr bâşed piş-i hân-i mihterî.

«Büyük bir zâtin sofrasında bulunub da doyulmıyacak diye sû'-i zanna düşmek ve hırs ve tama gösterib aç gözlülük etmek, küfrân-ı nî'met olur.»

Evet, Kerim ve ganî bir kimsenin misâfiri olup da, doyulmıyacak, yâhud akşama, ertesi güne sofra çıkmıyacak endîşesine düşmek, o endîşe ile, bir kaç lokma fazla göçürmek için çiğnemeden yutmaya kalkışmak, yâhud birazdan acıkırsam yerim diye sofradan öteberi kaldırmak, münâsebetsizlikde bulunmak olur.

Allah; Ekrem-ül-ekremîndir. İhsan sofrası bütün mahlûkaata açıkdır. Şeyh Sa'di'nin dediği gibi :

«Yer yüzü, Allâh'ın umûmi bir sofrasıdır. Hem de o sofrada dost, düşman ayırt edilmez.»

Böyle bir Rabb-i Ekrem'in, Îsâ gibi bir nebiyy-i â'zama mucize olarak gönderdiği semâvi bir sofraya oturub da, onun yetişmiyeceğinden, yâhud kesileceğinden endişeye düşmek, elbetde ve elbetde edebsizliğin katmerlisi olmak îcâbeder.

88

زان گدا رویان نادیده ز آز
آن در رحمت بر ایشان شد فراز

Zan gedâ rûyân-i nâdîdé zi âz,
An der-i rahmet ber îşan şüd firâz.

«O dilenci suratlı, görmemiş adamların hırsı yüzünden, kendilerine, o ilâhi Rahmet kapısı kapandı.»

Küfrân-ı nîmet küstahlığına cür'et eyliyen birkaç edebsizin uğursuzluğu, başkalarına da te'sir etdi. Onları da nimet-i Rabbâniyeyi tatmak saâdetinden mahrum bırakdı.

Hazret-i Pir, yine bu bahsi genişletmek için bir Hadis-i Şerifin meâline telmihan buyuruyor ki:

89

ابر بر ناید پی منع زکات
وز زنا افتد وبا اندر جهات

Ebr ber nâbed pey-i men'-i zekât,
Vez zinâ üfted vebâ ender cihât.

«Zekât verilmediği içindir ki; bulut gelib yağmur yağdırmaz. Zinâdan da etrafta vebâ zuhûr eder.»

Hadis-i Şerifde:

«Beş cürme mukaabil beş cezâ vardır:

Bir kavim; ahdini bozarsa, Allah onlara düşmanlarını musallât eder.

Allâh'ın emirleri hilâfına hüküm verirlerse, aralarında fakr u zarûret yayılır.

İçlerinde fuhuş yayılırsa, ölüm de çoğalır.

Kileyi, terâziyi eksik ölçer ve eksik tartarlarsa, memleketlerinde bitki bitmez; kıtlığa uğrarlar.

Zekât vermiyecek olurlarsa, beldelerine yağmur yağmaz.» buyurulmuştur.

Yine bir Hadis-i Şerifde; meâlen:

«Yağmurun yağmadığını görünce, insanların zekât vermediklerini; Allâh'ın da hazîne-i İlâhiyyesindeki rahmeti göndermediğini anlayınız. Kezâ vebâ gibi bulaşıcı hastalıkların yayıldığını görünce, zinâ rezâletinin meydanı aldığını bilmiş olunuz.» buyurulmuştur.

90

هر چه بر تو آید از ظلمات و غم
آن ز بی باکی و گستاخیست هم

Herçi ber tû âyed ez zulmât ü gam,
An zi bî bâ kî vü güstâhist hem.

«Zulmetden, gamdan, kederden sana her ne ârız olursa, onun sebebi kayıdsızlık ve küstahlıkdır.»

İnsanın bâzan nûrâniyyeti, zulmâniyyete; kalbi safası, gam ve kedere tehavvül eder. Diğer tâbirle, kalbinde sebebsiz bir sıkıntı peydâ olur; insanı mânevi bir sıkıntı kaplar. İşte o hâl Allâh'ın yasaklarından kaçınılmamış, kötülüklerden birinin irtikâb edilmiş olmasından husûle gelir ki, o hâle vicdan azâbı denilir. Böyle bir hâle uğrayan kimsenin hemen sıdk u ihlâs ile günahlarına tevbe etmesi lâzım gelir. Nitekim Mesnevi'nin diğer yerinde:

«Kendinde gam hisseyleyince hemen istiğfâr et. Gam, emr-i İlâhî ile müessir olur.» denilmişdir.

Bundan başka, bir kimsenin ilâhî emir ve yasaklara karşı kayıdsızlık göstermesi kabâhati, nefsine de münhasır kalmaz. Nitekim:

91

هر که بی باکی کند در راه دوست
رهزن مردان شد و نامرد اوست

Her ki bî bâ kî küned der râh-i dôst,
Rehzen-i merdan şüd û nâmêrd ôst.

«Dost yolunda kayıdsızlık eden, başkalarının da yolunu vurmuş olur. Öyle bir şahıs merd değil, nâmerddir.»

Evet; Bir kimsenin ilâhi emir ve yasakları mühimsememesi, başkaları için kötü örnek teşkil eder. Husûsiyle o kimse; hoca ise talebesinin, şeyh ise dervişlerinin, âmir ise maiyyetindeki me'murların, âile reisi ise ev halkının yol kesicisi olur. İnsanın tabîatinde taklîd hassası vardır. Hem de en ziyâde büyük tanınmış olanları taklîd etmek ister. Bunun için reis olanların, şef olanların maiyyetlerini ve kendilerine tâbi olanları düşünmesi, onların taklîde yeltenecekleri hareketlerini islâmi esaslara tatbik etmesi lâzım gelir. Aksi halde hem sapık, hem de sapıtmış olur.

92

از ادب پر نور گشتست این فلك
واز ادب معصوم و پاك آمد ملك

Ez edeb pür nûr geştest in felek,
Vez edeb ma'sûm ü pâk âmed melek.

«Felek; edebi dolayisiyle, nurlu melek de, yine edebi yüzünden mâsum ve temiz olmuşdur.»

Cenâb-ı Hak; feleği de, meleği de, sâir mahlûkaatı da yaratmış, onların devâmı ve bekaası için de İlâhî bir nizam koymuşdur. İnsandan başka hiç bir mahlûk, o nizam hâricine çıkmak ve Allâh'ın emrine karşı koymak edebsizliğinde bulunmamışdır. Binâenaleyh emre itâat ve edebe riâyet; felekleri nurlu, melekleri temiz bir hâle getirmiş; ve melekler hakkında:

لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَٓا اَمَرَهُمْ

Yâni: **«Allâh'ın kendilerine olan emirlerine ısyân etmezler[62]»** medhi, sâdir olmuşdur.

93

بد ز گستاخی کسوف آفتاب
شد عزازیلی ز جرأت رد باب

Büd zi güstâhî küsûf-i âftâb,
Şüd azâzîlî zi cür'et redd-i bâb.

«Güneşin tutulması, küstahlık neticesidir. Azâzil, yâni, şeytanın rahmet-i İlâhiyye kapısından kovulması da edebsizce olan cür'etindendir.»

(62) Sûre-i Tahrim: 6.

Buradaki küstahlık, Güneşden ziyâde insanlarda, husûsiyle onu mâbud tanıyıb; doğarken, zevâle gelirken ve batarken yerlere kapanıb secde eyleyen insanlarda olsa gerekdir.

Güneşin tutulması da, ona tapanlara: mâbûd diye taptığınız Güneşi görüyor musunuz? Ay küresinin araya girmesi, sizi onun ziyâsından mahrûm etdi. Onu da sizin nazarınızda sönük burakdı meâlinde ma'nevi bir ihtar olmalıdır.

Bâzı şârihler:

«Bed zi güstahti küsûf-i Âfitâb.»

mısra'ına **«Güneşin; parlaklığına güvenmesi ve kendisini beğenmesi küstahlığından tutulur da bir müddet ziyâsından mahrûm kalır.»** diye mânâ vermişlerse de uzak bir tevcih yapmışlardır sanırım. Çünki Güneş tutulmasının fenni sebebi mâlûmdur. Ay'ın, Güneş ile Dünya arasına girmesinden olur. Küsûf esnâsında, Güneşin ziyâsı sönmez; Ay'ın mâni olmasiyle o ziyâ, ya kısmen, ya temâmen Dünyâ'ya vâsıl olmaz.

Azâzilin merdûdiyetine gelince: melekler, halifetullah olan Âdem Aleyhisselâma aldıkları emre uyarak secde etdikleri hâlde, şeytan kibr ve gurûrundan secde etmemiş, taraf-ı İlâhiden sebebi sorulunca da: «Beni ateşden, onu toprakdan yaratdın. Şu hâlde ben ondan hayırlıyım» diye bir mantık kıyâsı yapmışdı. İlâhî emre karşı ilk defâ kıyas yapanın Şeytan olduğunu Hazret-i Mevlânâ beyân eder.

Şeytan; bu cevâbından sonra:

رَبِّ بِمَٓا اَغْوَيْتَنِى

Yâni: **«Yâ Rabbî; beni azdırışın hakkı için[63].»** diyerek sapıtma fi'lini Allâh'a isnâd etmek küstahlığında bulunmuşdu. İşte o itâatsizlik ve o küstahlık, kendisinin ebedî reddedilmiş ve lânetlenmiş olmasını icâb etdi.

•

(63) Sûre-i Hicr: 39.

94

دست بگشاد و کنار آنش گرفت
همچو عشق اندر دل و جانش گرفت

Dêst bükşâd ü kenâr âneş girift,
Hemçü ışk ender dil û câneş girift.

«Elini, kolunu açdı ve onu kucakladı. Ona aşk gibi kalbinde ve rûhunda yer verdi.»

Pâdişah, manevî doktor ve kamil şeyh demek olan o hekîm-i İlâhiyi görünce, koşup elini sıkmak ve boynuna sarılmak sûretiyle ihtiramda bulundu. Bunları yapmakla hem mürîdâne bir edeb gösteriyor, hem de Rasûl-i Ekrem'in iki sünnetini icrâ ediyordu.

(Ca'fer bin Ebî Tâlib) ki — Hazret-i Ali Razıyallâhü anhümânın büyük birâderi ve Aleyhissalât Efendimizin amcazâdesidir — Habeşistan'a giden islâm muhâcirleriyle birlikde Mekke'den çıkmış, Habeş diyârında ve Necâşî huzûrunda müslümanları müdâfaa etmiş, hicretin yedinci senesine kadar orada oturmuşdu.

O sene Habeşistan'daki bütün müslümanlar kalkıb Medine'ye geldiler. Fakat Rasûlüllah Hazretleri Hayber gazâsına gitmişdi. Onlar da oraya gitdiler. Hayber'e varışları fetihden sonraya tesâdüf etmişdi.

Hazret-i Peygamber; Ca'feri kucaklamak, alnından öpmek, **«Yaradılış ve ahlâk itibâriyle bana benzersin.»** demekle taltif buyurdu. Ca'fer de bu hitâb ve iltifâtın şevkinden bilâ ihtiyar oynamıya başladı. Rasûl-ü Ekremin o neş'eli hareketi men' buyurmaması; sema', deveran, kıyâm gibi zikir harekâtının cevâzına sôfiyyece delil sayıldı.

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Nebiyy-i Eşfak Efendimiz torunu Hazret-i Hasan ile de kucaklaşmışdı.

Musâfaha ise Hazret-i Ca'ferle birlikde gelen Yemenli müslümanların hem selâm verib, hem el sıkmaları üzerine taraf-ı Nebeviden **«Yemenliler musâfahayı size sünnet yaptılar.»** buyurmasiyle sünen-i Seniyye arasına girdi.

95

دست و پیشانیش بوسیدن گرفت
وز مقام و راه پرسیدن گرفت

Dest ü pîşânîş bûsîden girift,
Vez makaam ü râh pürsîden girift.

«Pâdişah, tabîb-i İlâhînin elini ve alnını öpmeğe, makaamından ve yolundan, yânî, nereden bulunduğunu ve ne tarafdan geldiğini sormağa başladı.»

96

پرس پرسان بر کشیدش تا بصدر
گفت گنجی یافتم آخر بصبر

Pûrs pürsan ber keşîdeş tâ besadr,
Gûft genci yâftem âhir besabr.

«Sora sora meclisin baş sedirine kadar götürdü ve nihâyet sabır ile mânevî bir hazîne buldum dedi.» Keza :

97

گفت ای هدیهٔ حق و دفع حرج
معنیٔ الصبر مفتاح الفرج

Gûft ey hedyê-i hakkû def' harec,
Ma'nii essabru miftâhul ferec.

«Allâh'ın hediyyesi ve zahmetin, meşakkatin gidericisi, (Essabrü miftâh-ul-ferec) Hadîs-i Şerîfinin mücessem mânası; dedi.»

(Essabrü miftâh-ul-ferec) bir Hadis-i Şerîfdir ki **«Sabır, sevinç anahtarıdır»** meâlindedir. Tabîb-i İlâhînin gelişi, pâdişâhı sevindirdiği ve o sevince sabır ile eriştiği için, Hz. Mevlânâ ona miftâh-ı ferec Hadîsinin mânâsı demişdir.

98

ای لقای تو جواب هر سؤال
مشکل از تو حل شود بی قیل و قال

Ey likaa-yi tû cevâb-i her süâl,
Müşkil ez tû hal şeved bî Kîl ü kaal.

«Ey görünüşü her süâlin cevâbı olan hekîm-i İlâhî; süâl ve cevâba hâcet kalmaksızın, insanın müşkili, seni görmekle hallolunuverir.»

Hakikî mürşidler, irşâda muhtâc olanları, her vakit sözle değil; bâzan da fi'len ve hâlen irşâd ederler; Nitekim Aleyhissalât Efendimizin sâde sözleri değil, fiilleri ve halleri de ümmetin irşâdına sebeb olan sünnet cümlesindendir.

Ulemâdan, meşâyihden bir zâtin dersinde, yâhud meclisinde bulunulduğu vakit, bâzı müşkillerin sorulmaksızın hallolunuverdiği hepimizce de tecrübe edilmişdir. Böyle bir şey olunca, tesâdüf der geçeriz. Evet. Tesâdüfidir, fakat her vakit olmaz. Çünki her zaman kendimizde o sıdk-ı leb, kalbimizde oyle bir safvet bulunmaz.

Mâlûmdur ki iki ayna karşılaşır, ikisinin de sathı temiz ve parlak olursa birindeki akis, öbürüne de in'ıkâs eder. Evliyâullah hazarâtının kalb aynası, dâimâ nurlu ve cilâlıdır. Onun için tâlibin müşkilini keşfeder, onun kaabiliyetine göre o müşkili ya sözle, yâhud fi'l ile halleder.

Yine padişah dedi ki :

99

ترجمانی هرچه مارا در دلست
دستگیری هرکه پایش در گلست

Tercemânî herçi mârâ der dilest,
Dêstgîrî herki pâyeş der gilest.

«Ey tabîb-i İlâhî; sen, kalbimizdeki sırların tercümânı, çamura saplanıp kalmış — yânî, âciz ve muhtac — kimselerin arkadaşı ve yardımcısısın.»

100

مرحبا یا مجتبی یا مرتضی
ان تغب جاءالقضا ضاق الفضا

Merhâbâ yâ Mücteba yâ Murtaza,
İn teğab câelkazâ zâkal fezâ.

«Ey mücteba ve mürtezâ olan tâbîb-i İlâhî; merhabâ hoş geldin. Sen kaybolursan kazâ gelir, fezâ daralır.»

Merhâba; hoş geldin, safâ geldin makaamında kullanılması lâzım gelen bir tâbirdir. Gelen tarafından ve selâm mevkiinde söylenilmesi doğru değildir. Her nedense kimin tarafından söylenilmesi icâb etdiği düşünülmeksizin söyleniliyor. Merhabâ tâbiri, Hadisde de vârid olmuş, Hazret-i Ali'nin hemşiresi (Ümmü Hâni) ile, Ebu Cehlin sonradan islâma gelmiş oğlu (İkrime) ye huzûr-ı Nebeviye geldiklerinde îrâd buyurulmuşdur.

Mürtezâ ise; kendisinden Allâh'ın râzı olduğu zât mânâsınadır. Bilhassa Hazret-i Ali kerremallâhü veche'nin lakab-ı âlisidir. Bu beyitte :

«Kazâ gelince fezâ daralır.» meseline ve :

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ

Yânî : **«Halbuki sen içlerinde iken** (Habibim), **Allah onları azablandırıcı değildi[64].»** Âyetine işâret vardır.

Mekke müşrikleri, Rasûl-i Ekrem tarafından ilâhî azab ile tehdîd edildikçe : «Şu azâbı getir de görelim» derlerdi. Onun üzerine bu Âyet nâzil oldu. Rahmetenlil'âlemîn olan Peygamber, aralarında bulundukça onun yüzü suyu hürmetine Allah, müşriklere azâb göndermiyeceğini beyân etdi. Vaktâki hicret vukû' buldu. Mekke müşriklerinin râhatı kaçdı. Kıtlığa uğradılar, Medine'ye adam gönderib Rasûl-i Ekrem'den düâ istediler. Nihâyet Mekke'nin fethiyle istîlâya düçar oldular. Aleyhissalât Efendimizin mevcûdiyyeti, düşmanları için bile siper-i kazâ yerine geçmişdi. Onun vârisleri bulunan âlimler ve ârifler de böyledir. Onların da bir memleketde bulunmaları kazâ ve belâya engel teşkil eder. Kayıbları ise azâbın gelmesini kolaylaştırır.

101

انت مولی القوم من لا یشتهی
قد ردی کلا لئن لم ینتهی

Ente mevlel kavmi men lâ yeştehî,
Kad radâ kellâ leillem yentehî.

«Sen, kavmin seyyidisin, Senden hoşlanmıyan o tabîatden vazgeçmezse helâk olur.»

(64) Sûre-i Enfâl : 33.

Mevlâ kelimesi: hem âzadlı köle, hem de âzad eden efendi mânâsına gelir. Hazret-i Alî kerremallahü veçhe, kölesi bulunan Kanber Razıyallâhü anhi âzad etmiş, âzadnâmesine meâlen şu ibâreyi yazmışdı :

«Ey Kanber; dün benim kölemdin, bugün benim gibi hür oldun. Bana ne verilmişse onlardan sana verdim. Şu âzadnâmeyi Alî yazmışdır.»

Mevlâ lâfzı; sonra, büyük ve efendi mânâsında kullanılmış, bu münâsebetle ve (Efendimiz) demek olmak üzere ulemâya (Mevlânâ) denilmişdir. Hâlâ Fas hükümdarlığında bulunanlara (Mevlây) tâbir edilmektedir.

Evet; Allâh'ın sevgilisi bulunanları sevmemek, insanın maddeten değilse bile, mânen helâkini mûcib olur. Hakkında Allâh'ın gazabını celbeder. Çünki iki dostdan birinin düşmanı, diğerinin de düşmanı olur.

Asr-ı saâdetdeki Medîne Yahûdîlerinden bâzıları; Muhammede vahiy getiren Cebrâil, ecdâdımızdan bâzılarına azâb getirmişdi. Onun yerine Mîkâil vahiy tebliğ eylemiş olsaydı biz de Muhammedi tasdik ederdik demişlerdi de;

قُلْ مَنْ
كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾
مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

Yânî : «(Habibim) **de ki: Kim Cebrâil'e düşman olursa** (kahrından gebersin). **Çünkü kendinden evvelki** (kitap) **ları tasdik edici** (ve doğrultucu) **ve mü'minler için ayn-ı hidâyet ve müjde olan** (Kur'an) **ı Allah'ın izni ile senin kalbinin üstüne o indirmiştir. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e, Mikâil'e düşman olursa şübhesiz Allah da o** (gibi) **kâfirlerin düşmanıdır**[65].» Âyetleri nâzil olmuşdu.

Hâbib-i necib-i İlâhînin en ziyâde düşmanı bulunan, hattâ düşmanlığını Rasûl-i Ekremin hayâtına kasdetmek derecesine çıkaran Ebû Cehil,

(65) Sûre-i Bekara : 97-98.

Ümeyye bin Halef, Übeyy bin Halef ve emsâli, kemâl-i zillet ve hakaaretle öldürüldükleri gibi, kıyâmete kadar da ümmetin nefret ve hakaaretine mârûz kaldılar. Peygamberin düşmanlarından Ebû Süfyan vesâire gibi bâzıları da, sonradan düşmanlığı bırakdılar. Rasûl-i Ekrem Efendimizin uluvv-ü cenâbına ve âlemşumûl rahmetine iltîcâ ederek ebedî hüsrandan kurtuldular.

Aleyhissalât Efendimizin düşmanı böyle olduğu gibi, verâset-i Muhammediyye dolayisiyle Allâh'ın dostları sırasına geçen evliyâullâh'ın düşmanları da böyledir. Onlar da fâsid fikirlerinden vazgeçmezlerse, kendilerini, Allâh'ın gazab ve kahrına uğratmış olurlar. Hazret-i Mevlânâ Mesnevî'de :

«Allah, bir şahsın nâmûs ve haysiyyet perdesini yırtmak ve onu rezil etmek dilerse o şahsı, pâk ve mukaddes olan zevâtın ayıblamasına sevkeyler.» der.

102

چون گذشت آن مجلس و خوان کرم
دست او بگرفت و برد اندر حرم

Çün güzeşt an meclis û Hân-î kerem,
Dest-i ô bigrift ü bürdender harem.

«Mülâkaat ve yemekden sonra pâdişâh, tabîb-i İlâhînin elinden tutdu ve harem dâiresine götürdü.»

o

«HASTANIN HÂLİNİ GÖRMEK İÇİN PÂDİŞÂHIN TABÎB-İ İLÂHÎYİ ONUN BAŞ UCUNA GÖTÜRMESİ»

103

قصهٔ رنجور و رنجوری بخواند
بعد ازان در پیش رنجورش نشاند

Kıssa-î rencûr u rencûrî bihand,
Ba'd ezan der pîş-i rencûreş nişand.

«Hastanın ve hastalığın geçmişini anlatdı. Sonra hekîmi, hastanın karşısına oturtdu.»

Yânî; câriyenin nasıl alınıb ne sûretle hastalandığını ve ne yolda tedâvi edildiğini etraflıca anlatdı.

Nefsini tedâvi etdirmek istiyen bir rûhun, daha açıkçası nefsânî hastalıklardan kurtulmak ve hakikî şifa bulmak isteyen bir insanın manevî doktor demek olan mürşid-i kâmil huzûrunda hiç bir şey'i gizlememesi lâzım geldiğini Hazret-i Pîr, bu beyti ile imâ ediyor. Nasıl ki hastalık ârâzının bir hekimden saklanmadığı gibi... Çünki saklanılırsa tedâvi temâm olmaz...

104

رنك رو و نبض قاروره بديد
هم علامات و هم اسبابش شنيد

Rêng-i rû vü nabz u Kaarûre bidîd,
Hem alâmâ tü hem esbâbeş şenîd.

«Tabîb; hastanın benzini, nabzını ve idrârını görüb muâyene etdi. Hastalığın hem alâmetlerini, hem sebeblerini sorup dinledi.»

Eski tıbda idrar tahlîli için fennî vâsıtalar olmadığından hekimler idrârın renginden, duru, yâhûd bulanık oluşundan ve kokusundan hastalığın nev'ini keşfe çalışırlardı. Tabîb-i İlâhî de, hekimlerin âdeti veçhile hastanın yüzüne bakıyor, çehresinin sararmış olmasından za'fını anlıyor, nabzını muâyene edib darbelerin hafif ve şiddetli oluşundan bir şeyler anlamak istiyor, idrârını görüb oradan hastalığın nev'ini teşhîse çalışıyor. Ondan sonra da hastalığın neden zuhûr etdiğini ve seyri esnâsında ne gibi alâmetler gösterdiğini sorub öğreniyordu. Bundan sonra:

105

گفت هر داروكه ايشان كرده‌اند
آن عمارت نيست ويران كرده‌اند

Gûft her dârûki îşan kerdeend,
An imâret nîst vîran kerdeend.

«Dedi ki: öbür hekimlerin yapdıkları tedâvî, yapıcı ve şifâlı bir tedâvî değildir. Hastayı harâb etmişler ve zayıf düşürmüşler.»

106

بى خبر بودند از حال درون
استعيذ الله مما يفترون

Bî haber bûdênd ez hâl-î derûn,
Esteî'z'ullâhe mimmâ yefterûn.

«Hastanın hâlinden haberdâr olamamışlar. Etdikleri iftirâdan — yâni bilmedikleri halde biliriz (!) diye eyledikleri dâvâdan — Allâh'a sığınırım.»

107

ديد رنج و كشف شد بروى نهفت
ليك پنهان كرد و با سلطان نگفت

Dîd renc ü kêşf şüd bervey nühüft,
Lîk pinhan kerd ü bâ sultan negüft.

«Tabîb-i İlâhi hastalığı gördü. Gizli hastalık ona belli oldu. Lâkin bildiğini gizledi, pâdişâha söylemedi.»

Bir Hadis-i Şerîfde:

«Allâhın bir takım kulları vardır ki, insanların ahvâlini alâmetlerinden bilirler.» buyurulmuşdur.

Diğer bir Hadis-i Şerîfde de:

«Mü'min'in firâsetinden, iyi kavrayışından çekininiz. Zira o, Allâh'ın nûriyle bakar ve görür.» denilmişdir.

Azıcık dikkat ve zekâ sâhibi olanlar, gördükleri ve görüştükleri kimselerin ne hâlde bulunduklarını; aşağı-yukarı bir isâbetle tahmîn edebilirler. Bir parçacık zekâ ile, karşısındakinin — az da olsa — hüviyyet ve mâhiyyetini anlamak mümkün olursa; Allâhın bir nûru olan firâsetle bakanların neler görebileceği düşünmeye bile değmez.

Tabib-i İlâhî de bu kabîl firâset erbâbından, halkı dosdoğru anlıyabilecek keşif ashâbından olduğu için, câriyenin hastalığını teşhis husûsunda güçlük çekmedi. Lâkin teşhîsini pâdişâha bildirmedi, bir müddet gizli tutdu.

108

رنجش از صفرا و از سودا نبود
بوى هر هيزم بديد آيد ز دود

Renceş ez safrâ vü ez sevdâ nebûd,
Bûy-i her heyzüm bidîd âyed zi dûd.

«Cariyenin hastalığı, safrâdan ve sevdâdan değildi. Her odunun kokusunun dumanından belli olduğu gibi, hastalığın mâhiyyetini de bâzı ârâzından anlamışdı.»

Evet bir odun parçası yandığı vakit duman çıkar. Onun burnumuza aksetmesiyle yanan cismin ne olduğu farkedilir. Marsıkla, ödağacı kokusunu ayırd etmiyen bir burunun, burun olmaması lâzım gelir.

109

دید از زاریش کو زار دلست
تن خوشست و او گرفتار داست

Dîd ez zârîş kû zâr-î dilest,
Ten Hoşest ü ô giriftâr-î dilest.

«Tabîb-i İlâhî, câriyenin za'fından anladı ki o, kalben zaîfdir. Vücûdû âfiyettedir; fakat gönlü hastadır.»

110

عاشقی پیداست از زاریٔ دل
نیست بیماری چو بیماریٔ دل

Âşıkî peydâst ez zârî-i dil,
Nîst bîmâri çü bîmârî-i dil.

«Âşıklık derdi, kalbin inlemesinden bellidir. Hiç bir hastalık, gönül hastalığı gibi değildir.»

Buradaki (Bîmârî-i dil) : tabâbetce mâlûm olan kalb hastalığı zannedilmesin. Vâkı'a o da mühim, belki de tehlikeli bir hastalıkdır. Fakat Hazret-i Mevlânâ'nın «Bîmâri-i dil» demekden maksadı, o değildir. Zâten tabâbetle tasavvuf ve şi'irde (kalb) ve (dil) kelimelerinin mânâsı ayrıdır. Hekimlik, kan deverânına hizmet eden uzva (kalb) der ki; onun Türkçesi: (yürek) dir. Tasavvuf ve şiirde ilhamların ve duyguların zuhur yerine (kalb) ve (dil) tabîr edilir ki, onun da Türkçesi : gönüldür.

İşte bu gönlün hasta olması, hiç bir hastalığa benzemez. Gönül, insanın his merkezi olduğu için, onun ıztırâbı diğer uzuvları da rahatsız eder.

Gönülden maksad: tabâbetce belli olan kalb olmadığı için, hislerin merkezi kalb midir, dimağ mıdır münâkaşası açılmaz.

Evet. Gönül hastalığı diğer hastalıklara benzemez. Onun zuhûru da, seyri de, ıztırâbları da bambaşkadır. Onun için erbâbınca kolay teşhîs olunur. Hekîm-i İlâhî de firâset ve keşif erbâbından olduğu için, câriyenin kalbî iniltisini duyunca, onun gönül hastası olduğunu anlayıverdi.

111

علت عاشق ز علتها جداست
عشق اسطرلاب اسرار خداست

İllet-î âşık zi illethâ cüdâst,
İşk üsturlâb-ı esrâr-î Hudâst.

«Âşıkın derdi, diğer dertlerden ayrıdır. Aşk, Hudâ'nın sırlarını belli eden bir (usturlab) ve bir vâsıtadır.»

Gönül hastalığı başka hastalıklara benzemediği gibi; âşıklık ve aşk derdi de diğer dertlerin gayridir; tedâvisi, diğer dertlerin tedâvisi gibi değildir.

Yine o aşk, İlâhi esrarın usturlâbıdır.

Usturlâb : Müneccimlerle muvakkitlerin kullandıkları irtifâ âletidir ki, onunla zamânı tâyin ederler. Minâre, kule, dağ, tepe gibi yüksek yerlerin yüksekliğini; kuyu gibi çukur yerlerin de derinliğini anlarlar. Daha başka hususlarda da kullanırlar. O yoldaki tabiat sırlarının anlaşılmasına, usturlâb, vâsıta olduğu gibi, İlâhî sırların idrâki de ancak aşk vâsıtasiyle olur.

112

عاشقی گر زین سر و گر زان سرست
عاقبت ما را بدان سو رهبرست

Âşıkî ger zin ser û ger zan serest,
Âkıbet mârâ bedan sû rehberest.

Âşıklık; gerek bu başdan, gerek öbür başdan olsun; âkıbet, bizi o tarafa götürecek kılavuzdur.»

Bu beytin izâhında şârihlerin müteaddit kavilleri (deyimleri) vardır. Bazıları (Zin ser) ile (Zân ser) i hakîkat ve mecaz ile te'vîl etmişler; «Aşk, aşk olduğu cihetle, gerek hakîkat ve manâ tarafından olsun, gerek mecâz ve sûret cihetinden zuhûra gelsin, **(Mecaz, hakikatin köprüsüdür)** sözünce, neticede bizi o hakîkat makaamına ve vahdet noktasına iletir» demişlerdir.

«Allah kullarını sever, onlar da Allâhı severler.» Nazm-ı Celîli mûcibince, seven ve sevilen cemîl-i mutlak, yânî Hazret-i Hak'dır. Bâzıları, o

cemil-i mutlakın muhtelif şekillerde görünen tecellîlerini muşâhede edince, doğrudan doğruya tecelli edene yönelirler; ve mazharı değil, onlardaki zâhiri severler. Bunu anlayabilmek için ayna ile ondaki aksi gözönüne getirmelidir.

Kâinâtın her zerresi, Allâh'ın tecelli aynasıdır ki, onlara (Mazhar) ve Hakkın tecellîsine (Zâhir) denilir. Erbâb-ı kemâl; her yerde ve her şeyde zâhir olan o cemâli sever. Bâzıları ise bu kemâl derecesine vâsıl olamadıkları için aynaya bakanı değil de aynayı sevmek kabilinden olmak üzere zâhirden gaflet ve mazhara muhabbet beslerler. Muhabbet ve merbûtiyetlerinden kendilerini kaybedecek; kâinâtı, hattâ kendilerini maşûkundan ibâret görecek bir hâle gelirler. (Mecnûn) diye şöhret almış olan (Kays), işte bu kısım âşıklardan idi ki, son zamanlarında ziyâretine gelen (Leylâ) yı tanıyamamış, Fuzûlî'nin tasviri veçhile :

Bende olan âşikâr sensin,
Ben hod yoğum, ol ki vâr sensin!..
Ger ben, ben isem; nesin sen ey yâr!..
Ver sen, sen isen; neyim men-i zâr?..

demişdir.

(Yûnüs Emre) ise, Mecnûn'un nihâyet Leylâ'ya olan ilgisinden kurtulduğunu ve mecâz köprüsünü geçib hakikati bulduğunu onun lisânından söylediği :

Yürü Leylâ ki ben, Mevlâyı buldum,
Leylâ Leylâ derken, Allâhı buldum.

beytiyle anlatır.

İşte (zâhir) sevenlerin aşkına (hakikî), (mazhar) ı sevenlerin aşkına da (mecâzi) denilir.

İmâm-ı Süyûtî (Câmi-ü-ssagîr) inde, bir Hadis-i şerif nakleder ki, mânası :

«Bir kimse âşık olsa; iffetini mühâfaza edip sırrını saklamış olsa ve o halde iken ölse: şehid olarak vefât etmiş olur.» demekdir.

Mevlevi âriflerinden (Şehidî Dede) bu Hadîsi şu sûretle iktibas ve tazmin eylemişdir :

Mir'ât-ı musaffa mı değil rûy-i dildâr!..
Kim; görmeyesin anda bugün Hakkı hüveydâ!..

Bû pendimi gûş eyle gönül kim budur evlâ,
Dil verdiğine sıdk ile ver cânını zirâ:
«Men mâte minel aşkı fekad mâte şehîdâ.»

«Mecaz; hakikatin köprüsüdür» sözü, hakikat semtine mecaz köprüsü vâsıtasiyle geçilebileceğini, aşk-ı mecâziye tutulanların neticede aşk-ı hakikiye geçeceklerini anlatır.

Nakledilen Hadîs-i Şerifde ise âşık olub da iffetini muhâfaza ve aşkını gizliyerek ölen kimsenin, şehîd olacağı beyân buyuruluyor. Demek ki iffet ve ısmeti muhâfaza etmek, şehvâni ve nefsânî bir emel beslememek şartiyle aşk-ı mecâzî derdinden ölenler de şehîd hükmündeymişler.

Acabâ niçin?.. Mâlûmdur ki aşk: Bir yere bağlanmak; açıkçası: bir cemâle tutulmak demekdir. Bir cisim bir yere bağlanacak olursa gerçi serbestisini kaybeder, fakat müteaddid bağlara tutulmakdan kurtulur. Velevki mecâzi olsun temiz bir âşık da, sevgilinin kulu, kölesi olur; diğer bağlardan kurtulub her türlü kayıddan âzâde bulunur.

Ey yâr; senin esîrin oldum, her râbıtadan halâs buldum, diyebilir.

Allah yolunda ilerlemek isteyen kimsenin herşeyden önce kendisine ayak bağı olacak kayıdlardan kurtulması, kalbinde bağlılık adına zerre kadar bir şey bulunmaması lâzımdır. İki kimse tasavvur edelim. Birinin muayyen bir sevgilisi yok. Fakat canlı-cansız sevmediği bir şey de yok. **«Düğünde zurnaya, hamamda kurnaya âşık»** kabîlinden her şey'e bir bağlılığı var. Diğeri ise aşk-ı mecazî ile birini sevmiş, dünyâyı ve ötesini kalbinden çıkarmış, yalnız dildârına rabt-ı kalb ve hasr-ı fikreylemiş. Her şeyden kurtulmuş, ancak bir râbıta ile bağlı kalmış. Acabâ bir bağdan mı kurtulmak kolaydır; yoksa inceli, kalınlı; yüzlerce, binlerce kördüğümlü râbıtalardan halâs olmak mı?. Elbetde tek bağdan kurtulmak kolaydır ki, o yegâne bağ da bir mürşid-i kâmilin himmetiyle çözülüverir.

İşte aşk-ı mecâzînin, hakîkat köprüsü olması; Hazret-i Pîr'in de : «Âşıklık, ne sûretle olursa olsun bizim için rehber-i hakikatdir» buyurması, bu itibar ile olsa gerekdir. Yoksa Hazret-i Mevlânâ :

«Renge incizab dolayısiyle husûle gelen aşklar, aşk değildir; neticesi utanıp arlanmaya varan bir hevesden ibâretdir.» buyuruyor.

Şurası da vardır ki, erbâb-ı kemâl; mecâzî bir muhabbetle mübtelây-ı cemâl olanları eksik ve o yoldaki nazarları mânevi cünüblük sayarlar. Nitekim Mevlânâ Cami kuddise sirruhû :

«Nâmahrem yüzüne bakmakla gözün cünüb olunca, ona nedâmet yaşleriyle kusletdir.» demişdir.

«Ay'ı leğende müşâhede ediyorum» yâni, «cemâl-i Hakkı güzellerin yüzünde görüyorum» diyen Fahrüddin-i Irâkîye Şems-i Tebrîzi Hazretleri

«Ensende çıban mı çıkdı ki başını kaldırıb gökyüzüne nazar etmiyorsun da suya bakıyorsun?» târizinde bulunmuşdu.

Bâzı şârihler (Zin ser) ve (zan ser) lâfızlarından (sâlik-i meczûb) ve (meczûb-i sâlik) muraddır demişlerdir. Burada biraz tafsilât vermek lâzımdır; Sôfiyye kitapları; ehl-i tarîki, (sâlik), (meczûb), (sâlik-i meczûb), (meczûb-i sâlik) diye dört sınıfa ayırırlar.

Sâlik: Tarîkate yeni girmiş, benliği henüz zâil olmamış dervişdir.

Meczûb: Allâhın cezbesine kapılmış, fenâ ve istiğrak denizine dalıp ayılamıyan ve kendine gelemiyen zâtdir.

Sâlik-i meczûb: Sülûk ederek, bir hayli mücâhedelerden sonra cezbeye tutulan, arasıra kendine gelse bile, manevî sarhoşluk hâli gâlib olandır.

Meczûb-i sâlik ise: Cezbesi sülûkden önce olan, belki de o cezbe sevkiyle sülûke girendir. Erbâb-ı tarîkatin kâmilleri ve kendilerine uyulmaya lâyık olanları bunlardır. Diğer üç sınıfa uyulamaz; uyulsa da beklenilen terakki husûle gelemez. Çünki: Sâlik mübtedîdir (acemidir); meczûb da kendinde değildir. Sâlik-i meczûb'un ise, şuur ve irâdesi bâzan yerindedir. Sülûk ve irşâd için ise, şuur ve idrâk şartdır.

•

Aşk kelimesinin zikrolunması dolayısiyle Hazret-i Mevlânâ, ona dâir bazı hakikatleri bildiriyor; aşkın mâhiyyetinin akıl ile kavranılamıyacağını beyân ediyor:

113

هرچه گویم عشق را شرح و بیان
چون بعشق آیم خجل باشم ازان

Herçi gûyem İşkrâ şerh û beyân,
Çün bıışk âyem hacîl bâşem ezan·

«Aşkın şerhi için ne türlü beyânatda bulunsam, aşka gelince; — yânî, aşkın te'sîrini hissedince — söylediklerimden mahcûb olurum.»

114

گرچه تفسیر زبان روشنگرست
لیك عشق بی زبان روشنترست

Gerçi tefsîr-î zeban rûşengerest,
Lik ışki bi zeban rûşenterest.

«Lisânın tefsîr ve tavzîhi parlak olsa da aşkın söylenilmemiş kalması ve söylenilmesi değil; hissedilmesi daha parlakdır.»

Hazret-i Pir, bir beytinde;

«Biri, âşıklık nedir? diye sordu. Benim gibi olursan anlarsın cevâbını verdim.» dediğini bildirir.

İşte bu tarîf; hem veciz, hem de beliğdir. Çünki sayfalar dolusu yazılar yazılsa, saatlerce söz söylenilse yine aşkın ne olduğu târif edilemez. Hattâ o târîfler aşkın hakikatine muvâfık olmadığı için söyleyeni mahcûb eder. Onun için aşkın tefsirine girişilmeden, onun hissen ve zevken anlaşılmasına çalışılması daha parlak ve daha münâsip olur.

115

چون قلم اندر نوشتن می‌شتافت
چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت

Çün kalem ender nüvişten mişitâft,
Çün bıışk âmed kalem ber hod şikâft·

«Kalem ki çarçabuk yazıb gidiyordu. Aşkın tefsîri bahsine gelince, tehammül edemiyerek yarıldı.»

116

عقل در شرحش چو خر در گل بخفت
شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت

Âkl der şerhaş çü har der gil bihüft,
Şerh-i ışk û âşıkî hem işk güft.

«Akıl, aşkın şerhinde çamura batmış merkeb gibi âciz kaldı. Aşkın da, âşıklığın da şerhini yine aşk söyledi.»

117

آفتاب آمد دلیل آفتاب
گر دلیلت باید ازوی رو متاب

Âftâb âmed delîl-i âftâb,
Ger delîlet bâyed ez vey rû metâb.

«Güneşin delîli yine Güneşdir. Onun varlığına dâir sana delil lâzımsa ondan yüz çevirme.»

Lisandaki tavsir kuvveti, kalemdeki yazış kudreti ne kadar fazla olursa olsun, aşkın hakkiyle tarîfinde lisan yorulur, kalem yarılır, yâhud kırılır; hattâ lisan ile kalemi harekete getiren fikir de, aşkın anlatılması şöyle dursun, anlaşılmasında bile âciz kalır. Binâenaleyh aşkı anlatacak, yine aşkın kendisidir.

Nitekim Güneşin delili de yine Güneşdir. Onun ışığını görmek, sıcaklığını duymak, yuvarlaklığını ve hacmini müşâhede etmek, elbetde hakkında yazılmış târifnâmeleri okumakdan, yâhud «Güneş bir kürredir ki, Dünyâdan çap olarak 109 defâ, hacim olarak 1279 kerre büyükdür. Sekiz dâne yıldızı, muhtelif mesâfelerde idâre eder» diye ona dâir yapılan tarifleri dinlemekden daha ziyâde, Güneşi, insana öğretir.

118

از وی ار سایه نشانی میدهد
شمس هردم نور جانی میدهد

Ez vey er sâyê nişânî mîdihed,
Şêms her dem nûr-i cânî mî dihed.

«Gölge, Güneşden nişan verse de, Güneş her an, can nûrunu neşreder.»

Gölgenin mevcûdiyyeti Güneşin varlığına delâlet ederse de bu delâlet pek sönükdür. Rûhu nurlandıran, vücûdünü parlak bir sûretde gösteren Güneşin kendisidir. Bunun gibi aşkın varlığını ve nasıl bir tatlı belâ olduğunu akıl da bir dereceye kadar görür ve gösterebilir. Fakat onu gösterib anlatmıya çalışması, gölgenin Güneşe varlık delili olması kabilindendir.

119

سایه خواب آرد ترا همچون سمر
چون برآید شمس انشق القمر

Sâye hâb âred türâ hemçün semer,
Çün berâyed şêms inşakkal kamer.

«Ay'ın ikiye ayrılması mûcizesi Güneş gibi zuhûra gelince, gölge sana masal gibi uyku getirir.»

Hazret-i Pîr, bu beyt ile :

اقتربت الساعة وانشق القمر ●

Yâni : **«Kıyâmet yaklaşdı ve Ay,** (ikiye) **ayrıldı**[66]**.»** Âyet-i Kerîmesine ve onun delâlet eylediği mûcizeye işâret ediyor.

Nübüvvetin sekizinci senesinde ve Zilhicce ayının onundan sonraki mehtablı gecelerden birinde Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) Mekke civârındaki (Mine) de bulunuyordu. Müşrikler; bedir hâlinde olan, yâhud o hâle yaklaşmış bulunan Ay'ın ikiye ayrılmasını istediler. Aleyhissâlât Efendimiz mubârek parmağıyle işâret edince Ay ikiye ayrıldı ve biraz sonra birleşdi.

Müşrikler; Muhammed bize büyü yapdı, gözümüzü bağladı dediler. Fakat o esnâda yolda bulunub, bir iki gün sonra Mekke'ye gelen Kaafiledekiler de Ay'ın yarıldığını görmüş olduklarını söylediler.

Bu kat'î mu'cizeye, bâzıları inanmak istemiyerek; Ay'ın ikiye ayrılma hâdisesi vukû bulmuş olsaydı, Dünyânın her tarafında görülürdü, demişlerdi. Lâkin iddiaları doğru değildir. Bu hâdise, ânî olarak vukû bulmuşdur. Evvelce haber alınmış, yâhud ilân edilmiş değildi ki, o anda Dünyâ'nın her tarafından tarassuda çıkılsın da vukûu bütün insanlarca görülmüş olsun. «Filân gece Ay tutulacakdır» diye gazetelerde ilân edildiği hâlde, gökyüzüne bakmıyan ve Ay tutulmasının farkına varmıyan insanlar yok değildir. Arzın kürevî olması, her noktasında Ay'ın ayni saatde görünmesine mâni'dir. Şu halde Ay, Peygamber Efendimiz'in işâretiyle iki parça olmuş, lâkin ânî olduğu için, başka memleketlerde nazar-ı dikkati celbetmemişdir.

(İnşikak) sûresi Mekke'de nâzil olmuş, müslümanlığın en zorlu düşmanlarına karşı okunmuşdu. Böyle bir hâdise olmamış olsaydı, acabâ o düşmanlar ne yaparlardı?.. Maamâfih, inşikâk-ı kamerin vukû'u, Çin târihlerinde de yazılıdır.

Gelelim beytin meâline :

Hazret-i Mevlânâ bundan evvelki beyitde aklı gölgeye, aşkı Güneşe benzetmişdi. Bu beyitde de ayni teşbîhi te'kid ediyor. Aşkı, Ay'ın sathını ikiye ayıran mûcize kuvvetine benzetiyor. Güneşe nisbet kabul etmiyecek kadar parlak olan aşkın yanında, aklın pek sönük kalacağını ve âdetâ masal gibi uyku getireceğini söylüyor.

---

(66) Sûre-i Kamer : 1.

120

خود غریبی در جهان چون شمس نیست
شمس جان باقیست اورا امس نیست

Hod garîbî der cihan çün şêms nîst,
Şêms-i can bâkîst ôrâ êms nîst.

«Hakîkaten Dünyâda, Güneş gibi acâib bir şey yokdur. Fakat can güneşi ondan daha acâibdir ki, cihan Güneşi fânî olduğu hâlde, can güneşi bâkîdir, onun için (dün), yânî geçmiş zamânın îtibârı olmaz.»

Hazret-i Pîr, bundan evvelki beyitlerde aşkı Güneşe benzetmişdi. Bizim âlemimizde, yânî Güneş sisteminde en parlak cisim Güneş olmakla berâber, aşka nisbetle onun da fersiz kaldığını anlatmak için Dünyâ'da Güneş kadar acaib bir şey olmadığını; fakat canları parlatan aşk güneşinin ondan daha acaib olduğunu; zîrâ onun bâkî bulunduğunu ve dün, bugün gibi îtibârî kayıdlara bağlı bulunmadığını bu beytinde ifâde ediyor.

121

شمس در خارج اگر چه هست فرد
میتوان هم مثل او تصور کرد

Şêms der hâric eğer çi hêst ferd,
Mîtevan hem mis'l-i ô tasvîr kerd.

«Güneş, hâricde tek olmakla berâber onun tasvîrini yapmak mümkündür.»

122

شمس جان کو خارج آمد از اثیر
نبودش در ذهن و در خارج نظیر

Şems-i can kû hâric âmed ez es'îr,
Nebvedeş der z'ihn ü der hâric nazîr.

«Can güneşi ki, âlem-i esîrin hâricindedir. Onun zihinde de, hâricde benzeri yokdur.»

Evet; Aşk, önce Güneşe benzetilmiş, sonra benzetmenin yüceliğini göstermek için o teşbihden rucû edilmişdi. Çünki Güneş, Güneş manzûmesi denilen ve bizim Dünyâmızla birlikde sürüklenen birkaç seyyâreden ibâret âlemde, hakîkaten en büyük ve en parlak cisimdir. Lâkin bu azamet ve nûrâniyyetiyle berâber, bir dereceye kadar, onun tasvîrini yapmak imkân dâhilindedir. Muktedir ressamlar ve fotoğrafçılar şöyle dursun, mekteb çocukları bile bir dâire çizmek ve kenarlarına şuâlar resmetmekle, Güneşi göz önüne getirebilirler. Aşk güneşi ise, esîrin hâricinde ve tabîat âleminin fevkindedir. Binâenaleyh, o tabîat âlemi dâhilindekiler için, can ve aşk güneşinin, ne hâricde benzeri bulunabilir, ne de zihinde!..

123

در تصور ذات اورا گنج کو
تا در آید در تصور مثل او

Der tasavvur zât-i ôrâ gûnc kû,
Tâ der âyed der tasavvur mis'l-i û.

«Can güneşi zihinlere sığmaz ki, onun misli tasavvur ve tehayyül edilebilsin.»

Bu beyit :

«*Nebûdeş der zihn ü der hâric nazîr.*»

mısra'ı dolayisiyle vârid olacak bir suâl'in cevâbıdır. Farazâ biri çıkıp diyebilir ki: Can güneşinin hâricde misâli olmadığını kabûl edelim; fakat zihinlerde sûretinin bulunmasına ne mânî vardır?. Cevab veriliyor ki: Can güneşi zihinlere sığmadığı için misli tasavvur edilemez. Çünki can güneşi denilen aşk, esâsen sıfât-ı İlâhiyyedendir. Sıfat ise, bir îtibâre göre, ayn-i zâtdir. Bundan dolayı, onun tasavvuru muhâldir. Zihinde ve hâricde misâlinin bulunması da gayr-i mümkindir.

124

چون حدیث روی شمس الدین رسید
شمس چارم آسمان سر در کشید

Çün hadîs'-i rûy-i Şemsüddin resîd,
Şems-i çârüm âsman ser der keşîd.

«Bahis, Şemsüddin'in cemâline gelince, dördüncü kat göğün güneşi uçub gitti!..»

Hazret-i Mevlânâ (Sems) lâfzının zikri dolayısıyle bahsi (Şems-i Tebrizi) hazretlerine intikaal ettiriyor, o mânevi güneşin benzersiz ziyasına karşı, cihan güneşinin mahcûb olduğunu söylüyor.

(Şems-i çârüm âsman) denilerek, Güneşin dördüncü kat semâya nisbet edilmesi, eski hey'etçilere (Astronomlara) göredir.

Hazret-i Şems; nisbetinden de anlaşılacağı üzere Tebrizlidir. Evliyâullah Hazarâtının (Ma'şûkîn) kısmındandır.

Hazret-i Mevlânâ'nın büyük oğlu (Sultan Veled) diyor ki: «Allâh'ın âşıklariyle ma'şûklarının üç derecesi vardır: (Hallâc-ı Mansûr) birinci derecedeki âşıklardandır. İkinci mertebe bunun, üçüncü mertebede onun fevkindedir. Bu üç mertebe erbâbı, halk tarafından bilinir. Ma'şûkin-i İlâhiyyeden birinci derecede olanları, âşıkların üçüncü derecesinde bulunanlar; yalnız ismen bilirler. İkinci ve üçüncü derecede olanları tanıyamazlar. Hazret-i Şems ise ma'şûkin-i İlâhiyyenin son derecesinde bulunanlardandı.»

Evet, Hazret-i Şems, evliyâullâhın (Mestûrin) yâni, gizli olanlarından idi.

Mevlânâ'nın menâkıbini yazmış olan (Feridûn Sipehsâlâr): «Şemsi, Mevlânâ'dan başka kimse anlamadı» diyor. Hazret-i Şems, sırf Mevlânâ ile görüşmek üzere Konya'ya gelmiş, Pirinçciler hanına inmiş; ertesi gün han kapısının önündeki bir peykeye oturmuş; Şems'in gelişini keşfeden Hazret-ı Mevlânâ da oraya gitmiş, diğer peykede ve Şems'e karşı oturmuş. Her ikisi de bir müddet sükût etmiş ve lisân-ı hâl ile konuşmuş. Bir zaman sonra Hazret-i Şems :

«— Bâyezid-i Bestâmî, karpuzun nasıl yenilmesinin sünnet olduğuna dâir kendisine haber vâsıl olmadığından onu yemeyecek kadar Peygambere bağlılık göstermişdi. Fakat Zât-i Risâlet günde yetmiş def'a istiğfâr ederken, Bâyezid :

«Sübhâni mâ a'zame şâni.»

Yâni : **«Ben kendimi tenzih ve takdis ederim, benim şânım ne büyükdür.»** demiş. Bunun sebebi nedir?» diye sordu.

Hazret-i Mevlânâ da :

«— Bayezid, bir veliyy-i kâmil olmakla berâber Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) kadar mütehammil değildi. Onun için mazhar olduğu tecelliyyat

dolayısiyle öyle demiye başladı. Aleyhissalât Efendimiz ise, her gün 70 yâhud 100 kerre mazhar-ı tecelli olur ve her birine tehammul gösterirdi. İstiğfârı da, terakki eylediği dereceye nisbetle evvelki derecesinin dûn bulunmasından ileri gelirdi» buyurdu.

Bunun üzerine ikisi de yerlerinden kalkdılar ve biribirlerine sarıldılar.

İlk mülâkaatın yolda ve Mevlânâ'nın dersden avdetinde vukû bulduğu da rivâyet edilmişdir.

Hazret-i Pir ile Hazret-i Şems'in sohbeti altı ay kadar devâm etmiş ve bu müddet halvet ve riyazatle geçmişdi.

Hazret-i Mevlânâ, evvelce — Pederinin halifesi bulunan — (Seyyid Bürhânüddin Muhakkik-i Tirmizî) den hilâfet almışdı. Şems Hazretleri de kendisine semâ etmeyi tavsiye eyledi.

Hazret-i Pîr; tâlim ve tedrisi bırakdı. Onun feyz-i irfânından mahrûm kalanlar, Şems aleyhinde söylenmiye başladılar ve onu Şam'a gitmeğe mecbûr etdiler. Şam'a gidişinin asıl sebebi: Oradaki bir frenk gencinin müslüman oluşu, onun mânevi makamlara yükseltilmesi içindi. Şems'in gaybûbeti, Mevlânâ'ya çok te'sir gösterdi. Halkla temasdan çekildi. Günün birinde Şems'in bir mektûbu geldi. Hazret-i Pîr, sevincinden, semâ' etmeğe ve tesirli gazeller söylemeğe başladı. Hem de o gazelleri, Şems-i Tebrizî nâmına nazmeyledi. Nihâyet oğlu (Sultan Veled) i Şam'a gönderib Şemsi dâvet etdi. O da icâbet gösterib yola çıkdı. Şam'dan Konya'ya gelinceye kadar Sultan Veled, Şems'in arkasında yayan yürüdü. Şu edebi dolayısiyle Hazret-i Şems'in teveccühünü kazandı ve halîfesi oldu.

Burada bir husûsu bildirmek lâzım geldi. Hazret-i Pîr'in mesleki, Peygamber Efendimizin sünnetine kemâliyle uymakdır. Şu hâlde Mevlevîlik, sünnet yolu demekdir. Nitekim kendisi :

Men bende-i Kur'ânem, eğer cân dârem,
Men Hâk-i reh-i Muhammed muhtârem.
Ger nâkl küned cüz in keş ez güftârem,
Bîzârem ezô vü zin sühan bîzârem.

Yâni : **«Ben; kul, köle isem; Kur'anın bendesi ve Muhammed-ül-Muhtâr'ın yolunun toprağı, yâni, ayağının tozuyum. Eğer biri, benim sözlerimden bundan başka bir şey naklederse; ondan da, nakletdiği sözden de rahatsız olurum»** buyurmuşdur. Hâl böyle iken, bâzı Bektâşî meşreb mevleviler «Mevlevîlik: Veledîlik ve Şemsîlik nâmiyle iki koldur. Velediler zühdü, Şemsîler aşkı ihtiyâr etmişlerdir» derlerdi.

Bu söz; hezeyanın ta kendisidir. Söyleyenlerin maksadı: kötü işlerini ve Mevlânâ meslekiyle te'lifi kaabil olmayan hareketlerini örtmek içindir. Bilinmelidir ki mevleviliğin: kolu, şû'besi yokdur. Kuruluş târihinden, za-

mânımıza kadar yetişen mevlevî ârifleri, Şems-i Mevlânâ'nın câzibesine tutulmuşlar ve :

Peykiz, döneriz bir güneş etrâfında,
Manzûme-i şemsiyye-i Mevlânâyız!..

demişlerdir. Bilfarz o vahdet yolunda bir ikilik bulunmuş olsaydı, ikisinin de Sultan Veled'de birleşmesi lâzım gelirdi. Çünki arzettiğim gibi Sultan Veled, Hazret-i Şems'in halîfesi idi.

Gelelim bahse :

Hazret-i Şems, Konya'ya ikinci gelişinde evlenmiş, Mevlânâ'nın harem dâiresinde büyümüş (Kimyâ) isimli bir kızcağızı almışdı.

Yine bâzı kimseler Şems'in aleyhine kıyâm etdiler. Garîbdir ki bu kimseler, Mevlânâ'nın dersinden ve sohbetinden istifâdeye alışanlar ve onu tekrâr tedris rahlesine oturtmaya çalışanlardı. Nihâyet bir gece Şems kayboluverdi. Aradılar, taradılar, izini bulamadılar. Bu def'a Hazret-i Mevlânâ da Şems'i aramıya çıkdı. Şam'a ve Tebriz'e kadar gittiyse de bulamadı. Fakat avdetinde :

«Şems menem, Kamer menem!.»

gazelini inşâd etdi. Demek ki Şems'in (Ma'şûkıyyet) makaamı Hazret-i Pîr'e verilmişdi.

Konya'da Şems nâmına bir dergâh ve bir türbe vardır. Şems'e bir sû-i kasd yapıldığı, Mevlânâ'nın küçük oğlu (Alâüddîn) in de kaatiller arasında bulunduğu bazı kitablarda, ezcümle (Eflâkî Ahmed Dede) nin (Menâkıbül-ârifîn) isimli eserinde yazılıdır. Bilmemiz gereken şudur ki Hazret-i Pîr'in göz kamaştıran parlaklığı, Şems ile mülâkaatından sonra zâhir olmuşdur. Ma'mâfih :

Öyle rahşende ki ol sem'a-i nûr,
Şems-i Tebrîz ana pervâne olur!..

125

واجب آمد چونکه آمد نام او
شرح رمزی کردن از انعام او

Vâcib âmed çünki âmed nâm-i ô,
Şerh-i remzî kerden ez in'âm-ı ô.

«Şems'in nâmı zikredilince, onun nîmet ve ihsân işâretinden bir mikdârını açıklamak vâcibdir.»

Yâni : «İkram ve in'âm eyliyen kimseye teşekkür etmek, in'âm ve ikram gören kimseye vâcibdir.» Bir de :

«Görülen nîmetin açıklanması; Allah râzî olsun, filân zât bana şu iyiliği yapdı, denilmesi de nimetin şükrü cümlesindendir.»

Hazret-i Pîr de bu lüzûma binâen, Hazret-i Şems'in nâmını kemâl-i hürmetle yâdetmekle, teşekkür vecîbesini yerine getirmiş oluyor.

126

این نفس جان دامنم بر تافتست
بوی پیراهان یوسف یافتست

İn nefes can dâmenem ber tâftêst,
Bûy-i pirâhân-ı Yûsüf yâftêst.

«Bu sırada can, Yûsüf'ün gömleği kokusunu aldığı için, eteğimden yakalamışdır.»

127

کز برای حق صحبت سالها
باز گو حالی از ان خوش حالها

Kez berây-i hakk-ı sohbet sâlhâ,
Bâz gû hâlî ez an hoş hâlhâ.

«Yıllarca olan sohbet hakkı için, o hoş hâllerden, bir hâli olsun îzâh et demekde ve ilâve etmektedir ki :»

128

تا زمین و آسمان خندان شود
عقل و روح و دیده صد چندان شود

Tâ zemîn ü âsman handan şeved,
Akl ü rûh u dîde sad çendan şeved.

«Tâ ki yer ve gök gülsün. Akıl, rûh ve göz de, arz ve semânın yüz misli sevinsin.»

Şârihlerin beyânına göre buradaki (Can) dan maksad : Hüsâmüddin Çelebi'dir ki, Mesnevî mukaddimesinde :

buyurulmuştu ki, hakikaten, Hazret-i Pir'in rûhu kadar muazzez bir vücûd-ü mükerrem idi. Zâten Mevlevilikde çileye girmiş ve hizmete başlamış olan yeni dervişlere (Can) tâbir ederlerdi ki, bedenin kesâfetinden kurtulması ve ayn-i rûh olması için bir hayra yormakdan ibâretdi.

İşte Hüsâmüddin Çelebi, Hazret-i Pir'in Şems ismini yâd etmesi üzerine, Yûsüf'ün gömleğinden Hazret-i Yakûb'un duyduğu kokuyu hissetmiş; Yâ Mevlânâ; Şems ile geçirdiğimiz hoş hâllerden birini olsun izâh buyurun ki, hem âfâk, hem enfüs, nûr-i sürûr ile dolsun temennisinde bulunmuşdu.

«Bûy-i pîrâhân-ı Yûsüf yâftêst.»

mısraı ile Sûre-i Yûsüf'deki :

اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا
وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ۞ وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ
قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تُفَنِّدُونِ ۞
قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ۞
فَلَمَّا أَن جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا
قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۞

Yânî : **«Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun. İyice görür** (bir hale) **gelir. Bütün ailenizi de bana getirin. Vakta ki kâfile** (Mısır'dan) **ayrıldı.** (Öteden) **babaları** (Yâkub) **dedi ki : Bana bunak demezseniz, inanın ki,** (şimdi) **Yûsüf'un kokusunu duyuyorum!** (Yanındakiler) **dediler : Allah'a yemin ederiz ki, sen halâ eski yanlışlığında** (berdevam) **sın. Fakat müjdeci gelip de onu** (Yakub'un) **yüzüne koyduğu, o da derhal** (yeni baştan) **görür bir hale geldiği zaman dedi ki : Ben size bilmiyeceğiniz şeyleri Allah'dan muhakkak biliyorum demedim mi?[67]»** şeklindeki İlâhi beyan'a işaret olunmuştur.

Şeyh Sa'di (Kuddise sirruhû) «Gülistân» ında der ki; **«Biri, oğlunu kaybetmiş olan Ya'kûb Aleyhisselâmdan sordu : Ey cevheri münevver, akıllı ihtiyar!, Yûsüf'ün gömleğinin kokusunu Mısır'dan duydun da, onu Ken'an kuyusunda iken niçin görmedin?»**

(67) Sûre-i Yûsûf : 93-96.

Hazret-i Yakûb da cevab verdi ki : **«Bizim hâlimiz, çakan şimşek gibidir. Bâzan açık, bazan kapalı olur. Bâzan göklerin üstüne çıkar, otururuz; bazan da ayağımızın üstünü göremeyiz.»**

Hüsâmüddin Çelebi'nin recâsına karşı Hazret-i Mevlânâ itirâz ederek :

129

لا تكلفنى فانى فى الفنا
كلت افهامى فلا احصى ثنا

Lâ tükellifnî feinnî filfenâ,
Kellet efhâmi felâ uhsî s'enâ.

«Ey Hüsâmüddin; Şems'in ahvâlini izâh etmek husûsunu bana teklif etme. Zirâ ben mânevi yokluk hâlindeyim. Anlayışım ve anlatışım azalmışdır. Onun senâsını sayılı dökemem» dedi ve devâm etti :

130

كل شيءٌ قاله غير المفيق
ان تكلف او تصلف لا يليق

Külli şey'in kaalehû ğayrul müfik,
İn tekellef ev tesallef lâ yelîk.

«Aklı başında olandan başkasının, — yânî, yokluk denizine garkolmuş olan zâtin — söylediği her söz, zahmet de olsa, övünmek de olsa, doğru olmaz.»

131

من چه گويم يك رگم هشيار نيست
شرح آن يارى كه اورا يار نيست

Men çi gûyem yek regem hüşyâr nîst,
Şerh-i an yârî ki ôrâ yâr nîst.

«Şems gibi eşi ve benzeri bulunmayan bir dostun ahvâlini izâh için ben ne söyleyim ki, bir damarım bile şu'ur hâlinde değildir.»

132

شرح این هجران و این خون جگر
این زمان بگذار تا وقت دگر

Şerh-i in hicrân ü in hûn-î ciğer,
İn zaman bugzâr tâ vakt-î diğer.

«Ciğerimi kan eden bu hicrânın şerhini; şimdilik, başka bir zamâna bırak.»

Hazret-i Pîr'in «yokluk» hâlinde bulunduğuna ve Şems'in ahvâline dâir mâlûmat vermenin, o halde iken, gayr-i kaabil olduğuna dâir özür beyan etmesi üzerine, Hüsâmüddin Çelebi :

133

قال اطعمنی فانی جائع
واعجل فالوقت سیف قاطع

Kaale et'imnî feinnî câi'un,
Va'tecil fel vaktü seyfün kaatı'un.

«Dedi ki: beni doyur; çünki, acım. Hem çabuk ol ki vakit, keskin kılıç gibidir.»

134

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق
نیست فردا گفتن از شرط طریق

Sôfi ibnülvâkd bâşed ey refîk,
Nîst ferdâ güften ez şart-î tarîk.

«Ey arkadaş; sôfi (İbn-ül-vakd) olur. Yarın ve yarına demek, tarîkat şartlarından değildir.»

Her işi vakit geçirmeden ~~tam~~ zamânında yapana tasavvufda **(İbn-ül-vakd)** denilir. Bir de (İbn-ü-zzaman) tâbiri vardır ki, rüzgâr ne tarafdan eserse o cihete dönen dalkavuk mânâsınadır.

135

تو مگر خود مرد صوفی نیستی
هست را از نسیه خیزد نیستی

Tû meğer hod merd-i sôfi nisti,
Hêst râ ez nesye hîzed nîstî.

«Yoksa sen sôfi değil misin?. Veresiye dolayisile, mevcûda yokluk ârız olur.»

Hüsâmüddin Çelebi, kendisinin hakikat zevkine acıkmış olduğundan bahisle, izâhın tehir edilmemesini ve bugünkü işin yarına bırakılmamasını recâ eyledikden sonra, sôfinin (İbn-ül-vakd) olduğunu; yâni geçmişden, gelecekden sarf-ı nazar eyliyerek, hâl neyi icâb ediyorsa onu yaptığını söylüyor. «Yâ Mevlânâ: sen sôfi değil misin ki :

«İn zaman büzgâr tâ vakt-i diğer.»

buyuruyorsun. Pek âlâ bilirsin ki, veresiye veriş ve gelesiye gönderiş, mevcûd sermâyeyi yok hâline getirir, diyor.

Hüsamüddin Çelebi'nin bu sûretle israrlı istirhâmı üzerine Hazret-i Mevlânâ da :

136

گفتمش پوشیده خوشتر سر یار
خود تو در ضمن حکایت گوش دار

Güftemeş pûşide hoşter sırr-ı yâr,
Hod tü der zımnî hikâyet gûş dâr.

«Ona dedim ki: Dostun sırrının gizli kalması, daha hoşdur. Ona vâkıf olmak için sen hikâyeye kulak ver ve mânasına dikkat et.»

Cevâbını veriyor. Buna karşı Hüsâmüddin Çelebi :

137

گفت مکشوف و برهنه بی غلول
باز گو دفعم مده ای بوالفضول

Güft-i mekşûf û birihne bî ğulûl,
Bâz gû def am medih ey bülfüdûl.

«Dedi ki: Ey faziletler sâhibi Mevlânâ; beni baştan sayma; açıktan açığa ve hiç bir şey saklamaksızın söyle.»

138

پرده بردار و برهنه گو که من

می نخسپم با صنم با پیرهن

Perde berdâr û birihne gû ki men,
Mî nehusbem bâ sanem bâ pîrahen.

«Perdeyi kaldır ve açık söyle ki ben, gömlekli bir güzel ile yatmam.»

Hüsâmüddin Çelebi, hakikatin sırlarına vâkıf olmak için, bahsin tam bir vüzuhla açıklanmasını ricâ ediyor. Kendisinin kapalı ve imâlı sözlere kanâat etmiyeceğini bildiriyor. Mevlânâ ise, Çelebi'nin makaam-ı şemse henüz istîdâdı olmadığını haber vermek üzere:

139

گفتم ار عریان شود او در جهان

نی تو مانی نی کنارت نی میان

Güftem er uryan şeved ô der cihân,
Nî tü mânî nî kenâret nî miyân.

«Dedim ki: eğer o, Dünyâda âşikâre olursa, ne sen kalırsın, ne ucun, ne ortan kalır.»

140

آرزو می‌خواه لیك اندازه خواه

بر نتابد کوه را یك برگ کاه

Ârzû mîhâk lîk endâze hâh,
Ber ne tâbed kûhrâ yek berg-i kâh.

«Arzû göster, lâkin o arzû ölçüne ve tehammülüne göre olsun. Bir saman çöpü bir dağı kaldıramaz.»

آفتابی کز وی این عالم فروخت

اندکی گر پیش آید جمله سوخت

Âftâbî kez vey in âlem firûht,
Endekî ger pîş âyed cümle sûht.

«Güneş ki âlemi aydınlatmaktadır. Yörüngesinden ayrılıb biraz yaklaşacak olsa, her şey'i yakar, kül eder.»

142

فتنه و آشوب و خونریزی مجوی

بیش ازین از شمس تبریزی مگوی

Fitne vû âşûb ü hunrîzî mecûy,
Pîş ezin ez Şems-i Tebrîzî megûy.

«Fitne, karşılık ve kan dökülmesini isteme. Bundan fazla da Şems-i Tebrizî'den bahsetme.»

143

این ندارد آخر از آغاز گوی

رو تمام این حکایت باز گوی

În nedâred âhir ez âğâz gûy,
Rev temâm-î in hikâyet bâz gûy.

«Bu bahisin sonu gelmez. Sen başlangıcına dön de hikâyenin temâmını söyle.»

o

«CÂRİYENİN DERDİNİ ANLIYABİLMEK İÇİN O TABÎB-İ VELÎNİN, PÂDİŞAHDAN HALVET İSTEMESİ»

144

گفت ای شه خلوتی کن خانه را

دور کن هم خیش و هم بیگانه را

Gûft ey şeh halvetî kün hâne râ,
Dûr kün hem hîş ü hem bîgâne râ.

«Tabîb-i İlâhi dedi ki: Padişâhım; akrabâyı da, yabancıyı da uzaklaştırmak sûretiyle sarayı tahliye etdir.»

145

کس ندارد گوش در دهلیزها
تا بپرسم زین کنیزك چیزها

Kes nedâred gûş der dihlîz hâ,
Tâ bipürsem zin kezîzek çizhâ.

«Kimse koridorlarda bulunub dinlemesin ki, bu câriyeden bâzı şeyler soracağım.»

146

خانه خالی مانده و یك دیار نی
جز طبیب و جز همان بیمار نی

Hâne hâlî mand ü yek deyyâr nî,
Cüz tabîb ü cüz heman bîmâr nî.

«Ev boşaldı. İçinde hekim ile o hastadan başka kimse kalmadı.»

İnsan; emîn olduğu ve ifşâ etmiyeceğine itimâd eylediği bir kimse ile yalnız kalınca, esrârını ona açabilir. Hekim-i gaybî de câriyenin aşk mübtelâsı olduğunu, tâbir-i diğerle, nefsin; hevâ ve heves giriftârı bulunduğunu anlamışdı. Lâkin o hevesin kime karşı olduğunu tâyin etmek için hastayı konuşturmaya lüzûm görmüş, bundan dolayı yalnız kalınmasını teklif etmişdi.

Vaktâki sarayda, câriyenin yatdığı dâirede hekîm, hastanın yanına girdi.

147

نرم و نرمك گفت شهر تو کجاست
که علاج اهل هر شهری جداست

Nerm ü nermek gûft şehr-i tû kücâst,
Kî ilâc-î ehl-i her şehrî cüdâst.

«Tabîb-i İlâhi, hastaya yavaş yavaş ve nezâketle nerelisin? diye sordu ve: her memleket ahâlisinin ilâcı başkadır dedi.»

Rıfk u mülâyemet, yâhud yerine göre nezâket, insanların bir kısmına Allah tarafından verilmiş bir nîmetdir. Bir Hadis-i Şerifde, meâlen:

«Cenâb-ı Hak, rıfk sâhibidir ve rıfkı sever. Sertlikle vermediğini de rıfk ve mülâyemetle verir.» buyurulmuşdur.

Mûsâ ve Hârûn Peygamber (A.S.), meb'ûs-ü İlâhî olarak Fir'avnı dâvete gidecekleri sırada:

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ

Yâni: **«(Gidin) ona yumuşak söz söyleyin. Olur ki nasihat dinler, yahud** (Allah'dan) **korkar**[68]**.»** emrini almışlardı.

Rıfk u mülâyemet, kalbleri celbetmek husûsunda ne kadar tesir gösterirse, şiddet ve sertlik de o nisbetde aks-i tesîr yapar.

Edebin en yücesine sâhib olan Peygamber Efendimize hitâben Kur'an'da:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ
لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا
عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

Yâni: «(O vakit) **Sen Allah'dan bir esirgeme sayesindedir ki, onlara yumuşak davrandın. Eğer** (bilfarz) **kaba, katı yürekli olsaydın onlar etrafından herhalde dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla** (Allah'dan da) **günahlarının yarlığanmasını iste. İş hususunda onlarla müşavere et. Bir kerre de azmettin mi artık Allah'a güvenip dayan. Çünki Allah kendine güvenip dayananları sever**[69]**.»** buyurulmuşdur.

Âyet-i Celîledeki (hüm) zamiri, Uhud muhârebesinde bulunan, husûsiyle onlardan, bozulub dağılanlara râcî'dir.

Hicretin üçüncü senesinde Mekke müşriklerinin Medine'ye hücûmları dolayısiyle vukû'a gelen Uhud muharebesinde, İslâm mücahidlerine bir hezimet ârız olmuşdu. Bu da fikr-i Peygamberi hilâfına, meydan muhârebesi yapmaya kalkışmakdan; bir de en mühim bir mevki'e yerleştirilmiş olan okçuların mevkîlerini kendi kendilerine bırakmalarından ileri gelmişdi. Hâlid bin Velîd'in, islâm ordusunun arkadan kuşatması üzerine iki

---

(68) Sûre-i Tâhâ: 44.
(69) Sûre-i Âl-i İmrân: 159.

kılıç arasında kalan mücâhidler bozulmuş, hattâ bir kısmı Medine'ye kadar savuşmuşdu. Musâdeme esnâsında bizzat Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz yaralanmış, Hazret-i Hamza ile 69 ashâb şehîd olmuşdu.

Dönüş sırasında taraf-ı Risâletden, bozulmuş olanlara asık yüz gösterilmek şöyle dursun, halleri, hatırları sorulmak, kendilerine, teselli olunmak üzere nezâket ve mülâyemet gösterilmişdi.

Bahsolunan Âyet-i Kerîmede Habib-i Edib-î İlâhî'nin şu hareketi takdir buyurulmakla berâber, aksi sûretle davranılmış, yânî kaçanlar tekdir edilmiş olsaydı o kimselerin dağılmalarına meydan verilmiş olacağı bildirilmişdir.

Demek ki rıfk u mülâyemet; kalblerin birleşmesine; şiddet ve hiddet de bil'âkis nefretine sebeb olurmuş.

Âyet-i Kerîmede bir nükte daha vardır: Tevekkül mes'elesi. Bu mes'ele: Gayr-i müslimler ve onların mukallidleri tarafından müslümanların ittihâmına medâr olan şeylerden biridir. Fakat bu töhmeti yapanların ve bâzılarımızın vehmi gibi, tevekkül, sırtüstü yatıb gökden zenbil ile ekmek inmesini beklemek değildir. Nazm-ı Celîlin beyânı veçhile bir işe, müşâvereden sonra karar verib teşebbüs etmek ve kemâl-i husûlünü Allâh'ın, tevfîkinden ummak demekdir. Çünki azim; bir işi yapmıya kasdetmek, ve ciddî bir ihtimamla gayret göstermekdir.

Hazret-i Mevlânâ, yine Mesnevî'de :

«Eğer tevekkül edeceksen, işe başladıkdan sonra et. Ekini ek, ondan sonra Allâh'a tevekkül ve îtimâd gösterib bereketi ondan bekle.» demişdir. Hülâsa: Çalışmalı ve muvaffakıyyeti Allah'dan beklemelidir ki; tevekkül bu demekdir.

Her şehir ahâlisinin ilâcı ve tedâvisi başka olmasına gelince: Tedâvide iklim ve îtiyâdın nazar-ı dikkate alınması tıbbî kaaidelerdendir. Çölde doğub büyümüş bir bedevî ile, buzlar arasında yetişmiş ve yaşamış bir eskimonun tedavîleri her hâlde bir olamaz. (Şehr-i tü kücast) yânî «Nerelisin?» süâli de, te'vîle muhtâc görülürse, nefsin (Emmâre) ve (levvâme) sıfatlarından hangisinde bulunduğunu yoklamakdır, denilebilir.

Tabib-i İlâhî süâllerine devâm ederek dedi ki :

148

واندران شهر از قرابت کیستت
خویشی و پیوستگی با چیستت

Venderan şėhr ez karâbet kistet,
Hîşi vü peyvestegî bâ çistet.

«O şehirde kime yakınlığın vardır, akrabalığın ve bağlılığın kime ve neyedir?»

Hekim-i gaybi bunları sormakla berâber :

149

دست بر نبضش نهاد و یك بیك
باز می‌پرسید از جور فلك

Dêst ber nabzeş nihâd ü yek biyek,
Bâz mipürsîd ez cevr-i felek.

«Elini câriyenin nabzına koydu ve feleğin cevr ü cefâsından birer birer süâl etdi.»

Tabîbin; süâl ederken câriyenin nabzını tutması, alacağı cevablar esnâsında nabzın hareketlerinden bir şeyler anlamak içindi. Yânî hangi memleketin ve hangi bir şey'in zikri esnâsında darbeler şiddetlenirse; onun, hastalık sebebi olduğunu anlayacakdı.

Burada bir süâl sorulabilir. Tabib mâdem ki bir hekîm-i İlâhî idi, bir nazarla câriyenin hastalığı sebebini keşfetmeli, bu gibi teşhis-i istidlâlî ile uğraşmamalıydı denilir. Hazret-i Mevlânâ buna cevâben diyor ki:

150

چون کسی را خار در پایش خلد
پای خودرا بر سر زانو نهد

Çün kesî râ hâr der pâyeş hiled,
Pây-i hodrâ ber ser-î zânû nihed.

«Bir kimsenin ayağına diken batınca, onu dizinin üstüne kor.»

151

وز سر سوزن همی جوید سرش
ور نیابد می‌کند با لب ترش

Vez ser-î sûzen hemî cüyed sereş,
Ver neyâbed mîküned bâ leb tereş.

«İğne uciyle dikenin başını arar, bulamazsa, diken batan yeri tükrüğiyle ıslatır.»

152

خار در پا شد چنین دشوار یاب
خار در دل چون بود وا ده جواب

Hâr der pâ şüd çünîn düşvâr yâb,
Hâr der dil çün büved vâ dih cevâb.

«Ayağa batan diken böyle güç bulunursa, gönüldeki diken nasıl bulunur? Cevab ver?»

Evet. Ayağa batan diken, deriye saplanıp kaybolsa bile, göz önündeki bir uzva girmiş olduğu için, çıkarılması mümkin iken; bulunması ve çıkarılması insanı bu kadar uğraştırır. Gönül ki gözle görünmez, hattâ gayr-i maddî ve mânevîdir, ona saplanan aşk dikenini, sevdâ okunu bulup çıkarmak için elbetde daha fazla çalışmak ve uğraşmak lâzımdır. Ona da keskin bir nazar ve mâhir bir el ister. Hazret-i Pîr, şu hakîkati bir misâl ile anlatmak için diyor ki:

153

خار دل را گر بدیدی هر خسی
دست کی بودی غمانرا بر کسی

Hâr-i dil râ ger bidîdî her hasî,
Dêst key bûdî ğamanrâ berkesî.

«Eğer gönüldeki dikeni herkes görebilseydi; gamların, kederlerin bir adama galebe çalması nasıl mümkün olurdu?

154

کس بزیر دم خر خاری نهد
خر نداند دفع آن بر می جهد

Kes bezîr-i dümm-i har hârî nihed,
Har nedâned def'-i an ber mîcihed.

«Meselâ biri, bir merkebin kuyruğu altına bir diken kor. Merkeb onu nasıl çıkaracağını bilmez, sıçramıya başlar.»

155

بر جهد وان خار محکمتر زند
عاقلی باید که خاری بر کند

Ber cihed van hâr muhkemter zened,
Âkılî bâyed ki hârî ber kened.

«Sıçradıkça diken daha ziyâde batar. Akıllı bir adam lâzımdır ki o dikeni çeksin, çıkarsın.»

Yoksa diken çıkmaz, bil'akis daha ziyâde saplanır.

156

آن حکیم خار چین استاد بود
دست میزد جابجا می آزمود

An hakîm-i hâr çîn üstâd bûd,
Dést mîzed câ becâ mî âzmûd.

«O; diken çıkaracak hekîm, üstâd idi. Elini gezdiriyor, taraf taraf tecrübede bulunuyordu.»

Hekîmin el gezdirmesi, muhtelif süâllerle câriyenin derdini yoklaması demekdir.

157

زان کنیزك بر طریق داستان
باز می پرسید حال دوستان

Zan kenîzek ber tarîk-i dâstân,
Bâz mîpürsîd hâl-i dôstân.

«Hikâye yoliyle o câriyeden, dostlarının hâlini sordu.»

Hekîm-i İlâhî, câriyenin kalbine saplanmış olduğunu keşfetdiği sevdâ dikeninin ucunu bulmak için onu gizlice araştırıyor; başından geçenlere dâir, hastaya hissettirmeksizin, soruşturmalar yapıyordu.

با حکیم او قصه‌ها می گفت فاش
از مقام و خواجگان و شهر تاش

Bâ hakîm ô kıssahâ mî gûft fâş,
Ez makaam ü Hâcegân ü şêhr tâş.

«Câriye; memleketine, efendilerine ve hemşehrilerine dâir hekîme, açık — yâni, izâhâ muhtac olmayacak sûretde — hikâyeler söylüyordu.»

159

سوی قصه گفتنش می داشت گوش
سوی نبض و جستنش می داشت هوش

Sûy-i Kıssa güfteneş mî dâşt gûş,
Sûy-i nabz u cesteneş mî dâşt hûş.

«Hekim, bir taraftan câriyenin hikâye söylemesine kulak veriyor, bir taraftan da nabza ve nabzın atışına dikkat ediyordu.»

160

تا که نبض از نام که گردد جهان
او بود مقصود جانش در جهان

Tâki nabzez nâm-ı kî gerded cihan,
Ô büved maksûd-i câneş der cihan.

«Hastanın nabzı, hangi isim söylenildiği sırada hızlanırsa, câriyenin Dünyâda, canının ne istediği anlaşılacakdı.»

161

دوستان و شهر اورا بر شمرد
بعد ازان شهر دگر را نام برد

Dôstân ü şehr-i ôrâ ber şümürd,
Ba'dezan şehr-î diğer râ nâm bürd.

«Câriye, dostlarını ve memleketini saydıkdan sonra başka bir şehir ismini söyledi.»

162

گفت چون بیرون شدی از شهر خویش
در کدا مین شهر بودستی تو پیش

Gûft çün bîrun şüdî ez şehr-i Hîş,
Der küdâ mîn şêhr bûdestî tü pîş.

«Hekim, memleketinden nasıl çıkdın, evvelce hangi şehirde idin? diye sordu.»

163

نام شهری گفت و هم زان در گذشت
رنگ رو و نبض او دیگر نگشت

Nâm-ı şehrî güft ü hem zan der güzeşt,
Reng-i rû vû nabz-ı ô diğer negeşt.

«Câriye, bir şehir adı söyledi ve geçdi. Yüzünün rengi ile nabzının hareketi değişmedi.»

164

خواجگان و شهریارا یك بیك
باز گفت از جای و از نان و نمك

Hâcegân ü şehriyanrâ yek beyek,
Bâz güftez cây ü ez nân û nemek.

«Efendilerini ve o şehirde bulunanları birer birer anlatdı; ve tuz, ekmek yediği yerleri söyledi.»

165

شهر شهر و خانه قصه کرد
نی رگش جنبید نی رخ گشت زرد

Şêhr şehr û hâne hâne kıssa kerd,
Nî regeş cünbîd nî ruh gêşt zerd·

«Memleket - memleket; ev - ev hikâye etdiği hâlde, ne nabzı hızlandı, ne de yüzü sarardı.»

166

نبض او بر حال خود بد بی گزند

تا بپرسید از سمرقندی چو قند

Nabz-ı ô ber hâl-i hod büd bî gezend,
Tâ bipürsîd ez Semerkandî çü kand.

«Hekim, tatlı bir gülümseme ile Semerkandlı birinden soruncaya kadar, câriyenin nabzı tabiî bir sûretde ve zararsız bir hâlde atıyordu.»

167

نبض جست و روی سرخ و زرد شد

کز سمرقندی زر گر فرد شد

Nâbz cest û rûy sürh û zêrd şüd,
Kez Semerkandî-i zer ger fêrd şüd.

«Fakat Semerkand'dan sorunca nabzın hareketi artdı, yüzü kızarıb sararmaya başladı. Çünki Semerkandlı bir kuyumcudan ayrılmışdı.»

Hekîm-i İlâhî, bir çok süâl ve cevabdan sonra câriyenin semerkandlı bir kuyumcudan ayrılmış, sevdiği o kuyumcunun ayrılığiyle tutuşub yanmakda olduğunu anladı. Yâni mürşid-i kâmil, terbiyesine aldığı sâlikin nefsindeki hevâ ve heves ibtilâsının nev'ini keşfetdi.

168

چون ز رنجور آن حکیم این راز یافت

اصل آن درد و بلارا باز یافت

Çün zi rencûr an hakîm in râz yâft,
Asl-ı an derd û belârâ bâz yâft.

«O hekim, o hastadan bu sırrı anlayınca; o derdin, o belânın aslını ve sebebini bulmuş oldu.»

گفت کوی او کدامست در گذر

بر سر پل گفت کوی غاتفر

Gûft kûy-i ô küdâmest der güzer,
Ber ser-î pül gûft kûy-i ğât fer.

«Hekim, kuyumcunun mahallesi hangi yoldadır? diye sordu. Câriye de köprü başında Gatfer mahallesinde cevâbını verdi.»

170

گفت دانستم که رنجت چیست زود

در خلاصت سحرها خواهم نمود

Gûft dânistem ki rencet çist zûd,
Der halâsat sihr hâ hâhem nümûd.

«Hekim, câriyeye: Hastalığının ne olduğunu anladım. Seni çarçabuk bu hastalıkdan kurtarmak için himmet göstereceğim, dedi.»

Ve şu nasihatleri de ilâve etdi:

171

شاد باش و فارغ و ایمن که من

آن کنم با تو که باران با چمن

Şâd bâş ü fâriğ u eymen ki men,
An künem bâ tû ki bàran bâ çemen.

«Sevin, düşünmekden vazgeç. Murâdına ereceğine emîn ol. Sana yağmurun çemene yaptığını yapacağım, — yânî, sana âdetâ yeniden hayat vereceğim. —»

172

من غم تو می خورم تو غم مخور

بر تو من مشفقترم از صد پدر

Men gam-î tû mî horem tû gam mehor,
Ber tü men müşfikterem ez sad peder.

F: 11

«Ben senin gamını, kederini düşünür, çaresine bakarım. Sen üzülme. Benim sana olan şefkatim, babanın evlâda olan şefkatinden yüz kat fazladır.»

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'inde :

لَقَدْ جَاءَكُمْ
رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ
بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ۞

Yânî : **«Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür. Mü'minleri cidden esirgeyicidir, bağışlayıcıdır o[70].»** buyurmuştur.

Allâhü zülcelâlin, bu âyet-i kerîmede: zât-i akdesini vasfeylemiş olduğu (Raûf) ve (Rahîm) sıfatlariyle zikreylediği Peygamber Efendimiz, Rahmeten lil'âlemîn olmak haysiyetiyle, umûmen mahlûkaata, husûsiyle ehl-i îmâna karşı merhamet ve muhabbet hislerile dopdoludur. Onun vâris-i kâmili bulunan evliyâ'ullah da, kendilerinde bulunan nisbet-i Muhammediyye derecesinde, Rahîm ve şefkatli olurlar. Buna işâret olmak üzere Hazret-i Mevlânâ, hekîm-i İlâhî lisânından câriyeye karşı müşfikaane sözler söyletiyor, kendisindeki merhamet ve muhabbetin, baba şefkatinden yüz derece fazla bulunduğunu ifâde ediyor.

173

هان و هان این رازرا با کس مگو
گرچه شه از تو کند بس جستجو

Hân ü hânîn râzrâ bâ kes megû,
Gerçi şeh ez tû küned bes cüstücû.

«Pâdişah, senden sıkı sıkı sorub anlamak istese bile, bu sırrı kimseye söyleme.»

Hazret-i Mevlânâ, bahis dolayısiyle sır saklamanın lüzûmundan bahsediyor :

---

(70) Sûre-i Tevbe : 128.

174

گور خانهٔ راز تو چون دل شود
آن مرادت زودتر حاصل شود

Gûr hâne râz-ı tû çün dilşeved,
Ah murâdet zûd ter hâsıl şeved.

«Kalbin; sırrının mezârı olursa, murâdın çabucak husûle gelir.»

175

گفت پیغمبر که هر که سر نهفت
زود گردد با مراد خویش جفت

Gûft Peygamber ki herkî sır nühüft,
Zûd gerded bâ merâm-î hîşt cüft.

«Hazret-i Peygamber buyurmuşdur ki: Her kim sırrını gizlerse, murâdına çabuk erer.»

Hazret-i Mevlânâ bir beyit evvelinde kalbi, sır mezârına benzetmekle:

Sudûr-ül-ahrâr, kubûr-ul-esrâr.

Yânî : **«Hür olanların kalbi, esrar mezarlarıdır.»** meseline îmâ etmiş; kabre konulan bir cesed, orada nasıl gömülü kalırsa; hür insanların kalbindeki sırlar da o sûretle gizli bulunur, demek istemişdir.

İkinci beyit ile de :

«Hâcetlerinizin husûle gelmesi için, sır saklamak hassasından yardım taleb ediniz. Çünki nimet sâhibi olan her kimseye hased edilir.» Hadîsine telmih eylemişdir. Mesnevi'nin diğer bir yerinde :

«Gidişin, altının ve mezhebin hakkında dudağını kımıldatma ve onlardan bahsetme.» buyurmuştur.

Sır saklamanın lüzûmunu bildirdikden sonra, bunun faydası olacağını da temsil için Hazret-i Pîr diyor ki :

176

دانه چون اندر زمین پنهان شود
سرّ او سرسبزی بستان شود

Dâne çün ender zemin pinhan şeved,
Sırr-ı ô ser sebzi-î bostan şeved.

«Tohum, toprak içinde kalıb da bir müddet geçince; onun sırrı, bostanın yeşermesi olur.»

Fuzûli'nin :

Dâne toprak içre zahmet çeketiğiçün nice dem,
Baş çeker, harmanlanır, ârâyiş-i bostân olur!..

beyti, Mesnevi'nin bu beytinden alınmış gibi geliyor. Diğer bir misâl :

177

زر و نقره گر نبودندی نهان
پرورش کی یافتندی زیر کان

Zer vü nukrê ger nebûdendî nihân,
Perveriş key yâftendî zîr-i kân.

«Altın ve gümüş gizli bulunmasalardı, mâden içinde nasıl terbiye bulurlardı?»

Mevlâna Câmî «Lüccet-ül-esrâr» isimli kasîdesinde der ki :

«Altın ve gümüş nedir? Güneşin terbiyesiyle renk almış topraktan ibâretdir. O hâlde hâlis altından tac yaptıran kimsenin, toprak başına olmuş demekdir.»

Hülâsa: önce gizli kalan şey, sonunda matlûb veçhile inkişâf eder. Ehl-i tarîkin halvetleri ve erbainleri hep bu maksada mebnîdir.

Halvet de, erbain de, tenhâ bir yerde oturmakdır. Fakat halvet, müddetle mukayyed değildir. Erbaîn ise kırk gün inzivâ etmekdir.

Muallim Nâcî merhûm der ki :

Zîr-i tâk-ı serde olmuş, akl-ı vahyâver nihan,
Sanki etmiş kendini gâr içre peygamber nihan!..

Evet. Akıl, dimağ mahfazası içinde gizlidir. Fakat idrâkinin âsârı meydana çıkar. Kezâ Nebiyy-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz, önce Hırâ, sonra (Sevr) mağaralarında gizlenmişdi. Lâkin sonra, olanca parlaklığiyle meydana çıkdı ve bütün Dünyâ halkının gözlerini kamaştırdı.

Hazret-i Mevlânâ sır saklamak hakkındaki tavsıyesinden sonra, doğru va'dlerle yalancı va'dleri ve onların nüfûz üzerindeki tesirini anlatıyor :

178

وعده‌ها و لطفهای آن حکیم
کرد آن رنجور را ایمن ز بیم

Va'dehâ vû lûtfhây-î an hakîm,
Kêrd an rencûrrâ eymen zi bîm.

«Hekîmin va'dleri ve lûtufları, o hastayı korkudan emîn kıldı.»

179

وعده‌ها باشد حقیقی دلپذیر
وعده‌ها باشد مجازی تاسه گیر

Va'dehâ bâşed hakîkî dilpezîr,
Va'dehâ bâşed mecâzî tâse gîr.

«Va'dler vardır ki hakîkî olduklarından kalbe itmi'nân verirler. Yine va'dler vardır ki, mecâzî — yâni, yalan bulunduklarından — insana sıkıntı ve tasa getirirler.»

180

وعدهٔ اهل کرم گنج روان
وعدهٔ نا اهل شد رنج روان

Va'de-î ehl-î kerem genc-î revân,
Va'de-î nâ êhl şüd renc-î revân.

«Kerem sâhiblerinin va'di, seyyar bir hazîne ve cârî bir nakid gibidir. Nâ ehil olanın va'di ise, infaz ve icrâ edilmediği için, dâimî bir hastalığa benzer.»

İnsan; ya ettiği va'di tutmalı, yâhud kimseye bir va'idde bulunmamalıdır.

181

بعد ازان بر خاست عزم شاه کرد

شاه‌را زان شمهٔ آگاه کرد

Ba'd ezan ber hâst azm-î şâh kerd,
Şâhrâ zan şemme-î âgâh kerd.

Hekîm-i İlâhî, câriyeden bu mâlûmâtı aldıkdan sonra, kalktı, pâdişâhın huzûruna çıkdı. Ona câriyenin ahvâlinden bir parça mâlûmat verdi.»

182

گفت تدبیر آن بود کان مردرا

حاضر آریم از پی این دردرا

Gûft tedbîr an büved kân mêrdrâ,
Hâzır ârîm ez pey-î in dêrdrâ.

«Dedi ki: Şimdi lâzım gelen tedbîr, bu derdin tedâvîsi için o adamı getirtmemizdir.»

183

مرد زرگر را بخوان زان شهر دور

با زر و خلعت بده او را غرور

Merd-i zerger râ bihan zan şehr-i dûr,
Bâ zer û hil'at bidih ôrâ gurûr.

«Altın ve zînetli elbîse göndermekle kuyumcuyu avutub, o uzak şehirden dâvet et.»

184

چونکه سلطان از حکیم این را شنید

پند او را از دل و جان بر گزید

Çünki sultân ez hakîm in râ şenîd,
Pênd ôrâ ez dil û can bergüzîd.

«Pâdişah, hekîmin bu tavsiyesini işitince onun nasihatini candan, gönülden kabûl etdi.»

185

پس فرستاد آن طرف یك دو رسول

حاذقان و کافیان و بس عدول

Pes firisiâd an taraf yek dû rasûl,
Hâz'ikaan ü kâfiyân ü bes a'dûl.

«Sonra o tarafa hâzık, kâfi ve gâyet âdil bir iki dâvetçi gönderdi.»

Hazret-i Mevlânâ, mühim bir nükteye temâs ediyor :

«Göndereceğin yere akıllı birini yolla da, ona tavsıyede bulunma.» derler. Bir iş gördürmek için gönderilen kimselerde hazâkat, kifâyet ve adâlet bulunması elzemdir. Bunlardan biri bulunmazsa matlûb işin husûle gelmesi şöyle dursun, büsbütün aksi zuhûr eder. Kifâyetli bir sefirin devletine pek çok hizmet edeceği; ehliyetsiz bir hâriciye memûrunun da hükûmetin başına gâile getireceği şüphesizdir.

Sefâret vazifesine Peygamberimiz tarafından çok ehemmiyet verilmiş, Hicretin altıncı senesinde hükümdarlara ve emirlere dâvetnâmeler yazıldığı sırada onları götürecek sefirler, gidecekleri yerlerin lisânını bilen kimselerden intihab edilmişdi.

Müslümanlıkdan evvelki câhiliyyet devri arablarının da sefâret vazîfeleri vardı. Bu işle mükellef olan kimse, kabileler arasında âdetâ siyasî konuşmalar hizmetini îfâ ederdi. İslâmın zuhûrunda bu vazîfe, Hazret-i Ömer (Radıyâllahü anh)'in uhdesinde bulunuyordu. Bundan dolayı idi ki, Hudeybiye seferinde Peygamberimiz tarafından Hazret-i Fârûk Mekke'ye gönderilerek, harb için değil, ziyâret için gelindiği bildirilmek istenmişdi. Fakat Hazret-i Ömer, kendisinin Mekke'de de bir çok düşmanı olduğunu, Osman bin Affân'ın ise hısımı, akrabâsı bulunduğunu, o gönderilirse daha iyi iş görüleceğini arzettiği için sefâret vazîfesini îfâya Hazret-i Zinnûreyn memûr buyurulmuşdu. Gelelim bahse :

186

تا سمرقند آمدند آن دو امیر

پیش آن زرگر ز شاهنشه بشیر

Tâ Semerkand âmedend an dû emîr,
Pîş-i an zerger zi şâhinşeh beşîr.

«O iki emir, pâdişahdan müjdeci olarak Semerkand'e ve kuyumcu'nun nezdine geldiler.»

187

کای لطیف استاد کامل معرفت
فاش اندر شهرها از تو صفت

Ke'y latif üstâd-ı kâmil ma'rifet,
Fâş ender şêhr hâ ez tû sıfat.

«Dediler ki: Ey mârifet ve san'atda kâmil olan nâzik üstad; senin şöhret ve san'atın şehirlere yayılmış ve herkesce duyulmuşdur.»

188

نك فلان شه از برای زرگری
اختیارت کرد زیرا مهتری

Nek fülân şeh ez berây-ı zergerî,
İhtiyâret kêrd zîrâ mihterî.

«İşte filân pâdişah, seni kuyumcu başılığına seçdi. Çünki sen büyük bir üstâdsın.»

189

اینك این خلعت بگیر و زر و سیم
چون بیایی خاص باشی و ندیم

İnek in hil'at bigir û zerr u sîm,
Çün biyâyî hâs bâşî vü nedim.

«Şu güzel elbiseyi, altını ve gümüşü al. Padişâh'ın nezdine gelince de has bendelerinden ve nedimlerinden olacaksın.»

Elçilerin müjdesi üzerine :

190

مرد مال و خلعت بسیار دید
غره شد از شهر و فرزندان برید

Mêrd mâl ü hil'at-î bisyâr dîd,
Ğırra şüd ez şehr u ferzendan bürîd.

«Kuyumcu bir çok mal ve elbiseyi görünce onlara kapıldı, memleketinden, çoluğundan, çocuğundan ayrıldı.»

191

اندر آمد شادمان در راه مرد
بی‌خبر کانشاه قصد جانش کرد

Ender âmed şâdman der râh merd,
Bîhaber kâ'nşâh kasd-i cânş kerd.

«Şâhın canına kasdettiğinden haberi olmayan adamcağız, sevinçle yola çıkdı.»

192

اسب تازی بر نشست و شاد تاخت
خون بهای خویش‌را خلعت شناخت

Esb-i tâzî ber nişest û şâd taht,
Hun behây-î hîşrâ hil'at şinaht.

«Arab atına bindi ve sevinerek sürdü. Kanı bedeli olan hediyeyi elbise zannetdi.»

Hikâyenin başındaki şahsiyetlerden, pâdişâhın = rûhu; câriyenin = nefsi; evvelki hekimlerin = mukallid şeyhleri; tabib-i İlâhinin = mürşid-i kâmili temsîl eylemekde oldukları söylenilmişdi. Sonradan zuhûr eden elçinin = akıl ve fehm; kuyumcunun = hevâ vü heves mümessili olduklarını, şârih-i Mesnevî Şeyh İsmâil Ankaravi beyân ediyor.

«Sıddikiyet mertebesine varanlardan bile en son zail olan şey, büyüklük arzûsu ve başa geçmek hevesidir.» denilmişdir.

Evet. Böbürlenmek hissi ve tehakküm hevesi, insanın tabiatine öyle kök salmışdır ki onların koparılıb çıkarılması, kudret-i İlâhiyyenin vâsıtası bulunan mürşîd-i kâmilin irşâdiyle mümkin olabilir. Yoksa en aşağı bir mevkide bulunan insanlarda bile kendi dûnundakilere böbürlenmek merâkı vardır. İşte bunun için, Şerî'at-i Muhammediyye, o âciz insanlardaki böbürlenme fikrini baltalamış, bir seyyid-i Kureyşî ile bir abd-i Habeşînin hukukça müsâvî olduklarını bildirmiş, tehakküm heveslisi cebbar ve zâlimlerin burunlarını yerlere sürtmüş, Gassâniyye hükümdârı (Cebele bin-Eyhem) i bir bedevînin burnuna yumruk vurduğu için, ayni yumruğun kendi burnuna inmesine mahkûm etmişdi.

Suriye'deki (Gassân) mevkiinde İslâmın zuhurundan 400 sene evvel bir Arab hükûmeti teşekkül etmiş ve (Gassâniyye Devleti) nâmını almışdı. Sonra bu hükûmet, Bizans hükümdarlarının tâbi'iyyetine ve dînine girmeye mecbûr oldu. 27 hükümdârından sonuncu olan (Cebele bin-Eyhem), Hazret-i Ömer zamanında Medîne'ye geldi ve Müslüman oldu. Sonra Hac için Mekke'ye gitdi. Kâ'beyi tavâf ederken bedevînin biri, bunun ipekli ihrâmına basdı. Cebele, buna hiddetlendi, bedevînin burnuna bir yumruk indirdi. Bedevî, halîfe Hz. Ömer'e mürâcaat ve dâvâ etdi. Hazret-i Fârûk, Cebele'ye: «Ya hasmını râzî et, yâhud o da senin burnuna vurub hakkını alacakdır» dedi. Cebele: «Ben hükümdârım, o âdi bir bedevîdir» dediyse de, Hazret-i Ömer: «Müslümanlık hukûkunda bunun ehemmiyeti yoktur» buyurdu. Cebele: «Öyle ise müsâ'ade et de bu gece düşüneyim» dedi. Hazret-i Ömer müsâ'ade etdi. Cebele, birkaç para vermekle bedevîyi râzî etmeyi kendisi için bir zül saydığı için, o gece maiyyetiyle berâber kaçdı. Bizansa ilticâ ve orada irtidâd etdi. (Dinden çıkdı)

Hâl böyle iken, bazı gâfiller, bir külâh kapmak, bir mevkie geçib bir kaç kişiye kafa tutmak için can atarlar. Çoğu defa da o uğurda bir musîbete uğrarlar. Hazret-i Mevlânâ bu hakikati beyân için diyor ki:

193

ای شده اندر سفر باصد رضا

خود بپای خویش تا سوءالقضا

Ey şüde ender sefer bâ sad rizâ,
Hod bepây-î hîş tâ sûülkazâ.

«Ey yüz türlü rızâ ile, yâni, candan, gönülden râzî olarak sefere çıkan ve sû'ülkazâya doğru giden.»

Sû'ülkazâ: Bir musîbete uğramak demekdir. Ma'lum ya, Bir ecel-i müsemmâ, bir de ecel-i kazâ vardır. Halk arasında ecel-i müsemmâ: Bir

insanın yatağında ölmesi, ecel-i kazâ ise bir kazâ neticesinde vefât etmesi diye anlaşılmışdır.

Halbuki, ecel-i müsemmâ: Bir kimsenin yaşayacağı müddet demekdir. Ecel-i kazâ ise hükm-i İlâhî mûcibince hayat müddetinin bitmesi mânâsınadır. Hükm-i İlâhiden hâriç bir şey olmadığından, her canlının hayat müddeti ve onun bitmesiyle o canlının ölmesi, ecel-i kazâdır.

«Ölüm sebebleri çeşidlidir: — Kimi yatağında ölür; kimini tren, yâhud otomobil çiğner, kimi denizde boğulur, kimi bıçakla, kimi kurşunla vurulur. Bu sebebler muhtelif olduğu hâlde — ölümün kendisi birdir.»

194

در خیالش عز و مال و مهتری

گفت عزرائیل رو آری بری

Derhayâleş i'zz ü mâl ü mihterî,
Gûft Azrâil rev âri berî.

«Kuyumcunun hayâlinden, izzet, mal ve büyüklük sâhibi olmak geçiyordu. Azrâil ise ona: Git bakalım, getirirsin, götürürsün diye târîz ediyordu.»

Yânî, rütbe ve mevki hevesiyle yapılmış bâzı yolculuklar olur ki, o yolculuk, yolcu için cehennem olmuşdur. Hırsla, büyüklük ve zenginlik arzûsiyle yola çıkılır. Fakat çıkanın eceli gelmiş olduğundan ona azrâil sorar: «git bakalım, murâdına erebilir misin?» der.

195

چون رسید از راه آن مرد غریب

اندر آوردش بپیش شه طبیب

Çün resîd ez râh an merd-î garîb,
Ender âverdeş bepîş-i şeh tabîb.

«O garîb kuyumcu, yoldan gelince hekîm-i İlâhî onu pâdişâhın huzûruna götürdü.»

196

سوی شاهنشاه بردندش بناز

تا بسوزد بر سر شمع طراز

Sûy-i şâhinşâh bürdendeş benâz,
Tâ bisûzed ber ser-î şem'-î Tırâz.

«O Tırâz mumunun, yânî câriyenin, başı ucunda yansın diye kuyumcuyu, izzet ü ikrâm ile pâdişahın yanına götürdüler.»

Tırâz: Türkistan'da bir memleket imiş ki, güzelleriyle meşhûr imiş. Isfahan'da da Tırâz isminde bir mahalle varmış. Tırâzın güzelleri meşhûr olduğu için, câriye oraya nisbet edilmişdir.

197

شاه دید اورا بسی تعظیم کرد

مخزن زر را بدو تسلیم کرد

Şâd dîd ôrâ besî ta'zîm kerd,
Mahzen-î zer râ bedû teslîm kerd.

«Şah onu görünce tâzîmde bulundu. Altın hazinesini ona teslîm etdi.»

198

پس حکیمش گفت ای سلطان مه

آن کنیزک را بدین خواجه بده

Pes hakîmeş gûft ey sultân-ı mih,
An kenizek râ bedin hâcê bidih.

«Ondan sonra hekim-i İlâhi: Pâdişâha dedi ki: Ey büyük sultan; o câriyeyi bu efendiye ver.»

199

تا کنیزک در وصالش خوش شود

آب وصلش دفع این آتش شود

Tâ kenîzek der visâleş hoş şeved,
Âb-ı vasleş def'-i in âteş şeved.

«Tâ ki bunun visâliyle câriye iyileşsin, âb-ı visâli onun hasret ateşini söndürsün.»

200

شه بدو بخشید آن مهرورا

جفت کرد آن هر دو صحبت جورا

Şeh bedô bahşîd an mehrûy râ,
Cûft kerd'an her dü sohbet cûyrâ.

«Pâdişah o ay yüzlü câriyeyi ona bağışladı ve iki hasretzedeyi birleştirdi.»

201

مدت شش ماه میراندند کام

تا بصحت آمد آن دختر تمام

Müddet-î şeş mâh mîrandênd kâm,
Tâ besıhhat âmedan dühter temâm.

«Altı ay müddet bermürâd oldular, câriye de temâmiyle iyileşdi.»

Câriyenin kuyumcuya nikâh edilmesi, nefsin bir müddet için hevâ ve hevesine bırakılması demekdi. Çünki birdenbire konan yasak, nefsin hırsını artırır. Onun için yeni sâlikler, bir müddet hevâ ve hevesine terkedilir de onlar, o heveslerin münâsebetsiz olduğunu anlarlar ve onlardan bıkıb vaz geçerler. Nitekim feth-i Mekke esnâsında Rasûlullah (Sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz, ahâliye müsâade vermişdi. Fakat Mekkelilerden bâzıları bu müsâadeye îtimâd etmedikleri için kaçmışlardı. Ebû Cehil oğlu (İkrime) Yemen'e doğru, (Umeyy B. Halef)'in oğlu (Safvan) da Cidde'ye firâr etmişdi.

İkrime'yi, âilesi (Ümmü Hakîm) gidib getirdi. O da huzûr-u Peygamberîde müslüman oldu. Safvân'ı da, kabîlesinden (Umeyr B. Vehb) gidib getirdi.

Safvân huzûr-u Nebevîye girince: «Bana müsâade vermişsin, doğru mu?» diye sordu. Rasûlüllah: «Doğrudur» buyurdu. Safvân: «Öyle ise müslüman olmak için bana iki ay mühlet ver» dedi. Hazret-i Peygamber: «Dört ay muhayyersin» müsâadesinde bulundu.

İşte Safvân'a verilen bu dört ay mühlet, nefsin bir müddet hevâ ve hevesine terki demekdi. Safvân, küfr ve şirkin kötülüğünü anladı. Daha mühleti bitmeden evvel İslâma geldi.

بعد ازان از بهر او شربت بساخت
تا بخورد و پیش دختر می گداخت

Ba'd ezan ez behr-i ô şerbet bisâht,
Tâ bihord û pîş-i dühter migüdâht.

«Ondan sonra hekîm, kuyumcu için bir şerbet yapdı. O da içince kızın gözü önünde erimiye, yânî, hastalanıb zayıflamıya başladı.»

203

چون ز رنجوری جمال او نماند
جان دختر در وبال او نماند

Çün zi rencûrî cemâl-i ô nemand,
Cân-ı duhter der vebâl-i ô nemand.

«Kuyumcunun hastalık tesîriyle güzelliği kalmayınca, ona karşı câriyenin de ilgisi kalmadı.»

Kuyumcunun güzelliği, görünüşde yakışıklı olmasından ibâretdi. Huy ve tutum itibâriyle kendisinde hiç bir şey yokdu. Câriye ise dışa bakıb içden gâfil bulunanlardandı. Kuyumcunun dış güzelliğine tutulmuş, yüzünün biçimine, gözünün rengine meftûn olmuşdu. Fakat içtiği şerbet üzerine tutulduğu hastalığın tesiriyle o sathî güzellik soluverince, câriye nazarında onun, pejmürde bir çiçek gibi, kıymeti kalmamışdı.

Hazret-i Mevlânâ, münâsebet dolayısiyle zâhirî güzelliğe karşı olan aşkların devâm edemiyeceğini anlatmak için diyor ki :

204

عشقهایی کز پی رنگی بود
عشق نبود عاقبت ننگی بود

İşkhâyî kez pey-î rengî büved,
İşk nebved âkıbet nengi büved.

«Renk câzibesiyle husûle gelen aşklar, hakiki aşk değildir, hevesden ibâretdir. Öyle heveslerin sonu rüsvâlığa müncer olur.»

Evet. Sarışın, yâhud buğdaysı bir yüzün; mâvi, yâhud siyah ve mahmur bir çift gözün, sûret ibtilâsından kurtulamamış olanlara mühim tesiri vardır. Siyah ve yumuşak bir zülfün ihtizâzı, açılmış bir goncaya benziyen iki dudağın lâtîf ve fitnekâr âvâzı, oldukça temkinli kalbleri bile titretir. Lâkin onlardaki bu câzibe, kendilerindeki göz aldatıcı rengin muvakkat devâmı müddetincedir. Bir ârıza dolayısiyle o renk zâil oldu mu, evvelce teshîr etmiş olduklarını, nefret ettirmiye başlarlar. Evvelce onları görmek için can fedâ etmeyi göze alacak derecede fedâkarlık göstermek istiyenlere «Bana görünme de kime istersen görün» dedirtirler.

Böyle muvakkat bir güzelliğe âşık olanlar, sonra o vakitki hâllerinin çılgınlık olduğunu itirâf ederler; hattâ nâdim ve mahcûb olurlar. Demek ki renk ile başlayan sevgiler, mahcûbiyyetle hitam buluyormuş.

205

کاش کان هم ننگ بودی یکسری
تا نرفتی بروی آن بد داوری

Kâş kân hem nêng bûdî yekserî,
Tâ nereftî bervey'an bed dâverî.

«Keşke o kuyumcu da çirkinlik timsâli olaydı da o kötü hükme uğramasaydı.»

Yânî; mâhud kuyumcunun helâkine teşebbüs edilmesi, onun yüzüne bağlanan câriyenin ilgisini gidermek içindi. O alâka ise dış güzelliğinden hâsıl olmuşdu. Keşke öyle güzel olacağına baştanaşağı çirkin bulunsaydı da hakkında öyle bir hüküm verilmiş ve öyle bir teşebbüs icrâ edilmemiş olsaydı.

206

خون دوید از چشم همچون جوی او
دشمن جان وی آمد روی او

Hun derîd ez çeşm-i hemçün cûy-i ô,
Düşmen-î can-î vey âmed rûy-i ô.

«Onun gözlerinden dere gibi kanlı yaşlar akıyordu. Çünki yüzünün güzelliği, canının düşmanı olmuşdu.»

Yânî; güzelliği dolayisiyle hayâtına kasdedilmişdi.

«**Her nimet sâhibi hasede uğrar**» Hadisi muktezâsınca; servet gibi; saâdet gibi, gençlik ve güzellik gibi nimetler dolayısiyle insan hasedden kurtulamaz. Bâzan bu nimetler, sâhibi hakkında korkunç bir cezâ olur. Meselâ Yusüf Aleyhisselâm'ın senelerce Mısır zindanında kalmasına, Züleyhâ'nın sabrını tüketen güzelliğinden başka sebeb yokdu. Hazret-i Mevlânâ bu nükteyi beyân için de diyor ki :

207

دشمن طاوس آمد پر او
ای بساشه‌را بکشته فر او

Düşmen-î tâvûs âmed perr-i ô
Ey besâ şehrâ biküşte ferr-i ô

«**Tâvüs kuşunun kuyruğu ve kanadı, kendisinin düşmanı olmuş; bir çok hükümdârı, kuvvet ve şevketi öldürmüşdür.**»

208

گفت من آن آهوم کز ناف من
ریخت این صیاد خون صاف من

Gûft men an âhuyem kez nâf-i men,
Rîht in sayyâd hûn-î sâf-i men.

«**Kuyumcu diyordu ki : Ben bir ahûyum ki, göbeğimdeki miski almak için bu avcı, benim saf ve temiz kanımı dökdü.**»

209

ای من آن روباه صحرا در کمین
سر بریدندش برای پوستین

Ey menan rûbâh-ı sahrâ der kemîn,
Ser büridendeş berây-i pôstîn.

«**Ben o kır tilkisiyim ki, postumu alıp kürk yapmak için pusuya saklandılar, beni yakalayıb başımı kestiler.**»

210

ای من آن پیلی که زخم پیلبان
ریخت خونم از برای استخوان

Ey menan pîlî ki zahm-î pîlbân,
Rîht hûnem ez berây-î üstühân.

«**Ben o filim ki, dişlerimi almak için, filciler, yânî, avcıların vücûdümde açtığı yaralar kanımı dökmüşdür.**»

Kuyumcu, şu tasalanmasında kendisini âhûya, tilkiye, file benzetiyor. Misk göbeği alınmak için âhûnun; pöstekisi yüzülmek için tilkinin; dişleri kesilmek için de filin avlanıp öldürülmesini kendi hâline benzetiyordu. Ondan sonra da diyordu ki :

211

آنکه کشتستم پی مادون من
می نداند که نخسبد خون من

An ki küştestem pey-i mâdûn-i men
Mî nedâned kî nehusbed hûn-i men.

«**Beni mâdûnum için öldüren, kanımın uyumayacağını, yânî intikamsız kalmıyacağını bilmiyor mu?**»

Buradaki (mâdûn) dan maksad: Kuyumcunun aklına ve rûhuna nisbetle bayağı kalan güzelliğidir denilmişdir.

Bana öyle geliyor ki : Kuyumcunun madûnum demekden murâdı: geçici güzelliğine âşık olacak kadar idrâksiz bulunan câriyedir. Daha doğrusu kendisini heva ve hevese kaptıracak derecede himmeti aşağı olan nefs-i emmâredir.

Hazret-i Mevlânâ :

«*Mîdâned ki nehusbed hûn-i men*»

mısraiyle de :

«**Beşşirilkaatil bil katil**»

Yâni : «**Kaatili, katl ile müjdele**» Hadisine işâret etmişdir.

Şahsî menfaat, yahud nefsanî garaz ile bir adam öldüren, diğer tâbirle Allâh'ın binâsını yıkmaya cür'et gösteren bir bedbahtın lâyık olduğu cezâ: Ya hükûmetin idâm sehpâsı, yâhud başka birinin intikam âletidir.

212

بر منست امروز فردا بر ویست
خون چون من کس چنین ضایع کی است

Bermenest imrûz ferdâ berveyest,
Hûn-i çün men kes çünin zâyi keyest.

«Bugün bana ise yarın onadır. Benim gibi bir adamın kanı nasıl heder olur?»

Yânî, kuyumcu diyordu ki : «Bugün beni günahsız olarak öldürüyorlar. Fakat yarın, yâhud öbürgün onların başına da gelecekdir. Benim gibi suçsuz bir adamın mes'ulleri, cezâsız ve intikamsız kalamaz, elbetde bu hak alınacakdır.»

213

گر چه دیوار افکند سایهٔ دراز
باز گردد سوی او آن سایه باز

Gerçi dîvâr efkened sâyê dirâz,
Bâz gerded sûy-i ô an sâye bâz.

«Dıvarın gölgesi bir müddetcik uzasa bile, yine o gölge dıvarın dibine döner.»

Yânî; insanın kat'î amelinin cezâsı, Allâh'ın irâdesiyle bir müddet gecikse bile, zamânı gelince o cezâ gelir; yapanın ayaklarına dolaşır ve yakasına yapışır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de :

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ۝

«İşte kim, zerre kadar bir hayır işlemiş ise, onun mükâfatını görecek; kim de zerre kadar şer yapmış ise onun cezâsını görecek[71]» buyurulmuştur.

(71) Sûre-i Zilzâl : 7-8.

Şâyed o mükâfât ve o cezâ, Dünyâda verilmezse, Âhiretde mutlakaa ve mutlakaa görülecekdir.

214

این جهان کوهست و فعل ما ندا
آن نداها را بما آرد صدا

İn cihan kûhest ü fi'l-i mâ nidâ,
An nidâhârâ bimâ âred sada.

«Bu dünyâ; dağa, işlerimiz de seslenmeye benzer. Akis o sesleri bize iâde eder.»

İnsan dağlık bir yerde seslenince aks-i sadâ husûle gelir; ses, söylenen kimsenin kulağına akseder. Seslenen iyi söylemişse işiteceği akis de iyidir; kötü söylemişse duyacağı sadâ da kötüdür. Dünyâ ise insan oğlunun yaptığı işlerin aksinden ibâretdir. O işlerin mükâfât ve cezâlarını işlerin nev'ine göre aksetdirir.

Kur'anda :

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا

Yânî : **«Kim iyi amel** (ve hareket) **de bulunursa** (bu), **kendi lehine, kim de kötülük ederse, bu da kendi aleyhinedir[72].»** buyurulmuşdur. Dünyâda böyle olduğu gibi Âhirette de böyledir. Cenâb-ı Hak; meâlen :

«Bugün, yânî, Kıyâmet gününde her şahıs, Dünyâda kazanmış olduğuna ve yapmış olduğu işlere göre mükâfât ve ceza görecekdir. Bugün zulüm yoktur. İnsanlar kıl kadar zulme uğramayacaklardır» buyuruyor.

215

این بگفت و رفت دردم زیر خاك
آن کنیزك شد ز عشق و رنج پاك

İn bigüft ü rêft derdem zîr-i hâk,
An kenîzek şüd zi ışk û rênc pâk.

«Kuyumcu bunları söyledi ve hemen ölüp toprak altına gitdi. Câriye de aşkdan ve hastalıkdan kurtuldu.»

(72) Sûre-i Fussilet : 46.

216

زانكه عشق مرده‌گان پاينده نيست
زانكه مرده سوى ما آينده نيست

Zanki ışk-î mürdegân pâyende nîst,
Zanki mürdê sûy-i mâ âyende nîst.

«Çünki ölülerin ve öleceklerin — yânî, fânî olanların — aşkı bâkî değildir. Zîrâ ölü, bizim tarafımıza gelemez.»

Ve bizim aramızda ma'şuk ve mûteber olamaz.

217

عشق زنده در روان و در بصر
هر دمى باشد ز غنچه تازه تر

Işk zindê der revân ü der besar,
Her demî bâşed zi goncâ tâze ter.

«Hayy ü lâyezâl olan ma'şûk'u hakîkînin, yânî, Allâh'ın aşkı, ruhda olsun, gözde olsun her an goncadan daha ter ü tâze olarak durur.»

Yânî, kuyumcunun yüzündeki penbeliğin solmasîle, ona karşı, câriyede olan aşkın zevâl bulmasına benzemez. Allâh'ı sevenlerin muhabbeti, hiç bir vakit pejmürde olmaz. Dâimâ açık bir gonca gibi güzelliğini muhâfaza eder.

Hazret-i Mevlânâ bu beyânâtdan sonra hem âlî bir nasîhat, hem de evvelce geçen (Aşk) kelimelerine kâfî ve kat'î bir tefsîr olmak üzere buyuruyor ki :

218

عشق آن بگزين كه جمله انبيا
يافتند از عشق او كار و كيا

Işk-ı an bügzîn ki cümle enbiyâ,
Yâftend ez ışk-ı ô kâr u keyâ.

«O zât-ı ecell ü âlânın aşkını ihtiyâr eyle ki, bütün enbiyâ ve evliyâ hazarâtı O'nun aşk-ı feyziyle saâdet ve şerefe nâil olmuşlardır.»

Hem de bu hususda ümidsizliğe düşme.

219

تو مگو ما را بدان شه بار نيست
با كريمان كارها دشوار نيست

Tû megû mârâ bedan şeh bâr nîst,
Bâ kerîman kârhâ düşvâr nîst.

«Bizim için o hakîkat sultanının — yânî, Allah celle şânühû'nun — huzûruna çıkmaya izin yokdur, deme. Kerim olanlarla iş görmek zor değildir.» Allâh ise ekrem-ül-ekremîndir.

Fevkal'âde ümid ve müjde verici olan bu beyt-i şerifin, Mesnevî derslerine başlarken okunması; ve dersin :

İn çünîn fermûd Mevlânây-ı mâ,
Kâşif-î esrârhây-i Kibriyâ.

İn ne necmest û ne remlest û ne hâb,
Vahy-i Hak, vallâhü a'lem bissavâb.

beyitleriyle bitirilmesi mesnevîhanlarca âdetdir.

•

«KUYUMCUNUN ZEHİRLENEREK ÖLDÜRÜLMESİNİN, İLÂHÎ İŞARETLE OLDUĞUNUN BEYÂNI»

220

كشتن آن مرد بردست حكيم
نى پى اميد بود و نى زبيم

Küşten-î an mêrd berdest-î hakîm,
Nî pey-i ümmîd bûd ü nî zibîm.

«O kuyumcunun hekîm-i İlâhî elinde ölmesi, ne bir ümmid ile, ne de bir korku dolayisiyle idi.»

221

او نكشتش از براى طبع شاه
تا نيامد امر و الهام اله

Ô neküşteş ez berây-i tab'-ı şâh,
Tâ neyâmed emr u ilhâm-î ilâh

«Allâh'ın emr ü ilhâmı gelmeden, yâni, pâdişâhın hatırı için onu öldürmedi.»

222

آن پسررا کش خضر ببرید حلق
سر آن را در نیابد عام خلق

An püserrâ kêş hızr bübrîd halk,
Sırr-ı an râ der neyâbed âm halk.

«Hızır aleyhisselâmın, bir çocuğun boğazını kesip öldürmesinin sırrını avâm-ı nâs anlayamaz.»

Kuyumcunun hekim-i İlâhî tarafından zehirlenmesinin; pâdişâhın arzûsu üzerine değil, Allâh'ın emir ve ilhâmiyle olduğunu Hazret-i Mevlânâ ifâde etdikden sonra, Hızır aleyhisselâmın bir çocuk öldürmüş olduğunu ve ondaki hikmeti herkesın anlıyamayacağını söylüyor. Burada :

فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ

Yânî : **«Yine gittiler. Nihayet bir oğlan çocuğuna rast geldikleri zaman o, hemen bunu öldürdü[73].»** Nazm-ı Celîline işâret ediyor.

Kelîmullah Hazretleri, ilm-i ledünnîye mazhar olan Hızır Aleyhisselâm ile mülâkaata me'mûr edilmişdi. Buluştular ve görüştüler. Hazret-i Mûsâ arkadaşlık teklif etdi. Hızır ise göreceği şeylere itirâz etmemesini şart koştu. Deniz kenarına inib bir gemiye bindiler. Gemiciler bunlardan para almadıkları halde Hızır, geminin bir tahtasını kopardı. Mûsâ aleyhisselâm: «İyi etmedin, gemiyi sakatladın, içindekileri tehlikeye koydun» dedi. Hızır : «Ben sana benimle arkadaşlık edemezsin demedim miydi?» deyince Hazret-i Mûsâ özür diledi.

Gemiden karaya çıktılar. Bir çocuğa, yâhud bir gence rast geldiler. Hızır onu öldürüverdi. Mûsâ tehammül edemedi. Sonra gene özür diledi. Bir köye geldiler. Köylüler bunları misâfir kabûl etmediler. Hızır, bel vermiş bir duvar gördü. Elini sürüp duvarı düzeltdi. Hazret-i Mûsâ: Bâri bir ücret mukaabilinde ve karnımızı doyurmaları bedeli olarak düzelte idin, deyince Hızır: «Ya Mûsâ, artık ayrılmamız zamânı geldi. Şimdi sana yaptıklarımın sebebini anlatayım :

---

(73) Sûre-i Kehf: 74.

Gemi, bir takım fakir kimselerin malı idi. Bizi de bedâva olarak gemiye almışlardı. Onlara bir iyilik olsun diye gemiyi sakatladım. Çünki ileride zâlim bir hükümdar vardı. Ne kadar sağlam gemi ve kayık görürse zabtediyordu.

Öldürdüğüm çocuk büyüyünce kâfir olacak, sâlihlerden olan babasiyle annesini de küfre sevk edecekdi. Ona mânî olmak için kendisini katletdim. Dıvarın altında bir define vardı ve iki yetîmin malı idi. Büyüdükleri vakit defîneyi bulsunlar diye dıvarı düzeltdim. Bunların hiç birini de kendiliğimden yapmadım; Allâh'ın emriyle icrâ etdim» dedi.

223

آنکه از حق یابد او وحی و جواب
هرچه فرماید بود عین صواب

Anki ez Hak yâbed ô vahy ü cevâb,
Herçi fermâyed büved ayn-î savâb.

«Allah'dan ilhâm ve cevâb alan kimse, her ne buyurursa, doğruluğun ta kendisi olur.»

Binâenaleyh Hızrın o çocuğu öldürmesi gibi, tabib-i İlâhînin kuyumcuyu zehirlemesi de, ilâhî ilhamla olduğu için doğruluğun ve isâbetli hareketin ta kendisi idi.

224

آنکه جان بخشد اگر بکشد رواست
نایبست و دست او دست خداست

Anki canbahşed eğer bükşed revâst,
Nâibest û dest-i ô dest-î Hudâst.

«O zât-i şerîf ki, mânevî hayat vermek kudretini hâizdir, biiznillâh onu öldürmüş olsa da lâyıkdır. Çünki Allâh'ın halîfesi ve nâibi —yânî, vekîlidir—. Onun eli, Hakkın yed-i kudretinde demekdir.»

Hazret-i Mevlânâ, Mesnevî'nin diğer bir yerinde :

«Allah, açıkca görünmediği için Peygamber onun nâibidir.» der. Nâib ise: Vekil demekdir. Silsile-i nübüvvet devâm etdiği müddetce niyâbet vazifesi peygamberlerin uhdesinde idi. Peygamber Efendimizle, peygamberler silsilesine nihâyet verildi. Niyâbet vazifesi ise vâris-i kâmil-i Mu-

hammedi olan evliyây-ı kirâm hazarâtına tevcih edildi. Binâenaleyh Allâh'ın nebîleri, Hakkın irâdesinin zuhûruna nasıl vâsıta ise, evliyâullah da öyledir, Onlar da Allâh'ın kudretini, yine kudretullah ile gösterebilirler. Hareketleri tenkîd ve itirazdan uzakdır.

225

همچو اسماعيل پيشش سر بنه
شاد و خندان پيش تيغش جان بده

Hemçü İsmâîl pişeş ser binih,
Şâd ü handân pîş-i tîğeş can bidih.

«Sen de ey sâlik!. Hazret-i İsmâil gibi o vâsıtanın ve onu vâsıta kılan Allâh'ın hükmü huzûrunda baş eğ!.. Kahr ve celâli kılıcı önünde sevine sevine can ver.»

Hazret-i Mevlânâ bu beyt ile (Sâffât) sûresindeki şu âyetlere işâret ediyor :

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ۝ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي
أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ
افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ۝
فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ۝ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ ۝ قَدْ
صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ۝

Yâni : **«Biz de ona çok uysal bir oğul müjdesini verdik. Artık o** (oğul İbrahim'in) **yanında koşmak çağına erince** (babası) : **oğulcağızım, dedi, ben seni rü'yamda boğazlıyorum görüyorum. Bak artık ne düşünürsün.** (Oğlu) **dedi : Babacığım. sana edilen emir ne ise yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın. Vakta ki bu suretle ikisi de** (Allah'ın emrine) **râm oldular,** (İbrahim) **onu alnı üzere yıktı. Biz ona : Ya İbrahim, rü'yana sadâkat gösterdin. Şüphesiz ki biz, iyi hareket edenleri böyle mükâfatlandırırız, diye nidâ ettik**[74].»

(74) Sûre-i Sâffât: 101-105.

Bu vak'a; İlâhi emre karşı beşeriyyetin gösterdiği fedâkârâne itâatin en üstün derecesidir. İnsanlar arasında, malını, mülkünü, hattâ hayâtını fedâ edebilecek olanlar çok değilse de, yok da değildir. Fakat hayâtının mahsûlü olan evlâdını yatırıb kendi eliyle onun boğazına bıçak çekmek, öyle zannederim ki, ancak İbrâhim Aleyhisselâmın, bir de Peygamberimizin dedesi olan Abd-ül-Muttalib Hazretlerinin ellerinden gelebilirdi. Kezâ, babasının arzûsuna itâat ve onun rızâsını almak için ölüm bıçağına boynunu uzatmak hârikasını, ancak, İsmâil Aleyhisselâm, bir de Hazret-i Peygamber (S.A.V.) in muhterem babası Hazret-i Abdullah gösterebilirlerdi.

Hazret-i İsmâil torunlarından olması ve Hazret-i Abdullâh'ın oğlu bulunması dolayısiyle, Aleyhissalât Efendimize (İbnüzzebîhayn) yânî, «Boğazlanmasına teşebbüs edilmiş iki zâtin oğlu» denilmişdir.

İsmâil Aleyhisselâmın kurban edilme vak'ası meşhûrdur. Fakat Hazret-i Abdullâh'ın Kurban edilme hâdisesi pek mâlûm olmadığından bir parça olsun ondan bahsedeceğim : Mekke'deki Zemzem suyu, Hazret-i İsmâîl'in yatdığı yerde kaynamıya başlamış, sonra o kaynak bir kuyu hâline getirilmişdi. Yemen'den hicret eden (Cürhüm kabilesi) Mekke'ye gelib yerleşdi. Zemzemden istifâde etdiler. Zamanlar geçtikce ahlâksızlığa düştüler, (Huzâa kabilesi) nin hücûmuna uğradılar ve yurdlarından çekilib gitmeye mecbûr oldular. Giderken son bir kötülüğü de yaptılar. Zemzem kuyusunu doldurdular, yerini belirsiz etdiler.

Huzâiler Mekke'ye girdiler. Lâkin Zemzem kuyusunun yerini bilmedikleri için uzak mesâfelerden deve sırtlarından su getirmeye başladılar. Neden sonra Abdülmuttalib Hazretlerine rü'yâsında Zemzem kuyusunu kaz denildi ve yeri târif edildi. Abdülmuttalib'in o vakit (Hârsi) nâmında bir oğlu vardı. Onunla birlikde kazmaya başladılar. Fakat Mekkeliler buna râzî olmadılar. O esnâda Abdülmuttalib; Eğer on dâne erkek evlâdım olursa birini Allah rizâsı için kurbân edeyim diye adak adadı. Sonra, mâni olmak isteyenlerle uyuşdu. Zemzem kuyusunu temizledi ve suyu meydana çıkardı.

On'dan fazla oğlu olduğu bir sırada rü'yâsında adağının ifâsı emredildi. O da oğullarına rü'yâyı anlatdı. Kur'a çektiler. Hazret-i Abdullah nâmına isâbet etdi. Abdülmuttalib, uysal evlâdını Harem-i Şerifde Kurban etmeye götürdü. Yatırıb boğazına bıçağı çekeceği sırada gayın birâderi geldi, elinden bıçağı aldı. Bir bilene gidib danışmasını tavsiye etdi. Gittiler. O adam : «Sizde bir adamın diyeti ne kadardır?» diye sordu. On devedir, dediler. «On deve ile Abdullah nâmına kur'a çekiniz. Develere çıkarsa onları kurbân ediniz. Abdullâh'a isâbet ederse on deve ilâve ediniz. Böylece develere isâbet edinceye kadar onar onar artırınız» dedi. De-

velerin sayısı yüzü bulunca kur'a onlara çıkdı ve onlar kurban edilib Hazret-i Abdullah Kurban olmakdan kurtuldu.

Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki: Hazret-i İsmâil, hükm-ü İlâhîye nasıl boynunu uzattıysa sen de öylece teslimiyet göster.

226

تو گمان بردی که کرد آلوده گی
در صفا غش کی هلد پالوده گی

Tû geman bürdî ki kerd âlûde gî,
Der safâ ğiş key hiled pâlûde gî.

«Sen, pâdişah günahkârlık etdi sanıyorsun. Süzme ameliyyesi, saf suda tortu bırakır mı?»

Yâni, pâdişâh için, kuyumcunun öldürülmesi; şehvet muktezâsı değildir. Bunu yaptırmakla günâha girmemişdir. Çünki onun temsil etdiği rûh mürşid-i kâmil mümessili bulunan tabib-i İlâhînin terbiyesi süzgecinden geçmiş, kesâfeti zâil olmuş, tertemiz bir hâl almışdır. Kendisinde tortu mesâbesinde olan nefsânî ve şehvânî bir heves kalmamışdı. Zâten ortada öldürmüş ve ölmüş kimse de yokdu. Kuyumcu, nefsin hevâ ve hevesini temsil ediyordu. Ortadan kaldırılan o hevesdi. Ondan kurtulan ve rûha lâyık bir hâl bulan da nefs idi.

227

بهر آنست این ریاضت وین جفا
تا برد آرد کوره از نقره جفا

Behr-i ânest in riyâzat vin cefâ,
Tâ ber âred kûre ez nukrê cefâ.

«Bu riyazat ve bu cefâ, ocakda gümüşün eriyib cürûfunun ayrılması içindir.»

بهر آنست امتحان نیك و بد
تا بجوشد بر سرآید زر زبد

Behr-i ânest imtehân-i nîk ü bed,
Tâ bicûşed ber serâyed zer zebed.

«İyinin, kötünün imtihan edilmesi; altının kaynayıb köpüğünü atması, hâlis ayar kalması içindir.»

Altın ve gümüş gibi mâdenler bir takım karışımlardan tasfiye edilmek için nasıl potaya ve ocağa konulur, eritilir ve temizlenirse, rûhu insânî de hâlis ayar olabilmek için bir takım mücâhede ve riyazete tâbi tutulur. Nitekim Cenâb-ı Hak:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ

Yâni: **«O, öyle bir Allahdır ki, sizi imtihan etmek için ölümü ve hayâtı yaratmıştır[75].»** buyurmuşdur. Mücâhede ve riyazat neticesinde rûhun şehvânî ve nefsânî, olanca hevesi zâil olur, tertemiz bir cevher hâlini alır. İşte bahsedilen pâdişah, yâni, insani ruh da öyle olmuşdu.

229

پاك بود از شهوت و حرص و هوا
نیك كرد او لیك نیك بد نما

Pâk bûd ez şehvet û hırs û hevâ,
Nik kerd ô lik nîk-i bed nümâ.

«Pâdişah; şehvetden, hırsdan, hevâ ve hevesden pâk idi. Kuyumcunun — yâni, hevâ ve hevesin — giderilmesi husûsunda iyi hareket etdi. Fakat bu iyilik; kötülük gibi görünen bir iyilikdi.»

Kötülük gibi görünen bu iyiliğe, Hazret-i Mevlânâ bir misâl gösteriyor:

(75) Sûre-i Mülk: 2.

230

گر حضر در بحر کشتی را شکست
صد درستی در شکست حضر هست

Ger hızır der bâhr keştî râ şikest,
Sad dürüstî der şikest-î hîzr hest.

«Eğer Hızır, denizde gemiyi sakatladiyse o sakatlıkda yüzlerce dürüstlük ve menfaat vardı.»

Biraz evvel de söylenildiği üzere, o sakatlık dolayısiyle gemi, bir zâlimin eline geçmekden kurtulmuş, geminin sâhibleri bulunan fakirler de yegâne geçimlerini sağlayan o tekneyi zâlime kaptırmamışlardı.

231

وهم موسی با همه نور و هنر
شد ازان محجوب تو بی پر مپر

Vehm-i Mûsâ bâ hemê nûr û hüner
Şüd ezan mahcûb tû bî per meper.

«O kadar mârifet nûriyle berâber Mûsâ aleyhisselâm'ın vehmi, Hızrın hareketlerindeki hikmeti anlayamadı. O hâlde sen kanatsız uçmaya kalkışma.»

Mûsâ aleyhisselâm ülül azm bir peygamberken, çocukluğunda Fir'avn'ın sarayına alınıp orada terbiye ve tahsîl görmüşken, sonra, o tahsîle Allâh'ın vahiy ve ilhâmı da eklenmişken; Hızrın yaptığı işlerin hikmetini anlayamamış, önceleri îtirâza kalkışmış, sebeblerini anlayınca susmağa mecbûr olmuşdu.

Hazret-i Mûsâ, sâhib-i şerî'at bir peygamberdi. Şerî'atde hüküm, zâhire göre olur. Onun için Kelîmullah Hazretleri, Hızrın işlerinde zâhire muhâlif gördüğü şeylere kemâl-i salâhiyyetle îtiraz etmişdi.

Ey gâfil îtirazcı; senin îtirâzın ise — o salâhiyeti hâiz olmadığın için — kanatsız uçmak sevdâsına düşmek gibidir.

Söylenilen sözlerden Hızır'ın, Hazret-i Mûsâ'dan büyük olduğu vehmedilmesin. Mûsâ aleyhisselâmın ülül'azm peygamberlerden olduğunda şüphe yokdur. (Kelîmullah) unvânını hâiz bir rasûl-ü zîşandır.

Hızır'a gelince: Mûsâ ile mertebe bakımından yüksek, hattâ müsâvî olması şöyle dursun; nebî, yahud velî olduğu ihtilâflı bir mes'eledir. Fakat

her şeyde, husûsiyle ilim ile mârifetde bir ihtisas mes'elesi vardır. Meselâ Süleymâniye Camiinin mermerlerini yontub cilâlayan taşçının, bu san'atı, câmi'in mi'mârından daha iyi bilmesi, kendisinin Mimar Sinan'dan büyük olmasını icâb etmez. Bunun gibi Hızır'ın da ledünnî ve İlâhî bir ilme mazhar olması, o ilim dolayısiyle Hazret-i Mûsâ'ca sebebleri meçhul bir takım hareketlerde bulunması, kendisinin derece îtibâriyle Mûsâ'dan üstün olmasını gerektirmez.

232

آن گلی سرخست تو خونش مخوان
مست عقلست او تو مجنونش مخوان

An gül-î sürhâst tû hûneş mehan,
Mest-i aklest ô tû mecnûneş mehan.

«Kuyumcunun kanı, hakîkatde kırmızı gül gibidir. Ona kan deme. Rûhu temsîl eden pâdişâh ise mest-i âkildir, ona da mecnûn deme.»

Mâlûmdur ki akıl, insanı iyiliğe sevkeylemek ve tehlikelerden men etmek ister. Şu hâl, hikmetin ta kendisidir. Fakat bu hikmeti herkes göremez. Husûsiyle sonradan husûle gelecek menfeatleri takdir edemez. Onun için bir işin başından, sonunu görüp de ona göre davranan kimseleri bâzı budalalar, çılgınlıkla ittihâm ederler. Lâkin asıl çılgın; ittihâm edilenler değil, edenlerdir. İşte burada da tabîb-i gaybînin ihtârı ve teşebbüsiyle pâdişah kuyumcuyu zehirlemiş, yâhud aklın tavsıyelerine tam olarak uyan ruh, nefsini onun elinden kurtarmış, terakki ve tekâmül yolunu açmışdır.

233

گر بدی خون مسلمان کام او
کافرم گر بردمی من نام او

Ger büdî hûn-î müselman kâm-ı ô,
Kâfirem ger bürdemî men nâm-ı ô.

«Eğer pâdişâh'ın murâdı, bir müslümanın kanını dökmek olsaydı, onun adını andığımdan dolayı benim kâfir olmam lâzım gelirdi.»

Çünki :

234

می بلرزد عرش از مدح شقی
بد گمان گردد ز مدحش متقی

Mî bilerzed ârş ez medh-i şekî,
Bed geman gerded zi medhaş mütteki.

«Bir şakînin medhi dolayısiyle Arş-ı İlâhi titrer, mütteki olanlar da fâsıkı medhetmek yüzünden sû-i zanna düşer.»

Hazret-i Mevlânâ, kuyumcunun katlinden maksadın: Nefsin hevâ ve hevesden kurtulması olduğunu ve bu hevâ ve hevesin de ortadan kaldırılması gerektiğini söylemişdi. Mes'elenin ehemmiyetini anlatmak için buyuruyor ki: Evet; Kuyumcunun zehirlenmesi, hevâ ve hevesin giderilmesi demekdir. Yoksa ortada bir öldürme hâdisesi yokdur. Böyle olmayıb da pâdişâh bir müslümanın kanını dökmekle rahatlayan bir zâlim olsaydı, tabiî ben de onu medh u senâya kalkışmazdım. Çunki bir fâsikın medhi, Arş-ı âlâyı titretir; müttekî bir zâti de, o medheden kimse hakkında sû-i zanna düşürür.

(Câmi us sağiyr) de Enes bin Mâlik (Razıyallâhü anh) den rivâyet edilen bir hadis-i şerîf vardır : **«Bir fâsık medhedilince Allah gazaba gelir, bundan dolayı da Arş-ı İlâhî sarsılır.»** meâlindedir.

Acabâ niçin böyledir? Yânî fâsık, fâcir bir herifin medhedilmesi Allâh'ı neden gazaba getirir? Çünki medh edilecek kimsede esâsen iyi ahlâk bulunmalı ki, yapılan medih doğru olabilsin. Yoksa ahlâksız bir şahsın ahlâklı oluşundan bahsediş, şübhesiz ki yalandır. Yalan ise her vakit ve herkes için haram olduğu gibi, yalancı da dâimâ Allâh'ın gazabına uğrar. Bir de harâma ve kötülüğe sapanların hareketlerini medhetmek, Allâh'ın yasak etdiği şeyleri beğenmek ve beğendirmek demekdir ki; bu hâl de, şübhesiz ilâhî emrin aksini yapmak ve dolayısiyle Allâh'ın gazabını istemek olur. Bundan başka, yalan yere medh, medheden hakkında takvâ erbâbının sû-i zannına sebebiyet verir. Çünki medhedeni, menfa'at mukaabilinde bir şakîyi medhedecek kadar vicdansız, ahlâksız görür. Hadîsde ise :

«Töhmet isnâd edilecek yerlerde bulunmakdan sakınınız.» buyurulmuşdur.

235

شاه بود و شاه بس آگاه بود
خاص بود و خاصهٔ الله بود

Şâh bûd û şâh-ı bes âgâh bûd,
Hâs bûd û hâsa-i Allâh bûd.

«O Pâdişah gâyet anlayışlı bir hükümdâr idi. Böyle olmakla berâber ümmetin mümtaz insanlarından ve Allâh'ın has kullarındandı.»

Hikâyedeki pâdişah, rûhu temsil ediyordu. Rûh ise :

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي

Yânî : **«Âdeme rûhumdan nefheyledim[76].»** Nazm-ı Celilince Allâh'a izâfe olunmuşdur. Şu hâlde, havass-ı İlâhiyye cümlesindendir.

236

آن کسی را چنین شاهی کشد
سوی بخت و بهترین جاهی کشد

An kesîrâ kî çünin şâhî küşed,
Sûy-i baht û bihterîn câhî keşed.

«Bir kimseyi ki, böyle bir pâdişâh öldürür; onu saâdete ve en yüksek mertebeye çekip yükseltir.»

237

گر ندیدی سود او در قهر او
کی شدی آن لطف مطلق قهر جو

Ger nedîdî sûd-i ô der kahr-ı ô,
Key şüdî an lutf-i mutlak kahr cû.

«Eğer pâdişah, kuyumcunun kahrında, onun faydasını görmeseydi; kendisi lutfun ta kendisi iken nasıl kahra kalkar ve onu zehirletirdi.»

Tekrar tekrar söylenildi ki kuyumcu, heva ve hevesi temsil ediyordu ve nefsin temsilcisi bulunan câriyeye ayak bağı oluyordu. Onun kahrı, câriyeyi kurtaracak, nefs için yükseliş yolunu açacakdı. Demek ki: Hevâ ve hevesin giderilmesinde bir fayda husûlü muhakkakdı. Pâdişah, yâni ruh hakkında (lutfu mutlak) deniliyor. Öyle bir zât, böyle bir kan dökülmesini nasıl emrediyor? diye vârid olacak bir süale cevâb olmak üzere Hazret-i Mevlânâ diyor ki :

(76) Sûre-i Hicr: 29.

238

طفل می‌لرزد ازان نیش حجام
مادر مشفق در آن غم شادکام

Tıfl mılerzed ezan nış-ı hacâm,
Mâder-î müşfik der an ğam şâdkâm

«Çocuk, hacamat neşteri karşısında titrer. Şefkatli annesi ise evlâdının o gamlı zamânında memnun bulunur.»

Bir annenin çocuğuna karşı olan şefkati, söz götürmediği halde, onun vücûdünden kan alınmasına rızâ göstermesi, hattâ yavrusu ağlar ve bağırırken memnun bulunması şüphesiz evlâdının faydası içindir. Sıhhatinin avdeti için yavrusunun bedeninden birkaç damla kan çıkmasına, gözünden de birkaç damla yaş akmasına muvâfakat etmiştir. Hülâsa: Anne şefkati meşhurdur. Fakat Allâh'ın merhameti, ondan çok büyüktür. Rasûlüllah Sallallâhü Aleyhi ve sellem, bir gün bâzı ashâb ile otururken, kucağında çocuk bulunan bir kadın geçmiş; Aleyhissalât Efendimiz: **«Bu kadın, bu çocuğu ateşe atabilir mi?»** diye sormuş. «Atamaz yâ Rasûlallah; şefkati mânî olur» demişler. Zât-i Akdes-i Risâlet de: **«Allah ondan daha merhametlidir,»** buyurmuş.

Bu Hadis-i Şerif'in bizim gibi günahkârlar için ne büyük bir müjde olduğunu düşünelim de, O Erhamürrâhimîne hamd-ü senâda bulunalım. İşte o merhametli pâdişah da nefsi ve dolayısiyle rûhu kurtarmak için hevâ ve hevesin giderilmesine rızâ göstermiştir.

239

نیم جان بستاند و صد جان دهد
آنکه در وهمت نیاید آن دهد

Nîm can bistâned û sad can dehed,
Anki der vehmet neyâyed an dehed.

«İnsana rûhu nefhetmiş olan Allah; yarım canı alır, karşılığında yüz can verir; hattâ vehm-ü hayâle gelmiyecek şeyler ihsan buyurur.»

Evet. Cenab-ı Hak, bir Kerîmdir ki, insanın cismani hayâtını — ki tam bir hayat değildir, çünki fânîdir — alır; karşılık olarak ebedî nimetler ve sermedî lûtuflar ihsân eder. Kur'ân-ı Kerîm :

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ

Yâni : **«Allah, Cennet mukaabilinde mü'minlerin canlarını ve mallarını satın alır[77]»** diyor.

Bir nefes almakla vermekden ibaretdir hayât,
Dikkat et, bir dem değil mi müddet-i ömr-ü beşer?!

beytinde hülâsa edilen fânî hayâtı, Allah satın alıp, ona mukaabil Cennet ihsân ediyor. Hem öyle bir Cennet ki, aç gözlülerin tehayyül etdikleri gibi döşemesi ekmek kadâyifinden, sıvaları tavuk göksünden olan, nice köşkleri hâvî bir bahçe değil; gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, kimsenin tasavvur edemediği İlâhî nîmetlerle dop dolu bir yer!..

240

تو قیاس از خویش میگیری و لیك
دور دور افتادهٔ بنگر تو نیك

Tû kıyâs ez hîş migîrî velik,
Dûr dûr üftâdeî binger tü nîk.

«Sen kendine göre kıyâs ediyorsun. Halbuki hakikatden çok uzak düşünüyorsun, iyice bak.»

Hazret-i Mevlânâ diyor ki : Ey gâfil insan, sen gerek Allâh'ın, gerek ehlüllâhın işlerini kendi işlerine kıyâsen anlamaya ve ona göre hüküm vermeye kalkışıyorsun. Fakat böyle yapmakla, hakikatden fersah fersah uzaklaşıyorsun. Gözünü aç ve dikkatle bak ki, mes'ele, senin bildiğin gibi değildir.

---

(77) Sûre-i Tevbe: 111.

«BAKKAL İLE TÛTÎSİNİN VE TÛTÎNİN BAKKAL DÜKKÂNINDA YAĞ DÖKMESİNİN HİKÂYESİ»

241

بود بقالی و اورا طوطیٔ
خوش نوایی سبز و گویا طوطیٔ

Bûd bakkâli vü ôrâ tutiî,
Hoş nevâyî sebz ü gûyâ tûtiî·

«Bir bakkal ve onun bir tûtî kuşu vardı. Güzel sesli, yeşil renkli ve söz söyler bir hayvandı.»

Tûtî, papağan gibi bâzı kuşların ufak tefek söz söyledikleri mâlûmdur. Fakat onların o sözleri söylemeleri, anladıklarından değil; işittikleri sesi taklid etmek kaabiliyetinde olduklarındandır. Bu kuşlara söz öğretmek için kafeslerine bir ayna koyup aynanın arkasından söz söylerlermiş. Tûtî, aynada aksini görünce onu başka bir tûtî sanır, işittiği sözü o söylüyor zanniyle taklid edermiş. Bu münâsebetle Hâfız Şirâzî :

«Beni tûtî gibi ayna karşısına koydular. Üstâd-ı Ezelî her neyi söyletiyorsa onu söylüyorum.» demişdir.

Fâtih'in küçük ve tâlihsiz oğlu Sultan Cem'in bir tûtisi varmış. Kendisine öğretilen (Allâhü yensur CEM) düâsını tekrarlar, dururmuş. Cem'in vefâtında bu hayvanı Bâyezid aldırtmış. Onun karşısında —yine öğretilmiş olan— (Allâhü yerham CEM) düâsını etmiş.

Şarkda tûtîlerin konuşması hakkında mübâlâğalar yapılmış, hattâ (Tûtînâme) isimli kitablar yazılıp, onlara hikâyeler söyletilmişdir. Hazret-i Mevlânâ'nın bahsetdiği tûtîye dâir vasıfları da, o mübâlağalara göredir.

242

بر دکان بودی نگهبان دکان
نکته گفتی با همه سودا گران

Ber dûkân bûdî nigehbân-î dükân,
Nükte güftî bâ hemê sevdâ geran.

«Dükkânda bekçilik eder, çarşıdaki esnaf ve tüccara nükteler söylerdi.»

243

در خطاب آدمی ناطق بدی
در نوای طوطیان حاذق بدی

Der hıtâb-î âdemî nâtık büdî,
Der nevây-ı tûtiyan hâz'ik büdî.

«İnsanlarla konuşurdu, tûtîlere mahsus ötüşü üstâdca idi.»

244

خواجه روزی سوی خانه رفته بود
بر دکان طوطی نگهبانی نمود

Hâce rûzî sûy-i hâne refte bûd,
Ber dükân tûtî nigehbânî nümûd.

«Efendisi bir gün eve gitmişti. Tûtî dükkâna nezâret ediyordu.»

245

گربهٔ برجست ناگه از دکان
بهر موشی طوطیك از بیم جان

Gürbe-î bercêst nâgeh ez dükân,
Behr-i mûşî tûtiyek ez bîm-i can.

«Bir kedi, fâre yakalamak için birdenbire dükkâna atıldı. Tûtî de can korkusundan.»

246

جست از سوی دکان سویی گریخت
شیشه‌های روغن گلرا بریخت

Cêst ez sûy-i dükân sûyî gürîht,
Şişehây-ı revğan-î gülrâ birîht.

«Sıçradı, dükkânın bir köşesine kaçtı. Lâkin gülyağı şişelerini devirdi, yağlarını döktü.»

247

از سوی خانه بیامد خواجه‌اش
بر دکان بنشست فارغ خواجه‌وش

Ez suy-î hânê biyâmed hâceeş,
Ber dükân binşêst fâriğ hâceveş.

«Efendisi evden geldi. Dükkâna geçip patron tavriyle oturdu.»

248

دید پر روغن دکان و جامه چرب
برسرش زد گشت طوطی کل ز ضرب

Dîd pür revgan dükân û câme çerb,
Bersereş zed gêşt tûtî kel zi darb.

«Baktı ki dükkân yağ içinde. Elbisesi de yağa bulanmış. Tûtînin yaptığını anladı. Başına vurup tüylerini döktü, kafasını kel hâline getirdi.»

249

روزه‌گی چندین سخن کوتاه کرد
مرد بقال از ندامت آه کرد

Rûzegî çendin sühan kûtâh kerd,
Merd-i bakkal ez nedâmet âh kerd.

«Tûtî birkaç gün konuşmayı kesti. Bakkal da pişman olup ah demeye başladı.»

250

ریش برمیکند و می‌گفت ای دریغ
کآفتاب نعمتم شد زیر میغ

Riş ber mîkend ü mî güft ey dirîğ,
Kâftâb-î ni'metem şüd zîr-i mîğ.

«Bakkal sakalını yoluyor, eyvâh, nîmet güneşim, bulut altına girdi diyordu.»

251

دست من بشکسته بودی آن زمان
چون زدم من بر سر آن خوش زبان

Dest-i men bişkeste bûdî an zemân,
Çün zedem men ber ser-î an hoş zebân.

«Elim kırılsaydı, o tatlı dilli tûtînin başına nasıl vurdum? diye teessüf ediyordu.»

252

هدیه‌ها می‌داد هر درویشرا
تا بیابد نطق مرغ خویشرا

Hedyehâ mîdâd her dervîşrâ,
Tâ biyâbed nûtk mürğî hîşrâ.

«Kuşunun söylemesini bulmak — yâni, tûtîyi tekrar konuşturmak — için fakirlere hediyeler ve sadakalar veriyordu.»

253

بعد سه روز و سه شب حیران و زار
بر دکان بنشسته بود حیران و زار

Ba'd sê rûz û se şeb hayrân ü zâr,
Ber dükân binşeste bud hayrân ü zâr.

«Üç gün, üç gece sonra bakkal, dükkânda hayran ve ağlamaklı bir hâlde oturuyordu.»

254

با هزاران غصه و غم گشت جفت
که عجب این مرغ کی آید بگفت

Bâ hezârân gussa vü gam gêşt cüft,
Kî aceb in mürg key âyed bigüft.

«Bu kuş ne vakit söyliyecek? diye binlerce gam ve keder ile vakit geçiriyordu.»

255

می نمود آن مرغرا هر گون شگفت
تا که باشد اندر آید او بگفت

Mî nümûd an mürğrâ her gûn şigüft,
Tâki bâşed ender âyed ô bigüft.

«Tûtî söze başlasın diye ona türlü türlü, acâib ve garib şeyler gösteriyordu.»

256

جولقیٔ سر برهنه در گزشت
با سر بی مو چو پشت طاس و طشت

Cû lekî-i ser berihne der güzeşt,
Bâ ser-î bî mû çü püşt-î kâs ü taşt.

«Başı çıplak bir derviş geçti ki, kafası, tas ve leğen gibi cascavlakdı.»

257

اندر آمد گفت طوطی آن زمان
بانگ بر درویش زد که ای فلان

Ender âmed gûft tûtî an zemân,
Bâng ber dervîş zed ki ey fülân.

« O sırada tûtî de dile geldi ve: ey falan! diye dervişe seslendi.»

258

از چه ای کل باکلان آمیختی
تو مگر از شیشه روغن ریختی

Ez çi ey kel bâkelân âmihtî,
Tû meğer ez şişe revğan rîhtî.

«Ey kel; neden kellere karıştın? Yoksa sen de şişeden yağ mı döktün? dedi.»

259

از قیاسش خنده آمد خلقرا
کو چو خود پنداشت صاحب دلقرا

Ez kıyâseş hande âmed halkrâ,
Kû çü hod pindâşt sâhib delkrâ.

«Tûtînin, aba sâhibi dervişi, kendi gibi sanmasından ve nefsine kıyâs etmesinden halk gülmeye başladı.»

Cavlak : Türkçe bir kelimedir. Çıplak mânâsına gelir. Bâzan (cascavlak) diye te'kid olunur. Bu umûmî mânâsından başka bir de husûsiyyeti vardır ki, başı saçsız demekdir. (Cevlek-i serbürehne) terkibindeki (cevleki), işte bu cavlak, yâni saçsız mânâsınadır. Geçen dervişin cavlaklığının tabiî olmak ihtimâli olduğu gibi, melâmet meslekine sülûkü dolayısiyle (çâr-darb) yapmış olmasından ileri gelmiş olmak imkânı da vardır.

Çâr darb : Saçın, kaşın, bıyığın, sakalın tıraş edilmesidir ki şöhretden ve halkın teveccühünden uzak kalmak, yâhud nefs-i emmâreyi ve gurûru kırmak için melâmete sülûk edenler yaparlarmış.

Mesnevî şârihlerinden Sarı Abdullâh Efendi (cavlak) kelimesi için diyor ki: «Cavlak»; bektâşî, kalenderî ve hayderîlerden sakal, bıyık, kaş ve kirpiklerini tıraş edenlere derler. Türkçe dazlak derler. Kirpiğini ve kaşını tıraş etmeyip de ancak sakalını tıraş edenlere de torlak derler.

Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki :

«Halk arasında meşhûr olmak ve onların hürmetini kazanmak, seyr ü sülûkde pek sağlam bir benddir ki, sâlikin mânen ilerlemesine mânî olur. Sülûk yolunda o bağ, demir bir prangadan farksızdır.»

Fakat bu benlikden kurtulmak bahânesiyle bu meşrebi istismâr edenler de çoktur. Melâmîler içinde, bu adı takınıp da her türlü kötülükde bulunanlar görülmüştür ki, bunların iki düstûru vardır: Allâh'ın emirleri için **«İstek şart»**, yasakları için de **«İstek hak»** tâbirlerini kullanırlar. Meselâ :

— Erenler; ezan okunuyor, câmiye gidelim mi? denildi mi :
— İstek şarttır, bizde o istek hak vere! derler;
— Dem çekmek haram değil mi? Neden içiyorsun? denilince de :
— İstek haktır, hakkın isteğini yerine getirmeli! hezeyânında bulunurlar.

Gelelim bahse: Hazret-i Mevlânâ'nın gâyesi, dervişlerin kıyâfeti ve meşrebi hakkında mâlûmat vermek değil; herkes hakkında nefsine kıyâsen hüküm vermenin doğru olmadığını anlatmakdır. Kıyâs-ı nefs, çok kerre insanı aldatır. Bâzan da gülünç bir hâle getirir. Tûtînin saçsız dervişi görünce, kendisi gibi gülyağı şişelerini devirmiş ve dayak yeyip de kafası kel olmuş sanması gibi. Hazret-i Pîr, hikâyenin naklinden sonra nasîhate dönerek diyor ki:

260

کار پاکانرا قیاس از خود مگیر
گرچه ماند در نوشتن شیر و شیر

Kâr-i pâkânrâ kıyâs ez hod megîr,
Gerçi mâned der nüvişten şîr ü şîr.

«Arslan ve süt mânâlarına gelen (Şir) lâfzı, yazıda birbirine benzerse de mânâ yönünden ayrıdır. Bunun gibi sen de, ümmetin seçkinlerinin hâlini kendine kıyâs etme.»

(Şir) kelimesi, Fâriside hem arslan, hem de süt mânâsına gelir. Şir-i alem: sancak arslanı, Şîr-i mâder: ana sütü terkiblerinde olduğu gibi.

Şir-i alem; Sancaklardaki arslan şekli mânâsını ifâde etmekle berâber, bizim «Gemi arslanı» meâlinde de kullanılır. Hülâsa: Şir kelimesinin delâlet etdiği şeyler, bambaşka ve ayrı ayrıdır. Kendilerine delâlet eyleyen lâfzın bir olması, o şeylerin de bir olmasını gerektirmez. Binâenaleyh bir kimsenin gördüklerine bakıb da, onlar da benim gibi insan, o halde onlar da benim gibidir diye, nefsine kıyâsen hüküm vermesi doğru değildir.

261

جمله عالم زین سبب گمراه شد
کم کسی زابدال حق آگاه شد

Cümle âlem zin sebeb gümrâh şüd,
Kem kesî zâbdâl-i hak âgâh şüd.

«Bütün âlem, bu kıyâs-ı nefs sebebiyle sapıttı. Ebdâl-i ilâhiden — yâ'nî: Allâh'ın seçkin kullarından — pek az kimse haberdâr olabildi.»

262

همسری با انبیا برداشتند
اولیارا همچو خود پنداشتند

Hemserî bâ enbiyâ berdâştend,
Evliyârâ hemçü hod pindâştend.

«Peygamberlerle eşitlik dâvâsına kalkıştılar, velileri de kendileri gibi sandılar.»

263

گفته اینك ما بشر ایشان بشر
ما و ایشان بستهٔ خوابیم و خور

Güfte înek mâ beşer îşan beşer,
Mâ vü îşan beste-i hâbîm ü hor·

«İşte biz de insanız, onlar da. Biz de yemeye ve uyumaya mecbûruz, onlar da dediler.»

264

این ندانستند ایشان از عما
هست فرقی در میان بی منتها

În nedânistênd îşan ez amâ,
Hêst farkî der miyan bî müntehâ.

«Körlüklerinden şunu bilmediler ki, arada ucu bucağı bulunmaz bir fark vardır.»

Gaflet sâhiblerinin, peygamberleri, velileri, kendileri gibi sandıklarını Kur'ân-ı Kerîm haber veriyor:

مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ

Yâni: **«Bu nasıl peygamber?** (Bizim gibi) **yemek yiyor, çarşıda, pazarda geziyor[78]»** dediklerini; kezâ:

مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ۝

Yâni: **«Siz de ancak bizim gibi insansınız. Allah kitab diye bir şey inzal etmemiş ve sizin vâsıtanızla göndermemiştir. Siz yalancıdan başka bir şey değilsiniz[79]»** diye yalan isnâd etdiklerini Kur'ânımız bildiriyor.

Aradaki bu büyük farkı görmemenin mânevî körlükden ileri geldiğini ve sapıklığın bu cihetden zuhûr etdiğini de Hazret-i Mevlânâ anlatıyor. Evet; elmasla kaldırım taşı da, taş olmak itibâriyle birdir ammâ; biri yüzük yapılıp parmakda taşınır, öbürü yollara döşenip ayaklar altında çiğnenir.

Ebdâl-i İlâhiyye: Evliyâullahdan bir tâife imiş ki, yedi kişi olurlarmış. Üçler, yediler, kırklar diye sayılanlardan yediler herhalde bunlar olacaktır. Üçler ise (kutup) yâhud (gavs) ile (imâmân) dan ibâret imiş ki, kutup yâhud gavs, o asırdaki velilerin seçkini, imâmân da onun muâvinleri demekmiş.

Ebdâle (Ebdal) denilmesinin sebebi; günahlarının sevâba, sûretlerinin mânâya değişmiş olması imiş.

Sûretleri bir olan insanların mânâca farklı bulunacağını lâyikiyle anlatmak için Hazret-i Mevlânâ birkaç misâl getirip buyuruyor ki:

265

هر دو گون زنبور خوردند از محل
لیک شد زان نیش و زین دیگر عسل

Her dü gun zenbûr hordend ez mehal,
Lîk şüd zan nîş ü zin dîğer asel·

«Her iki arı, bir yerden yediği hâlde birinde — yânî, eşek arısında — yalnız iğne bulunur, diğerinden bal hâsıl olur.»

(78) Sûre-i Fürkân: 7.
(79) Sûre-i Yâsîn: 15.

266

هر دو گون آهو گیا خوردند و آب
زین یکی سرگین شد و زان مشک ناب

Her dü gun âhû giyâ hordend ü âb,
Zin yekî sergin şüd û zan mişk-i nâb.

«Her iki nevi âhû da ot yer ve su içer. Lâkin birinden yalnız gübre, öbüründen hâlis misk husûle gelir.»

267

هر دو نی خوردند از یک آبخور
این یکی خالی و آن پر از شکر

Her dü ney hordênd ez yek âbhor,
İn yekî hâli vü an pür ez şeker.

«İki nevî kamış, bir dereden su içtiği hâlde biri boştur, diğeri şekerle doludur.»

268

صد هزاران اینچنین اشباه بین
فرقشان هفتاد ساله راه بین

Sad hezârân inçünin eşbâh bin,
Fârk şan heftâd sâle râh bin.

«Böyle yüz binlerce misâl mevcüddür ki, aralarında yetmiş yıllık fark vardır.»

Şu üç misâlde insan; arıya, âhûya ve kamışa benzetilmişdir. Arılar arasında bal yapanı olduğu gibi sâde insanı sokanı da vardır. Âhûlar arasında misk göbeğine sâhib olanı olduğu gibi, ondan mahrûm olanı da mevcuddur. Kamışlar arasında şekerlisi ve içi boş olanı vardır. Bütün bunların cinsleri bir, fakat nevileri ayrıdır. İnsanlar da şekil, sûret ve tabiî ihtiyaçlarına göre birbirlerine benzerler. Fakat mânâ ve hakikatlerine nazaran aralarında bal arısı ile eşek arısı, misk âhûsu ile miski olmıyan âhû,

şeker kamışı ile şekersiz kamış arasındaki fark kadar ayrılık vardır. Onun için, dış görünüşüne bakarak kâfir ile mü'mini, hattâ avâm ile seçkini birbirine benzetip mukaayese etmeye kalkışmamalıdır.

269

این خورد گردد پلیدی زو جدا
وان خورد گردد همه نور خدا

İn hored gerded pelidî zô cüdâ.
Van hored gerded hemê nûr-i Hudâ.

«Bu — yânî, avamdan biri — yer, yediği posa olarak kendisinden ayrılır. Öbürü — yânî, havasdan olan — yer, yedikleri bütün ilâhî nûr olur.»

270

این خورد گردد همه بخل و حسد
وان خورد زاید همه نور احد

İn hored gerded hemê buhl û hased,
Van hored zâyed hemê nûr-i ehad.

«Avamdan olan yer, yediği hasislik ve hased olur. Havasdan olan yer, yediğinden Allah nûru husûle gelir.»

Yânî, avâmın yediği, cismini kuvvetlendirdiği gibi kötü huylarını da takviye eder. Fakat havâssın yediği, ilâhî nûrların husûlüne sebeb olur. Çünki vücûdu takviye edecek olan yiyeceğin azaltılması, oruca ve riyâzata devâm olunması neticesinde rûh, mânevî gıdâ almaya ve ilâhi olarak doymaya başlar.

Biraz izâhât verelim :

Orucun çeşitleri arasında bir (visâl orucu) vardır ki, iftâr etmeksizin birkaç gün ulama oruç tutmakdır. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz, ashâb-ı kirâmı — zayıf düşmemeleri için — bundan men'eder ve bir gün yeyip bir gün oruç tutmak demek olan (Dâvûd orucu) na teşvik ederlerdi.

Sahîh-i Müslim'de Amr ibni As'dan naklen deniliyor ki : Benim iftar etmeksizin oruç tuttuğum, bütün gece uyumaksızın namaz kıldığım Rasûlüllah (S.A.V.) e haber verilmiş. Kendilerine rast geldiğim vakit: **«Yapma, senin gözünün de hakkı vardır, nefsinin de hakkı vardır. Oruç tut ve iftâr et. Namaz kıl ve uyu. On günde bir sâim ol, dokuz günün de sevâbını bul,»** buyurdu. «Ya Rasulallah: ben kendimde daha fazlası için kuvvet buluyorum» dedim. **«O halde (savm-ı Dâvûd) tut»** emrini verdi. «Dâvûd nasıl sâim olurdu?» diye sordum. **«Bir gün oruç tutar, bir gün iftâr ederdi. Düşmanla karşılaşınca da kaçmazdı,»** diye izâhat verdi. Sonra da: **«Her gün oruç tutan oruç tutmamıştır»** buyurdu ve bunu üç defâ tekrarladı.

Yine Sahîh-i Müslim'de deniliyor ki : Sallâllahü Aleyhi Vesellem Hazretlerinin savm-i visâlden men'ine karşı, ashabdan biri: «Ya Rasûlâllah, sen aralıksız oruç tutuyorsun ya» dedi. Aleyhissalât Efendimiz :

«Hanginiz benim gibisiniz? Ben Rabbimin indinde gecelerim. Beni mânevî nimetlerinden yedirir ve içirir.» buyurdu.

Verese-i Muhammediye olan evliyâullahdan bâzıları da bu mânevî gıdâya nail oldukları için, savm-i visâle devâm ederler, fakat o husustaki Peygamberimizin yasaklarına da uymak için, akşamları bir iki yudum su ile oruçlarını bozarlar.

«İlâhî; seni yâd etmek, âşıklarına en hayırlı bir şarabdır. O şarabdan gayrisi, muhabbet ve ayrılık âteşini söndürmek husûsunda serâb gibidir.»

Kezâ Hazret-i Pir buyuruyor ki :

271

این زمین پاك و آن شورست و بد
این فرشته پاك و آن دیوست و دد

İn zemîn-î pâk ü an şûrest ü bed,
İn feriştê pâk ü an dîvest ü ded.

«Bu, — yânî, mü'min — temiz ve zirâate kaabiliyetli bir arâzidir. Öbürü — yânî, kâfir — ise, çorak ve kötü bir yerdir. Yine mü'min, melek gibi mâsumdur, kâfir ise şeytan ve canavar misâlidir.»

Hazret-i Mevlânâ şu misâl ile Kur'ân'ın bir teşbihine telmih ediyor :

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۞

Yâni : **«O, rüzgârları rahmetinin müjdecisi olarak gönderir. O rüzgârlar, ağır bulutları yerinden oynatınca da onları ölmüş,** (rahmete muhtâc bir hâle gelmiş) **olan memlekete sevk ederiz. O bulutlar vâsıtasiyle suyu inzâl ve yine o vâsıta ile her türlü meyveleri yetiştiririz. Böyle yaptığımız gibi, ölüleri de kabirlerinden böyle çıkaracağız biz. Umulur ki bunları iyi düşünüp ibret alırsınız[80].»**

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ۞

Yâni : «(Toprağı verimli) **güzel memleketin nebatı, Rabbinin izniyle** (bol) **çıkar. Fenâ olandan ise faidesi pek az birşeyden başkası çıkmaz. İşte şükredecek bir kavm için âyetleri böyle çeşitli olarak açıklarız[81].»** buyuruluyor.

(Mevâkib) tefsirinin aslı olan (Mevâhib-i aliyye) de müfessir Hüseyin Vâ'ız diyor ki :

«Cenâb-ı Hak, şu misâlde mü'minin kalbini temiz bir yere, kâfirin kalbini de kirli bir yere benzetmişdir. Allah Kelâmının bulutlarından yağan va'z ü nasîhat yağmuru, mü'minin kalbine isâbet eyleyince orada husûle gelen tâat ve ibâdet nûrları, diğer uzuvlarına da yayılır. Kâfirin kalbine isâbetinde ise, orası nûrlanmaya kaabiliyetli olmadığından, içinde olsun, dışında olsun işe yarayacak bir salâh zuhûra gelmez.»

Yine Hazret-i Mevlânâ diyor ki :

---

(80) Sûre-i A'râf: 57.
(81) Sûre-i A'râf: 58.

272

هردو صورت گر بهم ماند رواست
آب تلخ و آب شیرین را صفاست

Her dü sûret ger bihem mâned revâst,
Âb-ı telh ü âb-ı şîrînrâ safâst.

«İki taraf sûretinin birbirine benzemesi câizdir. Acı suyun da, tatlı suyun da duruluğu vardır.»

Yâni, yüz ve göz itibâriyle, kâfir mü'mine, mü'min de kâfire benzeyebilir. Nitekim acı su da berrak olur, tatlı su da. Fakat iki suyun berrak olması, tatlarının bir olmasını gerektirmez. Bunun gibi, sûret itibâriyle benzeyen mü'min ve kâfirin hakikatde bir olması gerekmez.

273

جز که صاحب ذوق که شناسد بیاب
او شناسد آب خوش از شوره آب

Cüz ki sâhib zevk ki şinâsed biyâb,
Ô şinâşed âb-ı hoş ez şûre âb.

«Bilmiş ol ki, tatlı suyu acı sudan ayırt edecek olan zevk sâhibidir.»

Bir suyun tatlı, acı yâhud tuzlu bulunduğunu, ancak tatma duygusu sağlam olan kimse ayırt edebildiği gibi; kâfir ile mü'minin, hattâ avam ile havassın dır benzerliğine kapılmayıp, onların hakikatlerini ayırt edecek de mânevî zevki yerinde olan âriflerdir. Yoksa zevk-i mânevî sâhibi olmayanlar :

274

سحررا با معجزه کرده قیاس
هردو را بر مکر پندارد اساس

Sihrrâ bâ mu'cizê kerdê kıyâs,
Her dü râ ber mêkr pindâred esâs

«Sihri, mûcizeye benzetirler. Her ikisinin de hîle üzerine, yânî, hokkabazlığa dayandığını sanırlar.»

Nitekim :

275

ساحران موسی از استیزه را

بر گرفته چون عصای او عصا

Sâhirân-ı Mûsâ ez istîze râ,
Ber girifte çün asây-ı ô asâ.

«Mûsâ ile imtihan olmaya kalkışan Mısır sihirbazları, inad ve mücâdele fikriyle onun asâsı gibi birer değnek yakalamışlardı.»

Çünki başlangıçta o peygamberi de kendileri gibi sihirbaz ve hokkabaz sanmışlardı. Halbuki :

276

زین عصا تا آن عصا فرقیست ژرف

زین عمل تا آن عمل راه شگرف

Zin asâ tâ an asâ farkîst jerf·
Zin amel tâ an amel râh-ı şikerf.

«Bu asâ ile onların asâsı arasında derin bir fark, Mûsâ'nın mûcizesi ile onların sihri arasında uzun bir yol vardı.»

277

لعنة‌الله این عمل را در قفا

رحمة‌الله آن عمل را در وفا

La'netullah in amel râ der kafâ,
Rahmetullah an amel râ der vefâ.

«Sihir işinin sonunda Allâh'ın lâ'neti, mu'cize işinin sonunda ise Allâh'ın rahmeti vardı.»

Yânî Hazret-i Mûsâ'nın asâsiyle bâzı hârikalar izhâr ettiğini gören Mısır sihirbazları, başlangıçta Mûsâ'nın mu'cizelerini de kendi sihirleri gibi sandıkları için, O'nun asâsı gibi birer değnek yakalayıp meydana çıkmışlardı. Lâkin o asâ ile, daha doğrusu onu kullanan el ile sihirbaz değnekleri arasında, Hazret-i Mûsâ'nın işi ile sihirbazların hareketleri arasında derin farklar ve uzak mesâfeler vardı. Hazret-i Mûsâ'nın işlerine İlâhî yardım vefâkâr oluyor ve onu te'yid ediyordu. Sihirbazların hareketlerini ise İlâhî lâ'net karşılıyordu. Gerçi Mûsâ'nın âsâsı da değnek, sihirbazların âsâları da değnekdi ammâ, biri, Mûsâ'nın elinde, oburları birtakım hokkabazların elinde bulunuyordu.

Bahis dolayısiyle hatıra gelen bir nükteyi bildirmeden geçemiyeceğim :

Eski kitablarda, Hazret-i Mûsâ için bir terceme-i hâl yazılmıştır. Şahıslardan ziyâde, eşyâya ehemmiyet verecek kadar gaflet göstermiş bâzı müelliflerin beyânına göre: Hazret-i Âdem cennetden çıkarken, bir değneğe dayanarak çıkmış ve o değneği ömrü olduğu müddetçe kullanmış. Vefâtında Şit Peygambere, ondan da İdris Peygambere intikâl eden bu âsâ, döne dolaşa Şuayb peygambere kadar gelmiş. O da bir müddet kullandıktan sonra, çoban olarak aldığı Hazret-i Mûsâ'ya vermiş.

Bunları, masal diye söylediğimi ihtâra lüzûm görmüyorum. Hazret-i Mûsâ, Şuayb aleyhisselâmın koyunlarını güdecekdi. Bir çobana bir değnek lâzımdır. O değneği nereden ve hangi ağaçdan isterse keser ve kullanır. Dünyâ koyunlarını sevk ü idâre için, cennetden âsâ getirmeye lüzûm yoktur. Şüphesiz ki Hazret-i Mûsâ da böyle yapmıştır. Kerâmet âsâda değil, Mûsâ'da idi. Hazret-i Mûsâ bugün mevcûd olsa da, bir mû'cize izhârı için birimizin şemsiyesini, yâhut bastonunu yere atsaydı, yine yapacağını yapardı. Bil'akis, Mûsâ'nın âsâsı bulunsa da, bugün bizim elimize geçseydi, hepimiz de onu birer defâ yere atsaydık, nihâyet kırılırdı, fakat âsâdan başka bir şey olmazdı.

Müelliflerimiz olsun, vâ'ızlarımız olsun, taşı, ağacı yükseltelim derken, koskoca bir peygamberi küçültüyorlar, maâlesef yaptıklarının farkına da varmıyorlar.

Bahse gelelim :

278

کافران اندر مری بوزینه طبع

آفتی آمد درون سینه طبع

Kâfiran ender mürâ pûzîne tab',
Âfetî âmed derûn-ı sîne tab'.

«Kâfirler, mücâdele ve inâd hûsûsunda maymun tabiatlıdırlar. Göğüs içerisindeki tabîat, bir âfetdir.»

«Sohbet tesîr eder, tabîat de gördüğünü ve işitdiğini kapar» derler. Yânî insanın tabîatinde bir meyil vardır ki, yasak şeylere de aktığı için, bir âfet gibidir.

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

Yânî : **«Onların kalblerinde bir maraz vardır. Allah da marazlarını artırmıştır. Yalan söylemekte oldukları için de onlara acıklı bir azab vardır**[82]**.»** buyrulmuştur.

Tabiat bağlarına sımsıkı bağlı olan kâfirler, meyil dolayısiyle, gördüklerini maymun gibi taklide kalkışırlar. İşte moda, işte onun mukallidleri!...

Mısır sihirbazları da Hazret-i Mûsâ'nın hareketlerini taklide yeltenmişler, içerisine civa doldurdukları boş değnekleri güneşe karşı bırakmışlar, harâretin tesiriyle civanın kızmasını ve değneklerin kımıldamasını halka yılan diye göstermişlerdi. Sonra Hazret-i Mûsâ, âsâsını yere bıraktı. Asâ kocaman bir boğa yılanı oldu. Meydanda kımıldayan değnekleri ve ipleri yutdu; ortada bir şey bırakmadı. Bunun üzerine sihirbazlar; Mûsâ'nın yaptığının sihir değil, mû'cize olduğunu anladılar. Çünki sihir olsaydı, kendi hiyleleri meydana çıkacak, fakat değneklerle ipler ortada kalacakdı. Bundan dolayı secdeye kapandılar ve âlemlerin Rabbi'ne imân ettiler.

279

هرچه مردم میکند بوزینه هم
آن کند کز مرد بیند دمبدم

Herçi merdüm mîküned pûzîne hem,
An küned kez mêrd bîned dembedem.

«İnsanın yaptığını maymun da yapar, insandan ne görürse onu taklid eder.»

280

او گمان برده که من کردم چو او
فرق را کی داند آن استیزه رو

Ô geman bürdê ki men kerdem çü ô,
Fârkrâ key dâned an istîze rû.

«Maymun, ben de insan gibi yaptım sanır. O inadcı hayvan, aradaki farkı nasıl tanır?»

---

(82) Sûre-i Bekara: 10.

281

این کند از امر و آن بهر ستیز
بر سر استیزه رویان خاک ریز

İn küned ez emr u an behr-î sitîz,
Ber ser-î istîze rûyan hâk rîz.

«Bu; — yâni mü'mini kâmil — mahzâ emre itâat için yapar; diğeri — yâni kâfir ve fâsik — ise, mücâdele ve gösteriş olsun diye yapar. O gibi inadcı ve taklidci adamların başına toprak saç.»

Mâlûmdur ki insanların birbirlerine karşı vazîfeleri olduğu gibi, Rablarına karşı da vazîfeleri vardır ki, o da kulluk, ve onun nişânesi olan ibâdetdir. İnsanların avam gürûhu, bu vazîfeyi Cennet arzûsiyle ve Cehennem korkusiyle yapar. Fakat ümmetin seçkinlerinin ise tâat ve ibâdeti, ancak emre itâat etmiş olmak içindir. İşte ibâdetin yüksek ve kulluğa lâyık olanı da budur. Ma'mâfih, ibâdetin hangi şekli olursa olsun, hâlisâne ve muhlisâne olursa, yine sâhibi hakkında faydalıdır. Fakat görünmek ve gösteriş yapmak için yapılan münâfıkca hareketlerin, faydası olmak şöyle dursun, büyük zararları vardır.

Kur'ân-ı Kerîm :

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ
رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

buyuruyor ki : **«Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit** (ve arzu) **ediyorsa sâlih amellerde bulunsun ve etdiği ibâdetde** (kimseyi) **Rabbine ortak etmesin**[83]**.»** demekdir.

Münâsebet dolayisiyle Hazret-i Mevlânâ, münâfıkların hâlinden bahsediyor :

---

(83) Sûre-i Kehf: 110.

آن منافق با موافق در نماز
از پی استیزه آید نی نیاز

An münâfık bâ muvâfık der namaz,
Ez pey-î istîze âyed nî niyâz.

«O münâfık, gerçek mü'minle berâber namaza gelirse de, ibâdet için değil, gösteriş için gelir.»

283

در نماز و روزه و حج و زکات
با منافق مؤمنان در برد و مات

Der namâz ü rûze vû hacc ü zekât,
Bâ münâfık mü'minan der bürd ü mat·

«Namazda, oruçda, hacda, zekâtda mü'minler; münâfıklarla uğraşırlar.»

284

مؤمنانرا برد باشد عاقبت
بر منافق مات اندر آخرت

Mü'minanra bûrd bâşed âkıbet,
Ber münâfık mât ender âhiret.

«Sonunda mü'minler, münâfıklara galebe ederler. Münâfıklar âhiretde mat olurlar, yânî kaybederler.»

285

گرچه هر دو بر سر یك بازیند
هر دو باهم مروزی و رازیند

Gerçi her dû ber ser-î yek bâziyend,
Her dü bâ hem merveziy û râziyend·

«Her ikisi — yânî mü'min ile münâfık — bir oyun başında bulunuyorlarsa da, birbirlerine nisbetle (Merve) li ve (Rey) li gibidirler.»

286

هر یکی سوی مقام خود رود
هر یکی بر وفق نام خود رو

Her yekî sûy-î makâm-î hod reved,
Her yekî ber vefk-ı nâm-î hod reved.

«Herbiri kendi makâmına ve kendi nâmına icâb etdiği yere doğru gider.»

Şu beş beyitde denilmek isteniyor ki: Gerçek mü'min de namaz kılar, gösterişçi münâfık da. Fakat her ikisinin kılışı arasında, nisbet kabûl etmez fark vardır. Mü'min namâzını Allah rızâsı için edâ eder. Münâfık ise Hakk'ın emrini değil, halkın teveccühünü ve hüsnü zannını düşünür. Şu düşünce ve hareket, namaza da inhisâr etmez. Orucda, hacda, zekâtda, Allah'ın diğer emirlerinde de böyledir. Onların ifâsı için de münâfıklar, mü'minlerle berâber uğraşırlar, didinirler, yorulurlar. Lâkin neticede, yânî âhiretde mü'minler kazanırlar; münâfıklara ancak uğraşmalarının yorgunluğu ve nifaklarının nedâmeti kalır.

Mü'minle münâfıkın bir araya gelmesi, meselâ namaz kılarken bir safda, belki de yanyana bulunması, birisi Merveli, diğeri Reyli iki adamın, bir oyun esnâsında karşı karşıya oturmasına benzer. Oyun masası, Merve ile Rey şehirlerini ve Merveli ile Reyliyi birbirine yaklaştıramadığı gibi, namaz safı da îmân ile nifâkı ve mü'min ile münâfıkı birleştiremez. Oyun bitince, oyuncuların ayrılıp işlerine, güçlerine gittiği gibi, namaz bitince de mü'min ile münâfık ayrılır. Birisi îmânın, diğeri nifâkın götüreceği yola gider.

287

مؤمنش خوانند جانش خوش شود
ور منافق گوئی پر آتش شود

Mü'mineş hânênd câneş hoş şeved,
Ver münâfık gûyi pür âteş şeved.

«Birine mü'min deseler, ruhen mütelezziz olur, hoşuna gider; fakat münâfık diyecek olsan hiddetlenir, ateş kesilir.»

288

نام او محبوب از زات ویست
نام این مبغوض ز آفات ویست

Nâm-ı ô mahbûb ez zât-î veyest,
Nâm-ı in mebğûz z'âfât-î veyest.

«Mü'min lâfzının sevilmesi, zât-i mü'minin, yâhut zât-i îmânın mahbûb olmasındandır. Münâfık lâfzına buğzedilmesi de nifâkın âfetleri dolayısiyledir.»

289

میم و واو و میم و نون تشریف نیست
لفظ مؤمن جز پی تعریف نیست

Mîm ü vâv ü mîm ü nun teşrîf nîst,
Lâfz-ı mu'min cüz pey-î ta'rîf nîst.

«Mü'min kelimesini teşkîl eden (m, ü, m, i, n) harflerinde şerâfet yokdur. Mü'min lâfzı, ehl-i îmânın târîfinden başka bir şey değildir.»

• •

290

چون منافق خوانیش این لفظ دون
همچو کزدم می خلد در اندرون

Çün münâfık hâniyeş in lâfz-ı dûn,
Hemçü kejdüm mî haled der enderûn.

«Birisine münâfık deyince, bu kötü lâfız, akreb gibi onun içerisini sokar.»

291

گر نه این نام اشتقاق دوزخست
پس چرا دروی مذاق دوزخست

Ger ne in nâm iştikâk-ı dûzahast,
Pes çirâ dervey mez'âk-ı dûzahast.

«Eğer bu isim — yâni münâfık lâfzı — cehennemden gelmiyorsa, onda neden cehennemî bir tad vardır?»

Mâlûm ya (îmân), inanmak demekdir. Allah'ın varlığını ve birliğini peygamberinin sıdk-u nübüvvetini, tebliğâtının doğruluğunu kalb ile tasdik ve dille ikrâr eden bir kimse, (mü'min) sıfatını kazanır. **Nifâk ise,** inanmış görünmekdir. Eski münâfıklar böyle idi. **Bir de yeni münâfıklar** var ki, eski münâfıkların tam tersi. Eskiler, **inanmazken inanır görünür**lerdi. **Yeniler, inanıyorken inanmaz gibi davranıyorlar.**

Moda dinsizlerin bak hepsi,
Eski erbâb-ı nifâkın tersi!.

Kâdî Beyzâvî merhûm, ehl-i nifâk hakkında :

«Münâfıklar, kâfirlerin en habîsi ve Allâh'ın en ziyâde gazâb ettiğidir» diyor.

Peygamberimizin asrındaki müslümanları, içtimâîyat bakımından tedkik edecek olursak, teşkîlât itibâriyle dört fırkadan ibâret görürüz. Bunlardan biri (Muhâcirîn) dir ki, Mekke'den vesâir taraflardan gelip de Medîne'de yerleşen kimselerdir.

İkinci ve üçüncüleri: Medîne'nin yerlileri bulunan (Evs) ve (Hazrec) kabîleleridir ki, bunlara müslümanlığın intişârına yardım etdikleri için, (Ensâr) denilmiştir.

Dördüncüler ise: Medîneli (Abdullah bin Übeyy bin Selûl) ün idâresindeki münâfıklardır. Evvelkiler ne kadar hâlis ve muhlis mü'min iseler, bu dördüncüler, o nisbetde mürâyî ve münâfık kâfirlerdi. Fakat Hakkın vahdâniyyetini ve Peygamberin sıdk-u nübüvvetini dilleriyle ikrâr etmekde olduklarından, kendilerine bir şey yapılamıyordu. İçlerindeki habâset bilindiği halde, dış hâllerine göz yumuluyordu. Onlar ise, resmen müslüman göründükleri hâlde, hoşlarına gitmeyen cihetlere itiraz ediyorlar, ellerinden geldiği kadar İslâmı yıkmaya çalışıyorlardı. Meselâ, Uhud Harbine giderken, münâfıkların reîsi İbn-i Selûl, kendisine tâbi 300 münâfıkla ordudan kaçmış ve islâmda ilk harb kaçağı ünvânını kazanmış, lâkin şu hareketiyle islâm ordusunu maddeten zayıflatmıştı.

Kezâ, Müreysî gazvesinden dönülürken (Cehcâh-ı Gıfârî) nâmında bir muhâcirle, (Sinan bin Ferve) isminde bir ensârî arasında çıkan bir kavgayı vesîle ederek, Aleyhissalât Efendimizin ve bilcümle muhâcirînin Medîne'den çıkarılmasını teşvîke kalkışmış, Sûre-i Münâfikûnde hikâye buyurulduğu üzere :

لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ

«Eğer Medine'ye dönersek, andolsun, en şerefli ve kuvvetli olan (ı-mız) oradan en hâkir (ve zaif) olanı muhakkak çıkaracaktır[84].» diyerek azîz olarak kendisini, zelil olarak da hâşâ Hazret-i Peygamberi ve muhâcirleri kasdeylemişdi.

Garibdir ki bunun oğlu, ve pâk-hâlis bir müslüman olan (Abdullah) babasının şu hezeyânı üzerine, onun devesini çokertmiş, kendisinin rezil ve Rasûlullâh'ın aziz olduğunu itirâf ettirmişti.

Kezâ bu herif, bir gün Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali'ye yolda rast gelmiş ve herbirinin elini tutarak, dalkavuklukda bulunmuş ve kendilerine yalandan hürmet göstermiş, onların :

— Allah'dan kork, münâfıklık etme, demelerine cevâben, kendisinin hâlis bir mü'min olduğunu söylemek yalancılığı irtikâb etmiş, dolayısiyle de Sûre-i Bakara'daki şu âyetler nâzil olmuştu :

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا
بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِن۪ينَ ۞ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ
وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۞
ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ
بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ۞ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ
قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ۞ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ
وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ۞ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ
قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ
وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ۞ وَاِذَا لَقُوا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّا
وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاط۪ينِهِمْ قَالُٓوا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِؤُنَ ۞ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ ف۪ي

(84) Sûre-i Münâfikûn: 8.

طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۞ اُولٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَد۪ينَ ۞

Yânî : **«İnsanlar arasında bir takımları var ki, Allah'a ve kıyâmet gününe îmân etdik diyorlar; halbuki onlar mü'min değillerdir.**

Akıllarınca Allâh'ı ve îmân edenleri aldatmak istiyorlar; lâkin nefislerinden başkasını aldatamıyorlar ve böyle olduğunu anlamıyorlar.

Onların kalblerinde nifâk hastalığı vardır. Allah da onların hastalığını artırmıştır. Yalancılık etdiklerinden, onlar için acı ve dehşetli bir azâb vardır.

Onlara : Yeryüzünde, müfsitlik etmeyin denilince, biz hakikaten sâlih ve muslih kimseleriz, derler. Mâlûm olsun ki, onlar yok mu? İşte onlar, hakîkaten müfsitdirler; lâkin müfsid olduklarını da bilmezler.

Kendilerine, herkes gibi siz de îmân edin denildiği vakit: Birtakım akılsızların îmân ettikleri gibi, biz de mi inanalım? derler. Mâlûm olsun ki asıl sefih ve akılsız olanlar hakîkaten kendileridir. Lâkin böyle olduklarını da bilmezler.

Mü'minlere rastgeldikleri vakit, biz de mü'miniz derler. Şeytanlarıyla yalnız kalınca da: Biz, emin olun sizinle berâberiz; müslümanız diyerek, müslümanlarla hakîkaten eğleniyoruz, derler.

(Asıl) Allah, onlarla istihzâ eder ve taşkınlıkları, azgınlıkları içinde serseri dolaşmalarına mühlet verir.

Onlar, o kimselerdir ki, hidâyeti bırakıp, dalâleti almışlar da, alışverişleri kâr vermemiştir ve kendileri doğru yolu bulamamışlardır[85].»

Bunların sûretâ müslüman görünmelerinin, müslümanlığı kendilerine siper yapmak emeliyle olduğu,

اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً

Yânî : **«Îmânlarını kendilerine kalkan yaptılar[86].»** âyetiyle bildirilmiş;

هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ

«Onlar düşmandır, kendilerinden sakın[87].» emriyle de mâhiyetlerinin düşmanca olduğu açıklanmış;

(85) Sûre-i Bakara: 8-16.
(86) Sûre-i Münâfikûn: 2.
(87) Sûre-i Münâfikûn: 4.

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ
أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ

«Onlar hakkında, Allah'dan mağfiret taleb eylesen de, eylemesen de müsâvîdir, Allah onları hiçbir vakit affetmiyecektir[88].» âyetiyle, bunların mağfûr olmıyacağı;

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

Yânî : **«Şüphesiz münâfıklar, Cehennemin en derin tabakasındadırlar[89].»** vâdiyle de çetin bir azâba çarpılacakları beyân buyurulmuşdur.

İşte bu vasıflarla muttasıf olan münâfıklardan herbiri, o vasıfların hepsini câmi bulunan münâfık lâfzına muhâtab olunca kızar ve o hitâbı çirkin görürler. Halbuki :

292

زشتئ این نام بد از حرف نیست
تلخئ آن آب بحر از ظرف نیست

Ziştiî in nam-ı bed ez hârf nîst,
Telhiî an âb-ı bahr ez zârf nîst.

«Münâfık lâfzının çirkinliği, lâfzının ve harflerinin tesîrinden değildir; nitekim deniz suyunun acılığı da konulan kabdan değildir.»

293

حرف ظرف آمد درو معنی چو آب
بحر معنی عنده ام الکتاب

Hârf zarf âmed der û mânâ çü âb,
Bahr-i ma'nâ ı'ndehû ümmülkitâb.

«Harf, zarf gibidir. Mânâ, o zarfın içerisindeki suya benzer. Mânâ denizi ise Allâh'ın yanında sâbit olan ümmü-ül-kitabdır.»

---

(88) Sûre-i Münâfikûn: 6.
(89) Sûre-i Nisâ: 145.

Birkaç beyit evvel söylenilmişti ki, bir adama mü'min denilince, hoşuna gider, münâfık denilince de canı sıkılır. Halbuki mü'min lâfzını teşkil eden harflerde bir iyilik olmadığı gibi, münâfık kelimesindeki harflerde de bir kötülük yoktur. Harfler, mânâların kalıbı ve kabı mesâbesinde kalır. Bir kelimedeki iyilik ve kötülük, harflerin değil, mânânın tesîriyledir. Meselâ, toprak bir çanağa konulmuş şeker şerbetinin tatlılığı ile, kristal bardak içindeki deniz suyunun acılığı ve tuzluluğu, çanağın ve bardağın tesirinden değil, şerbetin ve deniz suyunun aslındaki tatlılık ve acılıktandır. Evet, harfler ve onların teşkil ettiği kelimeler, mânâ zarfıdır. Hem de onu temâmiyle dolduramıyan bir zarfdır. Meselâ su lâfzı, kâinâtın hayat sebebi olan bir mâyii hatırlatır. Nev'ini ve lezzetini göstermemekle berâber, o mâyii gözümüzün önüne getirir. Demek ki su lâfzı, suyun mânâsına zarf ve bardak gibi oluyor. O bardağın bize göstermek istediği suyun menba'ı ve denizi ise, Allah yanında sâbit olan ümm-ül-kitabdır.

Ümm-ül-kitab nedir? Bu tâbir (Sûre-i Ra'd) deki :

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ۝

Yânî : **«Allah dilediğini mahveder, istediğini sâbit kılar. Ümm-ül-kitâb ise onun indindedir[90].»** Âyet-i kerimesinde vâkidir. Âyetin üst tarafında ise :

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ
أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللّٰهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ۝

Nazm-ı Celîli vardır ki: **«Hiçbir peygamber, Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyet getiremez; (yâhûd bir mû'cize izhâr edemez.) Her vaktin yazılmış bir hükmü vardır[91].»** meâlindedir.

Şeyh Ruzbihân-i Baklî (Kuddise sırruhû) demiştir ki: «Evliyânın kerâmeti de böyledir. Hiçbir velî, Allâh'dan me'zûn olmadıkça, bir kerâmet gösteremez.»

Ümm-ül-kitâb: Müfessirlerin kavline göre (Levh-i mahfuz) dur ki, ilâhi takdir ile olmuş ve olacak işlerin tafsil levhası, tâbir câizse cedveli, yâhud târifesi demekdir.

Bu levha üstünde mahv ü isbât sûretiyle bâzı değişikliğin vukûa geldiğini, Cenâb-ı Hak şu âyetle haber veriyor. Lâkin bu haber,

---

(90) Sûre-i Ra'd: 39.
(91) Sûre-i Ra'd: 38.

وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ۞

Yâni : **«Allâh'ın sünnetinde aslâ değişiklik bulamazsın[92].»** âyetiyle mütenâkız gibi görünüyor.

Buna cevab veriliyor ki, ilâhî takdir ya mutlak, yâhud mukayyed ve muallâk olur. Mutlak olursa, hiçbir sûretle değişmez. Mukayyed ve muallâk bulunursa tebeddül edebilir: **«Sadaka belâyı defeder»** hadîs-i şerifinde olduğu gibi. Meselâ, ezelde bir kimse için, filân vakit şu belâya uğrayacaktır diye takdîr edilmiş, fakat sadaka verecek olursa, o belâya uğramıyacaktır diye de kayıd altına alınmış. Sonra, o adam sadaka verdiği için, o mukadder belâya uğramakdan kurtuluyor; ümm-ül-kitâb'daki ona âit madde de mutlak değil, mukayyed olduğu için değişiyor.

Diğer cihetten :

«Saîd olan, anasının karnında iken, yânî daha doğmadan saîddir. Şakî olan da anasının karnında iken şakîdir. İnsanların saâdet ve şekaveti, evvelden mukadderdir.» Hadîs-i Şerifi delâletince de, mutlak olan takdîrât-ı İlâhiyye değişmiyor. O halde, zarf olan harflerin ve kelimelerin ihtivâya çalıştıkları mânâların aslî menbaı, Allah'ın indinde ümm-ül-kitâb oluyor. Orada saîd, yâhud şâkî; yânî mü'min, yâhud münâfık olarak yazılmış şahıslar, burada sûretâ bir arada bulunuyor. Lâkin ezelî takdîr, onların hakikaten birleşmesine engel teşkil ediyor. Hazret-i Mevlânâ da bu hakikati beyân için, şöyle diyor :

294

بحر تلخ و بحر شیرین در جهان
در میانشان برزخ لا یبغیان

Bahr-i telh û bahr-ı şîrîn der cihân,
Der miyanşan berzeh û lâyebğiyân.

«Dünyâda acı ve tatlı denizler vardır. Aralarında bir berzah hâildir ki, birbirine karışmazlar.»

Sûre-i Rahmandaki :

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ۞ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ۞

(92) Sûre-i Fetih: 23.

Yâni : «(Suyu acı ve tatlı) **iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.** (Böyle iken) **aralarında yekdiğerine tecavüz etmeye mâni bir perde vardır[93].»** âyetlerine telmih ediyor.

Bu âyetlerdeki bahreynden maksadın, hangi denizler olduğunda müfessirler ihtilâf etmiş; kimi Şat nehriyle Basra Körfezini teşkil eden Bahr-i Fâristir. Nehrin tatlı suları epeyce bir mesâfeye kadar, denizin tuzlu suyu ile karışmaz, demiş. Kimisi, Bahreyn ile Şap ve Fâris denizleri kasdedilmişdir mânâsını vermiş; kimisi de ifâdeyi mecâze hamlederek: Bahreyn, zevceynin nutfeleridir ki, onlardan inci ve mercan gibi, kız ve oğlan çocuklar doğar mânâlarını çıkarmışlardır.

Hazret-i Mevlânâ, o denizleri ehl-i nâr ile ehl-i nûr, yânî cehennem ve cennet halkı diye tê'vîl ediyor. Sonra da şöyle diyor :

295

دان که این هر دو ز یك اصلی روان
بر گذر زین هر دو رو تا اصل آن

Dan ki in her dû ziyek aslî revan,
Ber güzer zin her dü rev tâ asl-i ân·

«Mâlûmun olsun ki bu iki deniz; bir asıldan, bir menbâdan zuhûr eder. Sen ikisinden de geç. Onların kaynağına kadar git.»

Cenâb-ı Hakk'ın (Hâdî) ismi de vardır. (Mudill) ismi de. Bunların herikisi için mazhar, yânî hükümlerinin zuhûr edeceği yer lâzımdır. Hâdi ismi mü'minde tecellî eder, onu hidâyete götürür. Mudill ismi, münâfık ve kâfirde zuhûr eder ve onları dalâlete sevkeyler. Ey sâlik; sen bu mazharlara değil, onlardaki zâhire bak.

296

زر قلب و زر نیکو در عیار
بی محك هر گز ندانی ز اعتبار

Zêr-i kalb û zêr-i nîkû der ayâr,
Bî mehek her giz nedânî zi'tibâr.

«Kalp altını da, hâlis altını da mehenk taşına vurmayınca, anlıyamazsın.»

(93) Sûre-i Rahmân: 19-20.

297

هر کرا در جان خدا بنهد محك
هر یقین را باز داند او زشك

Herkirâ der can Hudâ binhed mehek,
Her yakîn râ bâz dâned ô zişek·

«Allah, her kimin rûhuna mehenk taşı koymuşsa, o kimse, yakîni şübheden ayırteder.»

Mâlûmdur ki altının sahte, yâhud karışık olup olmadığını, âyarının ne kadar bulunduğunu anlamak için, mehenk taşı lâzımdır. O taş ve üstüne dökülen asit olmayınca, en mütehassıs tahminciler bile aldanır. Hele bu işle meşgûl olmayan kimse, bâzan parlakça bir mâdeni bile altın sanır. Bunun gibi, mü'min olsun, münâfık olsun; muhakkik olsun, mukallid olsun, âdem evlâdı, sûret itibâriyle birbirine benzer. İnsanların mehenk taşı da, ilm ve mârifetdir. Bir kimsenin îmânı ve nifâkı, o mehenk ile, yânî (ahkâm-ı şeri'ate) ve (âdâb-ı tarikate) tatbîk ile anlaşılır. O tatbîk de ancak ilim ile olabilir. Husûsiyle Cenâb-ı Hak, bir kimsenin kalbine, insanların içyüzlerini ve hakîkî hallerini keşfedebilmek hassasını ihsân eylerse; o zât, gördüğü çehrelerin hâlis mi, yoksa kalp mı olduğunu anlayıverir. Nitekim, Hadîs-i Şerifde; meâlen: **«Mü'minin firâsetinden, kavrayışından sakının. Çünki o; Allah'ın nûriyle nazar eder»** buyurulmuşdur.

298

در دهان زنده خاشاکی جهد
آنگه آرامد که بیرونش نهد

Der dehân-î zinde hâşâkî cehed,
Angeh ârâmed ki bîrûneş nihed.

«Diri bir adamın, hattâ hayvanın ağzına bir çöp kaçacak olsa, onu çıkarmayınca rahat edemez.»

299

در هزاران لقمه یك خاشاك خرد
چون در آمد حس زنده پی ببرد

Der hezâran lôkma yek hâşâk-i hurd,
Çün der âmed hiss-i zinde pey bübürd.

«Binlerce lôkma arasında, ufak bir çöp parçası ağza girince, canlının hissi, onu bilir ve bulur.»

Bir insan yemek yerken, bir hayvan da yemini kestirirken, ağzına bir çöp parçası girecek olsa, müteaddid lokmalar arasında onu bulur ve çıkarır. Görmediği ve ağzına girdiğini bilmediği o çöpü, ancak hissinin yardımiyle anlıyabilir. Bunun gibi, bir mü'min-i kâmil de, birçok ferdler arasına karışmış bir münâfıkı, kalbindeki mânevî hissin sevkiyle keşfeyler.

300

حس دنیا نردبان این جهان
حس دینی نردبان آسمان

Hiss-i dünyâ nerdübân-î cihan,
Hiss-i dînî nerdübân-î âsmân.

«Dünyâ ile ilgili his, bu cihânın; din ile ilgili his ise, âsûmânın (göğün) merdivenidir.»

Yânî, insandaki tabiî hisler, sâhibini dünyâ ile ilgili isteklere yükseltebilir. Meselâ gözdeki görme hissi, insana selâmet yolunu gösterir. Kulaktaki işitmek hissi, tehlike seslerini duyurur. Ağızdaki tatmak hissi; acıyı, tatlıyı, tuzluyu, ekşiyi ayırdettirir. Dünyevî hislerle, böyle işler görüldüğü gibi, dinî ve mânevî hisler vâsıtasiyle de mâneviyatda terakkî husûle gelir.

301

صحت این حس بجویید از طبیب
صحت آن حس بجویید از حبیب

Sıhhat-î in his bicûyîd ez tabîb,
Sıhhat-î an his bicûyîd ez habîb.

«Bu hissin sıhhatini hekimden, öteki hissin sıhhatini dostdan taleb ediniz.»

Yânî insanın tabiî hislerinden birine bir hastalık ârız olsa, meselâ gözlerine za'f gelse, yâhud kulağı ağırlaşsa tedâvî için bir göz hekimine, bir kulak mütehassısına mürâcaat lâzım gelir. Hasta olan uzvun âfiyet bulması için o hekimden ilâç istenir. Tabiî hisler böyle olduğu gibi, mânevî hislerin de hastalandığı vardır. Meselâ bir takım kimseler görülür ki, kılı kırk yaracak, iğne gözünden Hindistanı seyredecek kadar gözlerinde

görme hissi vardır. Bununla beraber hakikatler ve mânevi hikmetler karşısında anadan doğma körler gibi kalırlar. Ve

وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا

Yânî : **«Onların gözleri vardır, lâkîn onunla görmezler[94].»** Nazm-ı Celîlindeki hakikati tecessüm ettirirler.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ
غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

«Allah onların kalblerine de, kulaklarına da, mühür basmıştır. Gözlerinin üzerinde bir de perde vardır. En büyük azab onlardır[95].»

Hazret-i Mevlânâ Mesnevînin diğer bir yerinde bu perdenin ne olduğunu bildiriyor :

Çün garaz âmed hüner pûşîde şüd,
Sad hicâb ez dil besûy-i dîde şüd.

«Garaz gelince hüner ve mârifet örtülü kalır. Çünki zuhûr eden yüzlerce perde göz önüne gerilir» diyor.

Nefsânî ve şehvânî bir takım garaz perdesi göz önüne gerildi mi, görme sâhası daralır; hakikatler o perdenin arkasında kalır. Fıldır fıldır bakan gözler o hakîkatleri görmez olur. İşte asıl kaldırılması lâzım gelen bu perdelerdir. Hazret-i Pîr, dünyevî ve dinî hissiyâtın sıhhat ve selâmetinin ne ile husûle geleceğini de beyân için diyor ki :

302

صحت این حس ز معموری تن
صحت آن حس ز تخریب بدن

Sıhhat-î in his zi ma'mûrî-i ten,
Sıhhat-î an his zi tahrîb-î beden.

(94) Sûre-i A'râf: 179.
(95) Sûre-i Bekara: 7.

«Tabii hissin sıhhati, bedenin âfiyetindedir. Dini ve mânevî hissin sıhhati ise cismin tahrîbindedir.»

İnsan âfiyetde olur, vücûdu hastalıkdan sâlim bulunursa, o kimsenin tabiî hisleri de sıhhat ve selâmetini muhâfaza eder. Fakat mânevî hisler denilen hâllerin zuhûru ve sıhhati; ibâdet, riyâzat ve mücâhede ile mümkündür. Meselâ, oruç tutmak; aç durmak ve mîdeyi boş bırakmak demekdir. Bakılırsa; açlık, insanı zayıf düşürür ve cismini harâb eder gibi görünür. Halbuki hiç de böyle değildir. Kezâ hepimiz, çok defâ tecrübe etmişizdir ki, oruçlu bulunduğumuz Ramazan günlerinde, rûhumuzun kuvvetlendiğini, mâneviyâtımızın yükseldiğini de fark ederiz. Hele iftar sofrasına oturup da top atılmasını beklediğimiz birkaç dakika zarfında, fevkalâde bir neş'e duyarız. Demek ki oruca devâm etsek, gündüz yemediğimizi iftarda ve sahurda fazlasiyle göçürmek sûretiyle değil, cismânî gıdâmızı azaltmak şartiyle oruçlu bulunsak, mânevi zevklerimiz artacak, hem de sıhhatimiz düzelecektir.

Hazret-i Mevlânâ, bahis münâsebetiyle riyâzat ve mücâhedede bulunmanın faydalarından bahis açarak diyor ki :

303

ای خنك جانی كه در عشق مآل
بذل كرد او خانمان و ملك و مال

Ey hunük cânî ki der ışk-î meâl,
Bez'l kerd ô hânümân ü milk ü mâl.

«Meâl ve mânâ aşkiyle hânümânını, malını, mülkünü harcayıp tasadduk eden cana ne mutlu!»

Cenâb-ı Hak, meâlen: **«Bizim için mücâhede edenleri, yollarımıza elbet de hidâyet ederiz.»** va'di kerîminde bulunuyor. Demek ki mücâhede etmenin, Allah yolunda fedâkârlık göstermenin neticesi hidâyete vüsûl oluyor.

Mücâhede nedir? Uğraşmak mânâsınadır ki nasıl olacağı, şahsa göre değişir.

Düşmanla uğraşacak bir askerin vazîfesi, kumandanı tarafından; derdle uğraşacak bir hastanın hareketi, hekimi tarafından tâyin edildiği gibi; Hak yolunda ilerleyecek bir sâlikin mücâhedesi de, mürşid-i kâmil tarafından tarif olunur. Kendi kendine ve kitabdan okumak sûretiyle mücâhedeye kalkışan bir kimse, aklına estiği gibi hareket eden bir askere, kendi kendini tedâviye çalışan bir hastaya benzer ki, tehlikeli bir işe

girişmek, belki de tehlikenin tam ortasına düşmek olur. Bir sâlikin mücâhedesinin mürşid emriyle olması lüzûmunu anlatmak için, Hazret-i Pîr: **«Ne mutlu o cana»** diyor.

Can: Mevlevîlik ıstılâhları cümlesindendir ki, (Nevniyâz), yânî yeni derviş olmuş kimse demekdir. Sebebi de şudur: Mâlûm ya, ilm-i beyanda bir (Kevniyyet alâkası) vardır. Bir şeyi, ya evvelki, ya sonraki hâliyle zikretmeye (Kevn-i sâbık) ve (Kevn-i lâhik) alâkası tâbir ederler. Meselâ bir anne; saçlı, sakallı oğluna: Bizim çocuk! der. Onu evvelki hâliyle zikreder. Kezâ, Hicâza gidecek bir müslümâna (Hacı) derler. Onu da, sonra alacağı vasf ile zikrederler.

Bir dervişin intisâbı neticesinde, kesâfet-i cismâniyyeden kurtulması ve letâfet-i rûhâniyye kazanması, belki de baştanaşağı rûh kesilmesi lâzımdır. İşte sülûkun başlangıcında dervişe (can) tâbir edilmesi, mecâzî ve teberrükî bir adlandırmadır.

Gelelim (Aşk-ı meâl) e: Hazret-i Mevlânâ, Mesnevî'nin diğer bir yerinde:

«Rabb-ül âlemînin mânâlar denizi ve dinin şeyhi (El ma'nâ Hüvallah) demişdir». Bunu söyleyen (Şeyh Attar kuddise sirrûhu) dur ki, (Esrarnâme) ünvanlı kitabında ve meâlen bir beytinde, şöyle demiştir: **«İlâhî; Sen mânâsın, Senden başka her şey isimdir ki, Sana delâlet eder. Sen bir hazinesin, bütün âlem de tılsımındır.»**

Mâlûm ya, harflerden teşekkül eden kelimeler, birer mânâya delâlet ederler. Meselâ (Câmi) kelimesi, birçok islâm mâbedlerini hatıra getirir. Kezâ san'at eserlerinin herbiri, kendi Müessir ve Sâni'ine delâletde bulunur. Şu varlıklar ve şu mahlûklar da şüphesiz ki Sâni-i âzama delâlet eder. İşte lâfızlar, kelimeler gibi olan şu yaratıkların herbiri, varlığına ve birliğine delâlet ettiği için, Hak sübhânehû ve Teâlâ'nın birer ismi, Cenâb-ı Hak da onların meâli olmuş olur.

Bir sâlikin;

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ

Yânî : **«Sevdiklerinizden infak ve tasadduk etmedikçe** (iyiliğe) **birr ü hayra kat'iyyen nâil olamazsınız[96].»** Nazm-ı Kerîmi muktezâsınca; malını, mülkünü, hattâ cismini ve hayâtını fedâ etmekden geri durmaması ne mutlu bir şeydir! Mücâhede esnâsında, vücûdün zayıf düşmesinin, rûhun kuvvetlenmesine vesîle olacağını; fedâkârlık mukâbilinde, hem de büyük mükâfât bulacağını îzâh için, Hazret-i Mevlânâ, birkaç misâl îrâd ediyor :

(96) Sûre-i Âl-i Imrân: 92.

304

کرد ویران خانه بهر گنج زر

وز همان گنجش کند معمور تر

Kërd vïran hâne behr-î genc-i zer,
Vez heman genceş küned ma'mûr ter.

«Meselâ biri; define için, evini harâb eder; lâkin bulduğu hazîne ile o harâbeyi eskisinden daha mâmur yapar.»

305

آبرا ببرید و جورا پاك كرد

بعد زان جورا روان کرد آبخورد

Âbrâ bûbrid ü cûrâ pâk kerd,
Ba'de zan cûrâ revan kerd âb hord.

«Biri de suyu kesip, derenin yatağını temizler, ondan sonra, temiz ve içilecek suyu salıverir.»

306

پوسترا بشکافت پیکانرا کشید

پوست تازه بعد ازانش بردمید

Pôstrâ bişkâft peykânrâ keşîd,
Post-i tâze ba'd ezâneş ber demîd.

«Biri de deriyi yarar, saplanmış oku çekip çıkarır. Ondan sonra iyileşir, yeni deri peydâ olur.»

307

قلعه ویران کرد از کافر ستد

بعد ازان بر ساختش صد برج و سد

Kal'a vîran kërd ez kâfir sited,
Ba'd ezan ber sâhteş sad burc u sed.

«Biri de, meselâ bir hükümdâr, kaleyi tahrîb ederek kâfirden alır, sonra onu tâmir ederek yüzlerce burç ve sed ilâve eder.»

Hazret-i Mevlânâ, mücâhedenin lüzûmundan bahseyledikden, neticesi hakkında birkaç misâl îrâd ettikden sonra, İlâhî rızâya erişmenin mutlakâ mücâhedeye bağlı olmadığını beyân için de diyor ki :

308

کار بچونرا که کیفیت نهد

این که گفتم این ضرورت میدهد

Kâr-i bîçûnrâ ki keyfiyyet nihed,
İn ki güftem in zarûret mîdihed.

«Kendisine nasıl ve niçin? denilemiyen Allah'ın işine kim keyfiyyet vaz'edebilir?. Şu söylediklerim zarûret icâbıdır.»

Sâlik-i meczûb için mücâhede şarttır. Meczûb-u sâlik için şart değildir.

Sâlik-i meczûb ve meczûb-u sâlik hakkında, evvelce îzâhat verilmişti. Burada da hülâsa olarak söyliyeyim ki, sâlik-i meczûb: önceden sülûk eden ve sonradan cezbeye tutulan zâtdır. Meczûb-u sâlik ise, cezbesi önce olan, belki o cezbe vâsıtasiyle sülûke başlıyandır. İşte bu, ötekinden yüksektir.

Demek ki, Cenâb-ı Hak; bir kulunu, mücâhede ve riyâzat neticesinde rızâsına nâil kılıyor; bir kulunu da onun mücâhedesiyle değil, kendi fazl u atâsıyle rızâsına vâsıl ediyor.

309

که چنان بنماید و گاهی چنین

جز که حیرانی نباشد کار دین

Geh çünan bünmâyed û gâhî çünîn,
Cüz ki hayrânî nebâşed kâr-i dîn.

«Bâzan öyle, bâzan da böyle görünür. Onun için dîn işi, hayretden başka bir şey değildir.»

Cenâb-ı Hakk'ın esmâsı ve sıfâtı karşılıklıdır. Meselâ (Muhyî) ismi hayat verir, (Mümît) ismi öldürür. Esmâ-i İlâhiyyenin zuhûru da tezatlı ve karşılıklıdır. Meselâ :

Bârân i'cdir feyzi bu bâğ-ı kühenîn;
Çerh ağlamadıkça gülemez rûy-i zemîn!.

Evet. Yeryüzünün gülmesi, yânî yeşerip ot bitmesi, gökyüzünün ağlamasına, yânî yağmur yağmasına bağlıdır. Bu iki zıd fi'lin tek müessiri ise (fa'âlün limâyürîd) Hazretleridir. Şu hakikati bilen kimse, kudret-i Rabbâniyye karşısında hayrân olup kalır.

Hayret ve hayrandan maksad :

310

نی چنان حیران که پشتش سوی اوست

بل چنین حیران که غرق و مست دوست

Nî çünan hayran ki püşteş sûy-i ôst,
Bel çünin hayran ki gark û mest-i dost.

«Bir kimsenin, hakikî kıbleye sırtını çevirmek sûretiyle hayrân olması değil; belki dostun mest ve müstağrakı olmak sûretiyle hayretidir.»

Mâlûm ya, (hayrân) ın açıkça mânâsı, şaşırmış demektir. Bu da, ya bir şeye akıl erdirememekden husûle gelir, yâhud görmek ve şüphesi kalmamak neticesinde olur. Din işlerinde makbûl olan hayret, bu ikinci kısımdır. Dinin; emir, yasak ve hükümlerinin faydalarını öğrendikçe, hattâ yakîni artarak (aynel yakîn) ve (hakkal yakîn) derecesine yükseldikçe, hayrân olmaktır. Yoksa meselâ, beş vakit namazın farziyyetindeki hikmeti anlıyamamak netîcesinde hayrete düşmek, onun neticesinde de namaza omuz verip dalalet çukuruna yuvarlanmak değil!...

Hazret-i Mevlânâ, bir ayırım daha yapıyor :

311

آن یکی را روی او شد سوی دوست

وان یکی را روی او خود روی اوست

An yekî râ rûy-i ô şüd sûy-i dost,
Van yekî râ rûy-i ô hod rûy-i ôst.

«Birinin yüzü dost tarafına müteveccihdir. Diğerinin yüzü ise, hakikatde onun yüzünden ibâretdir.»

Buradaki (rûy-i ûst) terkîbinin zamîri hakkında şârihlerin ihtilâfı vardır. Ankaravî Hazretleri «Püşti Hakka ve rûyi halka olan hayrânın yüzü, hod ânın yüzüdür. Yânî kalbi hod vech-i mahlûkiyyeti ve beşeriy-

yeti cânibindedir; Hak cânibine müteveccih değildir» denilmişdir. Sarı Abdullâh Efendi ise, Hazret-i Şârih'in ifâdesini kabûl etmekle berâber, (gark ve mesti dost) olanların iki kısım olduğunu, birinin seyr-i vasat-daki tâlibler, diğerinin nihâyet-i sülûkdeki matlûblar bulunduğunu söy-lüyor.

Demek isteniliyor ki: dostun hayrânı, müstağrakı ve mesti olanlar, iki kısımdır: Birinin yüzü, dost yönüne yönelmiştir, diğerinin yüzü ise dostun yüzü olmuştur.

312

روى هر يك مى‌نگر مى‌دار پاس
بوكه گردى تو ز خدمت روشناس

Rûy-i her yek mîniger mî dâr pâs,
Bûki gerdî tûzi hidmet rûşinâs.

«Herbirinin yüzüne bak ve onların evsâfını hıfzet. İhtimâl ki hizmet vâsıtasiyle sen de rûşinâs olursun — yânî yüzüne baktığın kimselerin, mânevî hüviyetlerini anlarsın —»

Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki: Mânâ cihetine sırtını çevirmiş; yâhud o tarafa teveccüh eylemiş veyâhud fenây-ı tâm ile fânî olarak yüzü, vech-i hakîkîden ibâret kalmış olan zevâtın evsâfını sana söyledim. Bu evsâfı zabdeyledikden sonra, o zevâtın yüzüne bak, onların hâl ve hareketlerini, söylediklerime tatbîk et. Tatbikat neticesinde rûşinâs olman, yâni o yüzlerin, söylediklerimden hangisine uygun olduğunu anlaman mümkündür.

313

چون بسى ابليس آدم روى هست
پس بهر دستى نشايد داد دست

Çün besî iblîs-i âdem rûy hest,
Pes beher destî neşâyed dâd dest.

«Mâdem ki insan yüzlü birçok şeytan vardır. O halde, her ele el vermek, yânî intisâb ve bîat etmek câiz değildir.»

Hazret-i Mevlânâ; sâlike, mücâhedenin lüzûmlu, ve mücâhede için, emriyle amel edilecek bir mürşidin elzem bulunduğunu beyân eyledikden sonra, o mürşidin kâmil ve mükemmil bulunması lüzûmunu da söylüyor. İnsan suratlı şeytanlar, yânî insan şeytanları olduğu için, dervişlik

kisvesinde ve şeyhlik davâsında bulunan her şahsın eline el verilmenin, yâni bîat edilmenin doğru olmadığını bildiriyor.

Cenâb-ı Hak, Habib-i Ekremini (Vesvâs-i Hannâs) olan şeytanın şerrinden Allâh'a sığınmaya memûr etmiş, o vesvâsın hem şeytan, hem insandan olduğunu da :

الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۝
مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝

Yâni : **«Gerek cinden, gerek insandan** (olsun) (O şeytan) **insanların göğüslerine daima vesvese verendir[97].»** âyet-i kerîmesinde beyan buyurmuştur.

Hazret-i Mevlânâ, böyle sâf kimseleri avlamaya çalışan şeyh tasla-larını kuşbazlara benzeterek, diyor ki :

314

زانكه صياد آورد بانگ صفير
تا فريبد مرغرا آن مرغ گير

Zanki sayyâd âvered bang-î safîr,
Tâ firîbed mûrgrâ an mûrggîr.

«Çünkü kuşu aldatıp tutmak için, avcı ıslık çalar ve kuş gibi ötmeye çalışır.»

315

بشنود آن مرغ بانگ جنس خويش
از هوا آيد بيابد دام و نيش

Bişneved an mûrğ bang-i cins-i hiş,
Ez hevâ âyed biyâbed dâm ü nîş.

«O kuş, hemcinsinin sesini işitince, havâdan iner ve tuzağa tutulur.»

Mâlûmdur ki kuş mevsiminde, birtakım kimseler dikselerini, öks-elerini yerleştirirler; kapancalarını kurarlar; bir kenara çekilirler, kuşların geçmesini beklerler. Kuşlar geçerken de saka kuşu gibi, iskete kuşu gibi, florya kuşu gibi ötmeye uğraşırlar. O sese aldanıp da kümeden inen

---

(97) Sûre-i Nâs: 5-6.

kuşlar, ökseye yapışırlar, kapancaya tutulurlar. İşte hakikaten şeyh olmadıkları hâlde, o kisveye girip de irşâd dâvâsına kalkışanlar, birtakım safdilleri yakalamaya çıkmış insan avcılarıdır. Dikseler, ökseler, kapancalar, ıslıklar nasıl kuşbazların av âletleri ise; taclar, hırkalar, kemerler, tesbihler, şişler, topuzlar, hattâ ezberleme, yâhud tekerleme bâzı sözler de şeyh taslaklarının av âletleridir. Yûnüs Emre der ki :

Dervişlik olsaydı tâc ile hırka,
Ben dâhî alırdım otuza, kırka!..

Kuşbazın ıslığını kuş zanneden zavallı bir kuş, onu dinlemek için nasıl ökseye yakalanırsa, evliyâullah kelâmını işitmek için, bunların yanına gelen saf kimseler de tuzaklarına düşüp kalırlar.

316

حرف درویشان بدزدد مرد دون
تا بخواند بر سلیمی زان فسون

Harf-i dervîşan bidüzded merd-i dûn,
Tâ bihâned ber selîmî zan füsun.

«Alçak bir herif, birtakım sâf kimseleri kandırmak için, dervişlerin kelimelerini çalar.»

Onları kendi malı imiş gibi satar. Yânî hâlinin ve makâmının ifâdesi olmıyan bâzı beyanları benimser, kendi sözü imiş gibi satmaya, onlar vâsıtasiyle evliyâlik taslamaya, ve kalbi sâf kimseleri aldatmaya başlar.

317

کار مردان روشنی و گرمیست
کار دونان حیله و بی شرمیست

Kâr-ı merdan rûşenî vû ger miyest,
Kâr-ı dûnân hile vû bî şermiyest.

«Erkeklerin — yânî tarikat ricâlinin — sözü de, işi de parlak ve sıcaktır. Alçakların işi ise, hiyle ve hayâsızlıktır.»

318

شیر پشمین از برای کد کنند
بو مسیلم را لقب احمد کنند

Şîr-i peşmîn ez beráy-i ked künend,
Bû müseylem râ lekab Ahmed künend.

«Dilenmek için yünden arslan yaparlar, (Müseylemet-ül Kezzâb) a Ahmed lâkabını takarlar.»

319

بو مسیلم را لقب کذاب ماند
مر محمد را اولوالالباب ماند

Bû müseylem râ lekab kezzâb mand,
Mer Muhammed râ ülül elbâb mand.

«Halbuki Müseylemenin lâkabı: Kezzâb; Muhammed Aleyhisselâtü vesselâmın lâkabı da Server-i Ülül elbâb kalmıştır.»

Müteşeyyihlerin, yânî şeyh taslaklarının tarikat ehli kisvesine bürünmesi; yünden, keçeden yapılmış bir arslan timsâlinin görünmesine benzer. Bu sahte arslanlar, ancak halkı aldatıp yolmak için, o kıyâfete girerler. Böyle şahıslara şeyh ve mürşid nâmı verilmesi, Müseylemet-ül Kezzâbın, hâşâ, (Ahmed) ve (Rahmân-ül-yemâme) diye adlandırılması gibidir.

Ehlinin mâlûmudur ki, Peygamberimizin vefâtını müteâkib Medine, Mekke, Tâif ve Yemen'deki Cüvâsâ beldeleriyle, Abd-ül Kays kabilesinin bir kısmından başka, bütün Ceziret-ül-Arab halkı irtidâd etmişti. O Cezîret-ül-Arab ki, daha Asr-ı saâdetde, halkının çoğu îmân etmiş, Akabe körfezinin şimâlinden Basra körfezinin şimâline kadar çekilen mevhûm bir hattın cenûb ciheti temâmen islâm memleketi olmuştu. Peygamber Efendimizin Âhireti teşriflerinden hemen sonra, buralarda umûmi bir irtidad başgösterdi. Mürtedler, başlıca üç kısma ayrıldı: Bir kısmı, bütün bütün dinden, îmândan çıktı. Bir kısmı, yalancı peygamberlere uydu. Bir kısmı da, müslüman kalmakla beraber, dinin bâzı hükümlerini kabûl, bâzısını da reddetmeye, meselâ namaz kılarız, oruç tutarız ammâ, zekât vermeyiz demeye başladı.

Birinci ve ikinci kısma ibret olacak derecede şiddetli bir cezâ vermek için tereddüde mahâl yoktu. Fakat üçüncü kısmın te'dibi, Hazret-i

Ömer gibi, ashâbın ulularını bile düşündürüyordu. Sıddik-i Ekber; dinin bâzı ahkâmını kabûl etmemenin, bütün ahkâmını tasdik etmemek demek olacağını söyledi; ashâbdan bâzılarında vukûa gelen tereddüdü kat'î sûretde izâle etti. Binâenaleyh, taraf taraf fırkalar sevkiyle, irtidad gâilesi yatıştırıldı.

Zamânımızda, ukalâdan bâzıları da, dinde bir reform, yânî ıslâhât ve tâdilât yapmak, bâzı ahkâmını terk etmek, ve yeni bâzı ahkâm vaz'etmek istiyorlar. Bunların yapmak istedikleri, (Luter) denilen papazın, Katolik mezhebine itiraz etmesini ve Protestanlığı meydana getirmesini taklîd etmekden başka bir şey değildir. Dinin bâzı ahkâmını kabûl, bâzı ahkâmını reddetmenin, müslümanlığı tamâmiyle inkâr demek olacağını, Sıddik-i Ekber Hazretleri beyan buyurmuş ve bütün sahâbece kabûl edilmiş olduğundan, bu hususta (icma'-ı ümmet) vukûa gelmiştir. Binâenaleyh, o ukalânın yapmak istedikleri de bir din olur ammâ, dîn-i islâm olmaz.

Avrupa medeniyyetinin kabûlü bahsinde; ya hepsini almalı, yâhud hiçbirisini almamalı diyorlar. Acabâ müslümanlık, ondan aşağımıdır ki, bir kısmı alınıp, bir kısmı bırakılsın?

Mürtedler gâilesinin vukûa geleceği, Kur'ân-ı Kerîm'de ve Mâide Sûresinde, şu âyet-i celîle ile haber verilmişti :

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ
عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُٓ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ
لَٓائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ❁

Yâni : **«Ey îmân edenler, içinizden kim dininden dönerse, Allah — mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vekarlı ve zorlu, kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği — bir kavim getirir ki, onlar Allah yolunda savaşırlar ve hiçbir kınayanın, kınamasından çekinmezler. Bu, Allah'ın lutf-û inâyetidir ki, onu kime dilerse ona verir. Allah, ihsânı bol olan, en çok bilendir[98].»**

Esved-i Ansî, Tuleyha bin Huveylid-il-Esedî, Lâkit bin Mâlik-il Ezdî gibi tenkil edilen yalancı peygamberlerden biri de, (Müseylemet-ül-Kezzâb) idi ki, asıl adı (Müseyleme bin Habib) idi. Yemâme'de oturan Beni Hanife kabîlesine mensûptu. Medine'ye her taraftan murahhas hey'etler

(98) Sûre-i Mâide: 54.

gönderildiği sırada, bu da kavminin murahhası olarak gelen bir cemâat arasında, huzûr-ı Nebeviye çıkmış ve arkadaşlarıyle berâber, 200 dirhem gümüş ihsân almıştı. Herif, âtıfet-i peygamberiden yüz bularak, veliahdlık temennîsinde bulundu. Fakat taraf-ı Risâletden: **«Şu elimdeki hurma dalını bile istesen vermem»** cevâbını aldı. Fakat memleketine dönünce : «Peygamberlikde, Muhammed'in ortağı oldum!» diye, peygamberlik dâvâsına kalkmıştı. Başına epeyce kalabalık topladı. Sonra **«Arzın yarısı bizimdir. Fakat Kureyş âdil bir kavm değildir»** meâlinde olmak üzere, taraf-ı Risâlete mektup gönderdi. Bu mektub «Min Müseylemet-i Rasûlillâh, ilâ Muhammedi Rasûlillâh» diye başlıyordu. Rasûl-i Ekrem Sallallâhû Aleyhi ve sellem Hazretleri, mektûbu getirenlere: **«Siz de Müseylemenin dediklerini diyor musunuz? yânî o fikirde misiniz?»** diye sordu. Evet, cevâbını alınca da: **«Elçilerin katli câiz olsaydı, boynunuzu vurdururdum»** buyurdu. Sonra şu cevâbı yazdırıp, gelenlerle gönderdi :

«Bismillâhirrahmanirrahim. Min Muhammedi Rasûlillâh, ilâ Müseylemetil kezzâb...»

Yâni : **«Şu mektûb, Allah'ın peygamberi Muhammed tarafından, yalancı Müseylemeye gönderilmiştir. Hidâyete gelenler selâmetde olsunlar. Arz, Allâh'ın mülküdür. Onu kullarından dilediğine verir. Âkibet i umûr ise müttekîlerindir.»**

İşte, Risâletpenâh Efendimizin şu adlandırması dolayısiyle, o yalancı herifin adı Müseylemet-ül-Kezzâb olarak kaldı. Bunun iki lâkabı daha vardır ki, Arab müslümanları tarafından takılmış olan (Nübey) lâfzıdır. «Peygambercik» mânâsına olup, tahkir makâmına kullanılır.

Müseyleme, gelen cevâbnâmeyi sakladı. Peygamberlikte ortak oldukları dâir taraf-ı Muhammedi'den gelmiş gibi, bir mektûb yazdırdı. Onu halka gösterip, peygamberlik etmeye başladı. Tâbilerinin şarab içmesine izin verdi.

Sonra (Secâh) nâmında bir kadın da, nübüvvet dâvâsına kalkışmış, topladığı kalabalıkla, Müseyleme'nin üstüne gelmişti. Müseyleme, kırmızı sahtiyandan bir çadır kurdurup, peygamber hanımı (!) oraya dâvet etti. Yekdiğerini tasdik eylemek üzere, izdivac teklifinde bulundu. Karı-koca peygamberler, üç gün üç gece orada kaldılar. Sonra ümmetlerinin başına gitmek için ayrıldılar.

Secâh'ın, ümmetinden sabah ve yatsı namazlarını afvi, peygamberlerinin mehri olmuş, Yemâme hâsılâtının yarısını alan Secâh, yurduna dönmüştü. Bu kadının, sonradan müslüman olduğu rivâyet edilir. Yemâme'de bir kezzâb (yalancı) zuhur edeceği ve katledileceği, evvelce taraf-ı Risâletden haber verilmiş, kimin tarafından öldürülecek? diye soran Hâlid bin Velîd'e: **«Senin ve arkadaşların tarafından»** denilmişti.

Uhud gazâsında bulunup da, Peygamberin uğrunda erkekcesine harbeden (Ümmû Ümâre) Radıyallâhü anhâ'nın (Habib bin Zeyd) ismindeki oğlu, Müseyleme tarafından yakalanmış, herifin peygamberliğine inanmadığı için elleri, ayakları kesildikden sonra, cesedi yakılmıştı.

Halife-i Peygamberî Sıddik-i Ekber Hazretleri, Müseyleme'nin tenkîline, Hâlîd bin Velid'i tâyin etdi. Hâlid ile fırkası, Müseyleme ile ümmetini, bir bahçe içerisinde sıkıştırdı. Herifler, cansiperâne harb ettiler ve 20.000 kadar ölü verdiler. Habîb bin Zeyd'in anası Ümmü Ümâre de bu fırka arasında gelmiş, yalınkılıç olarak bahçeye girmiş, arkadan vurulan bir kılıçla sol eli bileğinden kesilmişti. Yarasından kanlar fışkırdığı hâlde, ehemmiyet vermiyor, oğlunun intikâmını almak için Müseyleme-yi arıyordu. Diğer oğlu (Abdullah bin Zeyd) in, maktûl bir ceset yanında durduğunu ve kılıcının kanını sildiğini gördü. O ceset, Müseylemet-ül -Kezzâb'ın idi.

Herif, Hazret-i Hamza'yı Uhud'de şehit eden (Vahşi-i Habeşi) nin darbesiyle devrilmiş, Abdullah bin Zeyd'in kılıciyle de kafası kesilmişti.

Hazret-i Mevlânâ, erbâb-ı tarik arasındaki mukallidleri, Müseyleme'ye; muhakkikleri de verâset yoliyle Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Hz. lerine teşbih eyledikden sonra, diğer bir misâl veriyor ve diyor ki:

320

آن شراب حق ختامش مشک ناب
باده را ختمش بود گند و عذاب

An şerâb-ı Hak hitâmeş mişk-i nâb,
Bâde râ hatmeş büved kend û azâb.

«Şarâb-ı İlâhînin mührü, hâlis miskdir. Mâlûm olan şarâbın sonu ise azâbdır.»

(Sûre-i Mutaffifîn) de buyuruluyor ki :

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝ عَلَى الْأَرَائِكِ
يَنظُرُونَ ۝ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ۝ يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ
مَّخْتُومٍ ۝ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ۝
وَمِزَاجُهُ مِن تَسْنِيمٍ ۝ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ۝

Yâni : «**Şübhesiz o iyiler** (Cennet) **ni'met** (ler) **içinde, süslü tahtlar üzerinde** (kendilerine verilen ni'metleri) **temâşâ edeceklerdir. Öyle ki, sen o ni'metin** (herdem tâze) **güzelliğini yüzlerinde** (görünce) **tanırsın. Onlara mühürlü, hâlis bir şarâbdan içirilecek, ki onun** (içiminin) **sonu bir miskdir. O halde, nefâset isteyenler bunu arzu etmelidir** (ler). (O şarâbın) **katgısı Tesnim'dendir.** (O), **bir pınardır ki mukarrebler** (yalnız) **ondan içerler**[99]**.»**

(Tefsîr-i Mevâhib) de deniliyor ki: Mukarrebler hâlis olarak, ebrâr da karışık olarak, o meşrûbdan içeceklerdir. Çünki mukarrebîne nisbetle ebrârın Allâh'a olan muhabbetinde, bir bulanık eseri kalmış, mukarreblerinki kadar safvet kesbetmemiştir.

Yâni içeceğin hâlisini içenler başkadır, tortusunu içenler yine başkadır.

Mevâhib sâhibi Hüseyn Vâ'ız Rahimehullah (Bahr-ül-hakâyık) isimli tefsirden naklen diyor ki: Âyet-i Celiledeki (rahîk) : Dünyâ ve Âhiret mahmurluğundan kurtaracak olan hâlis içeceğe; mühürlü zarflar: Enbiyâ ve evliyânın kalblerine; miskden mühürler: Mahabbetullâha işâretdir. Tesnîm ise: Muhabbetin âlâsı olan muhabbet-i zâtiyyeye îmândır. Mukarrebin; Fenâ fillâh ve bekâ billâha nâil olan ricâl-i kiramdır.

Bu hâle ermeyen ve bu zevki tatmayan kimseler; şu sözlerin, mânâsı bir tarafa, elfâzını bile anlayamazlar.

«İki cihânın zevk sermayesi ilâhî aşk sarhoşluğudur. O meşrûbu tatmamış olanlar, bu zevki ne bilirler?»

•

Münâfık ve mürâyî olanların, neticede helâk olacaklarını, bir de bâtılı müdâfaa uğrunda taassuba kalkışanların, o uğurda gideceklerini anlatmak için, Hazret-i Mevlânâ, bir kıssa nakline başlıyor ve diyor ki :

«KENDİ MİLLET VE MEZHEBİNE TAASSUBU DOLAYISİYLE HIRİSTİYANLARI ÖLDÜREN YAHUDÎ PÂDİŞAHININ HİKÂYESİ»

321

بود شاهی در جهودان ظلم ساز
دشمن عیسی و نصرانی گداز

Bûd şâhî der cühûdân zulm sâz,
Düşmen-î İsâ vü nasrânî güdâz.

(99) Sûre-i Mutaffifîn: 22-28.

«Yahûdiler arasında zâlim, Îsâ düşmanı ve hıristiyan öldüren bir hükümdar vardı.»

322

عهد عیسی بود و نوبت آن او
جان موسی او و موسی جان او

Ahd-i Îsâ bûd ü nevbet ân-ı ô,
Cân-i Mûsâ ô vü Mûsâ cân-i ô.

«Peygamberlik zamâni ve nöbeti, Îsâ'nındı. Mûsâ devri geçmişti. Öyle olmakla berâber O, Mûsâ'nın; Mûsâ da O'nun rûhu mesâbesindeydi.»

Nakline başlanılan şu hikâye, târihî gibi görünüyorsa da, değildir. Zâten onun nakledilmesinden maksat da târihî vak'a nakletmek değil, okuyan ve dinleyenlere ibret vermek içindir.

Hazret-i Mevlânâ, münâfıkların hem sapık, hem de başkalarını sapıtıcı olduğunu temsil yoliyle anlatmak için, bir hikâye söylüyor. Yahûdiler arasında müteassıb ve Hıristiyan düşmanı bir hükümdar tasvir ediyor. O hükümdârın Hz. Îsâ'nın peygamberliği devrinde bulunduğunu haber veriyor. Sonra Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Îsâ arasında:

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

«Allâh'ın peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırd etmeyiz[100].» Nazm-ı Celîli mûcibince ayrılık, gayrılık olmadığını bildiriyor. Vâkıa

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ
وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ
وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ

«O peygamberler (yok mu?) **Biz onların kimine, kiminden üstün meziyyetler verdik. Allah onlardan biriyle söyleşmiş, birini de birçok**

(100) Sûre-i Bekara: 285.

derecelerle yükseltmiştir. Meryem'in oğlu Îsâ'ya, o beyyineleri (açık âyetleri, bürhanları, mû'cizeleri) **biz verdik ve onu Ruh-ul Kuds** (Cebrâîl) **ile destekledik[101].»**

Âyet-i Kerîmesinde sûretâ muhâlefet var gibi görünüyor. Çünki, birinde peygamberler, birbirinden ayırd edilmiyor, diğerinde, aralarında mertebe itibâriyle fark bulunduğu haber veriliyor. Fakat dikkat edilirse, tevehhüm edilen muhâlefet ve tenâkuz yoktur. Zirâ, Hazret-i Âdem'den, son peygamber olan bizim peygamberimiz Hazret-i Muhammed Mustafâ (S.A.V.) e kadar, bütün peygamberlerin, dîn-i tevhîdi tebliğ etmemeleri dolayısiyle, aralarında fark bulunmamaktadır. Bunun için, meselâ Âdem ile Nûh ve Mûsâ ile Îsâ, birbirinden tefrik edilemez. Hazret-i Pîr'in: «Han-ı Mûsâ, ô vü Mûsâ hân-ı ô» demesi, bu cihettendir. Yoksa, peygamberlerin (Mürselîn), (Ülül'azm) gibi dereceleri vardır.

323

شاه احول کرد در راه خدا
آن دو دمساز خدایی را جدا

Şâh-ı ahvel kêrd der râh-î Hudâ,
An dü demsâz-î Hudâyî râ cüdâ.

«O şaşı hükümdar, Allah yolunda iki demsâz ve hemdem olan Mûsâ ile Îsâ'yı birbirinden ayrı gördü.»

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ

Yânî : **«Allah indinde dîn, İslâm'dan ibâretdir[102].»** Nazm-ı Celîli mûcibince, Mûsâ da esas itibâriyle tevhîdi ve İslâmı tebliğ ediyordu, Îsâ da!...

Husûsiyle Hazret-i Îsâ, Mûsâ'nın dînini değiştirmeye gelmediğini söyleyip duruyordu.

Vaktiyle Kiyork Terzibaşıyan Efendi isminde bir katolik papazı ile görüşmüş, ona 9 ders Fuzûlî Dîvânı müzâkere etmişdim. Çünki o, dîvânı ermeniceye çeviriyordu. Bir gün kendisine :

— Hazret-i Îsâ, ben Mûsâ'nın dînini değiştirmek için gelmedim demiş, doğru mu? diye sordum.

— Doğrudur, İncil'de vardır dedi.

(101) Sûre-i Bekara: 253.
(102) Sûre-i Âl-i İmran: 19.

— Mûsâ'nın dîni tevhid mi idi? teslis mi? suâlinde bulundum.
— Tevhiddi, yalnız Yahyâ'ya imân edilirdi, cevâbını verdi.
— Peki, Îsâ'nın değiştirmediğini, siz niçin değiştirdiniz de tevhidi teslis yaptınız? deyişime karşı, sükûta mecbûr oldu.

Evet, Mûsâ ve Îsâ'nın tebliğleri arasında fark yoktu. İkisi de Allah birdir, diyordu. Fakat Yahûdî hükümdar, mânen şaşı olduğu için, Mûsâ ve Îsâ'yı ayrı görüyor, görüşündeki hatâ dolayısiyle Îsevîlere eziyet ediyordu.

Hazret-i Mevlânâ; biri iki görmenin, yânî şaşılığın, bir nevî hastalık olduğunu, bir fıkra ile beyân ediyor ve diyor ki:

324

گفت استاد احولی را کاندرا
رو برون آر از وثاق آن شیشه را

Gûft üstâd ahvelî râ ke'nderâ,
Rev bürûnar ez vis'âk an şîşe râ.

«Usta, şaşı çırağına: İçeriye gir, raftaki şişeyi dışarı çıkar, dedi.»

325

گفت احول زان دو شیشه من کدام
پش تو آرم بکن شرح تمام

Gûft ahvel zan dü şîşe men küdâm,
Pîş-i tû ârem bikün şerh-î temâm.

«Şaşı çırak: O iki şişeden hangisini getireyim? İyice anlat, dedi.»

326

گفت استاد آن دو شیشه نیست رو
احولی بگذار افزون بین مشو

Gûft üstâd an dü şîşe nîst rev,
Ahvelî bügzâr efzûn bin meşev.

«Usta: O iki şişe değildir. Şaşılığı bırak, fazla görücü olma, dedi.»

گفت ای استا مرا طعنه مزن
گفت استا زان دو یك را بر شکن

Gûft ey ustâ merâ ta'nê mezen,
Gûft üstâzan dü yek râ ber şiken.

«Şaşı çırak: Usta, beni tekdîr etme deyince, ustası: O iki şişeden birini kır, emrini verdi.»

328

چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم
مرد احول گردد از میلان و خشم

Çün yekî bişkêst her dû şüd zi çeşm,
Mêrd ahvel gerded ez meylân ü haşm.

«Çırak, şişelerden birini kırınca ikisi de gözünün önünden kayboldu. İnsan, meyl ve gazab dolayısiyle şaşı olur, biri iki görür.»

329

شیشه یك بود و بچشمش دو نمود
چون شکست آن شیشه را دیگر نبود

Şîşe yek bûd u bî çeşmeş dû nümûd,
Çün şikest an şîşe râ dîğer nebûd.

«Şişe birdi. Lâkin çırağın gözüne iki görünüyordu. Birini kırınca, öbürü de yok oldu.»

Hazret-i Mevlânâ, bu fıkrada, Yahûdî hükümdârı şaşı çırağa, çırağın şişeyi iki görmesini de Mûsâ ile Îsâ'yı ayırd etmesine benzetiyor. Ortada ve hakîkatde bir şişe vardı ki, o da asrın iktizâsına göre, vücûdü lâzım gelen bir peygamber, yânî Hazret-i Îsâ idi. Çırak, şişenin birini, daha doğrusu şişeyi kırınca, ikisi birden kırılıverdiği gibi, Yahûdî hükümdâr da Îsâ'yı kırmasiyle Mûsâ'yı da kırmış oluyordu. Şu cür'eti, biri iki görmesinden ileri geliyordu. Garazkârlığı, Yahûdilik lehine ve hıristiyanlık aleyhine pek fazla bir taassup göstermesinden doğuyordu.

خشم و شهوت مردرا احول کند
زاستقامت روح را مبدل کند

Haşm ü şehvet mêrdrâ ahvel küned,
Zistikâmet rûhrâ mübdel küned.

«Gazab ve şehvet gibi hâller; insanı şaşı yapar ve rûhun istikâmetini değiştirir.»

331

چون غرض آمد هنر پوشیده شد
صد حجاب از دل بسوی دیده شد

Çün garaz âmed hüner pûşîde şüd,
Sad hıcâbez dil besûy-i dîde şüd.

«Garaz gelince, yânî insan garazla bakınca, hüner gizlenir. Gönülden kalkan yüzlerce perde, gözönüne gerilir.»

«Rızâ ile bakan bir göz, hiçbir ayıp görmez. Nitekim garazla bakan bir göz de, olanca kötülükleri meydana çıkarır.»

Evet. Bir şahıs, yâhut herhangi bir şey için insanda bir garaz peydâ oldu mu, o garaz, kalın perdeler şeklinde insanın gözü ile baktığı o şahıs, yâhut o şey arasına gerilir. Gerek aşırı sevgi ve gerek aşırı nefret yüzünden olsun, o perdeler, hakîkatin görülmesine mânî olur. Onun için, bir şey hakkında hüküm verilecek mi, önce ona karşı olan hislerden, mümkün mertebe tecerrüd etmeli, kâbil olduğu kadar tarafsız bulunmalı, ondan sonra hüküm verilmelidir.

332

چون دهد قاضی بدل رشوت قرار
کی شناسد ظالم از مظلوم زار

Çün dihed kâdî bedil rüşvet karar,
Key şinâsed zâlim ez mazlûm-i zâr.

«Kadı, kalbinde rişvet almaya karar verince zâlimi, zavallı mazlûmdan nasıl ayırdedebilir?»

Çünki, alacağı rişvet gözönüne dikilir. Mazlûmun uğramış olduğu ve aleyhinde hüküm verilmesiyle uğrayacağı mağduriyeti nasıl görür? O hâlin fecâatini ve Allah katında vehâmetini nasıl düşünür?

333

شاه از حقد جهودانه چنان
گشت احول کالامان یا رب امان

Şâh ez hıkd-î cühûdânê çünân,
Gêşt ahvel ke'l eman yâ Rab eman.

«Yahûdî hükümdâr, çıfıtlık kîni ile o kadar şaşı oldu ki; aman Yâ Rabbî, sana sığındık!..»

334

صد هزاران مؤمن و مظلوم کشت
که پناهم دین موسی را و پشت

Sad hezârân mü'min û mazlûm küşt,
Kî penâhem dîn-i Mûsâ râ vü püşt.

«Ben; Mûsâ dîninin hâmî ve yardımcısıyım diye, yüzbinlerce mazlûm mü'mini öldürdü.»

Yahûdî hükümdâr, kendisini yahûdîliğin hâmisi addediyor ve o vehm ile birçok îmân ehli hıristiyanı öldürüyordu. «Ehl-i îmân, hıristiyan» tâbiri belki garîb görülür. Fakat görülmesin. Çünki dîn-i Îsâ da, dîn-i Mûsâ ve dîn-i Muhammed gibi, tevhîd üzerine müessesti. İlk hıristiyanlar, şüphesiz muvahhid idiler. Vaktâkî hıristiyanlık, Roma ve Yunanistan gibi putperest memleketlere girdi. Oralarda yüzlerce puta tapanlar, bir Allâh'a ibâdet etmeyi akıllarına sığdıramadılar. Binâenaleyh (Ekânîm-i selâse) yânî «Baba, oğul ve Rûhül-kudüs) den, daha açığı, Allah ve oğlu Îsâ ile Cebrâil'den ibâret olmak üzere, üçüzlü bir tevhîd meydana çıkarıldı. «Bir üçtür, üç birdir» inancı etrâfa yayıldı. Tabî, Hazret-i Mevlânâ'nın:

«Sad hezârân mü'min-i mazlûm keşt»

demesi, sonraki hıristiyanlara âit değildir.

•

«HIRİSTİYANLARIN KALDIRILMASI İÇİN, VEZİRİN PÂDİŞAHA HİYLE ÖĞRETMESİ»

335

او وزیری داشت رهزن عشوه ده
کو برآب از مکر بربستی گره

Ô vezîrî dâşt rehzen ışve dih,
Kô berâb ez mêkr berbestî girih.

«Yâhûdî hükümdârın sapık ve hiyleci bir vezîri vardı ki, hiyle ile suyun üstüne düğüm vururdu.»

336

گفت ترسایان پناه جان کنند
دین خودرا از ملك پنهان کنند

Gûft tersâyan penâh-î can künend,
Dîn-i hodrâ ez melik pinhan künend.

«Bu vezîr dedi ki, hıristiyanlar canlarını kurtarmak için, dinlerini hükümdârdan gizlerler.»

337

کم کش ایشان را که کشتن سود نیست
دین ندارد بوی مشك و عود نیست

Kem küş îşan râ ki küşten sûd nîst,
Din nedâred bûy mişk û ûd nîst.

«Onları öldürme ki, öldürmenin faydası yoktur. Dîn, misk ve öd ağacı değildir ki kokusu olsun da ondan anlaşılsın.»

338

شاه گفتش پس بگو تدبیر چیست
چارهٔ این مکرو این تزویر چیست

Şâh güfteş pes bigû tedbîr çist,
Çare-î in mekr u in tezvîr çist.

«Hükümdâr, vezîre sordu ki, o halde ne tedbir alalım?. Bu hîlenin, bu yalanın — yânî İseviliğin — yayılmasına mâni olmanın çâresi nedir?»

339

تا نماند در جهان نصرانئ
نی هویدا دین و نه پنهانئ

Tâ ne'mâned der cihan nasrânii,
Ni hüveydâ dîn ü nê pinhânii.

«Tâ ki Dünyâda nasrâniliğini îlân eden, yâhud gizli dîn kullanan bir hıristiyan kalmasın.»

340

گفت ای شه گوش و دستم را ببر
بینی ام بشکاف و لب در حکم مر

Gûft ey şeh gûş ü destem râ bibür,
Bîn-i em bişkâf ü leb der hükm-i mür.

«Vezîr dedi ki: Şâhım; kulağımı ve elimi kestir ve acı bir hüküm ile burnumu ve dudağımı yardır.»

341

بعد ازان در زیر دار آور مرا
تا بخواهد یك شفاعتگر مرا

Ba'd ezan der zîr-i dâr âver merâ,
Tâ bihâhed yek şefâatger merâ.

«Ondan sonra beni, darağacının altına getir. O sırada bir şefâatçı çıksın ve senden afvımı dilesin.»

342

بر منادی گاه کن این کار تو
بر سر راهی که باشد چار سو

Ber müncâdî gâh kün in kâr tü,
Ber ser-î râhî ki bâşed çâr sû.

«Bu işi dellâl çağrılan ve kalabalık olan dörtyol ağzı bir meydanda yapdır.»

343

آنگهم از خود بران تا شهر دور

تا در اندازم در ایشان شر و شور

Angehem ez hod beran tâ şehr-i dûr,
Tâ der endâzem der îşan şerr ü şûr.

«Ondan sonra beni yanından uzaklaştır ve uzak bir şehre sür ki, hıristiyanlar arasında şer ve fitne çıkarayım.»

•

«HIRİSTİYANLARA KASD İÇİN, O ÇIFIT VEZÎRİN ŞEYTANLIĞI VE ONLARIN HÂLİNİ HÜKÜMDARIN HUZÛRUNDA ARZETMESİ»

344

پس بگویم من بسر نصرانیم

ای خدای راز دان می دانیم

Pes bigûyem men be sır nasrâniyem,
Ey Hudây-ı râzdan mî dâniyem.

«Gizli olarak diyeyim ki: Ben, sırren hıristiyanım. Ey sırların âlimi olan Rabbim, sen bilirsin.»

345

شاه واقف گشت از ایمان من

وز تعصب کرد قصد جان من

Şâh vâkıf gêşt ez îmân-ı men,
Vez teassub kêrd kasd-î cân-ı men.

«Şah, benim îmânıma vâkıf oldu. Yahûdilik teassubu dolayısiyle canıma kasdetti.»

346

خواستم تا دین ز شه پنهان کنم

آنچه دین اوست ظاهر آن کنم

Hâstem tâ din zi şeh pinhan künem,
Ançi dîn-i ôst zâhir an künem.

«Dînimi gizlemek, şâhın dinini izhâr etmek istiyordum.»

347

شاه بوی برد از اسرار من

متهم شد پیش او گفتار من

Şâh bûyî bûrd ez esrâr-ı men,
Müttehim şüd pîş-i ô güftâr-i men.

«Şâh, esrârımdan koku aldı. Sözlerim onun nezdinde töhmetli tutuldu.»

348

گفت گفت تو چو نان در سوزنست

از دل تو تا دل من روزنست

Gûft güft-î tû çü nan der sûzenest,
Ez dil-î tû tâ dil-î men revzenest.

«Şâh bana dedi ki: Senin sözün, içinde iğne bulunan ekmek gibidir. Senin kalbinden benim kalbime pencere vardır.»

349

من ازان روزن بدیدم حال تو

حال تو دیدم ننوشم قال تو

Men ezan revzen bidîdem hâl-i tû,
Hâl-i tû didem nenûşem kâl-i tû.

«Ben o kalb penceresinden, senin hâlini gördüm. Hâlini görüp anladığım için, dedikoduna kulak asmam.»

350

گر نبودی دین عیسی چاره‌ام
او جهودانه بکردی پاره‌ام

Ger nebûdî dîn-i Îsâ çâreem,
Ô cühûdânê bikerdî pâreem.

«Eğer Îsâ dîni yardımcım olmasaydı, şâh beni çıfıtcasına parçalatacakdı.»

351

بهر عیسی جان سپارم سر دهم
صد هزاران منتش بر خود نهم

Behr-i Îsâ can sipârem ser dihem,
Sad hezâran minneteş ber hod nihem.

«Îsâ için canımı fedâ eder, başımı veririm. Hattâ bundan dolayı kendimi yüzbin kerre minnettâr sayarım.»

352

جان دریغم نیست ای عیسی و لیك
واقفم بر علم دینش نیك نیك

Can dirîğam nîst ez Îsâ velîk,
Vâkıfem ber ilm-i dîneş nîk nîk.

«Îsâ'dan canımı esirgemem; lâkin onun dînine dâir iyiden iyiye mâlûmâtım vardır.»

353

حیف می آید مرا کان دین پاك
در میان جاهلان گردد هلاك

Hâyf mî âyed merâ kân dîn-i pâk,
Der miyân-ı câhilân gerded helâk.

«O pâk dînin birtakım câhiller arasında kalıp, ziyâna uğrayacağına hayıflanıyorum.»

354

شکر ایزد را و عیسی را که ما
گشته‌ایم این دین حق را رهنما

Şûkr îzid râ vü Îsâ râ ki mâ,
Geşteîm in dîn-i hak râ rehnümâ.

«Allâh'a ve Îsâ'ya şükür ki biz, bu hak dînin rehberi olmuşuz.»

355

از جهود و از جهودی رسته‌ایم
تا بزناری میانرا بسته‌ایم

Ez cühûd ü ez cühûdî resteîm,
Tâ bezünnârî miyanrâ besteîm.

«Yine şükrolsun ki, o çıfıttan da, çıfıtlıkdan da kurtulmuş, Hıristiyanlık zünnârını belimize bağlamışız.»

356

دور دور عیسی است ای مردمان
بشنوید اسرار کیش او بجان

Dêvr devr-î Îsi est ey merdüman,
Bişnevîd esrâr-ı kîş-î ô bican.

«Ey insanlar; zaman, Îsâ devridir. O'nun dinine âit esrârı candan, gönülden dinleyiniz.»

357

چون وزیر این مکر را بر شه شمرد
از دلش اندیشهٔ کلی ببرد

Çün vezîr in mêkr râ ber şeh şümürd,
Ez dileş endîşe-î küllî bibürd.

«Vezîr, bu hîleyi sayıp dökünce, hükümdârın kalbindeki endîşeyi tamâmiyle izâle etti.»

358

کرد باوی شاه آن کاری که گفت
خلق اندر کار وی مانده شکفت

Kêrd bâ vey şâh an kârî ki güft,
Hâlk ender kâr-ı vey mandê şüküft.

«Hükümdâr, vezirin dediği siyâseti, onun hakkında yaptırdı. Ahâli ise vezîrin cürmü ve cezâsı karşısında hayrân kaldı.»

359

راند اورا جانب نصرانیان
کرد در دعوت شروع او بعد ازان

Rând ôrâ cânib-î nasrânîyan,
Kêrd der da'vet şürû' ô ba'de zan.

«Hükümdâr, veziri, hıristiyanların bulunduğu memlekete sürdü. O da, gittiği yerlerde onları dâvete başladı.»

•

«VEZÎRİN HÂLİ GİZLİ VE KENDİLERİNİN İDRÂKİ ZAYIF OLDUĞUNDAN, HIRİSTİYANLARIN ONU KABÛL ETMELERİ VE REHBER BİLMELERİ»

360

صد هزاران مرد ترسا پیش او
اندك اندك جمع شد در کیش او

Sad hezâran mêrd tersâ piş-i ô,
Endek endek cem' şüd der kîş-i ô.

«Yavaş yavaş mezhebine girmek sûretiyle yüzbinlerce hıristiyan, vezîrin başına toplandı.»

361

او بیان میکرد ایشانرا براز
سر انکلیون و زنار و نماز

Ô beyan mîkêrd îşanrâ biraz,
Sırr-ı engilyûn ü zünnâr û namâz.

«Vezîr, o cemâate İncil'in, Zünnârın, namazın esrârını gizlice anlatıyordu.»

Engilyûn: İncil demekdir. Kur'ânın beyân ve bilumûm ehl-i İslâmın da, îmân ettiği veçhile, Hazret-i Îsâ'ya kitâb-ı İncil nâzil olmuşdur. Mâlûm ya, semâvî kitaplar hakkında nüzûl tâbiri, vahy ve ilham mânâsınadır. Yânî o kitâbın münderecâtı, peygambere vahy ve ilham yoliyle bildirilmiş demekdir. Yoksa kalemle veyâ kudret elile yazılmış, yâhud da gökdeki bir matbaada basılmış da aşağıya sarkıtılmış demek değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm de, lüzûm görüldükçe âyet âyet, yâhut sûre sûre olarak, Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) e inzâl edilir ve taraf-ı Risâletden okunup yazdırılırdı.

Kur'ân'ın zabtına edilen himmet, İncil hakkında gösterilmediği için, İncil'in âyetleri, Hazret-i Îsâ zamânında toplanamadı. Hazret-i Îsâ'nın Hak katına refolunmasından sonra, O'nu görmüş, yâhud görenlerle görüşmüş olanlar, işittikleri ve belledikleri bâzı kelimeleri hâvî olmak üzere, İncil adiyle birtakım kitâblar yazdılar. Bunlar, dînî birer kitab olmakdan ziyâde, pek iptidâî bir târihçe şeklinde görünüyordu. Bu kitaplar o kadar çoğaldı, meâllerinin ihtilâflarından, Îsevîler o kadar şaşırdı ki, Havârîlerden (Pavlos) müdâhaleye kalkıştı.

«Yeni yapılan İncilleri ne çabuk kabûl ettiniz?» diye, hıristiyanlara çıkıştı. Binâenaleyh (Mettâ), (Markos), (Lûka) ve (Yuhanna) adlı dört kişinin yazmış olduğu dört risâleyi, sahîh İncil olmak üzere kabûl eylediler. Bunlara (A'mâl-i Rusül), (Resâil-i Havâriyyûn) ve (Epokalips) ünvanlı eserleri de ilâve eyliyerek, hepsine birden (Ahd-i Cedid) dediler. Bir de (Ahd-i Atîk) vardır ki, Tevrât ile ilâvelerini hâvîdir. Bu iki ahdi, bir arada toplıyan kitaba (Kitâb-ı Mukaddes) tâbir ederler ve her lisâna tercüme ettirip bedâva verircesine satarlar.

En sahîh saydıkları dört İncil de, mâlûmât itibâriyle birbirinden çok farklıdır. Bunların en eskisi (Mettâ) İncilidir. Zannedildiğine göre, Hazret-i Îsâ'nın refolunmasından 8, yâhut 12 sene sonra, Süryânî, yâhut İbrânî, yâhut Keldânî, yâhut Ârâmî lisâniyle yazılmış. Sonra Yunancaya, daha sonra diğer lisânlara tercüme edilmiş. Hangi dilde yazıldığı belli olmayan bu İncilin a'slı da kaybolmuştur.

Dikkat buyuruldu mu? En sahih İncil diye ayrılmış olan dört kitabdan, Hazret-i Îsâ'ya 8 yâhut 12 sene kadar yakın olan Mettâ İncil'inin, hangi dilde yazılmış olduğu dahî bilinemiyor. Çünki aslı kaybolmuş. Yunanca bir tercümesi var. Bunun da, aslına ne kadar uygun olduğunu Allâh bilir. Diğer dillere, bu Yunancadan tercüme olarak nakledilmiş.

Gûyâ sahîh İncillerin ikincisi (Markos) undur. Mettâ, son zamanlarda Hazret-i Îsâ'ya ittibâ etmiştir. O, Havârî olduğu hâlde, Markos değildir, tâbîdir. Yânî Hazret-i Îsâ'yı görmediği hâlde, Havâriyyûn reîsi Butrus, yânî (Sen Piyer) le Roma'ya gitmiş, ondan işitdiklerini yunanca yazmıştır. Yazış târihi; Îsâ'nın ref' olunmasından 10 sene sonra diyorlar.

Üçüncü sahîh İncil (Luka) nındır. Bunun yazarı da, Havârî değildir. Sen Piyer'in tâbîlerindendir.

Dördüncüsü (Yuhanna) İncilidir. Bu adam, Havârî ve Hazret-i Îsâ'nın teyzesinin oğlu imiş. Lukanın da, Yuhanna'nın da İncilleri, yunanca yazılmış. Yuhanna'nın İncili, Hazret-i Îsâ'nın refolunmasından kırk bu kadar sene sonra kaleme alınmış!

İnsâf edelim. İşitilen bir sözün, ânında bile, başka birisine naklederken aynen söylenemiyeceği, aşağı yukarı tenzîl ve ilâve yapılacağı, pek tabiî bir hâl iken; bir adamın, işittiği sözleri, kırk bu kadar sene sonra oturup yazması, ne kadar doğru olabilir?

İşte hıristiyanların en doğru din kitabı olmak üzere kabûl etdikleri dört İncil'in mâhiyetleri!

Tekrar tekrar hamdederiz ki, Kur'ân böyle değildir. Kur'ânımızın âyetleri nâzil oldukça, taraf-ı Risâletden okunur, vahy kâtibleri tarafından yazılır, ashâb-ı kirâm tarafından ezberlenir ve okunurdu. Peygamberin irtihâlini müteâkib, Kur'ân sayfaları cem'edildi. Hâfız-ı Kur'ân olanlardan (Zeyd bin Sâbit) in kalemiyle her sûre, ayrı ayrı olarak yazıldı. Ana metnin sayfalariyle karşılaştırıldı ve Sahâbenin huzûrunda okunup tasdik edildi. Sonra, Hazret-i Osman zamânında bir encümen tarafından sûreler, şimdiki tertîb üzerine sıralanarak yazıldı. Binâenaleyh, Rasûlüllah Sallâllâhü Aleyhi ve Sellem Efendimizin okuduğu Kelâmullah, bugün mushaflarımızda mevcûd ve mahfûzdur. Çünki Allah :

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

Yânî : **«Kur'ân-ı hakikaten biz inzâl etdik ve onu mutlakâ muhâfaza edecek olan da biziz[103].»** buyurmuş ve Kur'ânı Kerîm'in muhâfazasını garanti etmiştir.

(103) Sûre-i Hicr: 9.

Hikâyedeki Yahûdi vezîr de, başına topladığı hıristiyanlara, İncilden bahsediyordu ammâ, dört İncil'in hangisini izâh ediyordu, artık bilmiyorum.

362

او بظاهر واعظ احکام بود
لیك در باطن صفیر و دام بود

Ô bizâhir vâız-î ahkâm bûd,
Lîk der bâtın safîr û dâm bûd.

«Vezîr, zâhirde din hükümlerinin vâizi idi. Lâkin bâtında ve hakikatde kuşbazların ıslığı ile tuzağı gibiydi.»

363

بهر این بعض صحابه از رسول
ملتمس بودند مکر نفس غول

Behr-i in ba'z-i sahâbê ez rasûl,
Mültemis bûdênd mekr-î nefs-i ğûl.

«Bundan dolayı, ashabdan bâzıları, Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) den, insanı azdıran nefsin hîlesine dâir mâlûmât isterlerdi.»

364

کو چه آمیزد ز اغراض نهان
در عبادتها و در اخلاص جان

Kû çi âmîzed zi ağrâz-î nihan,
Der ibâdethâ vü der ihlâs-ı can.

«Nefis; ibâdetlere ve rûhî ihlâslara ne gibi fâsid ve gizli garazlar karıştırır, diye sorarlardı.»

365

فضل طاعت را نجستندی ازو
عیب ظاهر را بجستندی که کو

Fazl-ı tâat râ necüstendi ezô,
Ayb-ı zâhir râ bicüstendi ki gô.

«Ondan, ibâdet ve tâatin fazilet ve sevâbını aramazlardı. Zâhiri ayıblara dâir mâlûmât ver, derlerdi.»

366

مو بمو و زره زره مکر نفس

می شناسیدند چون گل از کرفس

Mû bemû vû zerre zerre mekr-i nefs,
Mî şinâsîdênd çün gül ez kerefs.

«Kıl ayırır, zerre tefrîk eyler ve gül ile kerevizi ayırd eder gibi, nefsin hilelerini bilirlerdi.»

367

موشکافان صحابه هم در آن

وعظ ایشان خیره گشتندی بجان

Mûşikâfân-î sahâbê hem deran,
Va'z-ı îşan hîre geştendî becan.

«Ashâbın araştırıcı olanları, nefsin hîlesi husûsundaki peygamberin beyânları karşısında, hayrân kalırlardı.»

•

«HIRİSTİYANLARIN VEZÎRE TÂBÎ OLMALARI»

368

دل بدو دادند ترسایان تمام

خود چه باشد قوت تقلید عام

Dil bedo dâdênd tersâyan temâm,
Hod çi bâşed kuvvet-î taklîd-i am.

«Hıristiyanlar, temâmiyle o vezîre tâbî oldular. Zâten avam insanların taklîd kuvveti nedir ki?»

Taklid, hayvanlar içinde en fazla maymunlarda vardır. Yapılan hareketin iyi mi, kötü mü olduğunu düşünmeksizin, moda diye onu taklîde kalkışanlar da maymun tabiatlı şahıslardır.

369

در درون سینه مهرش کاشتند

نایب عیسیش می پنداشتند

Der derûn-i sîne mihreş kâştend,
Nâib-î Îsîş mî pindâştend.

«Vezîrin muhabbetini kalblerine ektiler. Kendisini Îsâ'nın vekîli farzetdiler.»

370

او بسر دجال یك چشم لعین

ای خدا فریاد رس نعم المعین

Ô besır deccâl-i yek çeşm-î leî'n,
Ey Hudâ feryad res-î ni'mel müî'n.

«O vezîr, hakîkatde tek gözlü ve mel'un bir deccâl idi. Ey ni'mel muî'n olan Allah; imdâda yetiş!..»

Hazret-i Mevlânâ, vezîri, yalancılığı ve hilekârlığı dolayısiyle deccala benzetiyor.

Deccal: Decel maddesinden müştakdır ki sıvamak, örtmek, yaldızlamak mânâlarına gelir. Devenin uyuzuna katran sürüp, yarasını kapatmak mânâsını da ifâde eder. Mecâzen yalan ve yaldızlı sözlerle hakikati örtmek mânâsında kullanılır. O hâlde deccal: Yalancı, mürâî ve tezvirci demek olur.

Ebû Hüreyre'nin rivâyet etdiği bir hadîsde, meâlen:

«Âhir zamanda, birtakım yalancı deccallar çıkacaklar, ecdâdınızın da, sizin de işitmediğiniz sözleri, gelip size söyliyeceklerdir. Onlardan sakınınız. Sizi dalâlete düşürmesinler ve fitneye uğratmasınlar» buyurulmuştur.

Bir de, kıyâmete yakın çıkacak olan yalancı bir mel'ûnun vasfıdır.

İşte o vezîr de, hakîkatde yol vurucu olduğu halde, yol gösterici olarak görünmeye kalkışmış bir deccal idi. Tek gözlü olması, dış gözü sağ-

lamken, kalb gözünün kör bulunması idi. Hazret-i Mevlânâ, bu vesile ile bir münâcâta başlıyor. Vezir gibi sapıklardan ve sapık yollara çağırıcılardan insanları koruması için, Allâh'a düâ ediyor ve şöyle diyor :

371

صد هزاران دام و دانست ای خدا
ما چو مرغان حریص و بی نوا

Sad hezâran dâm ü dânest ey Hudâ,
Mâ çü mürğân-î harîs û bî nevâ.

«İlâhî; Dünyâda yüzbinlerce tuzak ve dâne vardır. Biz ise aç ve harîs kuşlar gibiyiz.»

372

دمبدم پا بستهٔ دام نویم
هر یکی گر باز و سیمرغی شویم

Dembedem pâ beste-î dâm-î nevîm,
Her yekî ger bâz ü sîmürğî şevîm.

«Biz, doğan kuşu da olsak, zümrüd-ü ankâ kuşu da olsak, her vakit yeni bir tuzağa tutuluyoruz.»

Simurğ: Türkçede zümrüd-ü ankâ denilen, mevhum kuşun adıdır. Gûyâ kuşların pâdişâhı olup, yuvası Kafdağında imiş. Buna (sîrenk) de derler. Tüylerinde otuz türlü renk bulunması bu ismi almasına sebeb olmuş. Gâliba Abdulvasî Çelebi'nin olacak, meâlen şöyle bir beyit vardır:

«İnsanlık yok oldu. Vefâ ortadan kalktı. Simurğ ile kimyâ gibi ikisinin de ancak adı kaldı.»

Bu beyitde de söylenildiği üzere, sîmurğ diye bir kuş mevcud değildir, mevhumdur.

373

میرهانی هر دمی مارا و باز
سوی دامی می رویم ای سر فراز

Mîrehânî her demî mârâ vü bâz,
Sûy-i dâmî mî revîm ey ser firâz.

«Bizi her an bir tuzakdan kurtarıyorsun. Lâkin ey âlî olan Allah; biz diğer bir tuzağa gidiyoruz.»

374

ما درین انبار گندم می کنیم
گندم جمع آمده گم می کنیم

Mâ derîn enbâr gendüm mî künîm,
Gendüm-î cem' âmedê güm mî künîm.

«Biz bu dünyâ anbarında buğday topluyoruz. Fakat topladığımız buğdayları kaybediyoruz.»

Yâni senelerden beri azçok bir takım tâat ve ibâdetde bulunuyoruz; topluca kalsalardı epeyce bir şey olmaları lâzım gelirdi. Lâkin bir taraftan toplamaya çalıştığımız o iyi ameller, bir taraftan kayba uğruyor. Sevâbı da, iyi tesîri de kaybolup gidiyor.

375

می نیندیشیم ما آخر بهوش
کین خلل در گند مست از مکر موش

Mî neyendîşîm mâ âhir behûş,
Kin halel der gendü mest ez mekr-i mûş.

«Bir gün aklımızı başımıza alıp da, buğdayın böyle kayba uğramasının, fârenin hîlesinden ileri geldiğini idrâk etmiyoruz.»

376

موش تا انبار ما حفره زدست
از فنش انبار ما ویران شدست

Mûş tâ enbâr-ı mâ hufrê zedest,
Ez feneş enbâr-ı mâ vîran şüdest.

«Fâre anbarımızı delmiş, onun hîlesinden anbarımız harâb olmuştur.»

Evet. Yıllarca çalışmamızın semeresi olmak lâzım gelen gönül zevki

ve kalb huzûru adına birşey bulamıyoruz. Çünki göksümüze (vesvâsı hannâs) olan şeytan, fâre gibi girmiş, açtığı delikden anbarı da, içindekileri de berbât etmişdir.

«Mâlûmdur ki delik bir anbarın, evvelâ deliğini tıkamak, ondan sonra içine öteberi doldurmak lâzımdır. Delik kapatılmazsa, doldurulan şeyler heder olur. Bunun gibi, kalb anbarının deliği demek olan vesveseyi ve o deliği açan şeytanı, evvelâ defetmek icâbeder. Bunu beyan için, Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki:

377

اول ای جان دفع شر موش کن

وانگه اندر جمع گندم کوش کن

Evvel ey can dêf-i şerr-î mûş kün,
Vangeh ender cem'-i gendüm kûş kün.

«Ey can; evvelâ fârenin def'i çâresine bak, ondan sonra buğday toplamaya çalış.»

378

بشنو از اخبار آن صدر صدور

لاصلاة تم الا بالحضور

Bişnevez ahbâr an sadr-î sudûr,
Lâ salâte temme illâ bilhuzûr.

«İçlerin içi ve büyüklerin büyüğü olan sevgili peygamberimizin hadîsleri cümlesinden olan: (Namaz, ancak kalb huzûru ile temâm olur) meâlindeki haberi işit.»

Bu Hadîs-i Şerif esâsen (Lâ salâte illâ bi huzûril kalb) şeklinde ve **«Namaz ancak kalb huzûru ile olur»** meâlindedir.

Ehlinin mâlûmudur ki bâzan mutlak bir şeyin zikrinden mukayyed bir mânâ, yâhut mukayyed bir şeyin zikrinden onun sıfat-ı kemâliyyesi kasdolunur. Bu Hadîs-i Şerifde de öyle yapılmış: «Kalb huzûru olmadan namaz olmaz» buyurulup, «Kalb huzûru olmadan kılınan namazın kemâli bulunmaz ve öyle namaz, tam ve hakikî bir namaz olmaz.» manası murâd edilmiştir. Hazret-i Pîr, bir (temm) kelimesi ilâvesiyle hem Hadîs-i Şerîfi vezne sokmuş, hem de kasdolunan mânâyı meydana çıkarmışdır.

(Temm) kelimesi Kâmûsda (tam olan nesnelere denir) diye târif

edilmişdir. Bâzıları bunu fi'l-i mâzi şeklinde (temme) olarak okumuşlarsa da, fâili olan (salât), müennes-i semâi olduğundan, o kelime fi'l-i mâzî olsaydı (temmet) olması lâzım gelirdi.

379

گر نه موشی دزد در انبار ماست

گندم اعمال چل ساله کجاست

Ger ne mûşî dûzd der anbâr-ı mâst,
Gendüm-î a'mâl-i çil sâlê kücâst.

«Eğer bizim anbarda hırsız bir fâre bulunmasaydı, kırk yıllık amel buğdayı nereye giderdi?»

380

ریزه ریزه صدق هر روزه چرا

جمع می ناید درین انبار ما

Rîze rîze sıdk-ı her rûzê çırâ,
Cêm' mî nâyed derin enbâr-ı mâ.

«Her günkü sıdk u istikâmet, velev ki azar azar olsun, anbarımızda niçin toplanmıyor?»

«Damla damla üstüne gelince nehir, nehirle nehir birleşince deniz olur» derler. **«Damlaya damlaya göl olur»** sözü de meşhur bir meselemizdir. Bunun gibi, her günkü iyi amellerimizin doğruluk ve sevâbı ne kadar az olursa olsun, toplana toplana epeyce bir yekûn teşkil etmek lâzımdı. Fakat toplanamadı ve toplanmıyor. Çünki anbar delik. Oradan hırsız bir fâre girmiş. Bulduğunu alıp götürüyor, gelenin toplanmasına meydan vermiyor. Şu girip çıkmadan, anbarın delik deşik olduğu gibi; o iyi amelin îfâsına çalışmakdan da bedenimiz yoruluyor ve yıpranıyor. Kazancı, kusur ve eksikleriyle ancak farzı edâ etmekden ibâret kalıyor. Mânevî zevk ve hakikat neş'esi adına bir şey elde edilemiyor.

Maksadım yanlış anlaşılmasın. Mâdem ki ibâdetlerden zevk alınamıyor, beyhûde yorulmakdansa, onu terketmek ve rahat rahat oturmak evlâdır, neticesini çıkarmak istemiyorum. Bir işi yapamıyacağım diye, yan gelip oturmaktansa, onu elden geldiği kadar yapmaya çabalamak lâzımdır. Meselâ, bir kâtibe verilen bir defterin iki günde bitirilmesi emrolunur. Kâtib; bu emir, tatbik edilir şey değil, koca defter iki günde

yazılıp bitirilir mi? diye oturur, keyfine bakarsa, tekdîre uğrar, cezâ görür; belki de memûriyetinden çıkarılır. Fakat diğer bir kâtib o defteri, çalışır ve uğraşır da muayyen müddet zarfında kısmen yazabilirse, hareketi pek takdîr olunmamakla berâber, çalışıp çabaladığı için, berikinin uğraşdığı cezâya uğramaz. Allâh'ın emirlerini kusurlu da olsa, yerine getirmeleri için gayret eyleyenler de, defteri muayyen müddet içinde kısmen bitirebilen kâtib gibidirler.

Hülâsası: Bir işi olmuyor diye bırakmamalı, elden geldiği kadar oldurmanın çâresine bakmalı. Nitekim Mevlânâ da şöyle söylüyor:

«Evvel ey cân, dêf' şerr-i mûş kûn!.»

mısraıyle: «İbâdeti zedeleyen vesveseyi ve onu veren şeytanı defetmenin çâresine bak» diyor.

381

بس ستارهٔ آتش از آهن جهید
وان دل سوزیده پذرفت و کشید

Bes sitâre âteş ez âhen cehîd,
Van dil-î sûzîde pezrüft û keşîd.

«Demir, yânî çakmakdan birçok kıvılcım sıçradı. Uyanık gönül de o kıvılcımı çekti ve kabûl etdi.»

382

لیك در ظلمت یکی دزدی نهان
می نهد انگشت بر استار گان

Lîk der zulmet yekî düzdî nihan,
Mî nihed engûşt ber istâre gân.

«Lâkin karanlıkda gizli bir hısız var ki, kıvılcımları söndürmek için üstlerine parmak basıyor.»

383

می کشد استار گان را یك بیك
تا كه نفروزد چراغی بر فلك

Mî küşed istâregân râ yek beyek,
Tâki nefrûzed çerâğî ber felek.

«Felekde, — yânî dünyâda — bir kandil yanmasın diye, o karanlıkdaki hırsız, kıvılcımları söndürüyor.»

Mâlûm ya, eskiden kibrit yokdu. Ateş yakmak için çakmak çakarlar, kav ve sâireyi tutuştururlar, o vâsıta ile mum ve kandil yakarlardı:

ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلْأَخْضَرِ نَارًا

Yânî: **«O, yemyeşil ağaçdan sizin için bir ateş çıkarandır[104].»** Nazm-ı Celîlinde işâret edildiği üzere iki ağaç dalını bir birine kuvvetle sürmek sûretiyle onları tutuşdurdukları da olurdu.

Hazret-i Pîr, bir kalbin aydınlanmasını, bir kandilin uyandırılmasına; tâat ve ibâdeti de çakmağın çakılıp o aydınlığı husûle getirecek kıvılcımın çıkmasına ve fitilin tutuşmasına benzetiyor. Halbuki kav daha mumun, yâhud kandilin fitiline dokundurulmadan evvel karanlıkda görünmeyen bir hırsız, yânî şeytan, parmaklariyle onu söndürüyor ki, söndüren parmaklar, şeytanın verdiği vesveselerdir.

Hazret-i Mevlâna şu mâlûmatı verdikten sonra düâya başlıyarak diyor ki:

384

گر هزاران دام باشد هر قدم
چون تو با مایی نباشد هیچ غم

Ger hezâran dâm bâşed her kadem,
Çün tü bâ mâyî nebâşed hîç gam.

«İlâhî; Sen bizimle berâber olup bizi muhâfaza edince, ayak altında yüzbinlerce tuzak olsa da ehemmiyeti yokdur.»

385

چون عنایاتت بود با ما مقیم
کی بود بیمی ازان دزد لئیم

Çün inâyâtet büved bâ mâ mükîm,
Key büved bîmî ezan düzd-î leîm.

«Yâ Rabbî; Senin inâyetlerin bizimle berâber olunca, o alçak hırsızdan, - yânî şeytandan - ne korkumuz olur?»

(104) Sûre-i Yâsîn: 80.

386

هر شبی از دام تن ارواح را
میرهانی میکنی الواح را

Her şebî ez dâm-ı ten ervâh râ,
Mîrehânî mîkünî elvâh râ.

«İlâhî; Sen her gece ruhları, cesed tuzağından kurtarır ve onu bağlayan levhaları, bağları koparırsın.»

387

میرهند ارواح هر شب از قفس
فارغان نی حاکم و محکوم کس

Mîrehend ervâh her şeb ez kafes,
Fâriğan nî hâkim û mahkûm-i kes.

«Ruhlar her gece ten kafesinden kurtulurlar. Kimsenin hâkimi ve mahkûmu olmaksızın âzâde bulunurlar.»

Diyorlar ki insanda bir (rûh-u insânî) bir de (rûh-u hayvânî) vardır. Bu ikincisi bütün hayvanât ile insanlarda müşterekdir. Birincisi ise insanlara mahsûs bir Rabbânî lutufdur. İşte o (rûh-u insânî) ve o lûtfu Rabbânî, uyku galebe edince beden hapsinden kurtulur. Hür ve kayıtsız olarak âlem-i ervâha yükselir. Rüyâlar o serbest rûhun müşâhedelerinden doğar. (Rûh-u hayvânî) ise beden makinesini hareket ettiren kuvvetdir. Onun için bir yere gidemez. Gidecek olursa hayat makinesi işlemez. Uyku ile edilen istirahatin (rûh-u insânî) ye münhasır olmadığını, Allâh'ın o kereminden (rûh-u hayvânî) nin ve bütün bedenin istifâde edip dinlendiğini beyân için Hazret-i Mevlânâ diyor ki :

388

شب ز زندان بی خبر زندانیان
شب ز دولت بی خبر سلطانیان

Şeb zi zindan bî haber zindâniyan,
Şeb zi devlet bî haber sultâniyan.

«Zindandaki mahbuslar, gece uyuyunca zindanda bulunduklarından habersizdirler. Devlet ve hükûmet ricâli de uyuyorken vazife ve memûriyetden haberdar değildirler.»

389

نی غم و اندیشهٔ سود و زیان
نی خیال این فلان و آن فلان

Nî gam û endîşeî sûd û ziyan,
Nî hayâl-î in fülân ü an fülân.

«Uykuda ne kazanmak, ne de kaybetmek endişesi vardır. Ne de bu filândır, şu falandır düşüncesi mevcuddur.»

Cenâb-ı Hak (**Nebe'**) sûresinde İlâhî lutuflarını sayarken :

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۝

Yânî : «(Ey insanlar) **uykunuzu istirâhatinize sebeb, geceyi de** (sizin için) **elbîse kıldık**[105]**.»** diyor.

Evet. Uyku hakîkaten istirâhati mûcibdir. Yorgun bulunan dış uzuvları dinlendirdiği gibi duygu ve fikirlere de istirahat verir.

390

حال عارف این بود بی خواب هم
گفت یزدان هم رقود زین مرم

Hâl-i ârif in büved bî hâb hem,
Gûft Yezdan hüm rukûdün zin merem.

«Ârif olan zâtın hâli, uyanıkken de böyledir. Cenâb-ı Hak (Eshâb-ı Kehf) hakkında (Hüm Rukûd) tâbirini kullanmışdır. Bundan ürkme.»

Hazret-i Mevlânâ, Eshâb-ı Kehf kıssasına, şu âyet-i kerîmeye telmih ediyor :

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ
رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ
بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ

Yânî : «(Habibim;) **onları göreydin uyanık sanırdın. Halbuki onlar**

---

(105) Sûre-i Nebe': 9-10.

uykuda idiler. Biz onları (gâh) sağ yanına, (gâh) sol yanına çeviriyorduk. Köpekleri de (mağaranın) giriş yerinde iki kolunu uzat (ıb yat) makta idi[106].»

Eshâb-ı Kehf hakkında yahûdilerin süâli üzerine Kur'ânı Kerîmde muhtasar mâlûmat verilmiş, kaç kişi oldukları Allâh'ın ilmine havâle edilmiştir. En meşhûr rivâyete göre bunlar yedi kişi imişler. Kıtmîr nâmında bir de köpekleri varmış. Dinlerini muhâfaza için zâlim ve putperest bir hükümdardan kaçmışlar, bir mağaraya kapanmışlar. Orada 309 sene uyudukdan sonra uyanmışlar, sonra da vefât etmişler.

Bunların zulmünden kaçtıkları Dakyanos adındaki kıralın kim olduğunu, mağaraları civârındaki Efsos şehrinin neresi bulunduğunu tahkike satırlarımızın müsâadesi yoktur. Uyanık gibi göründükleri halde, tasarrufları kendiliklerinden değildir. Onları hareket ettirip bir hâlden diğer bir hâle değiştiren Allah'dır. Kıtmîrden murad ise nefisdir ki, onların kapısı önünde boynu bükük yatmaktadır. Hazret-i Mevlânâ da bunlara teşbih etdiği ârifin hâlini, târife devâm ederek buyuruyor ki :

391

خفته از احوال دنیا روز و شب

چون قلم در پنجهٔ تقلیب رب

Hufte ez ahvâl-i dünyâ rûz ü şeb,
Çün kalem der pençe-i taklîb-i rab.

«Ârif, dünyâya âid işlerde, gece gündüz uykudadır; - yânî uyuyan bir adamda nasıl irâde ve tasarruf kalmazsa ârif de öyle olmuşdur -. O, kalem gibi Allâh'ın yed-i kudretindedir.»

392

هرکه او پنجه نبیند در رقم

فعل پندارد بجنبش از قلم

Herki ô pençe nebîned der rakam,
Fi'l pindâred becünbüş ez kalem.

«Yazı yazan eli, görmeyen kimse, kalemin hareketini müşâhede edince yazma işini ondan sanır.»

(106) Sûre-i Kehf: 18.

Yâni yazıyı kalem yazıyor zanneder. Halbuki onu yazan kalem değil, kalemi kullanıp idâre eden kalem sâhibidir. Cüz'i irâdesini Allâh'ın küllî irâdesine terkeylemiş olan Urafây-ı ümmeti idâre eyleyen de Allâh'ın yed-i kudretidir. Eshâb-ı kehfin uyudukları sırada haberleri olmaksızın sağdan sola, soldan sağa çevrilmeleri gibi.

393

شمهٔ زین حال عارف وا نمود

خلق را هم خواب حسی در ربود

Şemme-î zin hâl-i ârif vâ nümûd,
Halk râ hem hâb-ı hissî der rebûd.

«Halkın uykuya dalmasiyle, yâni uyuyunca istirahate nâil olmasiyle Allah, ârifin ahvâlinden bir mikdâr nümûne göstermişdir.»

Yâni bir adam uyuduğu vakit düşünmez, didinmez, istirahat içinde bulunur. Ârif-i Rabbânî olanlar uyanıkken de böledir. Onların uyanıkken olan hareketleri kendilerine âdetâ rüyâ gibi gelir.

394

رفته در صحرای بیچون جانشان

روحشان آسوده و ابدا نشان

Refte der sahrây-i bîçün cânişan,
Rûhişan âsûde vû ebdâ nişan.

«Halkın canları, nedeni ve niçini olmayan bir sahrâya, - yânî âlem-i ervâha - gider. Orada ruhları; yatdıkları yerde de bedenleri, istirâhat eder.»

395

وز صفیری باز دام اندر کشی

جمله را در داد و در داور کشی

Vez safîri bâz dâm ender keşî,
Cümle râ der dâd-ü der dâver keşî.

«İlâhî; bir işaretle bütün ruhları tekrar tuzaklarına, - yânî cesedlerine - getirir, hepsini adâlet ve hükümle mukayyed kılarsın.»

Mâlûmya aklı olmayan bir şahıs, hareketlerinden mes'ul değildir. Uykuda bulunan bir adam da böyledir. Yatıp uyumuş olan kimsenin rûhu, uyku müddetince mutlak kalır; fakat uyanma zamânı geldi mi onun da beden tuzağına düşmesi, mükellefiyet altına girmesi gelmiş demekdir.

396

چونکه نور صبحدم سر بر زند
گر کسی گردون زرین پر زند

Çünki nûr-i subhudem ser ber zened,
Ger kes-î gerdûn zerrin per zened.

«Vaktâki seherin nûru görünür, felek akbabası altın kanatlarını çırpar, - yânî sabah olur, - Güneş doğar.»

397

فالق الاصباح اسرافیل وار
جمله را در صورت آرد زان دیار

Fâlikul' isbâh isrâfîl vâr,
Cümle râ der sûret âred zan diyar.

«Sabahın fâlık ve Hâlıkı olan Allah, İsrâfil gibi bütün ruhları, ruhlar âleminden sûret âlemine getirir.»

398

روحهای منبسط را تن کند
هر تنی را باز آبستن کند

Rûhhây-ı münbasit râ ten küned,
Her tenî râ bâz âbisten küned.

«Münbasıt ve mücerred olan ruhları ten eyler, - yânî cesedle bağlar. - Bedenleri de tekrar ruhlara yüklü kılar.»

399

اسب جانها را کند عاری ز زین
سر النوم اخ الموت است این

Esb-i canhâ râ küned ârî zi zîn,
Sîrr-ı ennevmû ehul mevtêst în.

«Can atlarının eğerini alır. Şu hâl (Ennevmü ehul mevt) hadîsinin sırrıdır.»

Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz, bu hadîs-i Şerifde uykuyu, ölümün kardeşi olarak târif etmiş, yânî uykuyu ölüme benzetmişdir. Küçük ölüm demek olan uykuda insânî kuvvetlerin bir kısmı tâtîle uğrar. Çünki rûh-u insânînin beden üzerinde tasarrufu kalmaz. Büyük uyku demek olan ölüm de böyledir. Yalnız o uykuda insânî kuvvetlerin hepsi tâtîle uğrar. Yatma müddeti ise birkaç saate münhasır değildir. İnsan uykudan uyandığı vakit nasıl rûhu yine bedende tasarrufa başlıyorsa, o uzun uykudan uyanınca da öyle olacak. İşte (Ennevmü ehulmevt) hadîsinin sırrı budur.

400

لیك بهر آنکه روز آیند باز
می نهد بر پایشان بند دراز

Lîk behr-i anki rûz âyênd bâz,
Mî nihed ber pâyişan bend-î dirâz.

«Lâkin sabahleyin tekrar gelmeleri ve cesedle alâkadar olmaları için ruhların ayağına uzun bir ip bağlar.»

401

تا که روزش بر کشد زان مرغزار
وز چراگاه آردش در زیر بار

Tâki rûzeş ber keşed zan mûrğzâr,
Vez çerâğâh âredeş der zîr-i bâr.

«O çayırdan ve mer'adan, - yânî âlem-i mânâdan - sabahleyin tekrar çekip getirmek için.»

Biraz evvel uyumak, ruh atının salıverilmesidir denilmişti. Burada o salıvermenin mutlak olmadığını, yâni henüz büyük uykuya yatmayan bedenlere âid ruhların o bedenlerden ayrılmasının küllî değil, cüz'î bulunduğunu; rûh ile beden arasında bir nevî râbıta kaldığını beyân için deniliyor ki: Allah ruh atlarının eğerini çıkartmakla berâber, ayaklarına uzun ve mânevî bir köstek takar; sabahleyin onunla çekip ruhları tekrar yük altına, yânî beden kaydına ve teklîf altına sokar. Tabîîdir ki, kösteğin uzunluğu, uykunun devam müddetidir.

Hazret-i Mevlânâ bu ifâdeleriyle :

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ
فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ
إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى

Yâni : «**Allah** (ölenin) **ölümü zamanında, ölmeyenin de uykusunda, ruhlarını alır. Bu sûretle hakkında ölümü hükmettiği** (rûhu) **tutar, diğerini muayyen bir vakta** (eceli gelinceye) **kadar salıverir**[107].» Âyet-i Kerîmesine telmîh etmiştir.

Hazret-i Pîr bundan sonra bir temennîde bulunuyor :

402

کاش چون اصحاب کهف این روح را
حفظ کردی یا چو کشتی نوح را

Kâş çün ashâb-ı Kehf in rûhrâ,
Hîfz kerdî yâ çü keştî Nûhrâ.

«Keşki Cenâb-ı Hak, bu rûhu da eshâb-ı kehf gibi, yâhut Nûh'un gemisi gibi muhâfaza edeydi de,»

---

(107) Sûre-i Zümer: 42.

403

تا ازین طوفان بیداری و هوش
وا رهیدی این ضمیر و چشم و گوش

Tâ ezin tûfân-ı bîdârî vü hûş,
Vâ rehîdî in zamîr ü çeşm ü gûş.

«Bu uyanıklık ve idrâk tûfânından şu kalbi, şu gözü ve şu kulağı kurtarmış olaydı.»

404

ای بسا اصحاب کهف اندر جهان
پهلوی تو پیش تو هست این زمان

Ey besâ ashâb-ı kehf ender cihan,
Pehlüvî tû pîş-i tû hest in zaman.

«Cihanda ve hâlâ, ne kadar Eshâb-ı Kehf vardır ki, belki senin yanında ve karşındadır.»

405

غار با او یار با او در سرود
مهر بر چشمست و بر گوشت چه سود

Gâr bâ ô yâr bâ ô der sürûd,
Mûhr ber çeşmest ü ber gûşet çi sûd.

«Mağara da, yâr da onunla nağmeler terennüm etmektedir. Ne faydası var ki, senin gözün ve kulağın gafletle mühürlü olduğu için, onu görüp işitemiyorsun.»

Yânî, Eshâb-ı Kehf'in varlığı, geçmiş zamâna münhasır değildir. Hâlâ da Eshâb-ı Kehf'den sayılacak kimseler vardır ki, hem mağarası, hem yâri, onunla berâberdir. Lâkin onları görecek göz lâzımdır.

Evet; gözden göze fark vardır. Bâzısı sûreti, yânî eşyâyı müşâhede eder de, mânâya karşı kapalı kalır. Sonra muhabbet ve nefret gibi hisler de hakîkî görüşe mânî olur.

«Rızâ gözü ve muhabbetle bakış, her türlü aybı görmekden âcizdir. Nitekim gazab gözü de bütün kötülükleri görür ve meydana kor.»

Hazret-i Pîr, bu nükteyi anlatmak için buyuruyor ki :

•

«HALÎFENİN LEYLÂ'YI GÖRMESİ HİKÂYESİ»

406

گفت لیلی را خلیفه کان توئی
از تو مجنون شد پریشان و غوی

Gûft Leylî râ halîfe kân tüyî,
Ez tü Mecnûn şüd perîşân û ğavî.

«Halîfe, Leylâ'ya dedi ki: Mecnûn'un perişan olmasına ve sapıtmasına sebeb olan Leylâ, sen misin?»

407

از دگر خوبان تو افزون نیستی
گفت خامش چون تو مجنون نیستی

Ez diğer hûban tü efzûn nîsti,
Gûft hâmüş çün tü Mecnûn nîstî.

«Sen, diğer güzellerden fazla bir şey değilsin? Leylâ da cevâb verdi ki: Sen, Mecnûn olmadığın için, sus!»

Şeyh Sa'dî :

«Leylâ'nın güzelliğine, Mecnûn'un gözü penceresinden bakmalıdır» der. Evet, Leylâ'yı görebilmek, onun gerçek yüzünü müşâhede eylemek için, Mecnûn gibi sâdık ve âşık olmalıdır. Yoksa, o aşka mazhar olmayan bir şahsın nazarında, Leylâ denilen kadın, kara-kuru bir cisimden ibâret görünür.

Bunun gibi, Eshâb-ı Kehf gibi olan gizli velîler de, gözönünde gezer durur. Lâkin hüviyyet ve mâhiyetlerini görecek bir göz ve irfâna sâhib olmayan nazarlara karşı, o mübârek zevat da bâsit insanlar gibi gö-

rünür. Hazret-i Pîr, birkaç beyit yukarıda ve Eshâb-ı Kehf'den bahsettiği sırada. «Keşke Cenâb-ı Hak, bu rûhu da Eshâb-ı Kehf gibi, yâhut Nûh'un gemisi gibi muhâfaza edeydi» temennisinde bulunmuşdu. Yine o bahse dönüyor. «Eshâb-ı Kehf'in hıfz-ı İlâhide uyuması gibi, evliyâullah da, İlâhî bir istiğrak içinde bulunur. Bu istiğrâka nâil olamıyan, ebedi gaflet uykusundadır» meâlini anlatmak için diyor ki :

408

هرکه او بیدار تر در خواب تر
هست بیداریش از خوابش بتر

Herki ô bîdâr ter der hâb ter,
Hêst bîdârîş ez hâbeş beter.

«Uyanık olan, daha ziyâde uyumuş demekdir. Öylesinin uyanıklığı, uyumuşluğundan beterdir.»

Yânî, bâzı kimseler vardır ki, şeytanlık husûsunda fevkalâde uyanıklık gösterirler. Bu gibiler, fenâ ve istiğrak zevkinden mahrum oldukları için, ebedî bir gaflete düşmüşlerdir. Zâten o yoldaki gâfillerin uyanıklığı, uykularından beter; uykuları uyanıklıklarından zararsızdır. Hiç olmazsa uyurken, kimseye zararları dokunmaz. Şeyh Sa'dî, Gülistân'ında der ki: **«Zâlimin biri, bir ârife: İbâdetlerin hangisi daha ziyâde sevâp kazandırır?»** diye sordu. Ârif de : **«Senin için öğle uykusu. Çünki, uyuduğun bir iki saat içinde, kimseye zulmetmezsin»** cevâbını verdi.

409

چون بحق بیدار نبود جان ما
هست بیداری چو در بندان ما

Çün bi hak bîdâr nebved cân-ı mâ,
Hêst bîdârî çü derbend ân-ı mâ.

«Rûhumuz, Allah ile uyanık olmayınca, o zâhirî uyanıklık, bizim için bend ve mâniâdır.»

Hakîkî uyanıklık, rûhun hak ve hakîkatden âgâh olmasıdır. O İlâhî âgâhlık olmayınca, insanın uyanık durmasiyle gözünün bakması, uykuda rüyâ görmesine benzer. Rüyâ, hayâlî bir müşâhededir. Fakat o müşâhede, rüyâ görenin gözlerini kapatır. Zâhirdeki eşyâyı görmesine mâni olur.

Bunun gibi, İlâhî olmayan uyanıklık da, görünürdeki eşyâyı gösterse bile, hak ve hakîkatin müşâhedesine engel teşkil eder.

410

جان همه روز از لکد کوب خیال
وز زیان و سود و از خوف زوال

Can hemê rûz ez leked kûb-î hayâl,
Vez ziyân û sûd ü ez havf-î zevâl.

«Bütün gün hayâlin tekmelemesinden; kâr, zarar ve eldeki malın zevâli korkusundan.»

411

نی صفا می ماندش نی لطف و فر
نی بسوی آسمان راه سفر

Nî safâ mî mânedeş nî lutf u fer,
Nî besûy-i âsman râh-î sefer.

«Rûhun ne safâsı, ne letâfet ve nûrâniyyeti, ne de yüksek âleme gidecek yolu kalır.»

İnsan, gündüzleri uyanık bulunur. Hayâlî, bir takım fikirlerle cismen ve zihnen yorulduğu gibi, rûhen de yıpranır. Kazandım, kaybetdim, yâhut elimdeki nîmet kaybolacak kuruntuları içinde çırpınır durur. Şu yorucu hayâller, rûhu o kadar ezer ve sâfiyyetini o kadar bozar ki, safâsını da, letâfetini de, hattâ ulvîyyet ve ruhâniyyetini de ziyâna uğratır. İşte böyle uyanık görünenler, hakikatde uyumuş olanlardan farklı değildir.

412

خفته آن باشد که او از هر خیال
دارد امید و کند با او مقال

Hufte an bâşed ki ô ez her hayâl,
Dâred ümmîd û küned bâ ô mekâl.

«Uyumuş o gâfildir ki, her hayâle karşı ümîde düşer ve onunla konuşmaya kalkar.»

413

دیورا چون حور بیند او بخواب
پس ز شهوت ریزد او بر دیو آب

Dîvrâ çün hûr bîned ô behâb,
Pes zi şehvet rîzed ô ber dîv âb.

«Rüyâsında şeytanı hûri gibi görür ve ona şehvet suyunu akıtır.»

414

چونکه تخم نسل را در شوره ریخت
او بخود آمد خیال ازوی گریخت

Çünki tohm-i nêsl râ der şûre rîht,
Ô behod âmed hayâl ez vey gürîht.

«Nesil tohumu, nutfesini çorak yere dökünce uyanır, kendine gelir, o vakit de hayâl, gözünün önünden kaçar.»

415

ضعف سر بیند ازان و تن پلید
آه ازان نقش بدید و نابدید

Zâ'f-ı ser bîned ezân û ten pelîd,
Ah ezan nakş-î bedîd ü nâbedîd.

«Uyanınca, ihtilâm oluşundan başında yorgunluk, vücûdünde mülevveslik görür. Ah o görünen ve görünmeyen nakışdan ah!»

Dünyâda uyanık geçinenler, rüyâda gördükleri hayâle vücûd verib de onunla müsâhabe, hattâ mücâma'a edenlere benzerler. İhtilâm olan kimse, uyanınca hayâlin kaçtığını, o yakınlık neticesi başındaki ağrı ile cismindeki ve elbisesindeki yaşlıkdan başka bir şey kalmadığını anladığı gibi, dünyâ uykusuna dalıp da hayâlleri hakîkat zannedenler de, ölümün îkâzile uyandıkları vakit, o tatlı rüyânın, yânî hayâtının elim bir baş ağrısı vereceğini anlayacaklardır.

Hakîkaten dünyâ, rûyâ gibidir. Onda bakâ hayâldir; lâkin onda bu-

lünulan müddetin hesâbı verileceği ve o hesâb esnâsında birtakım mülevvesliğin meydana çıkacağı hakikatdir.

Hazret-i Mevlânâ, başka bir misâl getiriyor :

416

مرغ بر بالا روان و سایه‌اش
میدود بر خاك پران مرغ وش

Mûrğ ber bâlâ revân ü sâye eş,
Mîdeved ber hâk perran mûrğ veş.

«Bir kuş, yüksekden uçar. Gölgesi de toprak üstünde kuş gibi koşar.»

417

ابلهی صیاد آن سایه شود
می دود چند آنکه بی‌مایه شود

Eblehî sayyad-i an sâyê şeved,
Mî deved çendanki bîmâyê şeved.

«Budalanın biri, o gölgeyi avlamak ister, arkasından o kadar koşar ki, tâkati kesilir.»

418

تیر اندازد بسوی سایه او
تیر کشش خالی شود از جست و جو

Tîr endâzed besûy-i sâye ô,
Tîrkeşeş hâlî şeved ez cüst ü cû.

«O budala, o gölgeye ok atar da, arayıp taramakdan ok torbası boş kalır.»

Tirkeş : İçersine ok doldurulan ve meşinden yapılan bir torba idi ki, kemerin sol yanına takılır ve îcâbında oradan alınıp yaylâ ok atılırdı.

419

تیر کش عمرش تهی شد عمر رفت
از دویدن در شکار سایه تفت

Tirkeş-î omreş tühi şüd ômr reft,
Ez devîden der şikâr-î sâye teft.

«Gölge avlamak için sür'at ve harâretle koşmakdan ve şuraya buraya ok atmakdan ömür tîrkeşi boşalmış ve hayâtı heder olmuş olur.»

Şârihler diyorlar ki: Bu misâlde beyân edilen kuşdan maksad: Allah'ın esmâsı ve sıfâtıdır. Gölge ise onların mezâhiri bulunan eşyâdır. Kuşu bırakıp gölgeyi tutmaya çalışanlar: zâhire değil, mazhara ehemmiyet verenlerdir. Gölge avcısının koşması neticesi, nasıl cisminde yorgunluk ve tîrkeşide boşlukdan ibâret kalırsa, mazhara tapanların, yânî dünyâya gönül bağlayanların encâmı da öyle bir mahrûmiyete müncer olur.

Zâhir ve mazhar nedir? Cenâb-ı Hakk'ın bitmez tükenmez, sayılara gelmez isimleri ve sıfâtları vardır. Bunlardan 99 dânesi (Esmâ-î Hüsnâ) diye mazbût ve meşhûrdur.

Esmâ-î İlâhiyyeden herbirinin, tesîr göstermesi zarûrî olan yerler vardır. Bir ismin tesîr gösterdiği yerlere ve şeylere (Mazhar) derler. Mazharda tesîri görülen Esmâ-î İlâhiyyeye de (Zâhir) tâbîr ederler. Meselâ: Cenâb-ı Hakk'ın (Hâlık) ve (Râzık) isimleri vardır. Onlarla mahlûkâtı yaratır ve rızıklandırır. Şu hâlde, mahlûkât üzerinde tesîri görülen o isimler (Zâhir) dir, mahlûk ve merzûk olanlar da onların mazharıdır.

420

سایهٔ یزدان چو باشد دایه اش
وا رهاند از خیال و سایه اش

Sâye-î Yezdan çü bâşed dâye eş,
Vâ rehâned ez hayâl ü sâye eş.

«Allâh'ın mânevî gölgesi, o gölge avcısının mürebbîsi olursa, onu hayâl ve gölge peşinde koşmakdan kurtarır.»

O hâlde, sâye-î Yezdân kimdir?

421

سایهٔ یزدان بود بندهٔ خدا
مردهٔ این عالم و زندهٔ خدا

Sâye-î Yezdan büved bendê' Hudâ,
Mürde-î in âlem û zinde' Hudâ.

«Sâye-î Yezdân, — yânî zıll-i İlâhî, — Allah'ın o makbûl kuludur ki, bu âleme nisbetle ölüdür ve Allah'a nisbetle diridir.»

Sâye-î Yezdân ve zıll-i İlâhî: Allâh'ın gölgesi demekdir ki, mecâzen vekîl mânâsınadır. Yoksa Allah, cisim değildir ki gölgesi olsun.

Bir hadîs-i şerîfde, meâlen :

«Sultan, yeryüzünde Allah'ın vekîl-i adâletidir. Her zulüm gören, ona ilticâ eder» buyurulmuştur. Burada mevzû'bahs olan, bilinen hükümdar değildir, mânevî sultan olan insân-ı kâmil ve mükemmildir ki, yeryüzünde Hakk'ın halîfesidir. Olanca irâde ve arzûsunu, ilâhî rızâ'ya karşı yok eylemiş, ve Allâh'ın bahsetdiği İlâhî diriliğe nâil olmuşdur. İşte bu zât-ı şerîf, bir kimsenin mürebbîsi ve mürşidi olursa, o kimse, gölge peşinde koşup yorulmadan kurtulur.

(Mürde-i in âlem) yânî «Bu âleme nisbetle ölüdür» terkibine gelince, şu hadîs-i şerîf meâli onu târîf eder :

«Yeryüzünde gezer ölü görmek isteyen Ebûbekr'e baksın.»

Sıddîk-i A'zam (Radiyallâhü anh) Hazretleri, olanca irâdesini irâde-i İlâhiyyede ifnâ eylemiş olduğu için, (Meyyit-i seyyâr) hâline gelmiş ve Rasûlullâh'ın o iltifâtına mazhâr olmuştu.

422

دامن او گیر زوتر بی گمان
تا رهی از آفت آخر زمان

Dâmen-î ô gîr zû ter bî geman,
Tâ rehî ez afet-î âhir zeman.

«O insân-ı kâmilin eteğini geciktirmeksizin yakala ki, âhir zaman fitnelerinden kurtulasın.»

کیف مد الظل نقش اولیاست
کو دلیل نور خورشید خداست

Keyfe meddezzilü nakş-î evliyâst,
Kô delîl-i nûr-i hurşîd-î Hudâst.

«Keyfe meddezzil nazm-ı kerimi, evliyânın nakşı ve müş'iridir. Onlar, Allah güneşinin nûruna delildir.»

Sûre-i Furkan'daki :

أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ
مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا
ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ۝

Yâni : «(Habîbim;) **Rabbi**(nin sun'una ve kudreti)**ne bakmadın mı? Gölgeyi nasıl uzatmıştır. İsteseydi onu sâkin kılardı. Sonra Güneşi, o gölgeye delîl ittihâz ettik. Daha sonra da onu,** (uzanan o gölgeyi) **azar, azar kendimize çektik**[108].» âyetine işâretdir.

Bu âyet-i kerîmede, Güneşin hareketiyle gölgenin uzayıp kısalması ve Güneşin gölgeye delîl olması gibi, Tabiî Kânunlardan bahsediliyor. Hazret-i Mevlânâ ise, buradaki (Zıll) i, evliyâ zümresi diye te'vil ediyor. Hakk'ın hâlifesi olanlar, hakikat güneşinin gölgesidir, diyor.

Te'vil-i Kur'ân: Kelâmullah'daki lâfızların meşhûr mânâlarından fazla olarak onlardan birtakım lâtif ve rakik nükteler çıkarmakdır. Te'vili, sofiyye de yapar; bâtınî mülhidleri de. Şu fark ile ki sôfiyye, meşhûr ve zâhiri mânâyı da kabûl eylediği hâlde; bâtıniler o cihete yanaşmazlar. Mânây-ı bâtınî diye hezeyân eder dururlar. Hazret-i Pîr, o gibilere karşı:

424

کردهٔ تأویل حرف بکررا
خویش را تأویل کن نه ذکررا

Kerde-î te'vîl harf-î bikrrâ,
Hîşrâ te'vîl kün nê zikrrâ.

---

(108) Sûre-i Fürkân: 45-46.

«Kur'ânın bikr olan harfini ve lâfzını te'vil ediyorsun. Kur'ân-ı değil, kendini te'vil etmenin çâresine bak» diyor.

İşte, ey sâlik; (keyfe medde zzill) âyetinin delâlet etdiği, Allah gölgesinin himâyesine ilticâ et.

425

اندرین وادی مرو بی این دلیل
لا احب الافلین گو چون خلیل

Enderin vâdi merev bî in delîl,
Lâ ühıbbül âfilîn gû çün Halîl.

«Bu vâdide öyle delilsiz gitme. Halîl İbrâhim Aleyhisselâm gibi (Lâ ühibbül âfilin) de.»

Bu beyit ile de, Hazret-i İbrâhim'in Kur'ân'da hikâye buyurulan bir sözüne telmih edilmişdir.

Mâlûmdur ki, Halilullah Aleyhisselâm, Irak'da doğup büyümüştür. Zamânında orada, Keldânî'ler vardı ki, yıldızlara taparlardı. Hazret-i İbrâhim, hemşehrilerini ilzâm edip susturmak için yıldıza, Ay'a ve Güneş'e bakmış, onların doğmalarından sonra battıklarını görünce: (Lâ ühibbül âfilin), yâni **«Ben batanları sevmem»;**

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

Yâni : **«Şübhesiz ki ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratmış olan Allâh'a yöneltim. Ben, müşriklerden değilim**[109]**,»** demiştir.

426

روز سایه آفتابی را بیاب
دامن شه شمس تبریزی بتاب

Rev zi sâye âftâbî râ biyâb,
Dâmen-î şeh Şems-i Tebrîzî bitâb.

«Git, gölgenin delâletiyle güneşi bul ve şâh Şems-i Tebrîzî'nin eteğine sarıl.»

---

(109) Sûre-i En'âm: 79.

Allah'a delâlet etmek husûsunda veliler, güneşin varlığına delîl olan gölgeye benzetilmişti. Burada da buyuruluyor ki, gölgeye ilticâ et de, o vâsıta ile hakikat güneşine vâsıl ol. O gölgelerin en parlağı bulunan Şems-i Tebrîzî Hazretlerinin irşâd eteğine sarıl.

Hazret-i Şems hakkında (Şah Şems-i Tebrîz') buyurulması, onun ve emsali kibâr-ı evliyâullahın mânevi saltanatına ve ind-i İlâhideki yüksek mertebelerine işâretdir. Zâten şeyhler hakkında (şah) tâbirinin kullanılması, İran ve Hind âdetlerindendir. (Şah Şüca'-i Kirmânî), (Şah Veliyyullâh-i Dehlevî) ve emsâli zevât gibi.

Bu usûl, bize de (Sultan) ve (Hünkâr) tâbirlerini kullanmak üzere geçmiştir. (Yâ Hazret-i Sultan Abdulkâdir-i Geylânî), (Yâ Hazret-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli) gibi levhalar, hâlâ görülüp durmaktadır. Hazret-i Mevlânâ'ya işâret olan (Molla Hünkâr) tâbiri de, Hazret-i Pîr'in hem ulemâdan, hem urafâdan olması dolayısiyledir ve (Hünkâr) tâbiri, (Hüdâvendigâr) kelimesinden gelmedir.

Şeyh Galib (Hüsn-ü Aşk) ında der ki :

Devretti çü enbiyâyı Allah,
Geldi bize evliyây-ı âgâh.
Şehdir o gürûha Molla Hünkâr,
Besdir bu cihâna bir hükümdar.

427

ره ندانی جانب این سور و عرس
از ضیاء الحق حسام‌الدین بپرس

Reh nedânî cânib in sûr û arus,
Ez zıyâül Hak Hüsâmüddin bipürs.

«Eğer bu sur-i sürûru, — yâni Şems-i Tebrîzî Hazretlerine giden yolu — bilemez ve bulamazsan, Allâh'ın hidâyet ışığı olan Hüsâmüddin Çelebi'den sor.»

Yukarıda da bildirildiği üzere, Hüsâmüddin Çelebi Hazretleri, Hazret-i Pîr'in halifesidir. Mesnevî'nin tanzimine sebeb olan bu zât-i âlî, Hazret-i Mevlânâ'nın hayâtında bile, mürîdlerin sülûkü ile meşgûl olurdu. Her cihetle muktedir bir zât-ı şerif olduğu için, Hazret-i Pîr, mürîdleri kendisine tevdî ederdi. Burada da, Şems-i Tebrîzî'ye götürecek yolu bilemez ve bulamazsan, hakkın ziyâsı olan Hüsâmüddin Çelebi'ye sor ki, seni Şems-in musâhibi olan Mevlânâ'ya sevk eylesin, diyor.

428

ور حسد گیرد ترا در ره گلو
در حسد ابلیس را باشد غلو

Ver hased gîred türâ der reh gelû,
Der hased iblîs râ bâşed ğulû.

«Eğer, Hüsâmüddin Çelebi'ye intisâb için giderken; hased, yânî kıskançlık, boğazına sarılırsa-ki şeytanın hasedde fazla tecâvüzü olur.»

429

کو ز آدم ننگ دارد از حسد
با سعادت جنگ دارد از حسد

Kô zi âdem nêng dâred ez hased,
Bâ saâdet cêng dâred ez hased.

«Şeytan, Âdem'e olan hasedinden, ona secde etmeye utandı. Yine o şeytan, hasedinden saâdetle cenk etmeye kalkışdı.»

430

عقبهٔ زین صعب تر در راه نیست
ای خنك آن کش حسد همراه نیست

Ükbe-î zin sa'b ter der râh nîst,
Ey hunük an keş hased hemrâh nist.

«Sülûk yolunda hasedden daha zor ve daha tehlikeli bir geçit yoktur. Hasûd olmayan kimseye ne mutlu.»

431

این جسد خانهٔ حسد آمد بدان
از حسد آلوده گردد خاندان

İn cesed hânê hased âmed bidan,
Ez hased âlûde gerded hânedan.

«Bu cesed hasedhânedir. Mâlûmun olsun ki hasedden, bütün bir hânedân bulaşmış olur.»

Bir hânedân efrâdından birinin, hasedle yapmış olduğu kötülük, o hânedânı bulaştıracağı gibi, hasedin tabiatı dolayısiyle, bütün beden hânedânı da mülevves olur.

432

گر جسد خانهٔ حسد آمد ولیك
آن جسد را پاك کرد الله نیك

Ger cesed hânê hased âmed velîk,
An cesed râ pâk kerd Allâh nîk.

«İnsanın cismi, hasedhâne olmakla berâber, Cenâb-ı Hak, o cisimlerden bâzılarını iyice temizlemişdir.»

433

طهرا بیتی نشان پاکیست
گنج نورست از طلسمش خاکیست

Tahhirâ beytî nişân-î pâkiyest,
Genc-i nûrest ez tılısmeş hâkiyest.

«Tahhirâ beytî, Âyet-i Kerîmesi, temizlik nişânıdır. Aslı toprak olmakla berâber, insan cesedi nûr hazinesidir.»

Bu beyitle, Kur'ân-ı Kerim'deki :

وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ

Yâni : **«Beytimi titizlikle temizleyin diye, İbrâhim ve İsmâil'e de kuvvetli emir vermiştik[110].»** âyet-i kerimesine telmîh ediliyor.

Bu âyet; Kâ'be-i Muazzama'yı binâ etmiş olan Hazret-i İbrâhim ile oğlu Hazret-i İsmâil'in, o muhterem mâbedi; tavâf edecekler, itikâfa girecekler, rükû ve sücûd sûretiyle ibâdetde bulunacaklar için, temizlemeleri hakkında ise de, sôfiyye hazarâtı, bundan, başka mânâlar da çıkarmışlar; Kâ'be'nin temizlenmesinden maksad: Kalbin nefsânî emellerden, şeytânî vesveselerden temizlenmesi demekdir, demişlerdir. Hazret-i

(110) Sûre-i Bekara: 125.

Pîr de, bu mânâyı ihtiyâr ediyor, insan cesedi, hasedhâne olmakla berâber, bâzılarınınki, Allah'ın tevfikiyle, tertemiz ve nûr hazinesi hâlini alır, diyor.

434

گر کنی بر بی حسد مکر و حسد
زان حسد دلرا سیاهیها رسد

Ger künî ber bî hased mekr û hased,
Zan hased dilrâ siyâhîhâ resed.

«Eğer, hasûd olmayan bir zâte hîle ve hased etmeye kalkarsan, o hased dolayısiyle kalbine zulmetler ârız olur.»

Karanlıkda kalan bir kalbe ise, mârifet nûru giremez.

435

خاك شو مردان حقرا زیر پا
خاك بر سر کن حسد را همچو ما

Hâk şev merdân-ı Hakrâ zîr-i pâ,
Hâk ber ser kün hased râ hemçü mâ.

«Allah adamlarının altında toprak gibi ol. — Yânî, onlara karşı hased etmek değil, fevkal'âde tevâzû göster —. Hasedin de, bizim yaptığımız gibi, başına toprak saç ve ayaklarının altına alıp onu zelil et.»

•

«YAHÛDÎ VEZÎRİN HASEDİNİ BEYAN»

436

آن وزیرك از حسد بودش نژاد
تا بباطل گوش و بینی باد داد

An vezîrek ez hased bûdeş nejâd,
Tâ bebâtıl gûş ü bînî bâd dâd.

«O alçak vezîrin aslı ve mayası, hased idi. Onun için kulağını ve burnunu bâtıl yere ve bedâva olarak verdi.»

437

بر امید آنکه از نیش حسد
زهر او در جان مسکینان رسد

Ber ümîd-i anki ez nîş-î hased,
Zehr-i ô der cân-ı miskînan resed.

«O ümmid ile ki, hasedinin iğnesinden birtakım zavallıların canlarına zehir aksın.»

Bâzı kimseler, hattâ bâzı mahlûklar vardır ki, hased onlarda hılkî ve cibillî bir tabiat hâlindedir. Bir nîmete nâil olmuş zevâtın nîmetini çekemezler de onun zevâlini isterler. Recâî-zâde Ekrem bey merhûm, demişti ki :

Hasedperverlerin hâli yamandır,
Ki yoktur bir belâ bedter hasedden.
Sarılmış nefse müz'iç bir yılandır,
Ki çıkmaz çıkmayınca can cesedden.

Evet. Hasûdun nefsine sarılmış olan hased yılanı, sâhibinin ölümüne kadar onu bırakmaz. Bırakmadığı için de hasedci, yaşadığı müddetçe ıztırap içinde kalır; herkesi kıskanır, herkesin nîmet ve devletinden ezâlanır.

438

هرکسی کو از حسد بینی کند
خویشتن بی گوش و بی بینی کند

Herkesî kô ez hased bînî kened,
Hîşten bî gûş ü bî bîni küned.

«Her kim hased yüzünden burun koparmaya kalkışırsa — vezir gibi — kendini burunsuz ve kulaksız bırakır.»

«Din kardeşini düşürmek için kuyu kazan hâin, mutlakâ kazdığı kuyuya kendi düşer» denilmişdir.

Halka eziyet eden, er-geç bir zarara uğrar. Burun koparmak sevdâsına düşenin de, vezirde olduğu gibi, kendi burnu ve kendi kulağı koparılır. İşte Yahûdî vezir, böyle muzır bir mahlûk idi. Binâenaleyh, başkalarına zarar vermek isterken, kendisi zarar gördü.

بنی آن باشد که او بوی برد
بوی اورا جانب کوی برد

Bîni an bâşed ki ô bûyî bered,
Bûy ôrâ cânib-î kûyî bered.

«Burun, koku alan bir uzuvdur ki, aldığı koku, onu bir mahalle götürür.»

Onun için, abdest esnâsında buruna su verilirken :

«Yâ Rabbî, bana cennetin kokusunu duyur» diye düâ edilir.

440

هرکه بویش نیست بی بنی بود
بوی آن بویست کان دینی بود

Herki bûyeş nîst bî binî büved,
Bûy an bûyêst kân dînî büved.

«Koku almayan kimsenin burnu yok demekdir. Koku da Dünyâ'ya değil, dîne ve Âhirete müteallik râyihadır.»

İki beyit evvel, «Her kim hased yüzünden burun koparmaya kalkışırsa — vezîr gibi — kendisini burunsuz ve kulaksız bırakır» denilmişti. Tabiî, buradaki burun koparmak, halkı zarara uğratmak demekdir. O zarar ise ya maddî, ya mânevî olur. Mânevî burun koparmak, bir kimsenin irfan râyihasından mahrûm kalmasına sebeb olmakdır. Bunun içindir ki, mânevî koku alamayan kimse, burunsuz demekdir. İşte, halkın maddî ve mânevi koku almasına hased edenler, onları irfan kokusundan mahrûm etmek isteyenler, evvelâ kendi koku alma zevklerini kaybederler. Bu hissi kaybetmenin asıl sebebi, hased olduğu gibi, mânevî koku duymak nimetine şükretmemek de onun zevâline vesile olur.

441

چونکه بوی برد و شکر آن نکرد
کفر نعمت آمد و بینیش خورد

Çünki bûyî bürd ü şükr-î an nekerd,
Küfr ü ni'met âmed û biniş hord.

«Bir kimse, mânevi koku duyup da o nîmetin şükrünü ifâ etmezse, küfrân-ı nîmet gelir, onun burnunu yer ve düşürür.»

Yâni, her nîmete mukâbil şükretmek lâzım olduğu gibi, koku alma nîmeti için de şükür vâcibdir. Bu saâdete mazhar olan kimse şükretmeyecek olursa, küfrân-ı nîmet, müdhiş bir illet gibi onun burnunu yer, yâni koku alma zevkinden onu mahrûm eder. Küfrân-ı nîmet hakkında :

«Küfrân-ı nîmet olma. Zira dikkatli bakarsan (küfrân) ın iki küfür olduğunu, yânî Arabca tesniye sîgası bulunduğunu anlarsın» derler.

Evet; bâzı gözlere karşı gizli kalan mânevî nîmetleri inkâr etmek, küfürdür; fakat her gözün görebildiği nîmetlere şükretmemek küfrândır, yânî katmerli küfürdür.

442

شکر کن مر شاکران را بنده باش
پیش ایشان مرده شو پاینده باش

Şûkr kün mer şâkiran râ bende bâş,
Piş-i îşan mürde şev pâyende bâş.

«Şükret ve şükredenlerin kulu, kölesi ol. Onların huzûrunda ölü gibi teslîmiyet göster ve neticesinde bekaa bul.»

«Nîmetler, şükür bereketiyle devâm eder» buyurulmuştur. Mânevî bir feyze nâil olan ârifler, O'na şükrederler. Şükürleri yüzünden o nîmet devâm eder. Nimetin devâmı, ârifin şükürden âciz kalmasını sağlar. Aczini anlamak da en büyük bir irfândır. Öyle irfân sâhibi olan şükredicilerin bendesi olmak ise, insanı ebedî saâdete kavuşturur.

Hazret-i Mevlânâ, kıssaya dönerek diyor ki :

443

چون وزیر از رهزنی مایه مساز
خلق را تو بر میاور از نماز

Çün vezîr ez rehzenî mâye mesâz,
Halk râ tû ber meyâver ez nemâz.

«Vezîr gibi, halkı sapıtmayı kendine sermâye yapma ve herkesi namazdan, niyazdan ve ibâdetden alıkoyma.»

444

ناصح دین گشته آن کافر وزیر

کرده او از مکر در لوزینه سیر

Nâsıh-î din geşte an kâfir vezîr,
Kerde ô ez mêkr der lûzîne sîr.

«O kâfir vezîr, din nasihatçisi kılığına girmiş, hîle ile bâdem helvasına sarımsak karıştırmıştı.»

Yânî, hak sözler arasında, bâtıl fikirleri de birtakım gâfil kimselere yutturuyordu.

Bâtılın, bâtıl olarak zuhûru ehemmiyetsizdir. Onu herkes anlıyabileceği için, o kadar kötü tesîri olmaz. Asıl müşkil ve muzır olanı, hak ve hakikat imiş gibi meydana atılanıdır. Meselâ, bâzı hayırhâh ve merâsimperver görünmek isteyen hulûskârların, «Büyük bir zâtın huzûruna girdiğimiz vakit, şapkamızı çıkarıyoruz; Allâh'ın huzûruna çıkdığımız, yânî namaz kıldığımız zaman, niçin başımızı açmıyalım?» demeleri, ve Hıristiyanların kilise dâhilinde baş açık bulunduğunu misâl göstermeleri, bâtılın hak sûretinde zuhûrudur.

Mâdem ki din ve Dünyâ işleri ayrılmıştır, dünyevî nezâketi, dinî ibâdete kıyâs etmeye kalkışmak doğru değildir.

Müslümanlar, dinî hususlarda, Avrupalıların ve gayri müslimlerin edeb ve terbiyelerini taklîdle değil, Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'in hareket ve sünnetini tatbîk etmekle mükelleftir. Hazret-i Peygamber: (Sallû kemâ raeytümûnî üsallî) yâni : **«Beni nasıl kılıyor gördü iseniz, namazı öyle kılınız»** buyurmuştur. Aleyhissalât Efendimiz, ihramda bulunduğu zamandan başka vakit de, başaçık namaz kılmamıştır. Vâkı'a namaz esnâsında farz olan (setr-i avret), yânî örtülmesi lâzım gelen yerler, erkeklerde göbekten diz kapaklarına kadar olan mahallerdir. Bu kadarcık mestûriyetle farz îfâ edilmiş, fakat sünnete ittibâ edilmemiş olur. Husûsiyle nassa, yânî kitâb ve sünnete mukâbil olan içtihâda mesâğ yoktur. Bir iş hakkında Âyet ve Hadîs varken, onlar bırakılıp da, indî düşüncelerle içtihâda kalkışılamaz. Mâdem ki (Sallü kemâ raeytümûnî üsallî) hadîsi vardır; mâdem ki Rasûl-i efhâm, ihramda bulunduğundan başka vakitlerde başıaçık namaz kılmamıştır. Bizim de Rasûlullâh'ın emrine, sünnetine uyarak, namaz kılarken başımıza bir şey giymemiz gerekir.

(Huz'û zînetekiim Inde külli mescidin) yânî : **«Her namaz kıldığınızda temiz ve zînetli elbîsenizi giyiniz»** Âyet-i Kerîmesi de bu husûsda hatıra gelir. Allah, namaz kılarken soyunmayı değil, giyinmeyi emrediyor.

Bundan altmış, yetmiş sene kadar evvel (Evliyâ Hoca) isminde, gâyet âlim, fakat o nisbette sâf bir zât varmış. Yenikapı Mevlevihânesinin meşhûr ve fâzıl şeyhi Salâhuddin Dede Efendiye ders okutmuş ve icâzet vermiş olan bu zâti, devlet adamlarına varıncaya kadar herkes tanır ve hürmetde bulunurmuş.

Bu zât bir gün, Şeyhülislâmın huzûruna girmiş, lâkin biniş denilen bol kollu cübbesi sırtında değil, elinde bulunuyormuş. Şeyhülislâm :

— Hoca efendi; o binişi niçin taşıyorsun? diye sormuş ve Şeyhülislâmın huzûruna ilmiyyeden olanların binişle girmeleri lâzım geldiğini hatırlatmak istemiş. Evliyâ Hoca :

— Bâzan büyük bir yere gidilmek îcâbediyor da, onun için, demiş. Şeyhülislâm :

— Meselâ ne gibi büyük yere? diye süâl edince, hoca :

— Câmi'e gitdiğim vakit, diyerek Şeyhülislâmı sükûta mecbûr eylemiş.

Bâzı tatlısu firengi! görünmek isteyenlerin, cenâze geçerken, şapka çıkarmaları da lüzumsuzdur. Dinimizde, ölüye edilecek hürmet, ona karşı şapka çıkarmakla değil, teşyî'inde bulunmak, tabutunu omuzlamak ve rûhuna fâtiha okumakladır.

•

«HIRİSTİYANLAR ARASINDA, AKLI BAŞINDA OLANLARIN, VEZÎRİN HÎLESİNİ ANLAMALARI»

445

هرکه صاحب زوق بود از گفت او

لذتی می دید و تلخی جفت او

Herki sâhib zêvk bûd ez güft-i ô,
Lezzetî mî dîd ü telhî cüft-i ô.

«Kuvve-i zâikası olanlar — yânî ağzının mânevî tadı yerinde bulunanlar — vezîrin sözlerindeki lezzet arasında bir de acılık duyuyorlardı.»

446

نکتەها می گفت او آمیخته

در جلاب قند زهری ریخته

Nüktehâ mî gûft ô âmîhtê,
Der cülâb-î kand zehrî rîhtê.

«Vezîr, nükteli sözler söylüyordu. Lâkin o sözler, içine zehir karıştırılmış şeker şerbeti gibi idi.»

447

ظاهرش می گفت در ره چست شو
وز اثر می گفت جانرا سست شو

Zâhireş mî gûft der reh çûst şev,
Vez eser mî gûft canrâ sûst şev.

«Vezîrin zâhirî kelâmı: Hak yolunda gayretli ol, diyordu. Zımnen ve fi'len ise, rûha atâlet ve miskinlik tavsiye ediyordu.»

Evet. Vezîrin ifâdesinin zâhiren yaldızlı bulunması; gaflet erbâbını aldatıyor ve oyalıyordu. Hazret-i Mevlânâ, bunu birkaç misâl ile îzâh için diyor ki :

448

ظاهر نقره گر اسفیدست و نو
دست و جامه می سیه گردد ازو

Zâhir-î nukrê ger isfîdest ü nû,
Dest ü câmê mî siyeh gerded ezû.

«Gümüşün sathı; beyaz ve yeni olmakla berâber, eli ve elbîseyi kirletir.»

449

آتش ار چه سرخ رویست از شرر
تو ز فعل او سیه کاری نگر

Âteş er çî sûrh rüyest ez şerer,
Tû zi fi'l-î ô siyehkârî niger.

«Ateş, şûlesi itibâriyle kırmızı görünür. Öyle iken sen, onun kıvılcımı ile yaktığı yeri simsiyah etmesine bak.»

450

برق اگر نوری نماید در نظر
لیك هست از خاصیت دزد بصر

Berk eğer nûrî nümâyed der nazar,
Lîk hest ez hâsıyet düzdî besar.

«Şimşek, nazara nûr görünürse de, onda göz kamaştırmak hassası vardır.»

Gümüşün beyaz ve parlak görünüp de el ve elbiseyi kirletmesi; ateşin rengi kırmızı olduğu halde, kıvılcımının isâbet etdiği yeri yakması ve karartması, şimşeğin aydınlatmakla berâber, göz kamaştırması gibi, o Yahûdî vezirin sözleri de sûretâ Hak, fakat mânen bâtıl idi.

451

هر که جز آگاه و صاحب ذوق بود
گفت او در گردن او طوق بود

Her ki cüz âgâh ü sâhib zêvk bûd,
Gûft-i ô der gerden-î ô tavk bûd.

«Vezîri dinleyenlerden her kim anlayışlı ve zevk sâhibi değilse, vezîrin sözleri, onun boynuna halka gibi geçiyordu.»

Tavk: Vaktiyle esirlerin boynuna takılan bir halka imiş.

452

مدت شش سال در هجران شاه
شد وزیر اتباع عیسی را پناه

Müddet-î şeş sâl der hicrân-i şâh,
Şüd vezir etba'-ı Îsâ râ penah.

«Hükümdardan ayrı olarak, vezir altı sene müddetle İsevîlerin penâhı ve muktedâsı oldu.»

453

دین و دل را کل بدو بسپرد خلق
پیش امر و حکم او می مرد خلق

Dîn ü dil râ kül bedû büspûrd halk,
Pîş-i emr û hükm-i ô mî mûrd halk.

«Halk, — yânî hıristiyanlar — dîni de, kalbi de ona teslîm etdiler, onun emrine ve hükmüne karşı can fedâ edecek dereceye geldiler.»

●

«HÜKÜMDÂRIN VEZÎRE GİZLİCE HABER GÖNDERMESİ»

454

در میان شاه و او پیغامها
شاه‌را پنهان بدو آرامها

Der miyân-i şâhü ô peygâmhâ,
Şâhrâ pinhan bedû ârâmhâ.

«Vezîr ile hükümdâr arasında gizli muhâbere oluyordu. Vezirin va'd-lerinden, hükümdârın kalbi rahatlaşıyordu.»

455

پیش او بنوشت شه کای مقبلم
وقت آمد زود فارغ کن دلم

Pîş-i ô binvîşt şeh kâ'y mukbilem,
Vâkt âmed zûd fâriğ kün dilem.

Hükümdâr ona: Ey benim makbûlüm; zamânı geldi. Kalbimdeki endîşeyi çabucak gider, diye bir mektup yazdı.»

Vezîr ise :

456

گفت اینک اندران کارم شها
کافکنم در دین عیسی فتنه‌ها

Gûft înek enderan kârem şehâ,
Kefgenem der dîn-i Îsâ fitnehâ.

«Şâhım, şimdi Îsâ dînine fitne düşürmek işiyle meşgûlüm, diye cevab gönderdi.»

●

«HIRİSTİYANLARDAN ONİKİ FIRKANIN BEYÂNI»

457

قوم عیسی را بد اندر دار و گیر
حاکمانشان ده امیر و دو امیر

Kavm-i Îsâ râ büd ender dâr u gîr,
Hâkimanşan deh emîr û dû emîr.

«Îsâ kavminin rabt ü zabt husûsunda, oniki hâkimi vardı.»

458

هر فریقی مر امیری را تبع
بنده گشته میر خودرا از طمع

Her ferîkî mer emîrî râ teba',
Bende geşte mîr-i hodrâ ez tama'.

«Her fırka, ayrı bir beyin tâbii idi ve tamahkârlık sevkiyle onun kulu ve kölesi olmuşdu.»

این ده و آن دو امیر و قومشان
گشته بندهٔ آن وزیر بد نشان

İn deh û an dû emîr û kavmişan,
Geşte bendê an vezîr-i bed nişan.

«Bu oniki bey ile onların kavmi, o nişânı kötü vezîrin itâatine girmiş ve bendesi olmuşdu.»

Yukarıda da söylenilmişti ki, bu kıssadan maksad, bâzı yüksek hisseler beyân etmekdir; târihî rivâyetde bulunmak değildir. Onun için, şu beyânlara bakıp da târihe uymuyor diye îtirâza kalkışmak doğru olmaz. Ehlinin mâlûmudur ki romancılık san'atında, bir târihî roman yazmak şûbesi vardır. Bu yolda yazılan roman ve hikâyelerin bâzı kısımları târihe uygun, çok yerleri ise romancının muhayyilesine göre yazılır. Bu hikâye de, o kabîlden sayılabilir. Meselâ, buradaki Yahûdi vezîrin ahvâli ve aşağıda anlatılacak müşevveş akvâli, hıristiyan azîzlerinden (Pavlos) u andırıyor. Çünki, o da Yahûdî ve devlet memûrlarından idi. Sonra hıristiyan oldu. Nasrâniyeti neşre kalkıştı. Gezip dolaştığı yerlerde, memleketlerde beyannâmeler dağıttı, ve mektûblar yazdı. Hepsinde, ayrı ayrı lisan kullandı. Hattâ kendi Îsâ'yı görmediği, havârî tâbii olduğu hâlde, havârîlerle münâzaaya kalkıştı. Nihâyet — hıristiyanların nakline göre — Roma'da (Sen Piyer) le berâber îdâm edildi. Aksini söyleyenler de var. Binâenaleyh, bahsi dinlerken, bir kıssayı dinlemekden ziyâde, hisse almaya bakmalıdır. Hazret-i Mevlânâ, bâtıl bir îtikâdı ve fâsid bir fikri muhâfazaya çalışan müteassıp bir adamın, ne gibi kötülükler yapabileceğini anlatmak istiyor.

460

اعتماد جمله بر گفتار او
اقتدای جمله بر رفتار او

İ'timâd-î cümle ber güftâr-ı ô,
İktidây-î cümle ber reftâr-ı ô.

«Hıristiyan beyleriyle tâbi'lerinin hepsi de vezîrin sözlerine kanmışlar, ahvâl ve harekâtına bağlılık göstermişlerdi.»

پیش او هر وقت و ساعت هر امیر
جان بدادی گر بدو گفتی بمیر

Pîş-i ô her vakt ü sâat her emîr,
Can bidâdî ger bedû güftî bimîr.

«Vezir öleceksin demiş olsaydı, o beylerden herbiri, her an ve saat, huzûrunda can verirdi.»

●

«VEZÎRİN HIRİSTİYANLARA KARŞI, İNCÎL'İN HÜKÜMLERİNİ KARIŞTIRMASI»

462

ساخت طوماری بنام هر یکی
نقش هر طومار دیگر مسلکی

Sâht tômârî benâm-ı her yekî,
Nakş-ı her tômâr dîğer meslekî.

«Vezir, o beylerden herbirinin nâmına bir tomar tanzîm etdi ki, tomarların hepsi de meslek ve mezheb itibâriyle bambaşka idi.»

463

حکمهای هر یکی نوع دگر
این خلاف آن ز پایان تا بسر

Hûkmhây-î her yekî nev'-î diğer,
İn hilâf-ı an zi pâyan tâ beser.

«O tomarlardan herbirinin hükümleri başka türlü ve biri, başından sonuna kadar diğerine aykırı idi.»

İncil'de, daha doğrusu Îsâ Aleyhisselâmın beyânatında nâsih, mensuh bulunduğu, yâhut mevki'in iktizâsına ve şahsın istîdâdına göre vâ-

rid olduğu, veyâhut havâriler tarafından doğru olarak zaptedilemediği için, birbirine zıt ve aykırı görünen hükümler vardı. Yahûdi vezir, bu mütenâkız hükümleri topladı, hıristiyan beylerinden herbirinin nâmına yazdığı tomarlara — ki onlar birer vasiyetnâme ve tâlimatnâme demekdi — o muhâlif hükümlerin, birer ikişer dânesini dercetdi. Neticesinde, hıristiyanlar fırka fırka oldular. Dinî, dünyevî münâzaaya, hattâ muhârebeye kalkıştılar. Târihde (Sen Bartelmi) vak'ası denilen bir hâdise vardır ki, mezheb taassubu yüzünden, katoliklerin protestanları katliâm etmeleridir.

Burada îzâhı lâzım gelen bir bahis vardır.

Semâvî dinlerin hemen ehpsinde, birbirine muhâlif görünen hükümler mevcûtdur. Bu da ya nesihden, yâhut iktizâ ve istîdâddan veyâhut doğru anlaşılamamakdan ileri gelmiştir, denilmişti. Acabâ bu hâller, müslümanlıkta da var mıdır?

Evet efendim. Nâsihiyyet ve mensûhiyyet itibâriyle kısmen vardır. Meselâ, Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz, Hicret'den evvel, Kudüs'deki (Beytülmakdis) e müteveccihen namaz kılmaya me'mûr idi. Çünki orası ehl-i kitâbın, yânî hem Yahûdilerin, hem de Hıristiyanların kıblegâhı idi. Medîne civârındaki Yahûdiler: «Muhammed, dinimizin mensûh olduğunu söylediği hâlde, kıblemize karşı namaz kılıyor» dediler. Beri tarafdan Kureyş müşrikleri de: «Siz, İbrâhîm'in kıblesini bırakıyorsunuz da, Yahûdîlerin kıblegâhına teveccüh ediyorsunuz» diye söylendiler.

Hicretin ikinci senesi Receb'inde idi ki (Berâ bin Ma'rûr) un zevcesi ve (Bişr bin Berâ) ın vâlidesi (Ümmü Bişr) Radiyallâhü anhüm, biraz yemek pişirmiş, Aleyhissalât Efendimizi dâvet etmiş, Peygamber Efendimiz de ashâbdan bâzılariyle icâbet buyurmuş, Medîne hâricindeki (Benî Seleme) yurdunu şereflendirmişdi.

Yemek ve istirahatden sonra öğle vakti oldu. Mevcûd cemâatle namaza duruldu. İkinci rek'atden sonra, Rasûl-i Ekrem'e, namaz içinde olan vahy üzerine Beytülmakdîsden Kâ'be-i Mükerreme'ye dönüldü, namaz o sûretle ikmâl edildi ve Beyt-i muazzam, müslümanların kıblegâhı olarak kaldı. Bunun üzerine Yahûdiler: «Muhammed ne yaptığını bilmiyor. Bugün böyle, yarın şöyle diyor!» demek küstahlığında bulundular. Dolayısiyle :

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا

Yânî : **«Biz; bir hükmü nesh eder, yâhut unutturursak, ya ondan daha hayırlısını, yâhut onun benzerini getiririz[111].»** Âyet-i Celîlesi nâzil ol-

(111) Sûre-i Bekara: 106.

du. Yahûdiler, buna da itirâz ettiler: «Semâvî bir dinde, nesh ve tebdil olur mu?» demeye de cür'et gösterdiler. Halbuki ellerindeki Tevrat, iyice bir tedkik edilseydi, birçok nesh ve birçok tebdil ile dolu bulunduğu görülürdü.

(İbni Hazm) in (Kitâbü fisâl) ine müracâat edilirse, Tevrât'ın ve İncil'in bu yoldaki ahkâmı anlaşılır.

İşte, şu kıble değişikliği hâdisesi, iktizâya göre idi. Bir de istîdâda göre sûret-i muhâlefet vardır. (Tenâkehü tenâselû) ve (Hayruküm ba'del mieteyn, Hafifülhâz') hadîsleri arasındaki sûrî muhâlefet gibi. Rasûl-i Ekrem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz, birinci hadîsde: **«Evlenin, çoluk çocuk sâhibi olun»** emrini verdiği hâlde, ikinci hadîsde: **«Bundan ikiyüz sene sonra, en hayırlınız hafifülhâz olanınızdır; hafifülhâz nedir? süâline de: Çoluğu çocuğu olmayandır»** cevâbını vermiştir.

Sathî bir nazarla bakılırsa, bu iki hüküm, mütenâkızdır. Lâkin hakikati gören bir göze karşı hiç de öyle değildir. Umûmiyet itibâriyle, müslümanların evlenmesi, çoluk, çocuk sâhibi olup, ehl-i İslâmın çoğalması matlûbdur; hattâ peygamberimizce iftihârı mûcibdir. Fakat ahlâkın bozulduğu, geçinmenin pek zor olduğu bir zamanda, husûsiyle kadınların her istediğini tedârik edemiyecek kimselerin bekâr kalması hayırlıdır. Alıp da geçinemiyerek boşamakdan, boşayamamaktansa almamak, mücerred kalmak, elbet de evlâdır. Demek ki şu iki hadîs arasında tenâkuz yokmuş. Onları zıt gibi görmek, anlayamamakdan ileri geliyormuş.

Lehülhamd, müslümanlıkda yanlış zaptedilmekden ileri gelen yanlışlıklar yoktur. Kur'ân-ı Kerim, asr-ı saâdetde gâyet doğru olarak müteferrik sûretde zaptedildiği ve bâzı sahâbe tarafından ezberlendiği gibi, Sıddîk-i Ekber devrinde, ashâbın ittifâkiyle cem' olunmuştur. Binâenaleyh, fıkıh mezheblerindeki bâzı cüz'î ve fer'î ayrılıkların esbâb-ı mûcibesi, rivâyetin şekli değil, dirâyetin, yâni âyet ve hadîsin mânâsını anlayabilmenin neticesidir.

İşte bu hükümler gibi, tahrif edilmemiş hıristiyanlıkda da, iktizâya ve istîdâda göre verilmiş hükümler vardır. Yahûdî vezir, onlardaki husûsiyyeti nazar-ı dikkate almadı. Muhâlif hükümlerin bir kısmını, bir tomarda, diğer kısmını öbür tomarlarda topladı ve bunları umûmî hükümler şeklinde gösterdi. Meselâ :

464

در یکی راه ریاضت را و جوع
رکن توبه کرده و شرط رجوع

Der yekî râh-i riyâzat râ vü cû',
Rükn-i tevbê kerde vü şart-i rücû'.

«Tomarın birinde, riyâzat ve açlık yolunu, tevbenin ve günahlardan dönüşün rüknü kılmış.»

Yânî, bir günahkâr, riyâzat çekmeyince ve aç durmayınca, tevbesi kabûl olmaz, demişdi.

465

در یکی گفته ریاضت سود نیست
اندرین ره مخلصی جز جود نیست

Der yekî güftê riyâzat sûd nîst,
Enderin reh mahlesî cüz cûd nîst.

«Tomarın birinde de demişti ki: Riyâzatın faydası yoktur. Bu yolda cömertlikden başka kurtulacak cihet bulunmaz.»

466

در یکی گفته که جوع و جود تو
شرک باشد از تو با معبود تو

Der yekî güftê ki cû'u cûd-i tû,
Şirk bâşed ez tü bâ ma'bûd-i tû.

«Tomarın birinde de demişti ki: Senin açlığın da, cömertliğin de, ma'bûduna karşı şirk koşman olur.»

467

جز توکل جزکه تسلیم تمام
در غم و راحت همه مکرست و دام

Cüz tevekkül cüzki teslîm-i temâm,
Der gam û râhat hemê mekrest ü dâm.

«Gamda olsun, rahatda olsun, tevekkül ve teslimden başka, amellerin hepsi hîyle ve tuzakdan ibâretdir.»

Şuraya kadar sayılan amellere dikkat edilmiştir ki, hepsi de sülûk yolunda elzem ve ehem olan şeylerdir. Meselâ tevbe lâzımdır. Hem de yaptıklarından nedâmet duyup rücû' etmek, bir daha yapmamaya azm ü cezm göstermek ister. Sonra sehâvet, her dinin, her tarikatin icâbıdır.

Hasislik ise kötü huyların başında gelir. Sonra tevbe, riyâzat, sehâvet, tevekkül ve teslîm gibi hareketlerde bulunabilmenin ancak tevfik-i ilâhî ile müyesser olduğunu bilmek gerekdir. Onları ben yapıyorum diye nefsine kudret isnâd eylemek, gizli şirkde bulunmak demekdir. Her husûsda azm ile berâber tevekkül, sa'y ile birlikde teslimiyet lâzımdır.

Şöyle temsîl edilebilir ki bunlar âdetâ tıbbî ilâçlardır. Bir insan hastalanınca onu muâyene eden doktor, hastalığın iktizâsına göre reçete yazar, o reçete eczâhâneye götürülüp yaptırılır; kullanan hasta da iyileşir.

Kemâl sâhibi olmayan insanlar da mânen hastadırlar, hem de hastalıkları muhteliftir. Kendilerini bir manevî doktor, bir mürşid-i kâmil muâyene ederse, hastanın derdine göre ilâç verir. Meselâ bir şahıs gâyet cimri; dîni, dînârından ibâret, pintilik illetine mübtelâ. İşte onun ilâcı cömertlikdir. Bir diğeri meselâ oburdur. Yemekden, içmekden ve yatıb uyumakdan başka düşündüğü yok. Bunun ilâcı riyâzatdır, oruc tutmakdır. Başka birinde meselâ benlik var, kibir var. Ben yapıyorum, ben ediyorum diye âdetâ: kul, fi'linin hâlıkıdır, demeye kadar çıkıyor. Bunun ilâcı da onu gizli şirkden perhîz ettirmekdir.

Birisi de bir iş yapmak istiyor, teşebbüse davranıyor. Fakat muvaffak olabilir miyim, olamaz mıyım, kazanır mıyım, kaybeder miyim? diye mütereddid. Bir adım ileri, iki adım geri atıyor. Bunun ilâcı da tevekkül ve teslîmiyetdir.

Anlaşılıyor ya. Bunlar şahsa ve mizâca göre kullanılacak ahlâkî ilâçlardır. Bu ilâçlardan birini seçip diğerlerini inkâra kalkışmak, meselâ eczâhânelerdeki karbonatlar dursun da diğer ilâçların hepsi satılsın demek gibi olur.

468

در یکی گفته که واجب خدمتست
ور نه اندیشهٔ توکل تهمتست

Der yekî güftê ki vâcib hidmetest,
Ver ne endîşê tevekkül töhmetest.

«Tomarın birinde demişti ki: Vâcib olan hizmetdir. Yoksa tevekkül düşüncesi bâ'is-i töhmetdir.»

469

در یکی گفته که امر و نهیهاست
بهر کردن نیست شرح عجز ماست

Der yekî güftê ki em rû nêhy hâst,
Behr-i kerden nîst şerh-î acz-i mâst.

«Tomarın birinde demişti ki: Dinde vârid olan emirler ve nehiyler vardır. Fakat onlar yapılmak için değildir, bizim aczimizi, onları yapamıyacağımızı bize anlatmak içindir.»

470

تا كه عجز خود ببينم اندر آن

قدرت اورا بدانم آن زمان

Tâ ki acz-i hod bibînîm enderan,
Kudret-î ôrâ bidânîm an zeman.

«Tâ ki o emir ve nehiylerde kendi aczimizi ve hakkın kemâl-i kudretini görüp anlıyalım.»

Bu fikir de bâzı sôfiyye ile bâzı kelâmcılara göre doğrudur. Onlar: **«Allah; emirlerinin tutulmasına ve yasaklarından kaçınılmasına insanda kudret halk etmedikçe bir kimsenin, bunları yapmasına imkân yoktur.»** derler. Şu mütâlaâ, mû'tezile mezhebinde olanların fikrine aykırıdır. Onlar: **«Kul, fi'linin hâlıkıdır»** iddiasında bulunurlar. Halbuki bu iddia, şirke götürücü olduğu kadar da saçmadır. Çünki Cenâb-ı Hak:

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ۞

Yânî : **«Sizi de,** (elinizle) **yapageldiğiniz şeyleri de Allah yaratmıştır**[112]**.»** buyuruyor. Mu'tezilenin iddiası Kelâmullâha muhâlifdir.

İran şâirlerinden Enverî:

«Dünyâdakileri hâlden hâle değiştiren Allâhın kazâsı değilse, ahvâl niçin rızâ hilâfına cereyan ediyor?» der. Eğer kul, fi'linin halikı olsaydı, yânî her istediğini yapmaya muktedir bulunsaydı, istenilmeyen hâdiselerin vukûa gelmemesi lâzım gelirdi. Meselâ ticâret işlerinde zarar, ilmî sâhalarda hatâ olmamak icâb ederdi. Çünki hiç bir tâcir zarar etmesini, hiç bir âlim hatâya düşmesini istemez. Her ikisi de başladığı ticârete ve ilme, zarar ve hatâ etmemek üzere başlamışdır. Demek ki kudret-i İlâhiyye karşısında mahlûkâtın aczi tahakkuk ediyor. Cenâb-ı Hak da:

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ۞

---

(112) Sûre-i Sâffât: 96.
(113) Sûre-i Sâffât: 96.

Âyetiyle gerek insanları, gerek onların fi'il ve hareketlerini yaratdığını haber veriyor. Maamâfih insanın aczini bilmesi; her işi Hâlıkına bırakıp da sırt üstü yatması demek değildir.

Nebiyy-i Ekrem Efendimiz: **(Sübhaneke mâ abidnâke hakka ibâdetike Yâ Ma'bûd...)**, yânî : **(Ey Allâhım; Seni tenzih ve takdis ederim. Senin şân-ı Ülûhiyyetine lâyık ibâdetde bulunamadık)** hitâb-ı edibânesiyle, beşer aczinin nasıl itirâf edileceğini bize öğretiyor. Yânî hem mübârek ayakları şişinceye kadar ayakda durmak sûretiyle namaz kılıyor ve ibâdetde bulunuyor; hem de lâyıkiyle ibâdet edemediğini Hâlık-ı Zişânına arzeyliyor. İşte Allâh'a karşı beyân-ı acz budur. Acz-i beşeri böyle bilinir. Kudret-i İlâhiyye böyle anlaşılır. Yoksa yahûdî vezirin tezvîrâtı gibi değil!..

471

در يكى گفته كه عجز خود مبين

كفر نعمت كردنست آن عجز هين

Der yekî güftê ki acz-i hod mebîn,
Küfr-i ni'met kerdenest an âcz hîn.

«Tomarın birinde demişti ki: Kendi aczini görme, aklını başına al. Kendinde acz görmek, Allâh'ın nîmetine küfran göstermekdir.»

472

قدرت خودبين كه اين قدرت ازوست

قدرت تو نعمت او دان كه هوست

Kudret-î hodbin ki in kudret ezôst,
Kudret-î tû ni'met-î ô dan ki hûst.

«Kendi kudretini gör ki bu kudret ondandır. Kendindeki kudreti Allâh'ın bir nîmeti bil.»

Evet; insanlarda atiyye-i İlâhiyye olmak üzere bir kuvvet ve kudret vardır ki, medâr-ı teklif olan da budur. İnsanlar, Allah vergisi olarak muktedir bulunmasalardı, mükellef de olmazlardı. Maamâfih bu kudretin bulunması, insanı Allâh'a karşı aczden kurtaramaz. Vezirin yanlış anlatmak istediği burası idi ki; kendini muktedir bil, kendini azamet-i İlâhiyye karşısında âciz farketme demek istiyordu.

473

در یکی گفته از این دو بر گذر
بت بود هر چه بگنجد در نظر

Der yekî güftê ez in dû ber güzer,
Büt büved her çî bigünced der nazar.

«Tomarın birinde demişti ki: Bu ikisinden, - yânî kendinde acz ve kudret görmekden - geç. Nazara sığan, görülebilen her ne varsa tevhid yolunda mânevî put sayılır.»

Nefsini âciz görmek de, muktedir vehmeylemek de henüz şek ve şübheden kurtulamamak demekdir. Binâenaleyh bunları gören, hattâ kendini var farzeden kimse tevhid neş'esinin hakikatine varamamışdır. Onun gördüğü her ne olursa olsun puttur, Dîdar-ı İlâhî önüne gerilmiş bir perdedir.

Fenâ fillâh mertebesine varan zevat hakkında doğru olan bu sözün yanlışlığı, vezirin onu avam tabakasında bulunanlara söylemesi ve ehl-i olmayanları bu sözle iğfâl etmesi idi.

474

در یکی گفته مکش این شمع را
کین نظر چون شمع آمد جمع را

Der yekî güftê mekeş in şêm' râ,
Kin nazar çün şêm' âmed cem' râ.

«Tomarın birinde demişti ki: Bu mumu söndürme. Çünki nazar ve istidlâl, bir meclisin mumu gibidir.»

Vezir bundan evvelki tavsıyesinde hakdan gayrisini görmenin put olduğunu, binâenaleyh nazar ve istidlâl yolundan vazgeçmenin elzem bulunduğunu söylemişti. Burada ise bil'akis rü'yete, tedkîke ve istidlâle teşvîk ediyor. Nazarı, bir meclisi aydınlatan muma benzetiyor. Sonra da:

از نظر چون بگذری و از خیال
کشته باشی نیم شب شمع وصال

Ez nazar çün bügzerî vü ez hayâl,
Küşte bâşî nîm şeb şem'-î visâl.

«Nazar ve istidlâlden geçersen, vuslat gecesinin yarısında mumu söndürmüş, karanlıkda kalmış olursun.» diyor.

İnsanlar, başlangıçta nazar ve istidlâl ile me'murdur. Kur'ân-ı Kerimde:

فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

Yânî : **«Allâh'ın rahmeti eserlerine bak ki arzı, ölümünden sonra nasıl diriltiyor[114].»** buyurulmuş; arzın ölümden sonra ihyâsı, dirilerin öld... ten sonra tekrar dirileceğine delîl gösterilmiştir. Kur'ân-ı Kerimde n... ve istidlâli tavsıye eden başka Âyetler de vardır. Fakat bu tavsıye, şek ve şübheden kurtulamıyanlara, inanmak için delîl ve hüccet arayanlara göredir.

Âlimlerden biri: «Allâh'ın varlığını ve birliğini yüz kadar delîl ile isbât ederim» demiş. Âriflerden biri de: «Demek ki Hakkın vücûdüyle vahdâniyyeyi hakkında o kadar şübheniz var!» cevâbını vermiş.

Evet, O gibileri; itmi'nan kesbetmeden, imkânları yakîn derecesini bulmadan nazar ve istidlâli terkedecek olursa, gece yarısı mumu sönmüş, kendisi karanlıkda kalmış olanlara dönerler.

Vezir bu tavsiyede de durmamış:

476

در یکی گفته بکش با کی مدار
تا عوض بینی نظر را صد هزار

Der yekî güftê büküş bâ kî medâr,
Tâ ivaz bînî nazar râ sad hezâr.

«Tomarın birinde demişti ki: Korkma, nazar ve istidlâl mumunu

(114) Sûre-i Rûm: 50.

söndür. - Yâni müessiri bulmak için esere bakmakdan vaz geç - ki, ona mukâbil yüzlerce nûr görmüş olasın.»

477

که ز کشتن شمع جان افزون شود
لیلی ات از صبر تو مجنون شود

Kî zi küşten şem'-i can efzun şeved,
Leyli et ez sabr-ı tû Mecnûn şeved.

«Mum söndürülünce can şem'inin nûru artar. Senin Leylân, senin sabrından mecnûn olur.»

478

ترك دنیا هرکه کرد از زهد خویش
پیش آید پیش او دنیا و بیش

Terk-i dünyâ herki kerd ez zühd-i hîş,
Pîş âyed pîş-i ô dünyâ vü bîş.

«Her kim zühd ü kanâat gösterip de Dünyâyı terkedecek olursa, Dünya ona doğru ziyâdesiyle yaklaşır.»

Dünyâyı gölgeye benzetirler. Yüz çevirilince arkadan koştuğunu, arkasına düşülünce yetişilemediğini de vech-i şebeh, yâni sebeb-i teşbîh olarak îrâd ederler. Fakat Dünyâ nedir? Mükerreren söylenildiği üzere, insanın serveti, yâhut onu kazanmak için sa'y ü gayreti değildir. Belki kalbin Cenâb-ı Hak'dan gafletidir. Nitekim Hazret-i Mevlânâ da bunu şöyle ifâde etmişdir :

«Dünyâ nedir? Allah'dan gâfil olmakdır. Yoksa kumaş, gümüş, oğul ve ıyâl sâhibi olmak değildir. Eğer malı, Allah rızâsı için, fukarâya bakmak, köprü, çeşme, hastahâne ve mescid inşâsı gibi, Hakk'ın râzı olacağı şeyleri yapmak için biriktirdin ise, öyle mal hakkında, Rasûl-i Ekrem: (Helâl bir malın, sâlih bir kimse için hayırlı olduğunu) söylemişdir.»

Her şeyden el, etek çekmekle, Dünyâyı terkedebilmek, bir mârifet olsa da, her şeyin içinde iken hiçbir şeye bağlanmamak, servet ve sâmân ile, debdebe ve servetin varlığiyle yokluğunu müsâvi görmek, elbet de berikinden çok yüksek bir faziletdir.

Dünyâ, insanların mesâisiyle mâmûr olur. Beşer, bu vazife ile mükellefdir. Bunu yapmayanlar, vazîfesini îfâ etmeyenler demekdir. Cenâb-ı Hak, Sâlih Aleyhisselâm'ın kavmi olan Semûdilere peygamberleri lisânından :

قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ
فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا اِلَيْهِ

Yâni : «(Sâlih) **dedi ki: Ey kavmim; Allâh'a ibâdet ediniz. Sizin için ondan başka hakîkî bir mâbûd yokdur. O, sizi toprakdan meydana getirdi, sizi orada ömür geçirmeye me'mûr etti. O hâlde, O'ndan mağfiret isteyin, sonra O'na tevbe edin,** (hep O'na dönün)[115].» denildiği hikâye buyurulmuştur.

Semûd kavminin, arzı imâra vesile olmak üzere yaratıldıkları söylendikden sonra, kendilerine tevbe ve istiğfâr tavsiyesi, Allahü a'lem, onların Dünyânın îmârı vazifesini îfâda kusûr eylemiş, hattâ terk-i vazîfe dolayısiyle günâha girmiş olduklarına işâret olsa gerekdir. Kezâ, Hak sübhânehü ve teâlâ :

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ
الصَّالِحُونَ ۝

Yâni : **«Andolsun, Tevrat'dan sonra Zebur'da da yazmışızdır ki, arza (ancak) sâlih kullarım mîrascı olur**[116]**.»** buyuruyor. Buradaki sâlih kullar, şüphesiz ki Arzı îmâra salâhiyetli olanlardır. Nitekim müslümanlar, ilk asırlarda, Osmanlılar da Kânunî devrinde, dünyânın pek çok yerini istilâ ve oraları îmâr etmişlerdi. Demek ki salâhiyetleri varmış. Sonra tenbelliğe vurmuşlar, kendilerinde îmâr salâhiyeti kalmamış. Aldıkları yerleri vermeye başlamışlar!...

Peygamber-i Ekber Efendimiz, Medîne'yi teşrîf buyurdukdan sonra, Mescid-i Şerîf ile birkaç oda yaptırdı. Gerçi mescid olsun, odalar olsun, külfetsiz ve muhtasar tutulmuştu. Mescidin döşemesi olmadığı gibi, oda-

---

(115) Sûre-i Hûd: 61.
(116) Sûre-i Enbiyâ: 105.

lardan bâzılarının kapısı yoktu. Perde ile örtülüyordu. Fakat bunların böyle olması, hem ehemmi mühimme takdim etmek, hem de çalışamayan, yâhut çalışıp da artıramayan fâkirlere medâr-ı teselli olmak içindi. Mescid-i Şerif, Asr-ı saâdetde evvelâ toprak, sonra ufak çakıl taşı ile döşeliydi (*). Hazret-i Ömer zamânında, hasır yayıldı. Hazret-i Osman zamânında mükemmel sûretde tâmir, tevsi ve tezyin edildi. Cennet'le müjdelendiklerini bildiğimiz ve herbirini hürmetle yâdetdiğimiz (Aşere-i Mübeşşere) den bâzılarının, sonradan yapılmış konakları vardı. Fakat o mâl ile o konaklar ve saraylar, onların kalbine girmemiş, bil'âkis o zevât-ı kirâm, onların içine girmiş, oturmuştu.

Ulemây-ı dîn diyor ki, **(Âtüzzekâh')** yânî **«Zekât verin»** emrinde, çalışıp kazanmaya da teşvîk vardır. Çünki, zekât vermek için servet sâhibi olmak, servet sâhibi olmak için de çalışıp, helâlından kazanmak lâzımdır. Fakat yüz kuruşa alınmış bir malı, bin kuruşa satıp ihtikâr yapmakla kazanılan, yâhut haram yollardan elde edilen bir servet, helâl olur mu, olmaz mı? Orasını, öyle yapanlar düşünsün!..

Hülâsa: Allah'dan gâfil olmamak şartıyle, çalışıp helâlından kazanmak ve servet sâhibi olmak, dindârlığa mâni değildir. İyi bilmelidir ki, muhtâc bir avuca, birkaç para koyabilmek, başkalarına el açmaktan çok hayırlıdır.

Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimiz: **(El yed-ül-ulyâ hayrun min Yedissüflâ)**, yânî: **«Üstdeki el, altdaki elden fazla hayırlıdır.»** buyurmuşdur ki; üstdeki el veren, altdaki el de alan el demekdir.

479

در یکی گفته که آنچه داد حق
بر تو شیرین کرد در ایجاد حق

Der yekî güftê ki ançet dâd Hak,
Ber tü şîrin kêrd der îcâd Hak.

«Tomarın birinde demişti ki: Allâh, sana ne vermişse, onu icâd ederken sana şirin kılmışdır.»

(*) Bu bahse dâir «Müslümanlıkda ibâdet târihi» ünvanlı eserimde tafsilât vardır.

بر تو آسان کرد خوش آن را بگیر
خویشتن را در میفکن در زحیر

Ber tü âsân kêrd hoş an râ bigîr,
Hîşten râ der meyefken der zehîr.

«Cenâb-ı Hakk'ın sana müyesser kıldığını hoşlukla kabûl et. Kendini zahmet ve meşakkate düşürme.»

Yahûdî vezîr, evvelki tomarda Dünyâyı terke, zühd ve kanâate, dolayısiyle şiddet ve azîmete teşvîk etmişdi. Sonraki tomarda ise, azîmet yoluna değil, ruhsat tarikine gidilmesini tavsiye ediyor. «Allah sana her ne vermişse o, senin nasibindir. Ondan nefsini mahrûm etmek için sıkıntıya katlanma» diyor.

Gerçi şeriatin müsâadesinden istifâde etmek vardır. Hazret-i Ömer Radıyallâhü anh: **«Dinde pek ince eleyip sık dokumakdan sakınınız. Zîrâ Allah, dinde kolaylık göstermişdir. Dînin emirlerini tâkatiniz mikdârı ifâ ediniz.»** Hadîsini rivâyet eylemişdir. Meselâ, namazda huzûr-u kalb lâzımdır. Yânî namaz kılanın, başka yerleri hatırından çıkarıp, yalnız Allah ile meşgûl olması îcâb eder. Fakat hasbelbeşeriyye o sâadet, çoğumuza nâsib olmaz. Binâenaleyh, mümkün olduğu kadar huzûr ile namaz kılıvermek, elbetde kılmamakdan hayırlıdır. İşte, mümkün olduğu kadar huzûr ile namazı kılmak, dînin ruhsatından istifâde etmekdir. Yoksa o istifâde, bâzı mülhidlerin dedikleri gibi, emirlerde (istek şart), yasaklarda (istek hak) düstûruna uymak demek değildir..

Evet. Dervişliği kendi hevâ ve heveslerine uydurmak isteyen bir takım dinsizler, emirlerden birine, meselâ :

— Ezan okunuyor, namaza gidelim, tekliflerine mârûz kalınca :

— Yoo-... Erenler; istek şartdır. Fakirde ise Hak vere?.. Eğer benim namaza gitmem Hakk'ın matlûbu olsaydı, bana da istek verirdi! hezeyanını ederler. Kezâ :

— İçki kullanmak haram değil mi? suâline muhâtab olunca:

— İmanım; istek hakdır. Dem kullanışımı Allah istemeseydi, bana da o istek gelmezdi! saçmasını yuvarlarlar.

Evet? (İstek hakdır) sözü doğrudur amma, benim ve senin gibilerin değil. Cenâb-ı Hak, Peygamberi için :

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ

Yânî : **«Peygamber size ne verdiyse onu alın[117].»** buyuruyor. Kezâ :

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ

Yânî : «(Habîbim; onlara) **de ki: Eğer Allâh'ı seviyorsanız, bana tâbî olun ki Allah da sizi sevsin[118].»** emrini veriyor.

Rasûl-i Ekrem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem de :

«Bana itâat eden, Allâh'a itâat etmiş, bana isyân eden, Allah'a isyân etmiş olur» buyuruyor. Demek ki Peygamberin her emri, Allah'ın emri ve her isteği, Allah'ın isteğidir. O hâlde (istek hak) sözü, Rasûlullah Hazretlerine âid bir sözdür. O Peygamber-i Ekber, öyle bir zât-i mukaddes ve muallâdır ki:

Rizây-i pâkine hizmet, rizâullâha hizmetdir;
Ubûdiyyet ona aynîle Allâh'a ibâdetdir.

Bilverâse ve bittebeıyye de kümmelîn-i evlîyây-ı kirâm hazarâtına mahsûsdur. Hazret-i Mevlânâ :

«Allahın vahy ü hitâbına mazhar olan zâtin her buyurduğu, aynı savâbdır» buyuruyor. Yoksa şerîatde kayıdsız, tarîkatde irfansız birtakım adamların, bu vâdîdeki sözleri hezeyandır, hattâ îmâna aykırıdır.

Hülâsa: **«Dinde güçlük yoktur»** muktezâsınca müslümanlık, zorluk dîni değildir. **«Allah azîmetlerine riâyet edilmesini sevdiği gibi, ruhsatlarına ittibâ olunmasını da sever»** hadîsi, yerine göre hem ruhsatın, hem azîmetin makbûl-ü İlâhî olduğunu haber veriyor. Ramazanda yola çıkan bir müslümanın iftâr ile, sonra kaza etmesi, ruhsatdır. Hem yolcu, hem oruçlu olması ise, azîmetdir. Bir müslüman, bu husûstaki ruhsat-i İlâhiyyeden, sonra kazâ etmek, yânî güne gün tutmak şartiyle istifâde edebilir. Fakat Allah, bana yiyecek, içecek vermiş diye, mukim ve sağlam bir müslümanın oruç yemesi câiz değildir.

(117) Sûre-i Haşr: 7.
(118) Sûre-i Âl-i Imran: 31.

Asr-ı saâdetde, bir Ramazan içinde harbe gidiliyordu. Mücâhidlerden oruç tutanlar olduğu gibi, sonra kazâ etmek üzere iftâr eyleyenler de vardı. Menzile gelince oruçlular serilip yattılar. Oruçsuzlar su taşımak, çadır kurmak vesâire gibi hizmetlerde bulundular. Bunun üzerine, Rasûl-i Ekrem Efendimiz: **«İftar etmiş olanlar sevâba nâil oldular»** buyurdu. Oruçlu olanlar azîmeti, oruçsuzlar ruhsatı iltizâm eylemişlerdi.

481

در یکی گفته که بگزر آن خود
کان قبول طبع تو ردست و بد

Der yekî güftê ki bügzer ân-ı hôd,
Kâ'n kabûl-i tab'ı tû reddest ü bed.

«Tomarın birinde demişti ki: Kendi isteğini bırak. Çünki senin tabiatince makbûl olan, kötü ve merdûd bir hareketdir.»

482

راههای مختلف آسان شدست
هر یکی را ملتی چون جان شدست

Râhhây-ı muhtelif âsan şüdest,
Her yekî râ milletî çün can şüdest.

«Muhtelif ve müteaddit yollar, tabiate kolay gelmiş, onlardan her birine bir millet ve bir din, can gibi olmuş; — yânî ona sarılmış kalmıştır. —»

483

گر میسر کردن حق ره بدی
هر جهود و گبر ازو آگه بدی

Ger müyesser kerdenî Hak reh büdî,
Her cühûd ü gebr ezô âgeh büdî.

«Eğer Hakk'ın müyesser etmesi, çıkar bir yol olsaydı, her Yehûdi, hattâ her mecûsi, ârif-i billâh olurdu.»

Vezîr, bir tomarda böyle demiş, azîmeti ruhsata tercîh eyliyerek, eğer

ruhsat yolu sâlikini hakîkate götürseydi, Yahûdiler de, Mecûsîler de Al-lâh'a vâsıl olurdu neticesini çıkarmıştı.

484

در یکی گفته میسر آن بود
که حیات دل غذای جان بود

Der yekî güftê müyesser an büved,
Kî hayât-ı dil gıdây-ı can büved.

«Tomarın birinde demişti ki: Allâh'ın müyesser kıldığı şeyler, — yâ-nî icrâsını kolaylaştırdığı hareketler — kalbin hayâtı ve rûhun gıdâsı-dır.»

485

هر چه ذوق طبع باشد چون گذشت
بر نیارد همچو شوره ریع کشت

Herçi zevk-ı tab' bâşed çün güzeşt,
Ber neyâred hemçü şûre rey' u keşt.

«Tabîate zevk veren bir şey geçince, artık o tabîatde feyiz husûle gelmez. Nebat yetiştirmeyen, çorak yere döner.»

486

جز پشیمانی نباشد ریع او
جز خسارت پیش نارد بیع او

Cüz peşimânî nebâşed rey'-i ô,
Cüz hasâret pîş nâred bey'-i ô.

«Öyle bir adamın hâsılı: pişmanlıkdan, alım-satımı da: zarardan baş-ka bir şey doğurmaz.»

487

او میسر نبود اندر عاقبت
نام او باشد معسر عاقبت

Ô müyesser nebved ender âkıbet,
Nâm-i ô bâşed müasser âkıbet.

«Böyle bir harekèt — yâni ibâdet ve tâat, — yâhut onları yapan, mü-yesser değildir. Belki onun adı muasser olmak lâzım gelir.»

Yahûdî vezir, bir tomarında diyordu ki: «Tâat ve ibâdetin müyes-seri ve muasseri vardır. Müyesser, yânî insana kolay gelen hâl ve hare-ketler, tabiate şevk ve şetâret verir. Kalbe hayât, rûha gıdâ olur. Bun-dan dolayı, o gibi şeyler zevk ile, neşve ile yapılır. Zorla ve isteksizlikle tâat ve ibâdetde bulunmak, çorak ve taşlık bir yere tohum saçmak gi-bidir. Çorak bir yerde ot bitmeyeceği gibi, isteksiz ibâdetden hayır gel-mez. Böyle bir ibâdetin yorgunlukdan başka faydası olmaz. Binâenaleyh böyle zorla ve istemiyerek yapılan ibâdetler ve onları icrâ edenler, mü-yesser değildir, muasserdir.» O halde:

488

تو معسر از میسر بازدان
عاقبت بنگر جمال این و آن

Tû müasser ez müyesser bâzdân,
Âkıbet binger cemâl-i în ü an.

«Sen muasserle müyesseri ayırd et ve bununla onun, son hâline bak.»

Bir Hadîs-i Şerîfde: **«Çalışın, sâlih amellerde bulunun. Herkes ne gi-bi bir amel için halk edilmişse, o amel kendisine kolay gelir»** buyurul-muştur; kelâm-ı Nebevî:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ۞ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ۞
فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ۞ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ۞ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ
۞ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ۞

Âyet-i Kerîmesiyle izâh olunmuşdur.

Bu nazm-ı Celîlin üst tarafında :

إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ۞

Yâni : «(Ey insanlar;) **sizin mesâiniz** (ve amelleriniz) **hakîkaten çeşit çeşittir**[120].» denildikten sonra, buyurulmuştur ki :

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ ۞ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ ۞
فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ ۞ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ ۞ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ
۞ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ ۞

Yânî : **«Bundan sonra kim verir ve sakınırsa, o en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolaya hazırlarız. Amma, kim cimrîlik eder, kendisini müstağnî görür, ve o en güzeli yalan sayarsa, biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız[121].»**

Evet. İnsanlar olsun, tâat ve ibâdetler olsun, müyesser ve muasser nâmiyle iki kısımdır. Hulûs u îmânı ve zevk-i îkânı olanlara ibâdet, gâyet kolay gelir. İmânı ve itikâdı çürük olanlara da meselâ iki rekât namaz kılmakdan, fakirlere on para sadaka vermekden daha ağır bir şey olamaz. Garibdir ki, o gibi adamlar, iki rekât namaz kılmaya üşenirler de saatlerce dans etmekden yorulmazlar. Yine o gibileri, nefs uğrunda

(119) Sûre-i Leyl: 5-10.
(120) Sûre-i Leyl: 4.
(121) Sûre-i Leyl: 5-10.

avuç avuç sarfiyatda bulunurlar da, Allah yolunda on para vermeye kıyamazlar.

Bu, böyle olmakla berâber, Allah'ın istediği ve Peygamberin târif etdiği yola gitmek, bana güç geliyor! diye yayılıp oturmak, çölde giden bir kâfileden ayrılıp yolda kalmak demekdir. Artık öyle bir adamın hâlinin ne olacağını siz tasavvur edin. Halbuki insanın atâlet ve betâlete, çalışma ile galebe çalması, nefsinin istek ve heveslerini ayak altına alması lâzımdır. Bir Hadîs-i Şerîfde :

«Cennet, tab'a ağır gelen şeylerle ihâta edilmişdir, cehennem de nefse hoş gelen şeylerle ihâta edilmişdir.» buyurulmuşdur. O hâlde, tabîatdeki ağırlığa ve neş'esizliğe bakmamalı, elden geldiği kadar iyi amellerde bulunmaya çalışmalıdır.

489

در یکی گفته که استادی طلب
عاقبت بینی نیابی در حسب

Der yekî güftê ki üstâdî taleb,
Âkıbet bînî neyâbî der haseb.

«Tomarın birinde demişti ki: Kendine bir üstad bul. Haseb ve neseb dolayısiyle âkibet-i umûra vâkıf olamazsın.»

490

عاقبت دیدند هر گون ملتی
لاجرم گشتند اسیر زلتی

Âkıbet dîdênd her gun milletî,
Lâ ceram geştênd esîr-î zilletî.

«Her millet; fikrince, geleceği gören kimseleri alarak geçinmek istediler. Kendi düşünceleriyle hareket etdikleri için, zillete ve felâkete uğradılar.»

عاقبت ديدن نباشد دست باف

ور نه كى بودى ز دينها اختلاف

Âkıbet dîden nebâşed dêst bâf,
Ver ne key bûdî zi dinhâ ihtilâf.

«Âkıbeti görebilmek, el örgüsü ve oyuncak kabilinden bir şey değil-dir. Öyle olsaydı, din ve mezheblerdeki bunca anlaşmazlık nasıl mey-dana gelirdi?»

Yahûdi vezir, bu tomarda da, bir üstad ve bir mürşide bağlanma-nın lâzım olduğunu söylüyor. Filâncanın oğlu, yâhut torunu olmakla ge-leceği görmenin mümkün olamıyacağını, çünkü bunun oyuncak kabilin-den bir şey olmadığını, peygamberlere tâbi olmayıp da kendi fikrine gö-re hareket etmek isteyen eski ümmetlerin, kahr-i İlâhiye uğradıklarını söylüyor. İkinci bir tomarda nakzetmemiş olsaydı, bu tavsiye pek doğru bir şeydi.

Cenâb-ı Hak; ins ü cinni, ancak zât-ı ecell ü akdesine ibâdet etme-leri için yaratmış olduğunu :

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ ۞

Yânî : **«Ben cinleri de, insanları da** (başka bir hikmetle değil), **an-cak bana kulluk etsinler diye yaratdım**[122]**.»**

Âyet-i Kerîmesiyle haber vermiştir. İşte, ne için yaratılmış olduğu-nu bilmek, ve sebeb-i hılkat olan ibâdeti hakkiyle îfâya çalışmak, gele-ceği görmek demekdir. Kulluk vazifesinin hakkiyle îfâsı için, bir mür-şid-i kâmile ihtiyaç vardır. «Canım; müslümanlık kitablarda yazılı, on-ları okuyup anlayabilen, pekâlâ tatbik edebilir. Ayrıca bir mürşide ne lüzûm vardır?» diye bir suâl vârid olabilir. Buna karşı gerek naklî, ge-rek aklî cevâb da verilir. Hak sübhânehû ve teâlâ :

(122) Sûre-i Zâriyât: 56.

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا

اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِى

سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۞

Yânî : **«Ey îmân edenler, Allah'dan korkun, O'na** (yaklaşmaya) **ve-sîle arayın ve O'nun yolunda savaşın. Tâ ki muradınıza eresiniz**[123]**.»** bu-yuruyor. Erbâb-ı hakikat, bu âyetdeki (vesîle) den maksadın: Mürşid-i kâmil olduğunu söylüyor.

(Hüseyin Vâ'ız) tefsirinde, (Bahrulhakâyık) dan naklen diyor ki : Bu âyet-i kerimede, insanların felâh bulması için, dört şart gösterilmiş-dir :

Birincisi: (Yâ eyyühellez'îne âmenû) hitâbesiyle ilk şart olarak îmân gösterilmiştir. O olmayınca, insanın çirkin-karanlık perdelerinden kur-tulması mümkün değildir.

İkincisi: **(İttekû)** denilerek, takvânın lüzûmuna işâret olunmuştur. Şeriat hükümlerinin, güzel huyların menşe'i takvâdır. Onsuz günahdan kurtulunmaz.

Üçüncüsü: (Vebteğû ileyhil vesîlete) denilmişdir. Vesîle: Cismin rûhda fânî olmasıdır. Ârif bu vâsıta ile varlık perdelerinden kurtulur.

Dördüncüsü: (Vecâhidû) denilmiştir. Mücâhede: Benliğin izmihlâli ve hüviyetin isbâtıdır. Mücâhid bununla vücûd zulmetinden kurtulur, envâr-ı şuhûda vâsıl olur.

Kezâ Kur'ân-ı Kerîm'de :

فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۞

Yânî : **«Eğer bilmiyorsanız, zikir ehlinden sorun**[124]**.»** buyuruluyor. Vâkıa nüzûl sebebine göre, buradaki (ehl-i zikr) den maksad: Ehl-i ki-tâbdır. Fakat âyetin husûsiyyeti ondan umûmî bir meâl çıkarmaya mâni değildir. Örfümüzde ise ehl-i zikr: Şeyhler ve dervîşler demekdir.

Bir de başka cihetden mütalaâ edelim: Bugün beden ilminin âlim-leri olan doktorlar, ihtisâsa fevkalâde ehemmiyet veriyorlar. Şûbeleri

(123) Sûre-i Mâide: 35.
(124) Sûre-i Nahl: 43.

dahilinde çalışıp başka cihetlerle meşgûl olmuyorlar. Böyle yaptıkları için de muvaffak oluyorlar. Meselâ bir mütehassıs, tıbbî ilâçların çeşitlerini, faydalarını, hangi hastalıklarda ne kadar kullanılabileceğini biliyor ve söylüyor. Üst tarafına karışmıyor. Diğer mütehassıslar ise, o ilâçları hastanın mizâcına ve hastalığın şiddet ve derecesine göre tertib ve tatbik ediyor. Sonra her doktorun teşhîsi bir olamıyor. Bâzıları, bir hastalığın nev'ini tâyin ederken yanılıyor. Yanlış tedâvîye kalkıştığı için, hastalığın artmasına sebeb oluyor. Böyle bir hâl vukûunda, tıb üstâdlarına mürâcaat mecbûriyeti hâsıl oluyor. Bâzı defâ onlar da lâboratuar muâyeneleriyle röntgen filmi alınmasına lüzûm gösteriyor da öyle tedâvîye başlıyor.

İşte müslümanlıkdaki itikâd ve amelden bahseden kitablar, temâmiyle tıbbî eserler gibidir. Onları okuyan ve bilenlerle tabâbet hâsıl etmiş olanlar, bilmek itibâriyle müsâvîdir. Fakat bir doktor için, sâde tıbbî tavsiyeleri bilmek kâfî değildir. Uzun uzun tatbikat ve tecrübe ile teşhisde meleke peydâ etmek şartdır.

Bir din âlimi için de yalnız dînî kitabları okumak, onların münderecâtını herkese sağlık vermek kâfî değildir. Halkın mizâcını da bilmek, ahlâkî hastalığını ona göre tedâvî etmek gerekdir. İşte bu sûretle ahlâk tedâvîsi yapacak kimse; hoca olsun, şeyh olsun; mürşid-i kâmil ve tabib-i mânevîdir.

Gözünde za'f olup da gözlük kullanmayanlar, vesîleye, vâsıtaya, mürşîde muhtâc bulunduğunu anlamayanlardır ki, o gibilerin görüşü her hâlde dumanlıdır.

492

در یکی گفته که استاد هم توی
زانکه استاد را شناسا هم توی

Der yekî güftê ki üstad hem tüyî,
Zanki üstad râ şinâsâ hem tüyî.

«Tomarın birinde demişti ki: Üstâdı tanıdığın için, üstâd sensin.»

493

مرد باش و سخرهٔ مردان مشو
روسر خود گیر و سرگردان مشو

Mêrd bâş ü sühra-î merdan meşev,
Rev ser-î hod gîr u sergerdan meşev.

«Adam ol da, birtakım kimselerin tâbii olma. Git, başının çâresine bak, serseriyâne dolaşma.»

Vezir, bir evvelki tomarda, mürşide mürâcâat lüzûmundan bahsettiği hâlde, burada onun lâzım olmadığını söylüyor ve mugâlatâ yapıyor. Vâkıa tarikatde bir (üveysî) lik vardır. Nitekim (Üsküdârî Şeyh Osman Şems) merhûm, bir ilâhîsinde :

Gönülde buldum esrâr-ı Üveysî,
Üveysîyim, üveysîyim, üveysî.
Ki oldum aşkının Leylâ vü Kaysı,
Üveysîyim, üveysîyim, üveysî.

der. (Üveys-ül-Karenî) Radıyallâhü anh'ın, Rasûl-ü Ekrem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem'den vâsıtasız feyz almasına binâen, zât-i Risâletden, yâhut evliyâullahdan birinin rûhâniyetinden istifâde etmiş olanlara (Üveysî) denilir. (Şeyh Attar), Hallâc-ı Mansûr'un; (Ebülhasen-i Harkânî) Bâyezîd-i Bestâmî'nin; (Muhyiddin-i Arabî), Abdulkâdir-i Geylânî'nin mâneviyetinden istifâde etmişlerdir. Maamâfih, üveysiler de ya evvelce, yâhud sonra bir yaşayan mürşide intisâb ederler. Nitekim Hazret-i Üveys, Sıffîn muhârebesinde, Hazret-i Ali (R.A.) in maiyyetinde bulunmuş ve şehîd düşmüşdür. Zâten (fenâ fişşeyh) mertebesinin ilerisi (fenâ firrasûl) dür ki, Üveysîlik ,demekdir. Maamâfih bu inâyet-i İlâhiyye, öyle herkese nâsib olmaz. Üveysî olacak zâtın oldukça kemâl kesbetmiş, mânevî yüceliklere istîdâd peydâ etmiş olması lâzımdır.

Vezîrin bunu tavsiyedeki tezvîri, Üveysîliği umûmî bir şekilde göstermiş olmasındandır.

494

در یکی گفته که این جمله یکیست
هر که او دو بیند احول مردکیست

Der yekî güftê ki in cümlê yekîst,
Her ki ô dû bîned ahvel merdekîst.

«Tomarın birinde demişti ki: Bunların hepsi birdir. İki gören, şaşı bir zavallıdır.»

در یکی گفته که صد یك چون بود
این که اندیشد مگر مجنون بود

Der yekî güftê ki sad yek çün büved,
În ki endîşed meğer Mecnun büved.

«Tomarın birinde demişti ki: Yüz, nasıl bir olur? Böyle düşünen delidir.»

496

هر یکی قولیست ضد یکدگر
چون یکی باشد یکی زهر و شکر

Her yekî kavlîst zıdd-ı yek diğer,
Çün yekî bâşed yekî zehr û şeker.

«Herbiri diğerine zıd bir sözdür. Nasıl olabilir ki, biri zehir, öbürü şekerdir?»

Yahûdî vezir, son iki tomarda, vahdet ve kesretile, vücûd ve zuhûr bahislerini karıştırmış; birinde, arayacağın üstâd da, sen de birsiniz, ondan başka bir şey değilsiniz, demiş; diğerinde ise, bir ile doksan dokuz arasındaki farkı ileri sürmüş; «Biri zehir, biri şeker olan iki şey, nasıl bir olur?» süâlini îrâd eylemişdir.

Yüzün, bir olmayacağı müsellem olmakla beraber; yüzün, birden husûle geldiği de mâlûmdur. Vücûd, yânî varlık; fakat ezelî ve ebedî olup da bir mûcidin îcâdına muhtâc olmayan varlık, birdir ki, o da Hakkın varlığıdır. İşte bizim gibilerin anlayabileceği (Vahdet-i vücûd) bu kadardır. Eşyânın vücûdu, daha doğrusu zuhûru ise, kendiliğinden değildir. Mûcid-i vâhidin îcâd ve izhârı eseridir. Bunu mümkün mertebe anlatabilmek için, deniz ile dalga ve köpüklerini misâl getirirler. Sâkin bir havada deniz, düz bir satıhdan ibâret görünür. Fakat bir fırtına esnâsında, o düz satıh görünmez olur. Onun yerine, köpüklü köpüklü dalgalar müşâhede edilir. Dalgaların çarpışıp köpürmesi bir müddet sürer. Hava sâkinleşince, dalgalar ve köpükler kaybolur. Ortada kalan denizden ibâret olur. İşte, temâmiyle benzememek şartiyle deniz: Vücûd-ü Mutlak; dalgalar ve köpükler de: eşyânın zuhûru!...

Benim ifâde edip anlatabileceğim bu kadardır. Bahsi merâk edenler, erbâbına mürâcaatda bulunmalıdır. Maamâfih bunların sâdece lâfızlariyle uğraşmak, vahdeti kesretden, kesreti vahdetden ayırd etmek zevki vahdete engel teşkîl eder. Bunu beyân için, Hazret-i Mevlânâ diyor ki:

«Sen zehirden ve şekerden vazgeçmeyince, vahdet bahçesinden nasıl koku alabilirsin?»

İnsanın beyni, zehirin acılığı ve şekerin tatlılığı ile meşgûl olmamalı ki, burnunun duyacağı bir kokuyu alabilsin. Bunun gibi, vahdet kokusu almak isteyenler, o kokunun koklanmasına mânî olacak her düşünceden can burnunu temizlemelidir. Dolmuş bir kaba konulacak bir şey, oraya sığmaz, dökülür.

497

زاین نمط زین نوع ده طومار و دو
بر نوشت آن دین عیسی را عدو

Zin nemat zin nev' deh tômâr ü dû,
Ber nüvişt an dîn-i Îsâ râ adû.

«Îsâ dininin düşmanı olan o Yahûdî vezîr, bu tarzda ve nevîde, on-iki tomar yazdı.»

Vezîrin tezvîr ve sapıtmak için kullandığı hükümler arasındaki ayrılığın, hakîkî olmayıp, sûrî ve sathî nazarlara göre olduğunu anlatmak için, Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki:

•

«BU İHTİLÂFLARIN GÖRÜNÜŞÜNÜN SÛRETDE OLUP, HAKÎKATDE OLMADIĞININ BEYÂNI»

498

او ز یکرنگیٔ عیسی بو نداشت
وز مزاج خم عیسی خو نداشت

Ô zi yekrengîi Îsâ bû nedâşt,
Vez mizâc-i humm-i Îsâ hû nedâşt.

«Yahûdî vezîr, Îsâ'nın tek renkliliğinden koku almamış olduğu gibi, Îsâ küpünün mizâcından da huy edinmemişdi.»

499

جامهٔ صد رنگ ازان خم صفا
ساده و یك رنگ گشتی چون ضیا

Câme-î sad renk ezan humm-î safâ,
Sâde vû yek rêng geştî çün zıyâ.

«Yüz renkdeki elbise, o sâfî küpde, sabâ rüzgârı gibi, sâde ve tek renk olurdu.»

Hazret-i Pir, şu iki beyit ile târihî vak'alardan ve Hazret-i Îsâ'nın mûcizelerinden birine işâret ediyor.

Hazret-i Îsâ'nın hayâtının nasıl geçmiş olduğu, pek de mâlûm değildir. Kendisini Allah'ın oğlu, hattâ Allah'lık derecesine çıkaran hıristiyanlar bile, O'nun Arz üzerindeki otuzüç senelik hayâtını, nerelerde ve nasıl geçirmiş olduğunu lâyıkiyle bilmezler. Buna rağmen, Hayât-ı Muhammediyye doğumu ânından vefâtına kadar, mükemmelen mazbuttur. Peygamberimizin nasıl ve nerede doğduğunu, nerelere ve ne sûretle gitdiğini, kimlerle görüşüp ne gibi dînî tâlimatda bulunduğunu, biz müslümanlar, hamdolsun bildiğimiz için, Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimize (Abdullah, Rasûlullah, Habîbullah) demekle iktifâ ederiz. Halbuki hıristiyanlar, hayâtının bir kısmını nasıl geçirdiğini bilmedikleri Hazret-i Îsâ'ya, Allah'ın oğlu ve Allah (!) demeye kadar işi ileri götürürler.

Hazret-i Îsâ, Kudüs'de Beytüllâhimde, babasız olarak doğmuşdu. Gerçi tabiaten babasız çocuk olmaz. Fakat mûcize; tabiatin üstünde olan, benzerini yapabilmekde insanları âciz bırakan hâdise demekdir. Îsâ'nın babasız olduğunu garîb görenlere, Hazret-i Kur'ân, Âdem Aleyhisselâm'ın yaradılışını gösteriyor. Öyle ya!... Îsâ'nın, hiç olmazsa anası vardı. Âdem'de ise o da yokdu. Meşhûr Darvin, insanların maymundan azma olduğunu, insanların babasının da bir maymun yavrusu olduğunu söylemiş. Muvakkaten kabûl edelim; fakat o nazariyyeye inanmış insanlara soralım: «İnsanların aslı maymun ise, maymunların aslı ve onların da aslı nedir?. Bu birçok asıllar, hangi mahlûkdan neş'et ettiler? O mahlûk, ilk defâ ne sûretle vücûde geldi?» Zannederim ki, Darvin ile taraftarlarından, iknâ edici bir cevab alamayız. Binâenaleyh, Hazret-i Âdem ile Hazret-i Îsâ haklarında, Allah'ın ve Peygamberimizin bize telkin etdiği itikâdı değiştiremeyiz. Yahûdîler, Îsâ'nın doğuşundaki mûcizeyi kafalarına sığdıramadıkları için, Zekeriyyâ Aleyhisselâmı zinâ isnâdiyle

şehîd etdiler. Hazret-i Meryem'i de recmetmeye, yânî taşla öldürmeye kalkıştılar. Lâkin Hazret-i Îsâ, kundakda ve beşikde iken konuşmağa başladı. Kendisinin Abdullah ve Rasûlullah olduğunu söyledi. Bunun üzerine Yahûdîler, Hazret-i Meryem'den ellerini çektilerse de, dillerini tutmadılar. Hazret-i Meryem'in (Yûsüfü Neccâr) diye meşhûr bir amcazâdesi vardı. Dedikodunun önünü almak için, Hazret-i Meryem'le Hazret-i Îsâ'yı Mısır'a götürdü. Oniki, onüç sene orada oturdular. Mısır'da (Kalyûbiyye) müdüriyyeti dâhilindeki (Matariyye) merkezinde, bir ağaç varmış ki ona (Şeceret-ül-azrâ) denilir; Hazret-i Meryem ile Hazret-i Îsâ'nın o ağaç altında oturmuş olduklarına itikâd olunur ve o münâsebetle hâlâ ziyâret edilirmiş. Âile-i Îseviyye'nin, bu müddet zarfındaki hayâtına dâir hiçbir mâlûmat yoktur. Sonra, Akka vilâyetindeki (Nâsıra) köyüne gelmişler, orada yerleşmişler. Gûyâ hıristiyanlığın bu köyden çıkmış bulunması, Îsevilere (Nasrânî) nisbetini kazandırmış.

Kâdî tefsîri hâşiyesinde, Şeyhzâde merhûmun da yazdığı veçhile, Hazret-i Meryem, oğlunu bir boyacının yanına çırak vermiş; fakat Mısır'da mı, Nâsıra'da mı? Belli değil. Her neredeyse, bir gün ustası, Hazret-i Îsâ'ya, birkaç parça kumaş vermiş, renklerine göre batırılacak boya küplerini de göstermiş ve işine gitmiş. Mesîh Aleyhisselâm, o kumaşların hepsini bir küpe daldırmış, bırakmış. Ustası gelip işi anlayınca, hiddetlenmiş. Fakat Hazret-i Îsâ, bir boya küpünden istenilen renge boyanmış kumaşları çıkarmış.

İşte Hazret-i Mevlânâ, bu mûcizeye işâret ediyor. Îsâ'nın küpünden rengârenk kumaşlar çıktığı gibi, vahdet küpünden de böyle türlü türlü renk ve şekilde mahlûkların zuhûr eylemiş olduğunu, eşyâda görülen şu kesretin yegâne menbaının, vahdet bulunduğunu anlatmak istiyor. Lâkin Yahûdî vezîrde, Rûhullâhın feyzi ve neşvesi bulunmadığı için, İncil'deki hükümlerin nevilerine bakdı; fakat menbâ itibâriyle onların bir olduğunu idrâk edemedi, diyor.

Hazret-i Mevlânâ, bundan sonra vahdet âlemindeki tek renkliği beyân ediyor:

500

نیست یکرنگی کزو خیزد ملال
بل مثال ماهی و آب زلال

Nîst yek rengî kez'û hîzed melâl,
Bel mis'âl-i mâhî vü âb-ı zülâl.

«O tek renklik, usandıracak bir şey değildi. Belki balık ile tatlı su gibidir.»

İnsanın tabiati hâlden hâle, şekilden şekle değişmeye meyyâldir. Dâimâ bir renge bakmadan usanır. Fakat vahdet âlemindeki tek renklik,

daha doğrusu renksizlik; öyle usandıracak bir şey değildir. Su da tek renkdir, yâhud renksizdir; ammâ balıklar ondan usanmazlar. Çünki, hayatları onunladır. Havâ ile karadaki hayvanlar da böyledir.

501

گرچه در خشکی هزاران رنگهاست

ماهیان را با یبوسك جنگهاست

Gerçi der huşkî hezâran rênghâst,
Mâhiyan râ bâ yebûset cênghâst.

«Karada binlerce renk olmakla berâber, balıkların kurulukla cenkleri vardır.»

Yânî, denizdeki renksizliğe mukâbil, karada açığından koyusuna, parlağından donuğuna kadar sayısız renkler vardır. Lâkin o renkler, denizdeki mahlûklara hiç de hoş gelmez. Çünki onlar, karada yaşayamazlar. Bunun gibi, vahdet deryâsının balığı olan zevât-ı kirâm da, bu kesret âleminden kaçınırlar.

502

کیست ماهی کیست دریا در مثل

تا بدان ماند خدا عز و جل

Kîst mâhî kîst deryâ der mes'el,
Tâ bedan mâned Hudâ azzê ve cell.

«Balık kimdir, deniz nedir ki, misâl yoliyle Hüdây-i azze ve cel, onlara benzesin?»

Hazret-i Mevlânâ, vahdet âlemi ile İlâhî vâhidi, bizim gibilere anlatmak için, vahdet âlemini denize, o âleme mensûb olanları da balığa benzetmek sûretiyle bahsi îzâh etmek istemişdi. Bu beyt-i şerif ile misâlin, benzetilene mutâbık olmadığını bildiriyor.

Evet; bir şeyi kolayca gözönüne getirmek, bahsi muhâtaba mümkün mertebe anlatabilmek için teşbîh ve temsil yapılır. Ekseriyâ mâneviyâtın anlaşılması için, bu usûle mürâcaat olunur. Zâten, Mesnevî-i Şerîf'in herkesce makbûl olması, fehmine göre anlaşılmasından, bu anlayışda teşbîhlerin çokluğundandır. Maamâfih hiçbir vakit teşbîh, teşbîh olunanın; misâl de misâl verilenin aynı olmaz. (Filân, arslan gibidir) teşbîhinden, bir adamın yiğitliği anlaşılmakla berâber, o adamın temâmiyle bir arslan olduğu, kimsenin hâtırına gelmez. Mâddiyatda ve gözönünde olan şeylerde böyle olunca, mâneviyâtın maddiyât ile temsili, o

kadar uzakdır. Husûsiyle eşi ve benzeri olmayan Allâh'ı teşbîh ile, hattâ tenzîh ile temsîl edebilmek mümkün değildir. O Allah ki:

503

صد هزاران بحر و ماهی در وجود

سجده آرد پیش آن دریای جود

Sad hezâran bahr u mâhî der vücûd,
Secde âred pîş-i an deryây-ı cûd.

«Bu vücûd âleminde, yüzbinlerce deniz ve balık, o ikrâm ve lütuf sâhibinin huzûrunda secdeye kapanır.»

504

چند باران عطا باران شده

تا بدان آن بحر در افشان شده

Çênd bârân-î atâ bâran şüdê,
Tâ bedan an bâhr dür efşan şüdê.

«Ne kadar kerem yağmuru yağmıştır ki, onun feyziyle denizler inci yetiştirmişdir.»

505

چند خورشید کرم افروخته

تا که ابرو بحر جود آموخته

Çênd hurşîd-î kerem efrûhtê,
Tâ ki ebr û bâhr cûd âmûhtê.

«Hakk'ın keremi, güneşi ne kadar ışık saçmışdır ki, bulutlar ve denizler ondan cömertlik öğrenmişdir.»

506

پرتو ذاتش زده بر آب و طین

تا که شد دانه پذیرنده زمین

Pertev-î zâteş zed' ber âb ü tîn,
Tâ ki şüd dân' pezîren d' zemîn.

«O kerem güneşinden bir ilim parıltısı, suya ve çamura aksetmiş de toprak, dâneyi kabûl eylemiş ve yetiştirmişdir.»

Eski şâirler, nâmına kaside yazdıkları bir kimsenin cömertliğinden bahsetmek için, onu buluta ve denize benzetirlerdi. Hazret-i Pir de, bir kaç beyit evvel, vahdet âlemi ile ora mensublarını balığa benzetmiş, son-ra bu teşbihin pek uzak olacağını söylemişdi. Daha sonra, Cevâd-ı Mut-lak olan Allah'ın cömertliğine hiçbir şeyin misâl olamıyacağını bildir-mişdi. Cömerd insanları denize benzetirler. Fakat Allâh'ın cömerdliği huzûrunda yüzbinlerce deniz, secde-i takdîse kapanır. Çünki, o denizle-rin inci yetiştirmesi, yine rahmet-i İlâhiyyenin eseridir. Kezâ, cömerd kimseleri buluta benzetirler. Lâkin buluta yağmur yağdırmak hassasını verip, öğreten de Allâh'dır, buyurmuşdu. İşte o kerem ve o âtıfet cüm-lesinden biri de, suya ve çamura kaabiliyet vermesi ve ıslak toprağın sînesine gömülen tohumu yetiştirmesidir.

507

خاك امين و هرچه دروى كاشتى
بى خيانت جنس آن بر داشتى

Hâk emîn û herçi dervey kâştî,
Bî hiyânet cins-i an ber dâştî.

«Toprak emîndir. Ona her ne ekersen hiyânetini görmezsin. Ektiğin şeyin cinsini ziyâdesiyle alırsın.»

508

اين امانت زان عنايت يافتست
كآفتاب عدل بروى تافتست

İn emânet zan ınâyet yâftest,
K'âfitâb-ı âdl bervey tâftêst.

«Allâh'ın adâlet güneşi, toprağın üstünde parlamış; toprak, bu emîn-liği, o adâlet güneşinin emânetinden bulmuştur.»

Toprağa ekilen bir tohum çürük olmadıkça, yâhud karınca ve bö-cek gibi haşarat tarafından ziyân edilmedikçe, toprağın bağrında saklı kalıyor. Kemâl-i emniyetle muhâfaza ediliyor. Hattâ bir müddet orada durduğunun mükâfâtı olmak üzere bire beş, bire on, yâhud daha da faz-lasiyle iâde olunuyor. İnsan bankaları, yüz kuruşa mukâbil senede an-cak beş-altı kuruş fâiz verdiği hâlde; toprak bankası, yâhud Allâh'ın ha-zînesi, bire yediyüz mükâfâtiyle mevdûâtı iâde ediyor. Bunu ben söyle-miyorum, Kelâm-ı İlâhî beyân ediyor.

Kur'ân-ı Kerîm buyuruyor ki :

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ

Yâni : **«Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, yedi başak bi-tiren, her başakta yüz tâne bulunan bir tek tohumun hâli gibidir. Allah kime dilerse ona kat kat verir[125].»**

Demek ki, ziraâtde bire yediyüz mahsûl almak, hattâ murâd-ı İlâ-hî taallûk ederse, daha fazlasını kaldırmak imkânı varmış. Bizim çiftçi-lerin böyle bir bereketi rüyâlarında bile görememeleri, ziraâti; dedele-rinden, babalarından gördükleri gibi yapmalarındaki kusurdan, fennin îcâblarına riâyet etmemelerinden ileri gelir.

İşte topraktaki şu emînlik ve şu feyz ve bereket, ancak ve ancak, üstündeki adl-i İlâhi güneşinin parlamasından mütevelliddir. Yoksa, bir yığın toprağın böyle bir cömerdlik göstermesi ne haddidir?

509

تا نشان حق نيارد نوبهار
خاك سرها را نكردد آشكار

Tâ nişân-ı Hak neyâred nevbahâr,
Hâk sırhâ râ nekerded âşikâr.

«Bahar mevsimi, Hakk'ın fermânını getirmeyince toprak, dâhilinde-ki sırları izhâr etmez.»

Nişan : Hükümdârlar tarafından verilen ferman demekdir. Onu ya-zana da (nişancı) derler. Buradaki (Nişân-ı Hak), Allah'ın emri ve irâ-desi mânâsınadır.

Evet; sonbaharda ve kışa doğru tarlalar sürülür, tohumlar atılır. Kış gelir; yağmurlar, karlar yağar. Dâneyi saklayan topraklar karla ör-tülür. Nihâyet bahar mevsimi hülûl eder. Baharın gelmesi, nebatların zuhûra çıkması için izin verilmesi demekdir.

(125) Sûre-i Bekara: 261.

فَانْظُرْ اِلٰى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

Yânî : «(Ey insanlar;) **rahmet-i İlâhiyyenin eserlerine bakınız ki, ölmüş olan arza nasıl hayat veriyor**[126]?» Nazm-ı Celîlinde beyân buyurulduğu üzere, Allah'ın rahmet ve inâyeti, zemîne yeniden hayat verir. Âdetâ, öldükden sonra dirilmeyi hatırlatır. Canlandığının alâmeti olmak üzere çemenler baş göstermeğe, toprağın sathı yeşermeye başlar.

Dâne toprak içre zahmet çekdiğiçün nice dem,
Baş çeker, harmanlanır, ârâyiş-i bostan olur.

Ekinler davranır, tarlalar yeşil bir deniz gibi dalgalanır. Sînesine ekilen bir tohumu, toprağın bir müddet saklaması, emr-i İlâhîyi almaksızın onu meydana çıkarmaması da, yine emînliğinden ve Hakk'ın fermânına gereği gibi itâatindendir.

510

آن جوادى كه جمادى را بداد
اين خبرها وين امانت وين سداد

An cevâdî kî cemâdî râ bidâd,
İn haber hâ vin emânet vin sedâd.

«O sahiy-yi mutlak olan Cenâb-ı Hak, toprak gibi bir cansıza, bu haberleri anlamak ve bu kadar emîn ve doğru olmak hassasını vermiş, onu cansızlara mahsûs bir idrâk ile yaratmıştır.»

511

هر جمادى را كند فضلش خبير
عاقلانرا كرده قهر او ضرير

Her cemâdî râ küned fazleş habîr,
Âkılân râ kerde kahr-î ô darîr.

«Fazl u keremîle cansızı habîr ve müdrik kılan Allâh, kahr u celâliyle de bâzı akılları kör eder.»

(126) Sûre-i Rûm: 50.

Onları en açık hakikatleri görmez bir hâle getirir. Hakikaten böyle değil mi? Bugün, insan zekâsı sâyesinde telefonla konuşuluyor; hattâ konuşanların hayâlini bir levhaya aksettiriyorlar. Avrupa'dan Amerika'yı, Amerika'dan Avrupa'yı görüp gösterebilenler arasında, O'nun birliğini görmeyenler bulunuyor.

512

جان و دلرا طاقت آن جوش نيست
با كه گويم در جهان يك گوش نيست

Cân ü dilrâ tâkat-î an cûş nîst,
Bâki gûyem der cihan yek gûş nîst.

«Canda, gönülde, o cûş u hurûşa tâkat yoktur. Kime söyleyim ki, dünyâda istîdadlı ve kaabiliyetli bir kulak mevcud değildir.»

Yânî neden bu böyle oluyor? denilecek ve îzâhı istenilecek olursa, ondaki hikmetin anlaşılmasına herkesin canında ve gönlünde, tahammül edebilecek kadar tâkat yoktur. Bu gibi anlaşılması güç hakikatleri işitmeye istidadlı kulak bulunmalıdır. O ise, maalesef yok denilecek derecede nâdirdir. Binâenaleyh hikmetini sormamalı;

«Hikmet ne ise, kendi bilir hikmetin ancak» deyip geçmelidir.

Hazret-i Mevlânâ: (Bâ ki gûyem der cihan yek gûş nîst) mısraı dolayısiyle, kulağın ehemmiyetinden kısaca bahsetmek için diyor ki :

513

هر كجا گوش بد ازوى چشم گشت
هر كجا سنگى بد ازوى يشم گشت

Her kücâ gûşî büd ez vey çêşm geşt,
Her kücâ sengî büd ez vey yêşm geşt.

«Nerede bir kulak bulunduysa, ondan Allâh'ın inâyetiyle göz oldu. Nerede bir taş bulunduysa, yine inâyet-i Hak ile yeşm derecesine çıkdı.»

Mâlûmdur ki tebliğin vâsıtası lisan, tebelluğun vâsıtası kulakdır. Daha açıkcası, dilin söylediğini kulak işitir. Erbâb-ı ilim arasında bir söz vardır: «Fem-i muhsinden telâkki lâzımdır» derler ki, «Bir ilmi, erbâbından öğrenmek gerekir» demekdir. Her ilimde bu lâzım olduğu gibi, meselâ ilm-i kırâet gibi husûsiyyeti olanlarda elzemdir. O fem-i muhsin-

den sudûr edecek sesleri ve lâfızları işitebilmek için, kulakda sıhhat ve selâmet bulunmalıdır. Gözü görmeyen bir adam, kulağı vâsıtasiyle hâfız olabilirse de, bir sağır, husûsiyle anadan doğma sağır, konuşmayı bile öğrenemez de dilsiz kalır.

Bir kulağın maddî ve uzvî kusûru, sâhibini, nasıl konuşmakdan bile mahrum ederse, mâneviyâtındaki noksan da, yine sâhibini, mânâyı anlamakdan ve hakikati idrâk etmekden geri bırakır. Zâten o gibiler, her yönden şekâvete uğramış olanlardır. Onlara karşı söylenilecek sözlerin faydası yoktur. Çünki kalbleri olsun, kulakları olsun, şekâvet damgasiyle mühürlenmiştir. Binâenaleyh :

Nâye dedim, yâre karşı âh ü efgân eyleme,
Bir kulağından girerse bir kulağından çıkar.

tasvîrine uygundurlar. Öylelerine hakikatden ve mârifetden bahsetmek, ehliyetsiz olanlara hikmet tâlimine kalkışmakdır ki, o zaman, hikmete zulmedilmiş olur. Fakat işitme zevki kusursuz olan bir kimse; kulağiyle, fem-i muhsinden ve insân-ı kâmilden işiteceği sözleri iyice duyup anlar, sohbetin feyzi ve Allâh'ın tevfîkiyle eşyânın hakikatini, görür göz derecesine çıkarır.

Ehlinin mâlûmudur ki, tarikatde iki esas vardır: Biri hizmet, diğeri sohbetdir. Hattâ hizmet de, sohbet feyzine nâil olabilmek içindir

Hazret-i Mevlânâ :

«Evliyâullah ile bir ân birlikde bulunmak, kendisine yüz sene takvâ üzere yaşamakdan hayırlıdır» der. Sohbet-i Nebeviyye şerefini iktisâb etmiş olan bahtiyarlara (Ashab) deniliyor. Mübârek isimleri, her vakit hürmetle (Radıyallâhü anhüm) düâsiyle yâdediliyor. Halbuki onların içinde, o şerefden pek az istifâde etmiş, hattâ İslâma girip de bir vakit namaz kılmadan şehâdete ermiş olanlar da vardır.

Hazret-i Mevlânâ, Hakk'ın feyziyle müsteid bir kulağın, görür göz derecesine, bir taş parçasının da cevheriyyet mertebesine yükselebileceğini söyledikden sonra, İlâhi senâya dönerek diyor ki :

514

کیمیا سازیست چه بود کیمیا
معجزه بخشست چه بود سیمیا

Kimyâ sâ zîst çi bûved kîmyâ,
Mu'cizê bahşest çi bûved sîmyâ.

«Allâh, kimyâ yapıcıdır. O'na karşı kimyânın ne ehemmiyeti vardır? Allâh, Peygamberlerine mû'cize ihsân edicidir. O'na karşı simyânın ne değeri olabilir?»

Mâlûm ya eskiden, bakırı altın yapmak san'atına kimyâ denilirdi. Bir takım eczâ karıştırılıp bulunacak iksir ile altın yapılabilir vehminde bulunulur, bunun için birçok paralar sarfolunurdu. Hazret-i Pir'in burada o kimyâdan bahsetmesi, ona inandığından değildir. Şöhretine binâen, misâl olarak irâd eylemiştir.

Kimyâ san'atını bilenler, mâdenlerin mâhiyetlerini değiştirebilirlermiş; bu kudreti de kimyâ sâyesinde bulurlarmış. O kimyânın sıhhati farzolunsa ve o ilim, hakîkî îtibâr edilse bile, kudret-i İlâhiyye karşısında ehemmiyeti yoktur. Kudretullâhı temsil için misâl olamaz.

Kezâ, simyâ denilen bir ilim varmış. Bunu bilenler, hokkabazlık kabilinden birtakım hünerler yaparlarmış. Halbuki simyâ ve sihir gibi şeyler, Peygamberlerin mûcizesi ve evliyânın kerâmeti karşısında, söner gider. Mısır sihirbazlarının, yılan şeklinde gösterdikleri ip ve değnekleri, âsây-ı Mûsâ'nın yutması gibi. İnsanların hârikul'âde buldukları simyâyı da, sihri de tesirsiz bırakan mû'cize ve kerâmet, şüphesiz ki nisbet kabûl etmiyecek derecede, onların fevkindedir. O fevkal'âde kudret ve kuvveti, kullarından bâzılarına ihsân buyuran ise, Hak sübhânehû ve Teâlâdır. O hâlde, kimyâ ve simyâ gibi mevhûmların, o hakîkat-i mutlak huzûrunda ne değeri olabilir?

515

این ثنا گفتن ز من ترک ثناست
کین دلیل هستی و هستی خطاست

În s'enâ güften zi men terk-î s'enâst,
Kin delîl-i hestî vû hestî hatâst.

«Benim bu senâkârlığım, terk-i senâ demekdir. Zirâ varlık delildir, darlık ise hâtâdır.»

Hazret-i Pîr Efendimiz, Hakk'ın senâsına ve hamdine dâir, bâzı hakîkatler söylemişdi, burada da diğer bir hakikatin beyânı için buyuruyor ki: Benim bu sözleri söyleyişim, senâyı terk demek olur. Nitekim, Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimiz de, meâlen: **«Yâ Rabbi; ben sana lâyık medh u senâyı yapamam. Sen zâtini nasıl senâ etmişsen öylesin»** buyurmuştur. Allâh'a karşı hamdden âcz, en büyük hamd olduğu gibi; senâdan âcz de en büyük senâdır. Bundan başka «Biliyorum ki, sen şöylesin; anlıyorum ki, sen böylesin» vâdinde senâlara girişmek; nefsine ilim ve idrâk, hattâ vücûd vermek vehmine düşmek olur. Halbuki:

«Senin varlık vehminde bulunuşun öyle bir günahdır ki, ona başka hiç bir günah kıyâs edilemez» Kaidesince en büyük hatâ, varlık vehmine kapılmakdır.

516

پیش هست او بباید نیست بود
چیست هستی پیش او کور و کبد

Pîş-i hes-î ô bibâyed nîst bûd,
Çîst hestî pîş-i ô kûr û kebûd.

«Cénâb-ı Hakkın varlığı huzûrunda yok olmak lâzımdır. Şu varlık dediğimiz mevhûm vücüd, ona nisbetle arta kalmış, menfaatsiz ve ehemmiyetsiz bir şeydir.»

517

گر نه‌بودی کور ازو بگداختی
گرمیٔ خورشید را بشناختی

Ger nebûdî kôr ezô bügdâhtî,
Germiî hurşîd râ bişnâhtî.

«Eğer vücüd dediğimiz, kör ve gayri müdrik olmasaydı, hakîkî varlık güneşinin harâretini hisseder ve o harâretle erirdi.»

518

ور نبودی او کبود از تعزیت
کی فسردی همچو یخ این ناحیت

Ver nebûdî ô kebûd ez ta'ziyet,
Key füsürdî hemçü yeh in nâhiyet...

«Yine o vücüd dediğimiz mâtemzede bulunmasaydı, bu nâhiyede nasıl buz gibi donardı.»

Seyyidüttâife Cüneyd-i Bağdâdî (Kuddise sirrûhu) :

«Hâdis, kadîme yaklaşınca eseri kalmaz» demiştir. Denize düşen bir damla suyun eseri kalmadığı gibi.

Hazret-i Mevlânâ, Allâh'ın varlığı huzûrunda yok olmak lâzım geldiğini beyân etdikden sonra, bizim varlık dediğimiz şeyin vücüd-ü İlâhîye nisbetle hiç hükmünde bulunduğunu söylüyor. Eğer böyle olmasaydı, yânî halkı varlık vehmi istilâ edip de Hakdan gâfil bırakmasaydı, onlar cansızlar hâlinde kalmazlardı, buyuruyor. Bundan sonra da vezîr hikâyesine dönerek diyor ki :

•

BİRİNCİ KİTABIN SONU